

Nagy Gyula

A MÚZEUM SZOLGÁLATÁBAN

Négy évtized Orosháza múzeumában

069
345

19156

Nagy Gyula

A MÚZEUM SZOLGÁLATÁBAN
Négy évtized Orosháza múzeumában

A Békés Megyei Múzeumok Közleményei 10.
Publications of Békés County Museums
Mitteilungen der Museen des Komitates Békés
Публикации Музеев Области Бекеш

Sorozatszerkesztő:
SZABÓ FERENC

Nagy Gyula

A MÚZEUM SZOLGÁLATÁBAN
Négy évtized Orosháza múzeumában

BÉKÉSCSABA
1986

Szerkesztette:
HÉVVÍZI SÁNDOR

A kötet lektora:
BARABÁS JENŐ

*A borítón a gabona lóval való nyomtatása látható.
A felvétel a szerző munkája.
A kötet fényképeit Krausz Imre és Váradi Zoltán készítették.*

E munka megjelenését a következő intézmények támogatták: az orosházi Városi Tanács, az orosházi Petőfi Sándor Művelődési Központ, a Művészetbarát-Közművelődési Egyesület Orosháza, az Üvegipari Művek orosházi Üveggyára, az Orosháza és Vidéke Általános Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezet, az orosházi Vas-, Műanyagipari Szövetkezet, a Dél-Békés megyei Termelőszövetkezetek Gazdálkodási Társulása, az orosházi Új Élet Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, a kardoskúti Községi Tanács, a kardoskúti Rákóczi Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, a székkutasi Községi Tanács, a székkutasi Új Élet Mezőgazdasági Termelőszövetkezet, a nagymágocsi Községi Tanács és a nagymágocsi Egyesült Mezőgazdasági Termelőszövetkezet.

A szerzőt a könyv megírásában, megszerkesztésében segítették: Barabás Jenő, Hajdú Mihály, Szabó Ferenc, Hévvízi Sándor és Nagy Zoltán. Az anyagi és erkölcsi támogatásokért hálás köszönetet mond a könyv írója.

A KÖVETKEZŐ NEMZEDÉKNEK AJÁNLOM

TANULSÁGOKKAL TELI ÚTON

**Köszöntő
Néptanító voltam**

**Akik irányt szabtak
Ahol néprajzossá fejlődtem
Akiktől a tudást összegyűjtöttem
Akikkel a tudást megosztottam
Kiállítások szervezése és rendezése
A népművelés más útjait is jártuk**

Köszöntő

Rendhagyó művet tart kezében az olvasó, és azt ajánljuk, ne is törekedjen műfaji besorolására, nem illik egyik kategóriába sem. Múzeumtörténet, kutatói pálya bemutatása, muzeológiai kézikönyv, korrajz, visszaemlékezés, önéletrajz, emlékkönyv ez a kötet? Egyik sem és mindegyik sajátos ötvöződésben, hol az egyik, hol a másik vonás hangsúlyosabb, a teljesség igénye nélkül. Hangvétele is hasonló, tárgyszerűnek tűnik, apró adatokkal tele, ugyanakkor átlengi a szubjektivitás. Mindez nem értékelés, csupán a mű különösségét jelzi, ami születésének körülményeit ismerve természetesnek tekinthető. Erről azonban pár mondattal szólni kell.

Orosházán már a harmincas években létezett múzeumcsíra, egy lelkes tanár, Juhász Balázs buzgalma folytán. Igazán múzeummá azonban csak azután vált, amikor Nagy Gyula vette át a gyűjteményt 1945-ben. Az ezt követő évtizedekben számottevő intézménnyé vált, amelyben gazdag néprajzi, helytörténeti anyag gyűlt össze, s a kitűnő kiállítások ebből sokat be is mutattak. Ezzel párhuzamban néprajzi vonatkozásban országos figyelmet keltő tudományos kutatómunka folyt. Mindez pedig úgy történt, hogy Orosházán lényegében „egyszemélyes” múzeum volt és maradt. A múzeumok hőskorában, az ötvenes években ez az „egyszemélyes” múzeum nem volt ritkaság, de ma már az, s aki csak a mai helyzetet ismeri, annak nehéz megérteni, hogy milyen lehetett. Rendszerint egy jó értelemben vett megszállott szakember jelentette az egész múzeumot, aki egyszemélyben volt körzete történeti értékeinek éber felderítője, a múlt emlékeinek gyűjtője, tudományos kutató, nem ritkán teremőr, kézbesítő, fotográfus, restaurátor stb. Mindent egymaga végzett tehát, adminisztrált, könyvelt és levelezett, igazi mindenes, miközben könyveket, tanulmányokat írt, szerkesztett, kiadott, terjesztett, esetleg még külföldön is publikált. Tekintélye szakkörökben országosan

nagyobb lehetett, mint szűkebb pátriájában, holott a szíve csak ezért dobogott.

Ilyen egyszemélyes múzeumban töltötte el élete javát a tanyai tanítóként indult, a népi irodalmon nevelkedett Nagy Gyula, a megszállottak szorgalmával és szívósságával tette fel egész életét a néprajzi kutatás s Orosháza múzeuma ügyére. Hogyan várható el egy ilyen embertől, akinek szinte nincs is magánélete, hogy tárgyi-lagosságra való törekvése mellett kívülállóként szenvtelenül, hideg racionalitással szóljon arról az intézményről, amely nemcsak munkahelye, hanem igazi otthona volt? Hogyan írhatná meg az orosházi múzeum történetét anélkül, hogy önmagáról ne szóljon, amikor a gyűjtemény s az ő személye évtizedeken keresztül elválaszthatatlanul összeforrt?

Nagy Gyula számos nagybecsű könyv alkotója, szerkesztője, kiadója, terjesztője — e téren is mindenes — kétségtelenül egyedi, nem átlagos személyiség. Nem abban, hogy a maga erejéből, önképzés útján szerezte meg szakismereteit, ezt számos pályatársa elmondhatja magáról. Aki személyesen ismeri, de még az is, aki munkáit olvasta, tudhatja, hogy ez az egyediség miben és hogyan jelentkezik. Ennek csupán egy vonásáról kívánok itt szólni. Ő amit elkezdett, azt mind be is fejezte. (Hány pályatársa mondhatja el ezt magáról?) Valószínű, hogy e kötet születésében is fontos mozgatóerő volt a lezáró szándék. Ez történt, ennyit és így csináltam, csináltunk — mert bár „egyszemélyes” a múzeum, azért sok önkéntes külső munkatársa volt — összegezzük az eredményeket, tegyük ki a pontot is. Mivel a múzeum és az ő személye annyira összefonódott, elkerülhetetlen, hogy a múzeumtörténet ne legyen egyben azonos a szerző pályafutásával, egy kicsit emlékirat, önvallomás, korrajz. Csak a szakkutatásban szokatlan az ilyen összeolvadás, a szépprózában nem.

Feltehetően lehet még egy másik indoka is a könyv születésének, s ez legalább annyira elfogadható, mint az előbbi. József Attila: Születésnapomra c. költeményében írja: „Harminckét éves lettem én — meglepetés e költemény / csecse / becse: / ajándék, mellyel meglepem / e kávéházi szegleten / magam / magam.” Nagy Gyula e sorok papírra vetése után pontosan egy év múlva lesz 75 éves. Lehet, hogy maga is gondolt erre, de azok mindenesetre, akik akár erkölcsileg, akár anyagilag támogatták e kötet megjelenését, nem mellőzhették ezt a körülményt, s fáradozásuk arra irányult, hogy ezt a könyvet átnyújthassák neki. Így az emlékkönyv szerepét

is betölti — ami meg is illeti őt négy évtizedes eredményes munkája alapján — szintén rendhagyó módon. Az emlékkönyveket a munkatársak, tisztelők, tanítványok szokták írni, itt az ünnepezt maga, bár a VI. fejezetben a felsoroltak is szót kaptak, nagyon korlátozottan.

Sokszerepű tehát ez a munka, s ebből ered rendhagyó jellege. Ez annyit is jelent, hogy sokan forgathatják tanulsággal. Megismerkedhetnek ebben az orosházi múzeum történetével, a szerző munkásságával, küzdelmeivel, örömeivel, bevezetést nyernek a muzeológiába, sajátos szemszögű korszakmetszetet is kapnak; példamutató munkaetikát és hivatástudatot, a népért vállalt kemény helytállás egy útját, lokálpatriotizmust és még sok-sok mindent figyelhetnek meg benne, ha nem is elvont összegezésben, hanem apró — és megbízható — adatok tükrében. Nagyon megdöbbentő, amit egyik munkatársa — történetesen a lánya — írt: „Akkoriban azt hittem, hogy amiért dolgozik, s ahogy, az természetes, és hogy sok ilyen ember van. Ma már látom, hogy tévedtem.”

Amikor e bevezetés köszönti az olvasót és figyelmébe ajánlja a kötetet, egyúttal köszönti Nagy Gyulát születésének 75. évfordulóján.

Budapest, 1985. november 15.

BARABÁS JENŐ

I. TANULSÁGOKKAL TELI ÚTON

Néptanító voltam

A Kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézetben 1932-ben szereztem meg a népiskolai tanítói oklevelem. Fejlődésem gyökerei ott keresendők. Az alapműveltségemet az intézet tiszteletreméltó tanáraitól kaptam. A szakmai műveltségen kívül útravalóul kaptuk: a tanító a nemzet napszámosa, s az ő munkájától függ a magyarság sorsa. Tagja voltam egy haladó szellemű kis diákcsoportnak. Nagyon sokat formált rajtam a diákéletünk kovásza, szellemi vezére: Békés István és a köréje csoportosult iskolatársaim (Darvas József, Székely Béla, Seres József és Béla, Szénásy Gyula stb.). Kezembe adták Szabó Dezső: Az elsodort falu-ját és a Nyugat olvasójává lettem. Hamarosan én is a falukutató népi írók olvasótáborába tartoztam. Kiváló rajztanárunk volt: Vízhányó Károly. Rajztudásomnak, a művészet iránti szeretetemnek később jó hasznát vettem. Komolyan hiszem, hogy az életem egészen másként alakul, ha történetesen egy másik képzőben szereztem meg a tanítói oklevelem.

Friss tanítói oklevéllel a kezemben állástalanságra ítéltettem. Hiába voltam Darvas József mögött az osztályunk második legjobb tanulója, hiába voltam hadiárva, hiába voltunk nagyon szegények, semmiféle munka sem jutott részemre. Az útépítésnél kötőrőnek sem kellettem, a Községházán még ingyen sem dolgozhattam. 1932-től 1936-ig állástalanul vergődtem. Rettenetes volt.

Végre, 1936 őszén kineveztek Orosháza legtávolabb fekvő tanyai iskolájához, a Gyulai úti osztatlan népiskolához tanítónak. A világ legboldogabb embere voltam. Éveken keresztül minden órára becsületesen készülve szakmailag megálltam a helyemet. A kedves tanyai iskolámban egyszer a fatüzelésű kályha elromlott, és széntüzelésűt kaptam helyette. A csere után egy üres fülke tátongott a falban. Rájöttem arra, ha polcokkal látom el, s egy üvegajtót teszek rá, egy takaros üvegszekrénnel lesz iskolám gazdagabb. El is készült, én pedig magyar motívumokat pingáltam rá. Akkoriban a Néptanítók Lapja „A mi iskolánk — a mi várunk” című cikkének hatása alatt álltam. Elhatároztam, hogy a szekrénybe a tanulók és a szülők segítségével népművészeti és néprajzi tárgyakat gyűjtetek. Így született meg a

mi kis iskolai gyűjteményünk. Mint a magyar népi kultúra megszállottja, iskolámban csak magyar népi motívumokat rajzoltunk, csak Bartók és Kodály által gyűjtött népdalokat énekeltünk, s a lányok csak magyar népi motívumokat hímeztek. A gyerekeknek csak népmesét meséltem. Az osztatlan iskolában egy tanító tanította az összes tanulókat, mégpedig 5 csoportban. Az iskolában 40—50 növendékem volt. Miután közvetlenül csak egy-két csoporttal foglalkozhattam, a másik három csoportnak munkát kellett adnom. A csendes foglalkozás kiaknázása érdekében saját szakállamra bevezettem a „Mindenes füzet”-et. Sehol a világon nem használták. Ez egy vastag, finomabb papírú kockás füzet volt. Iskolánkat a világ közepének képzelve, fokozatosan, közösen felfedeztük a körülöttünk lévő világot. Ennek a kutatómunkának vázlatai is ide kerültek. A gyerekek a táblán lévő vázlatokat is abba másolták, de ebbe fogalmaztak is. Megtanítottam őket arra is, hogy azt, amit tőlem hallanak, le is tudják rajzolni. Csendes foglalkozásul sokszor rajzfeladatokat adtam nekik. De a papírhajtogatásokat is e kedves füzetükbe ragasztották bele. Szóval, igazán mindenes füzet volt.

1941-ben ismét léptem egyet előre: jó munkám jutalmául a falunkszéli Pesti úti iskolába kerültem. A tanítási módszerem a közel 5 évig tartó tanyai tanításkodásom alatt teljesen kialakult, ezt fejlesztettem itt tovább. Ott is egy kis iskolai múzeumot hoztunk létre. Szintén bevezettem a „Mindenes füzet” használatát. Itt is minden tanulóm kezén egy kis remekmű kerekedett ki. Az órák közti szünetekben pedig a fiúk lovaztak, s a lányok népi játékokat játszottak. A Pesti úti iskolában tanítva az egész Orosháza tanuló ifjúságát beszerveztem babonák és népi játékok gyűjtésére.

Az 1940-es években Mády Zoltán budapesti gimnáziumi tanár — a gróf Teleki Pál által szervezett Táj- és Népkutató Intézet egyik vezetője — egy ideig az orosházi gimnáziumban tanított, mert a felesége orosházi születésű volt. A nagycsaládú tanár itt könnyebben vészelte át az akkori nehéz időket. Történetesen két lányát tanítottam. Egyszer kezébe akadt lányainak „Mindenes füzeté”. Megkérdezte tőlem, tudom-e, hogy teljesen táj- és népkutató szellemben tanítok. Most hallok ezt a szót először — mondtam.

Megmutatta Végh József: „Táj- és népkutatás a középiskolában” című könyvét. Mády Zoltán megkért arra, hogy én meg azt írjam meg, hogyan kell a népiskolában táj- és népkutató szellemben tanítani. Azonban a hamarosan kitört II. világháború megakadályozott abban, hogy tervünk valóra váljon. — 1942 vagy 1943 tavaszán elmondta nekem a Tanár Úr, hogy a nyáron Ugocsa megyében a Táj- és Népkutató Intézet gyűjtői 3 hetes gyűjtést végeznek, szívesen vennék, ha arra én is elmennék. Nekem tetszett a gondolat, mert kezdtem mind komolyabban foglalkozni néprajzi gyűjtéssel. Érelődött bennem az az elhatározás, hogy a szeretett tanítói pályámat elhagyom, és életemet a néprajzi kutatásnak, a múzeumügy szolgálatának szentelem.

1942 vagy 1943 nyarán az Ugocsa megyei Nagyszőlősen a Táj- és Népkutató Intézet 20—25 gyűjtőjével egyhetes tanfolyamon vettem részt. K.

Kovács Péter, a Néprajzi Múzeum muzeológusa és Mády Zoltán tanár voltak az előadóink. Nagyon jól előkészítettek bennünket a kéthetes gyűjtőmunkára. Néprajzos szaktudásom gyarapodott, szemléletem finomodott. A néprajzi kutatás mellett a magyarság életerejének felmérése is feladatunk volt. Ugocsa megye nagyon jó kutatási terület volt ebből a szempontból is. Egy hét alatt jóbarátságot kötöttünk egymással. Az elkövetkező két hétben a megye falvaiban gyűjtöttünk. A társam Ördögh László rajztanárjelölt volt. Szőlősgyulán és a románajkú Hömlöcön gyűjtöttünk. Társam inkább népművészeti tárgyakat rajzolt, én pedig néprajzi kutatást végeztem. Részt vettünk a falu életében, egy szerény mulatságon is jelen voltunk. Két hét elteltével Nagyszőlősen, a főispán jelenlétében beszámoltunk gyűjtésünkről, munkánkról. A beszámolókat hallgatva feltétlenül eredményesnek tartottuk tanfolyamunkat és gyűjtőutunkat. Mindkettőnk gyűjtése bekerült a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába. A gyűjtőtábor befejezése után néhányan megjutalmazták magunkat azzal, hogy Nagyszőlősről kiutaztunk Huszton, Ungváron, Munkácson keresztül az országhatárra: Kőrösmezőre. Néhány napot szerettünk volna ott tölteni, de a háborús helyzet olyan volt, hogy Erdélyen keresztül inkább siettünk haza.

Összefoglalva: A pályafutásom alakulására döntő hatással volt az Ugocsa megyei kutatótábor. Megerősített engem abban az elhatározásomban, hogy elhagyva pedagóguspályámat, egy iskolai gyűjteményből szülővárosunknak egy nyilvánosjogú múzeumot szervezzek. Így is történt. Orosháza városa 1945-ben bízott meg az Orosházi Városi Múzeum vezetésével. 1950-ig mint tanári beosztásban működő tanító másodállásban vezettem a múzeumot. Még abban az évben főhivatású muzeológus lettem, azután pedig rövidesen a múzeumokat államosították. Így lettem az orosházi Állami Szántó Kovács Múzeum igazgatója.

1. Akik irányt szabtak

a) Tudományos életünk jelesei

Amikor megismerkedtem az Orosháza melletti Vásárhelyi-pusztával, nem tudtam megállni, hogy ne közöljem tapasztalataimat az Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékével. Lelkesen ecseteltem, hogy a Pusztán még elevenen élnek a hagyományos földművelés emlékei, sőt a szíken száraz esztendőkhöz még levágják a rövidszalmájú árpát és lóval elrúgadják. Ezzel bizonyosan nagy port verhettem fel, mert megbíztak azzal, hogy a takarást és a nyomtatást egy kisgazdaságban szervezzem meg. Mindez az 1952. év nyarán meg is történt a kardoskúti Kérdő-tanyán. Ott ismerkedtem meg igazán a magyar néprajztudomány nagyjaival: Keszi Kovács László tanárral, Tálasi István tanszékvezető egyetemi tanárral és Balassa Ivánnal, a Néprajzi Múzeum főigazgatójával.

A munka megszervezéséhez az elszállásolás és az étkezés biztosítása is hozzátartozott. A vendégek a Kérdő-tanyán szálltak meg. Már az első napon az ebédet olyan finom húslevessel kezdték, hogy azt a vendégek még évtizedek múlva is emlegették. A kutatómunka megszervezése olyan jól sikerült, hogy engem, a korábbi néptanítót alaposan megismertek és kezdtek becsülni. Barátságuk nagy hatással volt további fejlődésemre. Világéletemben tekintélytisztelő ember voltam, ezért nagyon jólesett, hogy az ország legkiválóbb néprajzosai az egyszerű néptanítóval türelmesen foglalkoztak, a szakmára nevelték. Legtöbbet tanultam K. Kovács Lászlótól, aki a megfigyelt munkákat filmre vette. Tálasi István és Balassa Iván csak 3—4 napig élvezték a Kérdő-család vendégszeretetét.

Mi ketten nagy lelkesedéssel végeztük tovább munkánkat. K. Kovács László — a tudományos keskenyfilm készítésének nagymestere — állandóan filmezett, én pedig a serényen folyó munkát figyeltem, jegyzeteltem és fényképeztem. Amikor a munkánk engedte, mindig a mester körül sürgölődtem, lestem a szájáról a szavakat. Tudtam, hogy ez is a szakmai fejlődésemet szolgálja. Egyszer kérdéseivel válaszut elé állított: a halhatatlan (időtálló) és a rövidéletű (a politikai széljárás szerinti) néprajz között választhattam. Azon nyomban az elsőt választottam, és még ma is azt az utat járom. Közvetlen, találó szavakkal megmagyarázta nekem, hogy mit ért ő halhatatlan néprajzon: a paraszti munkák lehető legpontosabb megfigyelését, a lehető legrészletesebb leírását és azoknak alapján a lehető legszakyszerűbb publikálását. Az így készült munka, addig amíg világ a világ, mindig forrásértékű marad. Így aztán az isten háta mögötti Kérdő-tanyán megszületett egy remek 4 órahosszas keskenyfilm, és egy néptanító elindult a néprajzban a szakmai fejlődés útján.

Amíg a múzeumok állami kezelésben, közvetlen minisztériumi irányítás alatt voltak, negyedévenként 3 napos múzeumvezetői értekezletet rendeztek Budapesten. Ilyenkor mindig felkerestem az ELTE Néprajzi Tanszékén K. Kovács Lászlót. Ekkor már határozottan tudtam, hogy a néprajzos-nevelés nemcsak az egyetemen történhet, hanem ettől függetlenül is, ha jó a „talaj”, az elvetett mag azonnal megfog.

A Néprajzi Tanszék egyik kis szobájában a 20—30 perces beszélgetések alakították ki néprajzkutatói gyakorlatomat. Csak egy példával világítom meg. Tanácsot kértem K. Kovács Lászlótól, hogyan fogalmazzam meg egy szárazmalomról szóló tanulmányom szövegét, hogy német nyelvre lefordítva olyan emberek is megértsék, akik sohasem láttak lóval húzatott malmot. A tanács így szólt: Képzeld el, hogy 20—25 bantu néger vesz körül, s feladatom, hogy a szárazmalmot a helyszínen bemutassam nekik. (Feltételezve, hogy valami csoda révén a négerek értik a magyar szót.) Ha nagyon világosan és részletesen mutatom be, akkor a négerek tökéletesen megismerik a malmot és annak működését. Nos, amit elmondtam, azt kell leírnom.

Amikor aztán a tanulmányt fogalmazni kezdtem, az asztalom elé egy

állófogast helyeztem, s arra a süvegemet nyomtam. Ez számomra a néger csoportot jelentette. Amikor fogalmazás közben a süvegre tekintettem, nemegyszer kihúztam, amit írtam, azzal, hogy azt a bantuk nem értették meg. E módszert sikerrel alkalmaztam később az irányításom alatt működő önéletíró parasztokkal is. Mindent egybevetve: K. Kovács Lászlót tekintem tanítómesteremnek. Most is időszerű volna egy fogas . . . Ezt a tanulmányt is úgy szeretném megírni, hogy jobban sikerüljön, mint az eddig megjelent munkáim. Hiszen „mindig jobban dolgozni” — volt munkásságom fő mozgatórugója. Ezt igazolja az is, hogy az egyetemi tanulmányaimat félbeszakítottam. Félttem attól, hogy életem derekán az egyetemi évek annyi időt és energiát elrabolnak tőlem, hogy nem tudom a 3 paraszti könyvemet színvonalasan megírni. Jól tettem. Igazolják könyveim, amelyek kötelező olvasmányok a Néprajzi Tanszéken. A jelszóm ez volt: Első a munka! Ez belső feszültséget is okozott, ami nyilvánvaló volt akkor, amikor környezetemnek jó egynéhányszor tudtul adtam, hogy nekem első a munka, s második a család. A felismert szakmai adósságaimat folyamatosan végzett jó munkával akartam pótolni. Úgy érzem, erre az útra indítottak el K. Kovács Lászlóval történt beszélgetéseim.

Tálasi Istvánnal, aki korábban Vásárhelyen tanároskodott, a leghosszabb időt a Kérdő-tanyán töltöttem együtt. Úgy láttam, hogy a kutatáshoz való hozzáállásommal, a serényen végzett munkámmal elnyertem megbecsülését, amely évek múltán mélyült barátsággá. Amikor „A magyar földművelés és állattartás a feudalizmus és feudálkapitalizmus időszakában” című gyűjtési témához néprajzosokat verbuvált, elsőként jelentkeztem. Legépelt gyűjtéseimet szorgalmasan küldözgettem címére még akkor is, amikor hosszú évek múltán a gyűjtés talán már formálissá vált. Úgy érzem, barátságunk töretlen maradt, az alábbi kis incidens ellenére. A „Takarás és nyomtatás a kardoskúti Kérdő-tanyán” című tanulmányomat elküldtem Tálasihoz, bírálat, véleményezés céljából. Közben hosszabb huzavona után az Ethnographia tervbe vette a megjelentetését. Igen ám, csak hogy a Profesz-szor Úr íróasztala a hozzá beküldött kéziratok temetője volt — így tudta a szakma. Postautalványon küldtem 20 forintot azzal, hogy tudom, mennyi munkája van: nyissa ki az ajtaját, s a folyosón jövő-menő egyetemisták egyikének nyomja a kezébe azzal, hogy a kéziratomat csomagolja be, és a postán adja föl a számomra. Egy héten belül meg is érkezett. A néprajzosok pedig hosszú ideig derültek az eseten. Még most is csodálom a bátorságomat: úgy látszik az első tanulmányom megjelenése előtt álló akadályok elhárítása során nem néztem sem istent, sem embert. Az igazsághoz tartozik: Tálasi sohasem érezte velem azt, hogy megbántottam. Életem során többször adott fontos dolgokban atyai tanácsot.

A néprajz nagyjai közül először Balassa Ivánnal ismerkedtem meg. Ez még valamikor 1947 folyamán történt. Ez természetes is, hiszen ő volt a Néprajzi Múzeum főigazgatója. Hamarosan összebarátkoztunk. Régi keletű barátságunkat igazolja, hogy az orosházi látogatásakor arra kért, hogy

írásban számoljak be múzeumom életéről. Beszámolóm 1949-ben jelent meg az Ethnographiában. Kezdetől fogva többször felkerestem levéllel: beszámoltam munkámról, valamint a kardoskúti filmezés előkészületeiről. Mindenkor kértem szíves útmutatását. A hagyományos paraszti gazdálkodással kapcsolatos kutatásaimról annál is inkább beszámoltam, hiszen leveleimben kértem, hogy készülő nagy munkám számára biztosítson helyet az Ethnographiában. Ezzel szerettem volna bemutatkozni a „szakmának”.

Végre a kardoskúti Kérdő-tanyán megfigyelt munkámról szóló tanulmányom 1954-ben megjelent az Ethnographiában, amelynek Balassa Iván a szerkesztője volt. Ez nem is ment olyan könnyen. Ugyanis tanulmányom — ha messziről nézzük — leíró jellegű. Szerencsére munkám jelentős erényekkel bírt. A megfigyelt munkák olyan részletesen, alaposan vannak leírva, hogy forrásértéke vitathatatlan. Tanulmányom megjelenése egy kis elégtétel volt az igazán jó munkák számára.

Balassa Iván az orosházi múzeumot úgy tartotta számon, mint egy vidéki támaszpontját, amelyre mindig bízást lehetett számítani. Például: egy kérdőívét nekem is elküldte, s azt nagyon részletesen feldolgoztam. E munka ugyanakkor engem is csiszolt. Őszinte barátságunkra jellemző, hogy megtiszteltük egymást azzal, hogy családi otthonainkban is meleg szeretettel üdvözölhettük egymást, családtagjainkkal egyetemben.

Néprajzos pályám kezdetén tanácsaival segített, elismerésével buzdított Gunda Béla, a debreceni egyetem néprajzi tanszék vezető tanára. Orosházát számon tartotta, hiszen első néprajzi publikációja környékünkön született: 1938-ban Nagyszénáson tanulmányozta a kenyérsütést. Orosházán ismerkedtem meg a Professor Úrral, és szívélyes viszony alakult ki közöttünk. Ezért a munkáim kéziratát elküldtem neki véleményezés, tanácsadás céljából. Az első időkben ez sokat jelentett számomra. Idők múlásával Gunda Bélát annyira megterheltek munkái, hogy alig maradt ideje a velem való bíbelődésre. Mindig levelezés útján találkoztunk, de egyszer-kétszer felkerestem az egyetem Néprajzi Intézetében is. Önbizalmamat és munkakedvemet nagyban fokozta, hogy tudtam róla, a könyveimet, kiadványaimat kedveli és számontartja. Igyekeztem is kiadványaimat eljuttatni Hozzá, annál is inkább, mert munkáim könyvtári forgalomba nem kerültek. Az utóbbi időben ritkábban kerestem fel levéllel, később a levelezésünk megszakadt, de barátságunk nem.

Bálint Sándor emberségével tett rám nagy hatást. Emlékszem barátságunk kezdetére. Abban az időszakban, amikor őt méltánytalanul mellőzték, néha a szegedi múzeumban is összegyűltek értekezletre a múzeumigazgatók. Ilyenkor mindig közénk jött. Ritkán jártam Szegedre, de akkor otthonában mindig felkerestem. 1957-ben visszakapta néprajzi tanszékét az egyetemen. Egyszer meglátogattam. A Hivatalos Közlönyből ugyanis arról értesültem, miszerint van rá mód, hogy a múzeumban dolgozók levelező úton végezzék el az egyetemet. A gyakorlattal rendelkezők a tanulmányaikat

a III. vagy a IV. évfolyamon kezdhetik. Bálint Sándor azzal bátorított, hogy két év alatt elvégezhetem az egyetemet. El is jött velem az egyetemre. Tervem csak azért nem valósulhatott meg, mert a szegedi egyetemen nincs néprajzos képzés. Felkérésre a legnagyobb készséggel tanulmányt adott az egyik évkönyvünkbe és írt az orosházi monográfia néprajzi kötetébe. Járt az orosházi múzeumban és meghívott engemet az 1960-as években előadást tartani az egyetemre. Bálint Sándorral a barátságunk a halála napjáig tartott. Szégyellem magam: a temetésére nem mentem el, valami akadály jött közbe. Lelkiismeretemet nyugtatom azzal, hogy minden évben, halála napján egy szál virágot viszek a szegedi temetőbe a sírjára.

Ortutay Gyulával, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja elnökével is szívélyes kapcsolatom volt, hiszen ő volt az államosított múzeumok közvetlen felettese. Vele negyedévenként az országos múzeumvezetői értekezleten találkoztunk. Időnként meglátogatta a vidéki múzeumokat is. Felfigyelt az olyan muzeológusokra, akik testestől-lelkestől a hivatásuknak éltek, s azokat támogatta. Erről szól az alábbi kis epizód. Egyszer Pogány Ö. Gáborral betoppant az orosházi múzeumba. A múzeum udvarán éppen 8—10 mázsa szemet lapátoltam a helyére. Nagyot néztek. Lapátolás közben elmondtam, hogy amíg napszámos után mászkálok, addig ötször is behányom. Különben is, ez pihenés nekem, akkor végzem, amikor a szellemi munkában elfáradtam. A múzeumban annak rendje-módja szerint jól körülnéztek. Látogatásuk végén egymásra néztek, és Ortutay megkérdezte, nem volna-e kedvem a szegedi múzeum vezetését elvállalni. Váratlanul ért a kérdés, de nyomban válaszoltam: a gyűjtőterületemet és szülővárosomat nem hagyom el. Válaszomat ma is helyesnek érzem és vállalom. Akkor ugyanis azt hittem, hogy a felajánlott rangos múzeum vezetése meghaladta volna az erőmet. Most már világosabban látom, rangban talán emelkedtem volna, de egészen bizonyos, hogy életem főművét: a vásárhelyi-pusztai könyvet nem alkottam volna meg. Ezt a véleményemet ugyan lehet kishitűségnek is tekinteni, hiszen néprajzosaink messzi tájakról is írnak könyveket. Néhányszor kiszállnak 1—2 hétre a terepre, és megírják publikációikat. De én nem ilyen munkához szoktattam magamat! Hosszú-hosszú évekig hetente 2 napot kint kutattam a Pusztán, s így kezdtem hozzá megírni könyveimet. Egyébként szakmailag nem voltam kapcsolatban Ortutay Gyulával, mert ő folklorista volt, míg én a tárgyi néprajzzal foglalkozom.

Néprajzi pályámon nagy segítséget kaptam Barabás Jenőtől. Ismeretségünk még akkor kezdődött, amikor a MMOK-ban irányította, nevelte az ország tárgyi néprajzosait, így engem is. Amikor az orosházi monográfia néprajzi kötetét szerkesztettem, őt kértem fel „A tanyai település és építkezés” című tanulmány megírására, amely rajzokkal illusztrálva, bő jegyzetanyaggal ellátva jelent meg. Később megtisztelt azzal, hogy a „Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán” című könyvemről elemző, értékelő ismertetést írt a Békési Életben. De a legnagyobb segítséget az jelentette, hogy készségesen elvállalta a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című

könyvem kéziratának lektorálását. Nagy gondossággal végzett munkájáról nemcsak a 7 oldalas lektori véleménye tanúskodik, hanem a könyv pompás szerkezete is. Ugyanis a könyv szerkezetével kapcsolatban olyan komoly tanácsokat kaptam, amelyeket megvalósítva, könyvem értékét nagyban emelték. Hogy barátságunk töretlen, ékesen bizonyítja e szerény könyv is. Arra kértem Barabás Jenőt, mint életutam jó ismerőjét, írjon munkásságom története elé egy bevezetőt. Nagyon örültem, hogy kérésemet megtiszteltetésnek vette, és megleghangú „Köszöntő”-vel indítja útjára a könyvemet. Hálás köszönet érte!

Az alábbi kapcsolatok gyümölcse legelőször a barátság volt, de szakmai fejlődésemben is segítettek. Katona Imre egyetemi docenssel a budapesti egyetem Folklór Tanszékén ismerkedtem meg. Tudtam róla, hogy a csongrádi kubikosélet jeles kutatója, s megkértem arra, hogy az orosházi 1891-es véres május elsejéről írjon első kiadványunk részére egy tanulmányt. A gyűjtés ideje alatt vendégszeretetünket élvezte. Az adatközlők felkutatásában is segítettem. A gyűjtéssel bizony sietni kellett, mert a véres eseménynek már csak egy élő szemtanúja volt: a 82 éves Szabó József. A tanulmány bő jegyzetanyaggal ellátva az első évkönyvünkben 1955-ben jelent meg.

Kapcsolatom a szerzővel később sem szakadt meg, bizonyítja az is, hogy az 1961—62-es évkönyvünkben „A kubikoslapát, digólapát és a lapátolás” címmel ismét egy tanulmányát közöltük, bő jegyzetanyaggal, rajzokkal, fényképfelvételekkel illusztráltan.

A Néprajzi Múzeumban is számos jóbarátra tettem szert. Kodolányi Jánoshoz mindig szívesen fordultam, mert készségesen segített szakmai tanácsok adásával. Diószegi Vilmossal és Szolnoky Lajossal a szentendrei 6 hetes tanfolyamon ismerkedtem meg. Életem, munkásságom folyamán természetesen nemcsak a néprajzosokkal barátkoztam, hanem tudományos életünk egyéb területein dolgozókkal is. Így Kiss István botanikusnak, a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanárának barátsága is hatással volt rám. Barátságunk kézzelfogható gyümölcse 6 tanulmány, amely három évkönyvünkben, valamint „Orosháza története”-ben és a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvemben jelentek meg. Rám mindig nagy hatással volt szülőföldjének és „szakmájának” a mélységes szeretete.

Ha a Vásárhelyi-pusztán kutatott, mindig bejött a múzeumba, s többször magával vitt a Pusztára. Később ritkábban kerestük fel egymást, de akkor is mindig a munkájukat és egymást szerető két ember találkozott.

A parancsoló szükségesség azt írta elő számomra, hogy a régészek között is keressek barátokat. Az orosházi múzeum sem tudta volna hivatását régészek nélkül betölteni. A földből előkerült történeti leletek mentését csak régészek végezhetik, az Orosháza monográfiája korai szakaszának megírása is régész szakembert kívánt. Igyekeztem a városunk környékén, s az orosházi járás területén leletbejelentő hálózatot kiépíteni. A Múzeumbaráti

Kör tagjait, valamint a múzeumlátogatókat arra kértem, hogy a felszínre kerülő régészeti leleteket jelentsék be múzeumunknak.

Egyetemet végzett, hivatásos régész sokáig nem volt Békés megyében. Egy autodidakta régésszel oldottam meg az egyszerűbb ásatásokat. Olasz Ernő a Vásárhelyi-pusztán élt. Néprajzi szakkönyveink olvasásával megismerte a néprajzot. Miután elláttuk régészeti szakkönyvekkel is, észrevétlenül régész szemléletű emberré vált. Közben megvásárolta az idevonatkozó szakirodalom kulcsfontosságú könyveit, s ezekre támaszkodva egy egyszerű mentőásatást el tudott végezni. Ezért a Nemzeti Múzeum Adattáránál beajánlottam. Ugyanis onnan kaptuk az engedélyt az ásatásra, s a szükséges anyagi eszközöket is az Adattár bocsájtotta rendelkezésünkre. Az amatőr régészünk több egyszerű ásatást (esetenként néhány napszámos segítségével) végzett. Természetesen kötelessége volt az ásatásra fordított összeggel elszámolni, és az ásatásról részletesen beszámolni. Az ásatásairól szóló dolgozatai egy részét évkönyveinkben leközöltem. Legtöbb ásatásáról a megyei újságban is beszámolt. — Később ásatásai során két alkalommal is olyan eljáráshoz folyamodott, amely megkérdőjelezheti ásatásai hitelességét. Ennek ellenére humanitási szempontból továbbra is megbíztuk egyszerű ásatások végzésével. Amint a Békés megyei Múzeumok Szervezetének egyeteme végzett hivatásos régésze lett, megköszöntük addigi munkásságát.

Idők múltával neves régészek is végeztek környékünkön leletmentő ásatásokat, sőt ritkábban tervásatást is. Neves ásatónk volt Méri István tanár úr. Többször meglátogattam Kardoskúton, az Aranyad-halom körüli Árpád-kori település feltárása során. Gyönyörködtem aprólékos munkájában, s hallgattam nekem szóló magyarázatát. Az ásatás lefolyása és jelentősége vázlat-rajzokkal és fényképfelvételekkel illusztrálva rövidesen meg is jelent. A füzeteket hamarosan el is kapkodták. Ugyancsak Kardoskúton, a vasútállomás közelében ásatott Párducz Mihály is, akivel lehetetlen volt barátságot nem kötni. A kardoskúti Fehér-tó felszízetén pedig Nemeskéri János kutatott eredményesen. László Gyula régész, tanszékvezető egyetemi tanárral szövött barátságunk története is figyelemreméltó: Anikó lányom régészetet hallgatott az egyetemen László Gyulától. Egyszer éppen akkor látogattam meg lányomat, amikor a Képzőművészeti Főiskolát is elvégző professzor úr a növendékeit műtermek látogatására vezette. Én is velük tartottam. Útközben jól megbarátkoztunk. Barátságunk igazán akkor mélyült el, amikor felkértem arra, hogy a készülő „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvem elé írjon előszót. Ugyanis nekem nagyon tetszik Kiss Lajos: „Szegény emberek” című könyve. Kedvenc könyvem Előszavát is László Gyula írta. Így született meg az én könyvemhez is az általa írt: „Köszöntjük az olvasót!” című remek bevezetője. Arra meg éppenséggel büszke vagyok, hogy könyvajánlóját keltezte, mégpedig március 15-tel. Tőle tudtam meg, minden olyan munkát ezzel a dátummal jelöl meg, amelyet nagyra becsül.

Az orosházi monográfia szerzői közé beszerveztem az ELTE Régészeti

Tanszékének tanárait, valamint a Nemzeti Múzeum régészeit. Ezek közül név szerint csak Kovalovszky Júliát és Dienes Istvánt említem, akik a környékünkön többször ástak is. Közülük az utóbbival jó barátságot is kötöttem. Ezek a szakemberek többször megfordultak városunkban és én mindenkor, mindenben szolgálatukra álltam. Igaz, ez megtérült, mert látókörmöm ezáltal tágult. Idők folyamán a régészekkel való barátkozásom során tanultam tőlük annyit, hogy egy egyszerű sír feltárását szükségből elég szakszerűen el tudtam volna végezni. Már másutt is hangoztattam, hogy leletmentést csak régész végezhet. Szerepem csak arra korlátozódott, hogy a veszélyben forgó leleteket addig mentsem, amíg azt át nem veszi tőlem a régész. Ilyen eset azonban csak egyszer-kétszer történt velem. Az ásatások során előkerült leletek természetesen az orosházi múzeumba kerültek. Kivételt képeztek azok, amelyek nagyobb jelentőségűek voltak. Csak egy ilyen ásatásra emlékszem: Dienes István által feltárt honfoglaláskori sírok leletei kerültek a Nemzeti Múzeumba. Az orosházi múzeumba került régészeti tárgyakat éppen olyan szeretettel kezeltem, helyeztem el a raktárainkba és gondoztam, mint a néprajzi tárgyakat. Az 1970-es évek elejétől kezdve a Békés Megyei Múzeumi Szervezet keretében már megfelelő számú régész szakember is dolgozik, akik a régészeti leletmentéseket végzik.

Főntebb felsoroltam azokat, tudományos életünk jeleseit, akik nekem irányt mutattak a néprajzossá válásom felé vezető úton. Ha városunkba jöttek, legtöbbször a fővárosból tették meg a nagy utat, hogy múzeumunknak szolgálatot tegyenek. Ezért mindenben a segítségükre voltam. Ha szükség volt, szállást szereztem számukra, és sokszor vendégül láttam őket. Előfordult, hogy váratlanul jöttek, de feleségem jóvoltából a pontos időben családi hajlékunkban asztalhoz ültettük vendégünket.

Baráti kapcsolataim Dél-Tiszántúl szakembereivel, akik rendre évkönyveink, monográfiánk munkatársai lettek

Több évtizedes munkám során a környékünkön is sok baráttra tettem szert, akiktől is sokat tanultam, cserébe kiadványainkban tanulmányaikat megjelentettem. A számbavételt a megyénkben kezdem el. Szülővárosomban, Orosházán néha társtalannak érzem magam: szakmai téren igazam is van. Azonban, ha az idők során szerzett barátaimra gondolok, akik lépten-nyomon segíthetik munkámat s akiknek én is tehetek szívességet — mindjárt nem érzem magam egyedül. A felsorolást Elek László tanár barátommal, irodalomtörténésszel kezdem, akinek tanulmánya úgyszólván minden kiadványunkban megtalálható. Számszerint 6 munkája jelent meg gondozásunkban. Ismeretségünk még akkor kezdődött, amikor mint fiatal tanár, az orosházi gimnáziumban tanított. Nagy hatással volt az egyik múzeumbarát növendékére, Szabó Ferencre. Idők folyamán több intézetben dolgozott: a szarvasi Óvónőképző Intézetben s a Békés megyei Levéltárban, Gyulán. Barátságunk változatlan maradt, és kiadványainkat rendületlenül támo-

gatta értékes dolgozataival. Ugyancsak régi barátság fűz Dénes György történészhez, ismert barlangkutatóhoz, aki ugyan a fővárosban él, de városunk szülötte, s az orosháziak között tartom számon. Már az első évkönyvünkben megjelent munkája, s összesen 4 kiadványunkban olvashatók tanulmányai. Azóta is többször találkoztunk, s levelezésünk sem szakadt meg. Felsőrolom azokat a városombeli kedves barátaimat, akik egy-egy tanulmányuk elhelyezésével gazdagították kiadványainkat: Albel Gyula, Beck Zoltán, Czédula Imre, Csizmadia Lajos, Darók József, Forman István, Gulyás Mihály, Jároli József, Juhász Nagy Vilmos, Keller József, Koszorús Oszkár, Kovács Ferenc, Koczka Pál, Kurucz Béla, Sterbetz István és Sin Lajos.

A Békéscsabán székelő Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságával eleitől fogva jó volt a viszonyunk. Biztosították a nyugodt munka végzéséhez szükséges anyagi és személyi feltételeket. Ezt mi igyekeztünk jó munkával meghálálni. Igazgatóival baráti viszonyban voltam. Még a múzeumok állami kezelésbe vételekor történt: a békéscsabai múzeum igazgatói állásának betöltésekor a véleményemet kikérték, s én a szlovákul is tudó Tábori Györgyöt, a tótkomlói falumúzeum akkori vezetőjét ajánlottam. Így lett a békéscsabai múzeum s később a megyei szervezetünk igazgatója. Ez is igazolja barátságunkat. Később, Dér László működése mellett is szabadon fejlődhetünk. A Megyei Igazgatóság a tudományos munkásságomat mindig támogatta, ezt bizonyítja az is, hogy a Békés Megyei Múzeumok Közleményei című sorozat két számát is, a 4. és 7. számát írhattam — szerkeszthettem. A jelenlegi igazgatónk: Szabó Ferenc régi jó barátom, aki jól ismeri az orosházi múzeumot és a benne folyó munkát. A békéscsabai múzeumban dolgozik Grin Igor néprajzos, megyei igazgatóhelyettes barátom is, aki a muzeológiai munka alapstúdiumát az orosházi múzeum műhelyében szerezte meg. Hozzá is mindenkor bizalommal fordulhatok. — Megyénk múzeumai közül a gyulai múzeummal volt a legtermékenyebb kapcsolat, ugyanis azt mindig néprajzosok vezették. A legrégebbi baráti szálak Lükő Gáborhoz fűztek. Abban az időben nagy szükségem volt a tapasztalt, kitűnő néprajzos tanácsaira, segítségére. Utódjában, Dankó Imrében megcsodáltam annak szervező erejét, amelynek gyümölcsét én is élveztem: az általa szerkesztett gyulai sorozatban jelent meg „Adatok Doboz gabonatermesztéséhez” című tanulmányom. Majd Szilágyi Miklóssal is jó barátságot kötöttem. Később a Néprajzi Múzeum osztályvezetője lett, de találkozásaink alkalmával szívesen beszélgetünk egymással. A környékbeli levéltárak közül a legerősebb baráti szálak a gyulai levéltárhoz kötnek. Még Szabó Ferenc igazgatósága alatt minden tudományos munkám egy másolati példányát elhelyeztem ott, s így a kutatás szolgálatára állnak. A levéltárban dolgozók közül Bálint Ferenchez, s Jároli Józsefhez fűznek baráti kapcsolatok. Utóbbi a fiatalabb nemzedékhez tartozik, s Orosházán született, ezért én az orosházi kutatók között tartom számon. Régi barátság köt Palov Józsefhez, a szarvasi múzeum megalapítójához és megszervezőjéhez. Az ő gyűjteménye megtekintésekor mindig erőt nyertem a munkámhoz. Különösen a kismesterség gyűjtéséről be-

szélt nagyon szívesen. Vele együtt örültem, amikor évtizedes munkássága meghozta gyümölcsét: egy impozáns épületben, Tessedik régi iskolájában, nyithatta meg múzeumát. Az ott dolgozó Juhász Irén régész is sok szolgálót tett az orosházi múzeumnak.

A közeli Tótkomlóson is él egy igaz barátom, Koppány János evangélikus lelkész. Gyakran meglátogatom. Lelkeszi szolgálata alatt több mint 1000 darabból álló pompás néprajzi gyűjteményt hozott létre, amelyet szívesen látogatnak még a Komlóra vetődő külföldiek is. Gyűjteményét a község megszerezte, s jó alapul szolgálna a nagyközség nyilvános jogú múzeumának. Idők folyamán két tanulmánya jelent meg évkönyveinkben.

A Csongrád megyei muzeológusok, képzőművészek között is sok barátom van. Mindig nagyon szívesen mentem át a hódmezővásárhelyi múzeumba. Igazgatójával, Galyasi Miklóssal sem volt nehéz barátságot kötni. Mindig udvarias és segítőkész volt. Dömötör János is készséges barátja a mi múzeumnak. Mindig szívesen támogatta az amatőr és hivatásos képzőművészeket. Szaktudásával és közvetlen modorával többször elbűvölte a képzőművészeti kiállításunk megnyitójára összegyűlt vendégeinket. Jó barátságban voltam az országos hírű vásárhelyi festőművészekkel. A következő művészek alkotásaiban gyönyörködhetek látogatóink: Szalay Ferenc, Németh József, Fejér Csaba, Erdős Péter és Fülöp Erzsébet. Otthonaikban is felkerestem őket, s megtekintettem figyelemreméltó néprajzi, népművészeti gyűjteményüket. Grezsa Ferenc gimnáziumi igazgató, most főiskolai tanár és Sipka Sándor tanár tanulmányokkal tisztelték meg a paraszttéletről szóló könyvemet. A vásárhelyi levéltárban dolgozó Herczeg Mihály barátom is készséges, segítő híve az orosházi múzeumnak és a benne folyó munkának.

Szegeden is múzeumunk számos jóakarója dolgozik a különböző intézményekben. A múzeum igazgatója Trogmayer Ottó régész is régi barátom. Becsül bennünket, és számos esetben élvezhettem támogatását. A mellette dolgozó Juhász Antal néprajzos barátom tanulmányával gazdagította az orosházi monográfiát. Péter László a legrégebbi barátaim, jóakaróim közé tartozik. Amikor a múzeumok állami kezelésben voltak — mint a makói múzeum igazgatójával, az országos értekezletünkön — gyakran találkoztunk. Később a Somogyi-könyvtárba került, ekkor már ritkábban találkoztunk, de megtartottuk egymást jó emlékezetünkben. Az egyetemen is vannak jó kapcsolataink: Lipták Pál és Farkas Gyula heteken keresztül embertani szempontból megvizsgált 2000 orosházi dolgozót, s levonva annak tanulságait, egy tanulmányt írtak a monográfia részére. A vizsgálandók összehozzásában részt vettem, s a vizsgálatok során barátságot kötöttünk egymással. A szegedi levéltárban is gyakran jártam, különösen akkor, amikor még Szabó Ferenc is ott dolgozott. Látogatásaim során jó viszonyba kerültem a levéltár igazgatójával: Oltvai Ferencel. Erről a két évkönyvünkben elhelyezett értékes tanulmányai is tanúskodnak. Végül a szentesi múzeum két régésze: Csalog József és Zalotay Elemér is az orosházi múzeumot szeretik, becsülik és támogatók csoportjába tartozik.

Az orosházi múzeumnak vannak olyan barátai is, akik nem írtak ugyan kiadványaink számára tanulmányokat, de a szívükbe zárták múzeumunkat, kutatásainkat segítették és hívó szavunkra, kiállításaink megnyitásakor megtisztelnek jelenlétükkel. Rájuk mindig lehet számítani. A komoly érdeklődésükből erőt lehet meríteni. Számuk hál' Istennek száznál is több, de itt név szerint csak néhány múzeumbarátot nevezek meg: Bálint István, Devosa Ilona, Fürst Ervin, Gönczi Katalin, Horváth József, Horváth Józsefné, Horváth Lászlóné, Jároli Mária, Káplár Károly, Király Ferenc, Mucsi Erika, Nagy Péter, Németh Katalin, Sitkei József, Soós Ferenc, Süle Lajos, Szabadkai Andor, Szepesi Kálmán, Szőke Molnár György és Zsoldiné Benkő Jolán.

b) Szakmai képzésben is részt vettem

1950-ben jelentettem a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságának — az akkori felettes hatóságomnak —, hogy a Múzeumi Központ az október hó 2-án kezdődő s október hó 30-án végződő szentendrei múzeumi káderképző tanfolyamra hívott be. Egyben azt is jelentettem, hogy szeretnék azon részt venni és gondoskodtam arról, hogy az egyhónapi távollétem a múzeum életében ne okozzon zökkenőt. A múzeum nyitvatartásáról ifj. Olasz Ernő útján gondoskodom, s így a múzeum minden vasárnap 9-től 1-ig a nagyközönség számára nyitva áll. A csoportok hétköznapiakon munkaidő alatt bármikor megtekinthették a múzeumot. — Szentendrén a tanfolyamon nagyon jó előadóink voltak, és az előadásokra is úgy emlékszem vissza, hogy nagyon mértéktartóak voltak, és nagyon hasznosnak bizonyultak. A közös szállásunkon pedig a résztvevők barátságot kötöttek egymással. Így született barátságom: Szolnoky Lajossal, Diószegi Vilmostal, Bodrogi Tiborral és még másokkal. Beszélgetések során sokat tanultam az egyetemet végzett fiatal muzeológusoktól, s a magamfajta korú múzeumi dolgozóktól. Vasárnapjainkon pedig megismerkedtünk Szentendre gazdag műemlékeivel: a templomokat, múzeumokat bújtuk. Egy verőfényes őszi vasárnap pedig gyalog, mezei és erdei utakon a dobogókői menedékházig sétáltunk. Az egésznapos túra alatt nem győztem csodálni az erdők őszi színpompáját.

Következő tanfolyamomon a muzeológia legalapvetőbb gyakorlatával ismerkedtem meg. Az 1950. év október havának végén örömmel tartottam kezemben a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja 12 557/1950. számú leiratát, amely engem 1951. évi január 2-től 15-ig tartó muzeológiai gyakorlatra beosztott a Néprajzi Múzeumba. Útiköltségről és ellátásról a Múzeumi Központ, szállásról (a múzeum kis vendégszobájában) a Néprajzi Múzeum gondoskodott. Ketten kaptunk behívót a szakmai gyakorlatra. Társam, Péczely Attila, a hódmezővásárhelyi múzeum dolgozója volt. Hogy alapvető dolgokat fogok elsajátítani, azt abból láttam, hogy a behívó utolsó mondata így szólt: „Múzeuma néprajzi anyagának leltározását csak ezután a gyakorlat után kezdheti meg.” — Így hát a magyar néprajz legnagyobb gyűjteményében megtanultam az anyagkezelés alapjait, mert a Néprajzi Múzeum

minden, számunkra létfontosságú osztályán töltöttünk néhány napot. A textil osztályon Fél Edit mutatta be gyűjteményét, a kerámiák között pedig Kresz Mária igazított el bennünket. A múzeum tárgyi anyagának egy részét Takács Lajos ismertette meg velünk. Számunkra mindennél fontosabb volt, hogy alaposan megtanultunk leltározni. Bemutatták a tárgyak leltározásának minden csínját-bínját. Jó néhány tárgyat be is kellett leltároznunk. Majd a tárgyakról készítendő leírókarton elkészítését is megtanultuk. Végül kezünkbe adtak néhány tárgyat és önállóan kellett kartont készíteni róluk. Természetesen felhasználtuk az alkalmat arra, hogy megismerkedjünk a múzeum dolgozóival. Ezentúl, amikor felutaztam Budapestre, mindig felke-
restem a Néprajzi Múzeumot: — hazamentem.

Amíg a múzeumok állami kezelésben voltak, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja, mint említettem már, negyedévenként „összmúzeum-vezetői” értekezletet szervezett. Ez mindig 3 napig tartott. Kézzelfoghatóan sokat lehetett tanulni az előadásokból, a beszámolókból, de az általunk előre feltett kérdésekre is az értekezlet színe előtt kaptuk meg a választ. A III. múzeumvezetői értekezleten javasoltam, hogy a pusztaföldvári falumúzeum fejlődése érdekében hívjuk meg annak vezetőjét, Dér István tanítót is az értekezleteinkre. Mivel a falumúzeumnak jelenleg költségvetése nincsen, nevezett csak a Múzeumi Központ anyagi segítségével tudna részt venni az értekezleteinken. Másik felvetésem: A vidéki múzeumvezetők közül az értekezlet tartama alatt többen meg szeretnének nézni egy-egy operát, vagy egy Nemzeti Színház-beli előadást. Azonban az egyéni színházlátogatók nem kapnak kedvezményes színházi jegyet, annak váltására jogosító utalványt. Kérésem: a Múzeumi Központ szíveskedjék kedvezményes színházutalványokat igényelni, hogy a vidékiek is megláthassanak egy-egy jó színházi előadást.

Egyéni levelező oktatásban vettem részt az egyetemen

Amint 8—9 évet, mint főhivatású muzeológus eltöltöttem a múzeumban, szükségét éreztem annak, hogy továbbképezzem magam. A Hivatalos Közönyből olvastam, hogy a néprajz szakot az egyetemen levelező úton is el lehet végezni. Ráadásul a gyakorlati éveket figyelembe véve állapítják meg, hogy hány év alatt lehet oklevelet szerezni. Megörültem: mintha rám szabták volna a rendeletet. Nyomban Bálint Sándor barátomhoz siettem. Nagyon biztatott: két év alatt akár le is doktorálhatok nála — mondta.

A szegedi egyetem Rektori Hivatalában ugyan elfogadták iskolai végzettségemet, mert én még a régebbi rendszerű tanítóképző intézetben szereztem meg az okleveletem. Végül mégis sajnálattal közölték mindkettőnkkel, hogy van ugyan náluk Néprajzi Tanszék, de ezen néprajzos képzés nincs, kérésemet tehát nem tudják teljesíteni. Mentem egy házzal odébb. Felutaztam Budapestre. Nagyon bíztam a felvételemben, hiszen akkor a rektor

Ortutay Gyula, a dékán pedig Tálasi István volt. Csalódtam. Hiába kértem meg a MMOK elnökét, szóbeli ígérete ellenére a kapott papíron ez állt: miután már a 35. életévet betöltöttem, nem lehet felvenni. Erre ismételten felkerestem a rektor urat, aki megígérte a támogatását, de arra kért, hogy kérésemet indokaimmal együtt adjam be írásban a Rektori Hivatalba. 1958. évi december 31-én kelt 281/1958. számú beadványomban kértem a Múzeumi Osztályt, szíveskedjék az Eötvös Loránd Tudományegyetem Rektori Hivatalához a kérésemhez szükséges igazolást és javaslatot közvetlenül elküldeni.

A Művelődésügyi Minisztérium 81 002/1959. szám alatt arról értesített, hogy a Rektori Hivatalban kérelmemet a Múzeumi Osztály támogatni kívánja, és Ortutay Gyula rektortól kérte az egyetem levelező tagozatára való felvételem kedvező elbírálását. Arra is felhívták figyelmemet, hogy tanulmányi éveim alatt a törvényes lehetőségeken belül messzemenőlegesen külön kedvezményt biztosítani nem tudnak. Támogatásomkor feltételezték, hogy egyetemi tanulmányaim mellett a múzeumi munkát maradéktalanul elvégzem. — 1959. évi január 9-én kaptam meg Ortutay Gyula 72/1959. számú levelét, amelyben arról értesített, hogy szándékkal egyetért, és a fennálló rendelkezések is lehetővé teszik a néprajzi szak levelező úton való elvégzését. Felhívta a figyelmemet, hogy a meghirdetett határidőre hivatalos úton nyújtsam be a jelentkezésemet a Bölcsészettudományi Kar Dékáni Hivatalába. 1959. évi április 20-án a szabályosan kitöltött jelentkezési lapomat beküldtem a Múzeumi Osztályhoz azzal, hogy az osztály javaslatával lássa el és május hó 15-ig a Dékáni Hivatalhoz adja be. Arra is megkértem őket, hogy javaslatukba vegyék be, miszerint munkám elvégzéséhez egy szak is elegendő, valamint azt is, hogy munkaköröm betöltéséhez nélkülözhetetlen az egyetemi végzettség, és a néprajz területén kellő jártassággal rendelkezem. 1959. évi december 20-án jelentettem 314/1959. szám alatt a Múzeumi Osztálynak, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektorának 2968/1959. számú döntése alapján felvételt nyertem a Bölcsészettudományi Kar néprajzi szakára, mint egyéni levelező hallgató — de az első évfolyamra.

Szívesen tanultam, nehézséget csak a sok utazás okozott. Ugyanis volt egy-két óra hetenként, amit kötelező volt hallgatni. Mindazonáltal a lecke-könyvem tanúsága szerint az 1960/61-es tanév I. évfolyamának az I. félévét 4,75 átlageredménnyel elvégeztem. Részletesen: Általános néprajztudomány alapvetéséből Dégh Lúndánál jó (4) eredményt értem el. Katona Imre, Afrika népei anyagából jelest (5) adott. Jelest szereztem (5) Barabás Jenőnél, Bevezetés az anyagi kultúra néprajzához című tananyagból. Ausztrália és Óceániából jelest (5) kaptam Dömötör Teklától. Lecke-könyvemet 1960. évi május 19-én írta alá Tálasi István dékán. A félévi vizsgáimkor a markomba nyomtak egy papírt, amelyen fel volt sorolva, hogy az év végén a néprajzon

kívül még mi mindenből kell vizsgáznom. Erre én úgy megijedtem, hogy házáig meg sem álltam. A legközelebbi pesti utazásomon mindent elmondtam K. Kovács László barátomnak. Azt mondta, hogy én bolond vagyok. A kutatási területemen, a Vásárhelyi-pusztán én vagyok a császár. Ennek ellenére holmi tanárnő kezében lévő kantárba dugom bele a fejemet. Hagyjam a fenébe az egészet! Szót fogadtam. Otthagytam az egyetemem, de így születtek meg a „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán”, a „Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán” és a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyveim, amelyek kötelező olvasmányok annak az egyetemnek a Népajzi Tanszékén, ahonnan én annak idején elfutottam.

Amíg a múzeumok államosítva voltak, sikerült az országot bebarangolnom. Úgy éreztem, hogy minden múzeum az én otthonom is, és sokszor a vendégszobában szálltam meg. Ilyenkor a tágabb környéket is bebarangoltam. Látókörömet ki szerettem volna tágítani, ezért elhatároztam, hogy megpróbálok külföldi tanulmányútra menni. Elsősorban Szlovákiára gondoltam, annál is inkább, mert az orosházi múzeum 15 csehszlovák múzeummal kiadványcserét folytatott. Abban az időben a külföldi utazások nehézségekbe ütköztek, ezért a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztályához, valamint a Népajzi Múzeumhoz fordultam támogatásért. Azzal a kéréssel fordultam hozzájuk, hogy miután 1962. év nyarán kölesönös meghívás alapján szeretnék egy szlovák kutatóval csereviszonyt létesíteni és 2—3 hetet Szlovákiában tölteni, nyújtsanak segítséget. Kérésemet megindokoltam: Az orosházi múzeum gyűjtőterületén szlovák anyanyelvű közösségek is vannak. Múzeumunk anyagának egy része a fenti közösségekből való. Indokolt, hogy Szlovákia néhány népajzi múzeumával, s magával a szlovák néppel megismerkedjem.

Nemsokára örömmel jelentettem a Múzeumi Főosztálynak, hogy Varga György pozsonyi kutatóval lépek csereviszonyba, és 3 hetet töltök Szlovákiában. A jól sikerült tanulmányutamról a Múzeumi Főosztálynak részletesen beszámoltam. Szlovákiában gazdag anyagú múzeumokkal ismerkedtem meg. Pozsonyban, Túrócszentmártonban, Poprádon, Tátralomnicon, Késmárkon, Lőcsén, Kassán és Zólyomban a múzeumokon kívül a remek műemlékekben is gyönyörködhettem. A muzeológusok barátságosan fogadtak és mindent megtettek, hogy utam minél eredményesebb legyen. Legtöbb helyen múzeumi vendégszobában vagy irodában helyeztek el. Több helyen megvendégeltek és megismerkedhettem a Magas-Tátra szépségeivel is. Utazásomat tanulságosnak és felejthetetlennek tartom. Különösen nem felejtetem el Kassát, ahol az I. világháborúban elesett és az ottani Hősök-temetőjében eltemetett édesapám sírjára koszorút helyeztem el.

2. Ahol néprajzossá fejlődtem

Rátaláltam a Vásárhelyi-pusztára

Azt tapasztaltam, hogy a közelmúltig Orosházán a parasztságnak volt a legnagyobb súlya, nemcsak szám szerint, hanem gazdaságilag is. Gyermekkorom óta láttam: ha a parasztok jó termést kaptak, akkor jól ment soruk az iparosoknak és a kereskedőknek is. A félegyházi tanítóképzőben nagy hatással volt rám Szabó Dezső, aki „Az elsodort falu” című könyvében azt vallotta, hogy a magyar nép gerince a parasztság. Mint fiatal néptanító, a falukutató írók olvasótáborába tartoztam. Pályámat egy orosházi tanyai iskolában kezdtem el. A parasztok között élve, gyermekeiket tanítva, én is egyre jobban megismertem és megszerettem őket.

Az igazsághoz tartozik, hogy eleinte komolyabb néprajzi gyűjtésre és tanulmányok írására nem is mertem gondolni. A múzeum takarítója hívta fel a figyelmemet a Pusztára, ahol egyik rokona élt. Nem akartam hinni a szememnek, amikor Kardoskút, Cinkus-dűlő, Pusztta 555. szám alatt lakó Galli Bálint tanyáján megpillantottam azt a sok-sok régi munkaeszközt és használt tárgyat. Kiderült, hogy bizony nagyon sok tanya őriz még ilyeneket. Szétnéztem a Pusztán, és az rabul ejtett egy életen át.

A Vásárhelyi-pusztta Orosháza és Hódmezővásárhely között fekszik, területe 36 500 kat. hold. A múlt század közepéig a közbirtokosság legelője volt. Minden tanyai föld után pusztarész is járt, amely oszthatatlan járandóságot jelentett. Csak 1853—1854-ben osztották ki. Uralkodó talajtípusa a békéscsanádi löszháton kialakult mezősegi talaj, s így nagyobb része jó minőségű szántó. A Belső-pusztta, a Rossz-pusztta legjellemzőbb talaja a szik. Nagyobb része legelő és kaszáló. Éghajlata kontinentális. A csapadék sok évi átlaga 557 mm, de ez nagyon ingadozó. A sziken jellegzetes növényvilág él. Az ott elterülő Fehér-tó fészkelési és átvonulási lehetőséget nyújt igen sok madárfajnak. Környéke természetvédelmi terület. A pusztta egyik felét a vásárhelyi őslakosság, a másikat a „befurakodó” orosházaiak ülték meg. Kevés ilyen területe van hazánkban, amely ennyire alkalmas a hagyományos paraszti élet tanulmányozására, mint ez. Ma már a fejlett agrártechnika alkalmazásával folyik a termelés, de az idősebbek a régebbi termelési gyakorlatot még egy-két évtizede jól ismerték, sőt — különösen a szikes részén — száraz időben kényszerűségből még alkalmazták is.

Természetesen a termelőszövetkezetek megalakulásával a Pusztán is elkezdődött a parasztság életének gyökeres változása. Az 1960-as években már egyre inkább sürgetett az idő: elhatároztam, hogy azonnal hozzákezek a hagyományos paraszti életmódot tanulmányozni, és az emléket megmenteni az utókor számára.

3. Akiktől a tudást összegyűjtöttem

a) Paraszt munkatársaim

Mindig hangoztattam, hogy tudásomat a parasztoknak köszönhetem. Hosszú munkásságom során több száz adatközlővel dolgoztam. Egy részüket, akikkel többször, huzamosabb időn át dolgoztam, munkatársamnak tartom. Róluk szeretnék itt megemlékezni. Miután mindannyiukat nem tudom felsorolni, kiemelek közülük néhányat. Nézzük először az orosháziakat.

Varga Ferenc. Orosházán született 1900-ban. Hat elemi és egy polgári iskolai osztályt végzett. Orvos szeretett volna lenni, de közben kiütött az első világháború. Apja a világháborúban elesett. Mint legidősebb fiú, az édesanyjával együtt dolgozott a kisgazdaságukban egészen a nősülésig. Leszerelése után megnősült, s az orosházi határ Szikhát nevű részén gazdálkodott a család kisbirtokán 1952-ig. Majdnem minden évben 8—10 hold haszonbéres vagy feles földet is fogott. 1952-ben az orosházi Dózsa Termelőszövetkezetbe lépett be, de 1955-ben kilépett. 1960-ban újból a Dózsa Termelőszövetkezetbe lépett, ahol 1965-ig dolgozott. Felesége halála után 5 évig Fábiánsebestyénben élt. 1971-ben hazajött Orosházára. Az orosházi 48-as Olvasókör jegyzője is volt. A paraszti munka intenzív végzése mellett verseket is írt, amelyek a helyi lapokban jelentek meg. Az irodalmi életet mindig figyelemmel kísérte. Művészek, írók szívesen keresték barátságát. Darvas József is, amikor hazajött, ha csak szerét ejthette, találkozott vele. Még tanító koromban ismertem meg ezt a szép szál, bajuszos parasztembert. Hamar megbarátkoztam vele. Első látásra is kitűnt, hogy szelíd természetű, értelmes ember. Ismerte a paraszti élet minden csínját-bínját! Messze földön híres asztagrakó volt. Aki szép asztagot szeretett a tanya körül látni, az vele rakatta meg.

Varga Ferenc újabb arcát akkor ismertem meg, amikor a Monori-tanya-központban búcsúztattuk a vidékünkéről elköltöző Bakó József költő-tanítót. A népszerű tanítót a Monori Gazdakör egy közös ebéddel búcsúztatta, amelyen a környező tanyavilágból sokan részt vettek. Az iskola és a Monori-csárda közötti szabad térségen terítettek. A szülők, a gyerekek, s a környékeliek nevében Varga Ferenc búcsúzott Bakó Józseftől. A nagyszámú közönség előtt az öntudatos parasztember olyan tartalmas és szép beszédet mondott, hogy azóta mindig felemlítem, ha szóba kerül: egy tanárnak is becsületére vált volna. Így aztán természetesen, hogy amikor az 1950-es évek elején, mint főhivatású muzeológus, megkezdtem a hagyományos paraszti földművelés kutatását, első adatközlőmnek a Csendes utcai Varga Ferencet választottam. Sokáig takargattam azt a kopottas, kockás, pepita fedelű vas-tag füzetet, amelyben beszélgetésünket lejegyeztem. Kezdetben azt hittem, hogy néprajzi témagyűjtést végezni csak munkaidőn kívül szabad. Ezért heteken keresztül mindennap délután 5—6 óra körül állítottam be a Varga

családhoz. Varga Ferenc is akkor érkezett haza a közeli tanyájukról. Napon-
ta 2—3 óra hosszát dolgoztunk. Nagyon jól tettem, hogy a gyűjtésemet is-
merős, adatközlésre alkalmas embernél kezdtem el. Türelmes, aprólékos
munkával összegyűjtöttem Orosháza hagyományos földművelését. Az első
komolyabb jegyzetelésem olyan jól sikerült, hogy ez lett az alapja annak a
tanulmányomnak, amelyet az orosházi monográfia néprajzi kötete számára
„Földművelés” címmel írtam. Később szerettem volna, ha az orosházi ön-
életíró parasztok sorába ő is megírja élete történetét, azonban rábeszélési
tudományom nála csődöt mondott. Ezzel, úgy hiszem, egy kitűnő önéletrajz-
zal lett szegényebb a magyar népi irodalom.

Fekete Sándor. Orosházán született 1892-ben. Elemi iskoláit részben Oros-
házán, részben a Vásárhelyi-pusztán, a Cinkusi iskolában végezte. Az iskola
után apja 42 kisholdas gazdaságában dolgozott. A család gyakori vendége
volt János, az öregbátyja (F. S. nagyapjának a bátyja), aki mint lovas nem-
zetőr, részt vett a szabadságharcban is. Sokat mesélt róla. Így Fekete Sándor
emlékezete az öregbátyján keresztül visszanyúlt egészen a múlt század kö-
zepéig. 1913-ban vonult be katonának a 8. honvéd gyalogezredbe, Lugosra.
Ott érte az I. világháború. 1916-ban megnősült. 1918-ban szabadult meg
a katonaságtól. 1922-ig apjával közösen dolgoztak, utána önállóan gazdál-
kodott 42 kat. holdon. Később a családjai között szétosztotta, s neki csak
15 hold maradt, amelyen 1960-ig gazdálkodott. Ekkor belépett az orosházi
Szabadság Termelőszövetkezetbe. 70 éves korában az orosházi evangélikus
egyház harangozója lett. Ott 7 évig szolgált. Felesége rengeteg gyöngytyúkot
tartott. Ezért gyöngytyúkos Feketééknek is nevezték őket. Annak idején
igyekezett korszerűen gazdálkodni. A gazdálkodás mellett világléletében ér-
dekelték a történelmi események. Így például összeállította a Fekete-nem-
zetség családfáját is. Ma is ez a vezérmotívuma múzeumunk állandó kiállí-
tásának. Háromszor kereste fel a Tolna megyei Zombát, ahonnan az oros-
háziak származnak. Téglát is hozott a zombai imaház alapjából, melyet
a kardoskúti ev. templomban helyezett el. Élete vége felé megírta az önélet-
rajzát, amely a Gyulai Levéltárba került. Orosházi adatközlőim közül ő volt
a legkiválóbb. Még most is elevenen él emlékezetemben, pedig már régebben
kikísértük utolsó útjára. Alacsonyabb termetű, kissé hajlott hátú, harcsa-
bajszú, szép, jellegzetes férfiember volt. Le sem tagadhatta, hogy tipikus
orosházi parasztember. Jellegzetesen orosházi nyelvjárásban beszélt! Élve-
zetes volt vele szót váltani. Dolgos, szorgalmas ember volt, de mégis inkább
az észjárása jellemezte. Egyszerűen, de tisztességesen öltözködött még akkor
is, mikor viszonylag jobb módú paraszt volt. Igaz, a kuláküldözés során szor-
galmáért őt is megfircangolták egy kicsit. Talán ezért, ettől kezdve egy kissé
hanyagabban öltözködött. Élete vége felé mindig az első világháborús, sim-
li nélküli katonasapkáját hordta. Szellemi ereje teljében volt akkor, amikor
az orosházi monográfia szerkesztője voltam. A tanulmányok szerzői éveken
keresztül le-lefutottak Orosházára. Bármelyik téma mestere is volt a ven-

dégünk, elsőnek mindig Sándor bátyámat ajánlottam neki. De meg is állta a helyét: nagyon megbecsülték és megszerették. Tudását megosztotta a monográfia egyes fejezetei szerzőivel. Egy kedves epizódra nagyon emlékszem. Fél Edit is megtudta, hogy az öreg írja önéletrajzát, mégpedig az istenért sem egyszerű füzetbe, hanem ún. határidőnaplóba. Erre Fél Edit vett néhány finom papíru, bekötött füzetet, s megajándékozta vele Sándor bácsit. Erre az kedveskedő hangon így oktatta ki a szíves ajándékozót: „Ajándékát nem fogadhatom el. Tudja, Editke, miért írok határidőnaplóba? Ha a mondanivalómat eltévesztem, és nem jó időrendben írom le, akkor odaírom, hogy ezt meg ezt a szakaszt pl. szeptember 25-hez kellett volna írnom.” Határidőnaplóba írta meg élete történetét. Kéziratát, a paraszti önéletírás egyik remekét, a Gyulai Levéltár őrzi. Feldolgozásra méltó téma, nagy nyeresége volna a néprajztudománynak, mert írása át meg át van szöve néprajzi szemlélettel írt részletekkel. Fekete Sándor önéletírásához tartozik még az is, hogy élete párja is megírta 2 vaskos füzetbe saját élete történetét, néhány rajzzal, verssel fűszerezve. Az ő munkáját is a Gyulai Levéltár őrzi. Nem tudok róla, hogy széles e hazában volna még egy parasztházaspár, akik megírták volna életük történetét. Felesége, Rozika néni még most is él.

A Vásárhelyi-pusztán két kiváló parasztmunkatársat emelek ki az adatközlők népes csoportjából: Kérdő Ernőt és Szántay Istvánt.

Kérdő Ernő és családja Kardoskút, Aranyad-dűlő 235. szám alatt lakott. A lakóépület és a mellékhelyiségek száma és állapota is mutatta, hogy jó anyagi körülmények között élő kisgazda család lakja. A tanya háta mögött egy kis bekerített kert húzódott. A tanyakésztséget jókora gyöp ölelte körül. A tanyában a szülőkön kívül a János nevű fiatalabb fiú és annak családja lakott. A tanyában a két kisebb gyerekkel együtt hatan éltek. A szikár testű, magastermetű gazda barátságos arcú, megnyerő külsejű kisparaszt volt. Kora tavasztól késő őszig a fején az elmaradhatatlan szalmakalap. Nyájas beszédű, szimpatikus embernek ismerte mindenki. Sokat jártam hozzájuk, sokat dolgoztam velük. Az 1950-es évek elején a Kérdő-gazdaságban forgatta K. Kovács László azt a filmjét, amely tudományos alapossággal rögzítette a hagyományos kisparaszti takarást és nyomtatást. Maga a megfigyelt és filmezett munka tulajdonképpen rekonstrukció volt, mert abban az évben még az árpának is hosszú szalmája volt, kévékbe lehetett kötni, és ezért úgy csépezték el. De száraz esztendőkből a sziken különösen az árpának olyan rövid a szalmája, kénytelenek lóval elrúgatni. Így aztán még verükben van az aratás-nyomtatás minden munkafázisának végzése — ezért az ott történt filmezés, fényképezés és publikálás forrásértékű. Paraszti adatközlőmet hetenként átlagosan két napon át látogattam. Amint kerékpáron megérkeztem, mindig nyomban munkához láttam, mert ők mindig dolgoztak. Az előző alkalommal megbeszéltük, hogy mit fognak dolgozni, amikor legközelebb kijövök. Ha nekem valami kérésem volt, azt, ha lehetett, teljesítették. Legtöbbször megkérdeztem, hogy ekkor meg ekkor kijöhetnek-e, s ezt meg ezt a

munkát megfigyelhetem-e? Mindig az volt a válasz: Ha valami közbe nem jön, meg az idő megengedi, akkor mehetek. Hej, azóta a saját életemben is hányszor, de hányszor eszembe jut ez a bölcs mondás! Alapos gyűjtőmunkával felgyűjtöttem egy paraszti család egész évi munkáját. De nemcsak a földműveléssel kapcsolatos munkákat, hanem egyebeket is: például nagymosást, a tarhonyakészítést, a disznóvágást, a ganétaposást is tanulmányoztam. Megfigyelés közben rengeteget fényképeztem. De az épületek rendeltetésével is megismerkedtem. Miután a Kérdő-család hódmezővásárhelyi származású, tanulmányozhattam a vásárhelyi mentalitást is. Egy bizonyos idő múlva ráéreztem arra, hogy a környéken, a szomszédos tanyák népével is megismerkedjem. Már többször láttam, néha beszéltem is egy magas, szikár, szintén vásárhelyi származású, egyedül élő emberrel: Szántay Istvánnal. Volt úgy is, hogy szedni akartam a sátorfámat, hogy átmegyek Szántay Istvánhoz a szomszédba. Nem egyszer Kérdő Ernő lebeszélt róla. Egyedül, elhagyott körülmények között él, olyan magánakvaló ember — mondta. Ám, egyszer ennek ellenére egyenesen Szántay Istvánt kerestem fel. A szemem, az érzésem nem csalt meg, a legjobb adatközlőmre bukkantam. A következőkben őt mutatom be.

Szántay István. Kardoskút, Cinkus-dűlő 557. szám alatti tanyáján élte magányos életét. Ma már a tanyának csak a hült helye van meg, de én látom: akárcsak 30 esztendővel ezelőtt. Már messzebből elhagyott, elhanyagolt épület benyomását keltette. Ki tudja, mikor meszelték utoljára. Meszelésnek még csak a nyoma sem volt, körös-körül csak a tapasztás látszott rajta. Ugyanilyen volt a lakóépület közelében álló, szintén cserepes istálló. Ezen azonban nem lehetett csodálkozni, mert az itt kezdődő Sziken a melléképületeket legtöbb helyen nem mésszel meszelték, hanem sárgafölddel mázolták be. A tanyaépület konyhája, szobája kimondottan piszkos volt. Nem is nagy csoda. Az idős édesanyja élete vége felé már gyöngye lehetett, jó pár évvel ezelőtt meghalt, s azóta úgy vettem észre, hogy az agglegény nem söpörte ki a lakását. Mintha csak így bírta volna ki az életet. Sohase kérdeztem, hogy miért. Maga az ember és a konyhai asztal azonban tiszta volt. Közelebbi ismeretség után véglegesen megnyertem a bizalmát. Elmondom hogyan, de ehhez ismerni kell az idős ember ruházatát. A ruhája kopott, foltos, de tiszta volt. Az egyetlen kalapja mindig a fején volt. Télen, nyáron jó nagy bakancsban járt. A csupasz lábfejére fehér ruhadarabot, kapcát csavart, s erre került fel a megkérgesedett bakancs. Nos, egyszer ebből keveredett baj. Hallottam, hogy István bátyám (én a parasztokat is általában uraztam, de őt így szólítottam meg) leesett a lábáról, nem tud menni, mert a kemény bakancs rettenetesen feltörte a lábát. Nagy bajban van, az egyedül élő ember nem tud a távoli Pusztaközponti-boltba menni, s a szomszédok hordanak neki kenyeret. Ha a jó szomszédok nem könyörülnek meg rajta, elpusztul. Úgy éreztem, hogy nekem segítenem kell. Igen ám, de akkor Orosházán kenyérmizéria volt. Minden reggel hajnali 4 órakor már sorba álltam kenyérért. Ha az első 20

közé sikerült állni, akkor reménykedtem, hogy kapok kenyeret. Így aztán 4—5 nap alatt összegyűjtöttem a családomtól egy egész kenyeret, amit kivittem Szántay Istvánnak. Amikor megtudta, hogy milyen árat fizettem a kenyérért, könnyes lett a szeme, s azt mondta, azzal hálálja meg, ha aratáskor toppannék be hozzá, leteszi a kaszáját, s rendelkezésemre áll. Különben még más oka is volt, hogy megkedvelt. Tudta, hogy könyvet szándékozom írni a magyar parasztság hagyományos földműveléséről, állattartásáról, s megtiszteltetésnek vette, hogy egyik alapvető adatközlőül éppen őt választottam ki. Nagyon értékelte azt is, hogy a jobb módú Kérdő-tanyát otthagyni, fölcseréltem az ő sokkal szegényebb hajlékával. Szóval ezentúl rendszeresen hozzá jártam a hagyományos paraszti gazdálkodást felgyűjteni. Azzal is megnyertem csatámat, hogy az asztalához ültem, s együtt étkeztem vele.

A szép szál ember egy kissé gyorsbeszédű volt, az ilyenre azt mondták, egy kicsit dadra a beszéde, de én hamar megszoktam. Boldog ember voltam, megtaláltam a legkiválóbb adatközlőmet, paraszti munkatársamat. Most utólag úgy érzem, tökéletes munkát végeztem nála. Általában a paraszti munkákat kétszer gyűjtöttem fel: először télen, a szobában, s aztán másodszor a terepen, munkavégzés közben. Ekkorára kialakult a gyűjtőtechnikám, s élveztem munkámat. Télen azért érdekes volt például a szénamunkák minden mozzanatát leírni, mert a munkát az adatközlő nem végezhetette, s rá volt kényszerülve, hogy nekem alaposan megmagyarázza, a „számba rágja”. Sokszor szándékosan nem értettem meg őt. Ekkor előkerült a paklis-dohány megtakargatott csomagolópapírja, meg az ácsplajbász, s rajzzal illusztrálta magyarázatát. De ha az asztagrakást még így sem akartam megérteni, amikor legközelebb találkoztunk, előszedte a száraz fűszálakból kötött kis kévécskéit, s abból rakta meg a kazlat. Így aztán megértettem. De szörnyen ráfizettem erre a téli, nagyon alapos gyűjtésre. Meg kellett tanulnom, hogy az életben mindennek nagy ára van, még a téli tökéletes gyűjtésnek is. Annak ellenére, hogy Szántay Istvánnak mindössze 10—12 hold földje volt, kulákként kezelték, s az utolsó szál szalmát is elvitték tőle. A szobája egész télen olyan hideg volt, mint a jégverem. Én a heti két napot csak úgy bírtam ki, hogy elloptam otthon a fiam gyermekágyából a kispaplant, a jéghideg szobában a derekam köré csavartam, s arra rávettem a téli kabátomat. Így az egész napi üldögélést a dermesztő hidegben kibírtam. A baj csak utolért. Úgy szoktam meg, hogy jegyzetelés közben a leírtakat mondom is, hogy az adatközlőmnek módja legyen kijavítani. Tanító koromban a sok beszédűl a légsővem érzékennyé vált, s ezt kezdte ki a hideg szoba éles, nyers levegője. Így a tökéletes gyűjtési módszerem egy takaros légsőhurutot szerzett nekem. Az alapos, krónikus légsőhuruttól csak hosszú évek múltával tudtam megszabadulni. Ennek ellenére sohasem bántam meg, hogy Szántay Istvánnál ilyen körülmények közepette gyűjtöttem. Magyarázat: olyan értékes volt az anyag. Egyébként a kardoskútiak tévedésből kezelték kuláknak. Emlekszem, egyszer panaszkodott, hogy adóhátraléka fejében elvitték a végrehajtók az összes mézét. Ugyanis néhány család méhkel is bíbelődött. Elkép-

zelhető, hogy a bödön méz nem is látta a községházát. Néhány családban edesebben itták meg a tejeskávéjukat. Egyszer behívták Szántay Istvánt a községházára. Amint a tisztviselő asztala előtt megállt, rábámult az előtte kiterített nagykönyvre, s egyszerre rábökött egy neki fordítottan álló számadatra. Itt a hiba — mondta. S valóban, a tisztviselők rosszul nézték meg a számot, s így tévesen került fel a kuláklistára. A községháza belátta tévedését, de a néhány kocsi szalma s a bödön méz odaveszett.

Amikor az idő megengedte, hogy a kinti munkákat lehetett tanulmányozni, akkor mindazokat a munkákat megfigyeltem, amelyeket télen „vakon” elképzeltem, illetve lejegyeztem. A földeken nemcsak megfigyeltem, hanem végeztem is a munkát. Együtt dolgoztam adatközlőmmel. Szántay István elmagyarázta, megmutatta, hogy a paraszt miként végzi, s annak alapján dolgoztam. Amint a fejembe összegyűjtöttem 2—3 megfigyelést, elővettem a jegyzetfüzetemet, s felírtam. Így aztán töviről-hegyire alaposan megismertem a hagyományos paraszti munkát. Természetesen közbe-közbe más adatközlő munkáját is megfigyeltem és tanulmányoztam. Egyszer a Belsőpusztáról ereszkedtem már hazafelé kerékpárral úgy aratás vége felé. A hátrában már nem láttam arató embert, csak Szántay István vágta a gabonáját. Csodálkozva kérdeztem: A parasztok már régen learattak, s ő még mindig tőri magát. Elpanaszolta, hogy nagy bajban van. Az errefelé járó tanácselnök azt mondta, hogy börtönbe kerül, ha másnap délig le nem vágja a még lábbon álló gabonáját. Hű, ennek már a fele sem tréfa! — mondtam én. Eldűtöttem a kerékpáromat, és segítettem neki. Igaz, kaszálni nem tudtam, hanem elmagyaráztattam, hogyan kell ötösölni, vagyis a már bekötött kévéket ötös csomókba összerakni. Estig az aznap levágott kévéket összehordtam, és szakszerűen csomókba raktam. A tanulságaimat pedig a jegyzetfüzetembe veztettem. Aznap egy kicsit későbben értem haza, de segítettem egy bajbajutott emberen. Megérte, mert az ilyennek híre kél, és a környékeliek az ilyesmit jó néven veszik. Ezzel a pusztán az én ázsióm (becsülésem) emelkedett, de munkavégzésem közben még tanultam is. Közben most jutott eszembe, egy epizód, amit érdemes még elmondani. Egyszer megkérdeztem István bátyámat, hogy legközelebb mikor jöhetek ki. Gyorsan rávágta, hogy bármikor, csak abban az esetben nem ér rá velem bajlódni, ha a fogat jön, mert: „Mer’ a fogatnak mönni khöll!” Ugyanis a parasztgazdaság fogat nélkül egy fabatkát sem ér. Márpedig Szántay Istvánnak régóta nincs lova, kocsija. Ezért aztán, ha a közeli rokona fogata jön, minden munkát félre kell tenni, a fogaté az elsőség. Sokszor felkerestem legjobb adatközlőmet, és csak egyszer történt meg, hogy amint meglátta a bejáróra beforduló lovak füle hegyeit, felugrott a mellettem lévő székéből, és elrakta a fogat útjában álló dolgokat, hogy szabad utat biztosítson nekik, és azután teljesen a fogat rendelkezésére állott, mert a fogatot ki kell használni. Én pedig aznap egy közeli tanyába mentem gyűjteni.

Egyenesen megdöbbenő volt végső búcsúzásom legjobb adatközlőtől. Az orosházi emberek szokása, ha „arrafont jár” megnézi „ki van kitéve”.

Vagyis a központban lévő Temetkezési Vállalat kirakatában kinek a gyászjelentése van kifüggesztve. Egyszer megdöbbenve látom, hogy Szántay István meghalt. Azonnal intézkedni kezdtem. A Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának bejelentettem, hogy a legjobb vásárhelyi-pusztai adatközlőm elhunyt, s miután én azzal évtizedekig együtt dolgoztam, Szántay Istvánt az orosházi múzeum halottjának tekintem. Kértem engedélyt, hogy a sírjára egy kis koszorút vehessek. Sajnos a paragrafusok ezt nem tették lehetővé. A saját pénzemből egy nagy koszorút vettem. Miután nem sok idő állt rendelkezésünkre, Gulyás Mihály állatorvos barátomat megkértem, hogy gépkocsijával vigyen ki a temetésre. Utunkat egy márciusi szélviharban s hózáporban tettük meg. A tél az utolsó erejét tombolta ki. A gépkocsival a kövesúton csak megközelíteni tudtuk a Szántay-tanyát. Tanya iránt a földet át kellett szelni. Akkora szél fújt, hogy majd elvitt bennünket koszorútól együtt. Igyekeztünk a borozdák hátán gyalogolni, de nem volt könnyű, mert mindent hó és latyak borított, amelyben bokáig jártunk. Egymás mellett bandukoltunk, de egymás szavát nem értettük. Egyszer tölcsért csináltam a kezemből és ordítottam: „Csak a talpamon keresztül szoktam megfájni, de ha Isten van az égben, nem fogunk megfájni, mert igaz ügyet szolgálunk!” Nagy nehezen bevergődtünk a tanyába, ahol már vártak bennünket, mert látták a vergődésünket. A koporsó már a kocsin volt, s összesen öten-hatan ballagtunk utána. Gyalogosan egészen a temetőig kísértük utolsó útjára Szántay Istvánt, és ott végső búcsút vettünk tőle. Azután kívül-belül vizes lábbelivel megkerestük a Ficsér-dűlőn hagyott gépkocsit, s aztán hazatértünk. Több óra hosszáig nedves, hideg volt a talpam — de nem lettem beteg.

Akiket többször fölkerestem

Bakos János 46 éves, Kardoskút, Nagybogárfő-dűlő 109., Csáki Mihály 79 éves, Székkutas, Szőkehalmai-dűlő V. 22., Czuczai Sándorné 50 éves, Kardoskút, Fehér-tó, Barackosi-dűlő 352., Dani András 84 éves, Orosháza, Árpád utca 5., Fehér Ferenc 55 éves, Kardoskút, Fehértó 333., Fejes Márton 78 éves, Orosháza, Pacsirta utca 24., Füvesi Mihály 94 éves, Székkutas, Nagybogárfő-dűlő V. 97., Galli Bálint 77 éves, Kardoskút, Cinkus-dűlő 172., Godács Imre 71 éves, Székkutas, Sóstóparti-dűlő V. 21., Gyömrei János 47 éves, Székkutas, Ficsér-dűlő VI. 53., Héjja Antal 73 éves, Árpádhalom, Mágocs-oldal 43., Juhász Nagy Vilmos 66 éves, Orosháza, Teréz utca 2/b., Kardos Ernő 72 éves, Orosháza, Lehel utca 45., Ménesi János 68 éves, Székkutas, Pusztafeketehalom III. 91., Násztor György 70 éves, Orosháza, Zrínyi utca 31., Olasz Ernő 78 éves, Kardoskút, Hatablakai-dűlő 370., Pap Lukács Jánosné 64 éves, Székkutas, Sóstópart, Fecskésparti-dűlő VI. 87., Pál Flórián 72 éves, Kardoskút, Csárpatelepi-dűlő 53., Rózsa Mihály 54 éves, Székkutas, Mózeshalmi-dűlő V. 9., Samu Sándor 77 éves, Kardoskút, Sóstó-dűlő 30., Sín Lajos 86 éves, Orosháza, Móricz Zsigmond utca 57., Sín Lajos 59 éves, Orosháza, Rákóczitelep, Iskola u. 100., L. (Lakatos) Tóth Ferenc 45

éves, Székkutas, Nagybogárfő-dűlő VI. 16., Ujj Istvánné (Németh Julianna) 74 éves, Orosháza, Thék Endre utca 7/a., Vigh Imre 75 éves, Székkutas, Vörös Hadsereg utca 13. és Vörös Mihály 73 éves, Kardoskút, Fehértó-part.

b) *Gyűjtőtechnikám*

Fontos, hogy a tanyába történő belépésünkkor a tanyabelieknek kedvező benyomásuk legyen a betoppanóról, ezért én minden napszakban az ő szokásuk szerint köszöntem. A nyakbaakasztós táskámban a következő munkaeszközök lapultak: nagyalakú, félkemény fedelű, finom papírú, vastag vonalas füzet, golyóstoll és Roll Reflex fényképezőgép. Rövid, barátkozó beszélgetés után nyomban rátértem a jövetelem céljára: az elmúlt félben lévő, apáról-fiúra szálló paraszti életet szeretném tanulmányozni és az utódaik számára megmenteni. Ha nyakig voltak is a munkában, kivétel nélkül 3—4 órát szívesen áldoztak az erről való beszélgetésre. Megtiszteltetésnek vették látogatásomat.

A jegyzetfüzetnek mindig csak a jobboldalára írtam, a másik oldalt meghagytam az esetleges kiegészítésre. Hamar megtanultam eredményesen kérdezni. Ilyenkor az adatközlőre néztem. Amint a válasz elhangzott, a füzetembe hajolva jegyeztem. A partnerem gyorsan megtanulta, hogy amíg írok, addig ne folytassa mondanivalóját. Amint a leírással készen lettem, ismét felnéztem. De másról is könnyen észrevehette, hogy mikor leszek kész az 1—2 mondat leírásával, mert félhangosan mondtam a leírt szavakat. Részben azért is, hogy ha nem jó szót írtam le, kijavíthasson. A lehető legrészletesebben tanácsos jegyzetelni. Én nem szóról-szóra jegyzetek (ki győzné), hanem csak a közlés legfontosabb részét. De a szólás-mondásokat, nyelvi fordulatokat, a tájszavakat, a perdöntő részeket, mindig nagyon olvashatóan, betű szerint, fonetikusán írom le, és alá is húzom. Észrevettem, hogy megfelelő hanghordozással, arckifejezéssel, gesztikulációimmal eredményesebbé, színesebbé tehető a közlés. A jegyzetelés befejezésekor nem tanácsos a füzetet gyorsan becsapni. Az ember a gyűjtőmunka végén, mielőtt elindulna, egy kis ideig még búcsúzkodik. Ennek eredményeként nekem a legtöbbször még 1—2 mondat bekerült a füzetembe.

Igazán eredményesen akkor gyűjtünk, ha például egy munkaeljárás lejegyzését kétszer végezzük el: először télen a szobában, azután nyáron a terpen. A szabadban megfigyelt munkák mozzanatairól minél több megfelelő fényképfelvételt ajánlatos készíteni. Szerencsére éveken keresztül rajztanári beosztásban is dolgoztam, aminek a képszerkesztésnél jó hasznát is láttam. Lépten-nyomon fényképeztem. Miután csak szabadban tudok fényképezni, alkalmanként Orosháza legjobb amatőr fényképészeit kértem segítségül. Segítőkéss munkatársaim voltak: Sebők István, Schiller Jenő és Krausz Imre. Laboratóriumi felszerelésem sem volt, ezért a felvételeim Krausz Imre műhelyében készültek.

A helyszínen végzett jegyzetelést minél előbb célszerű egy másik füzetbe

letisztázni, mert a megfigyelt munkára, az elmondott szavakra még jól visszaemlékezve, pontosabb munkát tudunk végezni. A letisztázott, részletes alapgyűjtésemet feltétlenül kivittem a Pusztára, és felolvastam az adatközlőnek. Megjegyzéseit figyelembe vettem, és bedolgoztam a gyűjtésembe. A témát még 3—4 helyen felgyűjtöttem, de már nem olyan részletesen. A letisztázott gyűjtéseket legalább 1—2 helyen felolvastam. Ezután hamarosan sort kerítettem a legépelésükre. A gyűjtéseimet mindig én gépeltem, két ujjal. Eleinte a gépelés formáival nemigen törődtem, de hamarosan beláttam, hogy a gyűjtés legépelését is kifizetődő szabályos, szabványos formában elvégezni. A gyűjtéseket annyi példányban gépeljük, amennyit a gépünk elbír: én mindig 4 példányban gépeltem. A gyűjtésemet kemény lapok közé, vagy félkemény iratgyűjtőbe helyeztem el. A gyűjtéseimet a következő intézményekben helyeztem el, ahol a kutatók rendelkezésére áll:

Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára, Budapest

Békés megyei Levéltár, Gyula és a

Szántó Kovács Múzeum Adattára.

A Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára 1977. évi március hó 14-én kelt kimutatása szerint a jelzett időpontig az Adattár 74 gyűjtésemet őrzi, amelynek terjedelme 3746 gépelt oldal. A Békés megyei Levéltárban 69 gyűjtésem van elhelyezve. Az orosházi múzeum adattárában 115 gyűjtésem található, amelynek terjedelme 5315 gépelt oldalra rúg. 10 éven keresztül évente egy-egy gyűjtést küldtem be a Magyar Tudományos Akadémiának, azért, hogy vidéken élve, az elparlagiasodást elkerüljem. Pályamunkáim általában ösztöndíj-prémiumban is részesültek.

A díjazott tanulmányaim közül csak azokat sorolom fel, amelyeknek a kíséző irata a kezemben van:

1. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya 17 428/II/DM/1953. 1955. XII. 22. „Az utolsó működő szárazmalom”. III. díj.:1000 Ft.
2. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya 15 562/II/Dm/1958. 1958. VI. 11. „Lakodalmas kulcsoskalács sütése Orosházán és környékén” 1000 Ft.
3. MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya 10 729/1962—1. 1962. XII. 18. „Aratás és hordás Orosházán”. 1000 Ft.

4. Akikkel a tudást megosztottam

Az orosházi múzeum „műhelyében” több szakember nevelkedett fel

Úgy az 1960-as évek tájékán a múzeum barátai közül azok, akik az évkönyveinkben publikáltak, egymás közt mondogatni kezdték, hogy ők az orosházi múzeum „Műhelyében” dolgoznak, oda tartoznak. Eleinte mosolyogtunk rajta, de bebizonyosodott, hogy van alapja a szóbeszédnek. A múzeumunk köré csoportosultak egy része a kiadványainkon felnőve, ismert

szakemberekké vált, nem egy közülük országos hírnévre tett szert. Nekem nem sok szerepem volt ennek az örömdetes folyamatnak a létrehozásában, mindössze csak annyi, hogy tanulmány írása közben magam is rájőve az alkotás boldogságára, igyekeztem azt minél több emberrel megosztani. De nem is tehettem mást, mert kényszerhelyzetben voltam. Ugyanis mindenképpen egy nagyobb alkotást szerettem volna létrehozni, mindenáron egy szakkönyvet szerettem volna írni. Igen ám, de a tapasztalatom és a tudásom egyelőre még nem volt elegendő, s meg kellett elégednem az évkönyvek szerkesztésével, amelybe persze én is mindig elhelyeztem egy-egy tanulmányomat. Állítom és hirdetem, hogy a szükség, a kényszer a legjobb tanítómester. Ha évkönyvet akartam szerkeszteni, akkor azt a szerzőtársak munkáival kellett megtölteni, s ha nem voltak, nevelnem kellett őket. Így aztán sorjában megszülettek az évkönyveink. Idők folyamán így vettek körül engem az én Kedves Munkatársaim. Az az igazság, hogy néhányan — hál' Istennek — messze maguk mögött hagyták tanítómesterüket. Balassa Iván így ír az általam fent elmondottakról az *Ethnographia* 1966. évi 3. számában az „Orosháza néprajza” ismertetése során: „A kötet eredményei között nem hallgathatom el azt sem, hogy Orosházán egy kis néprajzi kategória nőtt fel eközben. Ennek tagjai ma már eljutottak a részletes és alapos leírásig, remélhető, hogy magasabb szint elérésére is törekedni fognak.” Igaza lett Balassa Ivánnak, mert a monográfiában és a későbbi munkában olyan aktív „műhelytagjaink” tevékenykedtek, mint: Szabó Ferenc, Hajdú Mihály, Szei Tibor, Gulyás Mihály, Koszorús Oszkár, Koppány János, családom tagjai: Nagy Márta, Nagy Anikó, Nagy Zoltán és Nagy Gyuláné Verasztó Erzsébet, valamint az orosházi önéletíró parasztok csoportja.

Szabó Ferenc már gimnazista korában a múzeum igazi barátja volt. A minden iránt érdeklődő fiatalember az Országos Tanulmányi Versenyen történelemből az első helyet szerezte meg. A szegedi egyetemen Bálint Sándor professzor tanítványa lett. Mint tanárjelölt, minden évkönyvben egy-egy tanulmánnyal szerepelt. Néprajzból doktorált. Rövid ideig a szarvasi gimnáziumban tanított, majd a Szegedi Levéltár dolgozója lett. Szombatonként hazajárva, sohasem kerülte el a múzeumot. Az íróasztalomon egy árkuspapír várta, teleírva megbeszélőnivalókkal. Ugyanis akkor szerkesztettem az orosházi monográfiát és az egy hét alatt összegyűlt problémákat megbeszéltük. Így mindketten megtanultunk tanulmánykötetet szerkeszteni. Ezen kívül a tudományos kutatás szervezését, összefogását is elsajátította. Rövidesen mindkettőt kamatoztatta is: átvette a Békés megyei Levéltár vezetését és a megye határain túlmutató tanulmányköteteket szerkesztett. A következő monográfia-címek jelzik munkásságát: Vészto története, Mezőberény története, Gyomai tanulmányok, Békés megye 1944—1945-ben, A forradalmi munkásmozgalom Békés megyei harcokai. 1967 óta a Békési Élet egyik szerkesztője. Pár esztendeje megyei múzeumigazgató.

Hajdú Mihállyal való barátságunk is régi keletű. A fiatal tanyai tanító gyakran megfordult nálunk. Látva évkönyveink sikerét, egyszer közölte ve-

lem, hogy szeretne velünk együtt dolgozni. Első munkája a méhészetéről szólt, s nemcsak pályadíjat nyert vele, hanem közöltem is évkönyvünkben. Munkájának egyik részlete 1972-ben megjelent egy budapesti nyelvészeti folyóiratban „Az orosházi méhészkedés szakszókincse” címmel. További fejlődését kissé részletesebben világítom meg. Az „Orosháza néprajza” kötetét szerkesztettem. Az egyes fejezetek írására illusztris kutatókat kértem fel, az „Állattartás” megírására azonban nem akadt szerző. Eszembe jutott, hogy van három parasztszármazású barátom: Hajdú Mihály tanár, Gulyás Mihály állatorvos és Szabó Mihály egyetemi hallgató, orvosnövendék. Mindhármat megnyertem a következő évkönyvünkben elhelyezendő, az állattartással kapcsolatos egy-egy téma kidolgozására. Úgy gondoltam, amennyiben munkájuk sikerül, velük fogom megírni a készülő Orosháza néprajzának „Állattartás” című fejezetét. De azt is értésükre adtam, hogy mindkét esetben K. Kovács Péter neves néprajzos szakember lesz a lektor. Módszerem bevált. A néprajzi kötet egyik legjobban sikerült tanulmánya az „Állattartás”. Ezt bizonyítja az is, hogy Hajdú Mihály hamarosan doktorált is e témakörből. Természetesen, ezentúl az ő tanulmánya nélkül nem jelent meg kiadványunk. Majd néhány év múlva egy nyelvészeti témakörből megvédte kandidátusi értekezését. Magyar becézőnevek (1770—1970). (Bp., 1974.) — című kötet az első nagysikerű könyve. Társszerzője a „Magyar nyelvjárási olvasókönyv” (Bp., 1974.) című könyvnek. Nemrég jelent meg „A Csepel-sziget helynevei” (Bp., 1982.) című könyve. Az utóbbi évtizedben igen fontos nyelvtudományi kiadványsorozatot szerkeszt kitűnően: Névtani Értesítő, Magyar csoportnyelvi dolgozatok, Magyar személynévi adattárak, Magyar névtani dolgozatok. Hajdú Mihály a felnövő magyar nyelvész-nemzedék egyik legeredményesebben dolgozó nevelője. Jelenleg a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszékének docense.

A hódmezővásárhelyi Szentí Tiborral a „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” és a „Paraszti állattartás a Vásárhelyi -pusztán” című könyveimen keresztül ismerkedtem meg. Ezek nagy hatással voltak rá, és egy megleghangú gratuláló levelet írt. Levelében elmondta, hogy a vásárhelyi határban ő is gyűjti a parasztvilág emlékeit. Felvettem vele a kapcsolatot és leveleztünk egymással, biztattam anyagának feldolgozására. Majd egyszer felkeresett, és ekkor elmondtam neki mindazt, amit én a gyűjtéssel és feldolgozással kapcsolatban tudtam, tapasztaltam: mindazt, ami egy könyv megírásához szükséges. Ekkortájt a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című kötetemen dolgoztam és elhatároztam, hogy lehetőséget adok fiatal barátomnak a könyvemben való szerepléshez. Így munkatársak lettünk. 1979-ben megjelent első könyve „A tanya” címmel, amellyel nagy szakmai sikert aratott. Amikor a parasztlektoraimat arra buzdítottam, hogy írják meg önéletrajzukat, Szentí Tibor a segítségünkre sietett. Részletes útmutatót írt arról, hogy az önéletrajzok milyen szempontok szerint állítsák össze dolgozataikat. Tanácsaival segítette a parasztokat, sőt Csizmadia Imre „Pirkadattól

delelőig” című nagysikerű könyvének megjelentetésében tevékenyen bábáskodott. Legutóbb e mű folytatásának, a „Delelőtől napnyugtáig” című könyvnek a megjelentetésén fáradozik. Ő maga jelenleg is több munkán dolgozik. Egészségügyi főiskolát végzett és a Hódmezővásárhelyi Városi Kórház dolgozója.

Az alma nem esik messze a fájától . . . az orosházi múzeumból indult el három gyermekem és a feleségem fejlődése is. Márta néprajzos pályára készülve az 1959-es évkönyvünk számára készítette el „Az orosházi Alvégi-temető szabadkéményes sírásóháza” című tanulmányát. A munka rangját Kerti Károly grafikusművész rajzai és Schiller Jenő remek fényképfelvételei emelik. A sors akaratából lányomból tanítónő lett, de a népművészet, a néprajz közel áll hozzá. A legfontosabb: hivatását nagyon szereti, igaz, növendékei szeretettel csüngnek rajta. — Anikó lányom pedig „A kihalt orosházi kismesterségek” című tanulmányával a II. helyezést érte el az Országos Tanulmányi Versenyen. Felvételi vizsgák nélkül vették fel a budapesti ELTE Régészeti Tanszékére, ahol régész-történész oklevelet szerzett. „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvem „Betyárhistóriák” fejezetének a szerzője. Részt vett a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum kereskedelem-történeti gyűjteményének szervezésében, amelynek tudományos főmunkatársa. Társ szerzője a „Kereskedelem története” című könyvnek, amely már 4. kiadásban jelent meg. A teáról, teázásról készült nyomdakész kézirata pedig kiadásra vár. Állandó kiállításai nagy sikert arattak. — Zoltán fiam, mint az orosházi múzeum dolgozója sajátította el a muzeológia alapját, és szívta magába a néprajz levegőjét. „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvem „Mi a szép?” című fejezetének alkotója. Múzeumi munkája mellett az ELTE Néprajzi Tanszék levelező hallgatója volt. Sikeres vizsgája után az egyetem nappali tagozatának hallgatója lett. Közben egy évig a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága Kiállításrendező Csoportjában mint kiállításrendező dolgozott. Majd elvégezve az egyetemen a néprajzi szakot, a körmendi Rába Múzeum igazgatója lett. Jó szakember vált belőle. Megszervezte és berendezte múzeumát, és 5 magas színvonalú állandó kiállítást készített.

Érdekesen alakult feleségemnek, Nagy Gyuláné Verasztó Erzsébetnek „alkotói” fejlődése. Az elemi iskolában Sass Árpád tanította és a polgári iskolában is szeretett rajzolni. Tanító koromban iskolámban a lányokat kézimunkára oktatta, majd a felnőtteknek kézimunka tanfolyamot is tartott. Élete derekán 13 évig volt múzeumunk dolgozója. Ezen idő alatt sok képzőművészeti kiállítást látott, és a festmények nagy hatással voltak rá. Hatvanadik évén túl, meglátogatta a Csorváson élő Csarejs Jánosné naiv festőt. Ott egy virágcsendéletet festettek. Az ő képe is jól sikerült. Így kezdődött. Aztán festéket, ecsetet szerzett, és festeni kezdett. Szerencséjére mindenre magának kellett rájönnie. Főleg a környék virágait, virágzó fáit, bokrait figyelte meg, és róluk alkotta színpompás képeit. A lenyugvó nap színei is sokszor megragadták. Kolorista lett. Három-négy évi szárnypróbálgatás után

képei megérték arra, hogy a közönség elé kerüljenek. Dömötör János és Kerékgyártó István művészettörténészek megtekintették az alkotásait, s mindketten azt állapították meg, hogy 8—10 kép megütné a zsűri mércéjét. E kedvező szakvéleményen felbátorodva néhány képet beadott a megyei amatőr képzőművészek Békésen nyíló kiállítására. A zsűri egy képét bevette.

Múzeumunk elhatározta, hogy egy kiállításon bemutatja az orosházi népi festőket. A kiállítás szervezése és rendezése az én feladatom volt. Számbavettem a népi festőket és a fafaragókat. Hét festőt és két faragót havonta egyszer rendszeresen meglátogattam, eredeti művek alkotására ösztönöztem őket. A megyei képzőművészeti zsűri kiválogatta a kiállításra kerülő alkotásokat. A jó anyagból szép kiállítást lehetett rendeznem. Feleségem képei is szép sikert arattak. Koszta Rozália festőművésznő, a zsűri elnöke a következőket írta róla a kiállítás emlékkönyvébe: „Meglepődve találkoztunk egy olyan finom lírai világgal, amely a képekből áradt felénk a színek nyelvén megszólalva, amely ritka tünemény napjainkban.” Ezen az 1984. évi június 8-án megnyílt kiállításon annyian verődtek össze, hogy nemcsak a megnyitás színhelyén, de a múzeum összes helyiségében, a lépcsőházban is, a szó legszorosabb értelmében szorongtak a látogatók. Lám, a remek kiállítás, a kitűnő rendezvény mindenkoron tömeget mozgat!

Az orosházi önéletíró parasztnők csoportjának figyelemre méltó munkássága csak öregbítette a „Műhely” jó hírét, érdemes volt időt, energiát rájuk pazarolni. Az orosházi múzeum köré verődve 10—12-en írják irányítással az életrajzukat. A „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvem kéziratát 11 paraszttal olvastattam el, és sok kiegészítést kaptam tőlük. Katona Imre egyetemi docens így ír erről: „Alighanem Nagy Gyula alkalmazta elsőnek, de bizonyosan a legkövetkezetesebben az ún. paraszti lektorokat: a monográfia egész kéziratát a leghozzaértőbb emberekkel ellenőriztette. E tekintetben mintaszerű munkát végzett, szinte jegyzőkönyvi hűséggel igyekezett rögzíteni a valóságot.” Paraszt-lektoraim rendre önéletírók lettek. Ezek után nagyon izgalmas munka várt rám: a kis csoport vezetése. Elláttam őket visszaemlékezésekkel, életrajzi könyvekkel. Mikor érdeklődésüket jól felcsigáztam, összeállítottam velük a készítendő munkájuk vázlatát. Majd a segítségem legfontosabb része, a folyamatos írás elindítása következett. Ezt nagyon szemléletes példákkal világítottam meg. Mindegyik önéletírónak lehetőséget adtam, hogy egy-két részletet bemutasson írásaiból. Azon nyomban megmondtam őszinte véleményemet, legtöbbször megdicsértem őket. Hamar észrevettem, hogy munkájuk felolvasása a nyilvánosság előtt szárnyakat ad az alkotóknak. Eleinte havonként a múzeumban összeültünk, és meghallgattuk egymást. Később szakembereket: Szabó Ferencet, Csák Gyulát stb. meghívtam a felolvasásukra, akik aztán tanáccsal láttak el bennünket. Az évenkénti egy-egy nagyobb szabású néprajzi est keretében mindig szerepelt 3—4 önéletíró paraszt. Önálló felolvasó délutánt is rendeztünk a zsúfolásig megtelt kultúrház nagytermében, színvonalas kísérőműsorral. A többszáz főnyi közönség lelkes tapsából sokáig merítették erőt. Több újságíró láto-

gatta meg kis csoportunkat, s szerepeltünk többször a televízióban is. Oroszában kívül még számos helyre meghívtak bennünket, így: Kőszegre, Szentendre és Hódmezővásárhelyre. Jelentős sikert aratott csoport tagjai: Fekete Sándorné, Csizmadia Imre, Györgyi Lajos, Koczka Pál, Csarejs Jánosné, Ujj Istvánné, Szepessy Sándorné, Juhász Nagy Vilmos, Erdős Tóth Sándor, Násztor György és Sín Lajos. Közülük öten be is fejezték írásukat: Fekete Sándorné, Csizmadia Imre, Györgyi Lajos, Koczka Pál és Csarejs Jánosné.

Szerte az országban több helyen készült már önéletírás, de itt egy csoport írja élete folyását. Irányításuk közben kikristályosodott olyan gyakorlati módszer, mely alkalmas arra, hogy egy nagyobb csoportnak is irányt mutasson. Úgy indultunk, hogy nem gondolunk a kéziratok könyv alakban való megjelentetésére. Azonban Csizmadia Imre írása „Pirkadattól delelőig” címmel könyvalakban is megjelent. A könyv nagy sikert aratott, és a folytatása „Delelőtől napnyugtáig” címmel előreláthatóan 1986-ban fog megjelenni. Szepessy Sándorné Fejes Etelka kézírata pedig egy könyvkiadó vállalatnál fekszik. Jómagam is sokat tanultam az önéletíróktól: az orosházi múzeum történetét is jórészt életrajzi megközelítéssel írtam meg.

5. Kiállítások szervezése és rendezése

a) Ezen a területen is sok tapasztalatra tettünk szert

Már az 1950-es évek elején nagy erővel megindult a néprajzi kutatómunka. Elkezdtem a Vásárhelyi-pusztán a hagyományos paraszti gazdálkodás minden csínjának-bínjának felkutatását és összegyűjtését. Az volt a határozott véleményem, hogy a múzeum elsősorban tudományos intézet, és fő feladata a kutatás. Emellett a kutatás, gyűjtés eredményét fel kell használni népünk műveltségének emelésére. Ezt pedig legeredményesebben a színvonalas kiállításokon keresztül lehet elérni. Elhatároztam, hogy a többi múzeum mintájára kiállításokat rendezek, és szélesre nyitjuk a múzeum kapuit a közművelődés és a népi kultúrának a javára.

Köztudomású, hogy az orosházi múzeum mindig helyhiánnyal küzdött, sajnos küzd még ma is, ezért 1953-ban időszaki és vándorkiállítások céljaira újabb helyiségek biztosítását kértem az Orosházi Járási Tanács VB Igazgatási Osztályától. Nevezett hatóság a Termelőszövetkezeti Székház emeleti nagytermét látta célszerűnek számunkra biztosítani. Közöltem az Osztállyal, hogy ez a megoldás, bármennyire is célszerűnek látszik, nem oldaná meg a múzeum problémáját. Ezt részletesen meg is indokoltam. Majd összefoglalásszerűen ismertettem, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkező helyiség vagy helyiségek felelnének meg:

- a) Központi fekvés, jó megközelítés.
- b) Világos, tágas helyiségek, nagy falfelülettel.
- c) Hosszabb időre szóló használati jog.
- d) A helyiségek lezárhatósága.

Álláspontunk megvilágítására azt is közöltem, hogy a Termelőszövetkezeti Székháznak az a része, amelyet a Bástya Sport Egylet foglal el, megfelelne a múzeumnak. Természetesen csak abban az esetben, ha az egyesület közmegelegedésre megfelelő elhelyezést kapna. A volt Evangélikus-ház, a DISZ székház is megfelelő volna. Kérelmünk nem járt sikerrel. Talán jobb is, mert a Termelőszövetkezeti székházba a Ruhagyárat helyezték el, míg a DISZ székházat lebontották.

Helyiség számát bővítő kérelmünk kútba esett, de egy nagyon fontos dolgot megtanultam: csak a saját erőnkre támaszkodhatunk. A 165/1953. számú iratot forgatva, kirajzolódik az első nagyobb kiállításunk részletes terve. A múzeum emeleti helyiségeiben rendeztük az „Agrárszocialista mozgalmak” című kiállítást. Egy kissé igazodtunk a korszellemhez, bár az ilyen kiállítás-hoz vajmi kevés anyagunk van, mégis így hirdettük, így kezdtük el kiállításaink tervezését, szervezését. Ma már csodálkozom azon, hogy a vázlatosnak jelzett terv milyen részletes s milyen szakszerű. Annak idején elsősorban számba vettem a kiállítás anyagát. Múzeumunk anyagából néhány kéziratot térképre, jó néhány helytörténeti tárgyra, 4—5 könyvre — benne Kato-
na Imre: „Az első véres május 1-e a Viharsarokban” című tanulmányára kívántunk támaszkodni. A kevés anyag, dokumentum láttán, átléptük múzeumunk küszöbét, és először a közeli, majd a távolabbi intézmények anyagára is számítani kezdtünk. A Járási Kultúrház amatőr fényképeire, a fotószakosztály által felvett, a termelőszövetkezeti átalakulással, a nagyzemi gazdálkodással kapcsolatos képekre és a Békés megye 5 éves tervkiállításának idevágó felvételeire, nagyított másolataira gondoltunk. De számításba vettük a „Viharsarok” című színes dokumentumfilm ránk vonatkozó felvételeit is. Még tovább léptünk. Reméltük, hogy a Békés megyei Levéltár járási és megyei agrárszocialista vonatkozású anyaggal siet a segítségünkre. A Munkásmozgalmi Intézet dokumentumanyagát és a Történeti Múzeum Történeti Arcképcsarnok metszetgyűjteményét is beépítettük terveinkbe.

A kiállítási terv vázlata helyiségekre bontva:

Lépcsőház: Parasztmozgalmak hazánkban 1744-ig. A Történeti Múzeum Metszetgyűjteményének, a Munkásmozgalmi Intézet dokumentumanyagának fölhasználása, összekötő szöveggel. — I. terem: Orosháza harmadik települése 1744-ben. A telepések útja a Tolna megyei Zombától Orosházáig, térképvázlatok, grafikonok és néhány tárgy segítségével megvilágítva. Az orosházi parasztság társadalmi rétegződése 1848 előtt. Illusztrálása: Darvas József: „Egy parasztesalád története” c. könyv, bírói szék, bírói pálca, deres, kalodák, Orosháza első pecsétje stb. bemutatása, megfelelő szöveggel és illusztrációval. Falunk 1848-ban. A csáki legelő elfoglalása és a „históriás” Oláh István tragédiája. — II. terem: 1848—1891. A vagyonosodó parasztság kialakulása országos és helyi viszonylatban, Táncsics Mihály, mint Orosháza országgyűlési képviselőjének bemutatása. Egy szegényparaszt és egy kulák által használt néhány bútordarab és szerszám bemutatása. Nyomtatás lóval: egy-egy képben és szerszámmal illusztrálva. 1891. május 1. Az orosházi véres

események Katona Imre tanulmánya alapján. A forradalmi megmozdulást kiváltó zászló másolatának, eredeti rúdjának és korabeli újságok bemutatása. — III. terem: 1891—1918. Aratósztárjakok a járásban. Dokumentumai: egykorú újságok, iskolai gyermekrajzok az aratósztárjakokról, aratási szerződés, cselédkönyvek. Dolgos népünk művész alkotásai: fafaragások, orosházi párnavégek, kerámiák. — IV. terem: Proletárdiktatúra. Fényképek, újságok, plakátok a Munkásmozgalmi Intézet anyagából. Horthy-fasizmus. A földbirtokreform országos és helyi vonatkozásban. Grafikonok, szerződések. Választások. Felszabadulás: 1944. október 6., fényképekkel illusztrálva. Oroszáza és az orosházi járás fejlődése a 3 és az 5 éves terv tükrében. 1952-ben: termelőszövetkezeti várossá alakulása. Fejlődésünk távlatai: színes fényképfelvételek az élenjáró szovjet mezőgazdaságról és a kolhozok életéről. Mire a kiállítás elkészült, úgy láttuk, hogy a viszonylag kevés agrárszocialista anyag és a gazdag helytörténeti anyag miatt meg kell változtatni kiállításunk címét. Ma már csodálkozom azon, hogy ezt akkor meg mertem tenni és kiállításunk 1953. augusztus 20-án „Oroszáza története” címmel nyílt meg.

A megnyílt állandó néprajzi kiállítás előkészületeiről, elkészítéséről és megnyitásáról 341/1953. szám alatt örömmel és részletesen számoltam be a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya Vidéki Múzeumok Osztályának. Miután ez a kiállítás az első állandó rangosabb kiállításunk volt, itt is a vázlatosnál egy kissé részletesebben számolok be róla. A kiállítás a múzeum épületének átalakítását tette szükségessé. Az átalakítás súlypontja két kisebb helyiség egybeszakítása, kiparkettázása és az összes helyiségek kifestése volt. Az épületet nemcsak belül, de kívül is teljesen rendbetettük. A kiállítás forgatókönyve vázlatának gondos összeállítása érdekében Lükő Gábor tapasztalt múzeumigazgatót is meghívtam. Sőt éppen az orosházi múzeumot látogató S. Szabó Ferenc mezőgazdasági múzeumi főigazgatót is bevontam a tervezgetésbe. A forgatókönyv vázlatának lefektetése után elkezdtem a még hiányzó tárgyakat begyűjteni. Gyűjtőmunkámba bevontam a kultúrház fotószakkörét is. A gépállomás, állami gazdaságok és termelőszövetkezetek életének fényképezését adtam feladatul fotósainknak. Ezután Balassa Ivánnal, a Néprajzi Múzeum főigazgatójával a helyszínen elkészítettük a kiállítás forgatókönyvét, amit bemutattam Dumitrás Mihály járási tanácselnöknek és Vági József városi párttitkárnak. Néhány jó tanáccsal ők is előbbre vitték kiállításunk ügyét. A kiállítást a Néprajzi Múzeum kiállításrendező brigádja csinálta, előregyártott elemekből. A belső berendezést 3 asztalos a helyszínen készítette el. A grafikai munkákat Kerti Károly rajztanár, a Múzeumi Bizottság elnöke alkotta. Szakmailag a kiállításrendező csoport munkáját a rendezés elején Kardos László, míg a végén Balassa Iván főigazgató irányította.

A kiállítás megnyitásával kapcsolatban a következőket végeztem: A Múzeumi Főosztály Propaganda Csoportja 400 darab meghívót készített. Ezenkívül még 200 darabot gépeltettem. Az évek óta gyűjtött címlistám alapján rövid idő alatt postára adtam. A meghívók elküldésének munkájába bekap-

csoltam a helyi Idegenforgalmi Irodát is. A megnyitás időpontját kellő időben megbeszéltem a Városi Pártbizottsággal, ahol azt Alkotmányunk ünnepi műsorába is beiktatták. A megnyitás időpontját a városban a hangoshíradó is bömbölte. A kiállítást a Múzeumi Főosztály küldötteként Korek József osztályvezető nyitotta meg, aki a kiállítás megnyitása előtt megtekintette a múzeum raktárát és az államosított épületünk lakásrészét is. A megnyitás után vele még az orosházi múzeum gondjairól is beszélgettünk. Ezen a megnyitón megjelentek a járás és a város vezetői, úgyszólván teljes számban. Ezenkívül számos tömegszervezet, egyesület is képviseltette magát. A megjelentek számát 150—200 személyre becsültük. Ez szépnek mondható, tekintettel a múzeum helyiségeinek a befogadóképességére, a nyári nagy melegre és arra, hogy aznap Békéscsabán vidám vásárt tartottak. A kiállítást Dumitrás Mihály tanácselnök vette át, aki felhívta a kultúrfelelősök, a kultúra munkásainak figyelmét, hogy szervezzenek minél több csoportos múzeumlátogatást. A megnyitás után az összegyűlték nagy érdeklődéssel nézték a kiállítást. A nézetgetést szakvezetéssel mélyítettem el. A megnyitó közönsége alaposan és hosszan tekintette meg a látnivalókat. A 11 órakor összegyűlt közönség utolsó csoportja úgy 1 óra körül hagyta el a múzeumot. Ez a legbiztosabb jel arra, hogy a kiállításunk tetszett.

Roham a régészeti kiállításért. Isten tudja, a múzeumlátogatót jobban érdekli egy régészeti kiállítás, mint egy helytörténeti vagy néprajzi kiállítás. A körülötte hemzsegő tárgyakat már unja, viszont egy földből előkerült régészeti tárgy nagyon felkelti az érdeklődését.

Évés közben jön meg az étvágy — tartja a közmondás. Ennek is, mint minden szólnak, mondásnak van némi igaza, ezt igazolja a 443/1954. számú headványom, amit a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályához juttattam. Az alatt felsorakoztatott indokaim alapján kértem, hogy az 1955. évben elkészítendő állandó kiállítások közé vegyen fel egy régészeti állandó kiállítást is. Fő indokaim: az emeleti 4 helyiségünkben „Orosháza története” című kiállítás nyílt az elmúlt évben. A kiállítás 1744-től napjainkig mutatja Orosháza és környékének történetét. Ez elé kívánczik a földszinten egy nagyteremben és a tágas lépcsőházban elkészítendő régészeti kiállítás, amely a legrégebbi kortól 1744-ig mutatná be Orosháza és környékének a múltját. Az iskolák mindinkább beépítik tanítási anyagukba a múzeum kiállításait. A tanintézetek azonban elsősorban a történelem előtti idők: a népvándorlás, a honfoglalás, a középkor emlékeit keresik a múzeumban. Az ilyen kiállítást a szemináriumi csoportok is fel tudnák használni. A múzeum látogatottságát fokozná, vonzóerejét növelné a régészeti állandó kiállítás.

Felsoroltam azt is, mi mindennel rendelkezünk. A kiállítás rendelkezésére áll egy 10 × 5 méteres impozáns terem és egy tágas, világos, kiállításra nagyon megfelelő lépcsőház. Ezt saját erőnkől teljesen rendbehoznánk. Ezenkívül van 7 db ablak alá helyezhető asztaltárlónk. A rendelkezésünkre álló falfelületeken el lehetne helyezni 5 db 100 × 140 cm-es és 3 db 70 × 100

cm-es nagyságú kiállítószekrényt. Ezek, miként a kaposvári múzeumban, a falból kinyúló 4 db tölgyfarudacskára szerelt üveglapokból állának. A múzeumunkban üveglap is van. Végül: múzeumunknak van annyi régészeti anyaga, hogy a rendelkezésre álló teret, illetőleg szekrényeket megtöltse. Az anyag túlnyomó része hiteles ásatások alkalmából került elő, s bőven van róla hiteles feljegyzés. Viszont vannak olyan dolgok, amelyet a saját erőnk-ből nem tudunk megoldani, például a kiállítás forgatókönyvének elkészítését, a kiállítás illusztrálását és szövegrészének megírását, valamint a kiállítás megrendezését. Bizony, nehéz volt évekig várni a régészeti kiállítás-ra. Végre a Művelődési Minisztérium Múzeumi Osztálya 120. 468/1958. szám alatt arról értesített, hogy a régészeti kiállításunk megrendezését bevette a központi tervbe. Amikor öröömöm csillapodott, kértem a Múzeumi Osztályt, járuljon hozzá, hogy a kiállítás még az 1959-es év folyamán meg is nyíljon. Alátámasztottam kérésemet még azzal is, hogy az 1959. évi költségvetésünkben 4000 forint szerepel az állandó régészeti kiállítás költségeinek fedezésére. Tekintettel arra, hogy a múzeumunknak fennállása óta korszerű régészeti kiállítása még nem volt, a minisztérium hozzájárult. Ahhoz is hozzájárult, hogy felkérésemre Csalog József régész, a szentesi múzeum igazgatója írja meg a forgatókönyvet, aki a kiállítás rendezését is elvállalta. 147/1959. szám alatt jelentettem a minisztériumnak, hogy Csalog József Orosházán járt, s a forgatókönyv megírásához szükséges előtanulmányokat elvégezte. Terveink szerint a kiállítás szeptember 1-én nyílik meg. Sajnos, a régészeti kiállításunk 1959-ben sem nyílt meg, sőt még néhány évet váratott magára. Nem emlékszem már rá, de irattárunkban sincs semmi nyoma, hogy miért maradt el a tervbe vett régészeti kiállításunk elkészítése. De annak sincs nyoma, hogy a régészeti kiállítás forgatókönyvét végső soron Trogmayer Ottó régész, a Csongrád megyei Múzeumok igazgatója írta meg. A forgatókönyv 8 gépelt oldalra rúgott. A kiállítás címe volt: Orosháza és környéke története az őskortól a kora középkorig. Célja: A múzeum régészeti leletei alapján bemutatni a környék őstörténetét, illetve a népvándorláskori és kora középkori élet emlékeit. Ugyanakkor a látogatók érdeklődésének felkeltése a régészeti leletek iránt, s propaganda kifejtése a környéken előkerülő régészeti leletek bejelentése és megmentése érdekében. A forgatókönyv 13 tárlóval és 100 × 70 cm-es nagyságú fali tárlóval számolt. A terem közepén honfoglaláskori lovassír szerepelt, „in situ”. A forgatókönyv készítője szerint a régészeti anyagot kölcsön tárgyakkal lehetne bővíteni, de annak idején leszögeztem, hogy ez nem kívánatos, s ezért ettől a forgatókönyv írója el is tekintett. A nagyon részletes forgatókönyvet a kiállítási terem vázlatos térképe zárta le. A forgatókönyvet 229/1961. szám alatt terjesztettem be a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztályának. Nem tehettem mást, mint megírtam, örülök annak, hogy a régészeti kiállításunk újárendezése szerepel a Minisztériumi Főosztály 1962-es tervében. Azonban fel kell hívnom a figyelmet arra, hogy itt nem felújításról van szó, mert az orosházi múzeumban még nem volt korszerű ré-

gészeti kiállítás. Azt is bejelentettem, hogy az 1961-es évben régészeti kiállításra 1500 forintot kaptunk. Úgy látom, hogy ez az összeg igen kevés, másrészt a kiállításrendező csoport nem rendelkezik elég kapacitással, ugyanis a mi kiállításunk nem szerepel az 1961. évi munkatervükben. Mindezek alapján azt javasoltam, hogy a régészeti kiállításunkat 1962. évben készítsük el. Végre, 1962. szeptember 22-én 211/1962. szám alatt a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának jelentettem a régen várt régészeti kiállítás megnyitását. Ismertettem: Az állandó régészeti kiállítás Orosháza és környékének régészeti emlékanyagát mutatja be, a kőkorszaktól a középkorig. A kiállítás forgatókönyvét Trogmayer Ottó régész készítette. Tervezte Boreczky László festőművész. A kiállítást Sebők Lajos és Kaszás Gyula festőművészek készítették. A kiállítást szeptember 16-án, vasárnap délelőtt 11 órakor nyitottuk meg. Megfelelő számú meghívó, falragasz, újsághír adta hírül a nagyközönségnek múzeumunk életének jelentős eseményét. A megnyitóra mintegy 100 főnyi közönség gyűlt össze. — A kiállítást Nagy Ferenc a Megyei Művelődésügyi Osztály akkori vezetője nyitotta meg ünnepélyes keretek között. A megnyitóbeszéd előtt és után a Petőfi Sándor Művelődési Ház Madrigál Kórusa és kamarazenekara jól sikerült műsort adott Szokolay Bálint és Szokolay Sándor Erkel-díjas zeneszerző vezényletével. A megnyitó igen ünnepélyes, emelkedett hangulatban történt. Az összesereglett látogatók szemmel láthatóan jól érezték magukat. Az első napon mintegy 200-an tekintették meg a múzeumot. Az első héten 889 látogatónk volt.

Végre sor kerülhetett az első, valóban állandó kiállításra: Az 1969. évi Országos Múzeumi Hónap keretében nyílt meg a „Nyolc nemzedék élete Orosházán” című kiállítás.

1950-től kezdve évenként 3—4 kiállítás nyílt meg a múzeumban, főként képzőművészeti és a Múzeumi Központ által készített különböző vándorkiállítások. Néhány kiállítást eleve hosszabb időre terveztünk, s állandó kiállításnak tituláltuk. Később láttuk, hogy ezek mégsem reprezentatív kiállítások voltak. A múzeumban fennállása óta mintegy 100 kiállítás volt. Röviden érintem, hogy miért csak most kerülhetett sor egy komoly állandó kiállítás rendezésére. Csak 1969-re érett meg a helyzet arra, hogy egy impozáns állandó kiállítást nyithassunk. Ugyanis a szerény méretű múzeumépületben a múzeum helyiségein kívül kétszoba-konyhás lakás is volt, amelyben az épületet ajándékozó Schwarcz-család lakott. Amikor a család utolsó sarja, Schwarcz János elhunyt, megnyílt a lehetősége annak, hogy egy terjedelmesebb, nagyobb szabású kiállítást készíthessünk. Először is az állandó kiállítás végleges elhelyezéséről kellett döntenünk. Erről 19/1969. szám alatt számoltam be a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának. Február 20-án múzeumunkat meglátogatta Boreczky László, a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága Kiállításrendezési Csoportja művészeti vezetője és Vörös Károly muzeológus, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályának megbízottja, abból a célból, hogy az októberben megnyíló

komplex kiállítás végleges helyét kijelöljük. Tekintettel arra, hogy a minisztérium Múzeumi Főosztálya nagyobb összeget biztosított az állandó kiállításunk megrendezésére, és egy reprezentatív kiállítást szándékozik megrendeztetni. A fentiek különös gondossággal vizsgálták, hogy a múzeumépület mely részében lehetne a maximális területet biztosítani a kiállítás számára. A bizottság úgy döntött, hogy a nagy költséggel készülő igényes kiállítás legméltóbb elhelyezése az lenne, ha a kiállítást a földszint teljes alapterületére terveznék. Ezzel az elhelyezéssel az alábbi előnyöket nyer-
nénk:

- a) Területileg teljesen kielégítené a kiállítás igényeit,
- b) a körforgás tökéletesen biztosított,
- c) a kiállítást nem törné meg a lépcsőház,
- d) a kiállítóhelyiségek száma 7-ről 9-re emelkedne és
- e) időszaki kiállításra 4 helyiség állna rendelkezésre.

A fenti legszerencsésebb elhelyezés csak kisebb belső építkezést vonna maga után, ami az Építőipari Szövetkezet színhelyre hívott mérnöke szerint kevés költséggel megoldható. Közben Beck Zoltán gimnáziumi tanár készítette a kiállítás forgatókönyvét, melyet március vége felé le is gépelt. Nyomban át is vittem Békéscsabára, a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának. Az Igazgatóság úgy határozott, hogy április első felében a tématervet készítő munkaközösség megvitatja a forgatókönyvet, s ebből az alkalomból az orosházi múzeumban összeül. A forgatókönyv egy példányát pedig lektorálás céljából elküldtem a minisztériumba, Verő Gábor osztályvezetőnek.

A kiállítást a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatóságának Kiállítás-rendező Csoportja készítette. Amit csak lehetett, előre elkészítették a budapesti műhelyben. Szeptember hó folyamán hatalmas teherautókkal a helyszínre szállították. A műhelyük egy kis részlege, gyalupad, megfelelő szerzőszámok, 2—3 asztalossal is leköltözött Orosházára. A rendezés sokszor éjszakába nyúló munkával közel két hétig tartott. Természetesen, amikor az asztalosok az előregyártott elemeket összeállították, és elfogyott a munkájuk, visszamentek. Ezután a vezetőszeretet a tapétázók és a kiállításrendezők vették át. Mint általában szokás, megfeszített munkával ugyan, de a kiállítás a megnyitása napjára elkészült. Az impozáns kiállítás megérdemli, hogy egy kissé részletesebben, bemutassam:

A kiállításon könnyű eligazodni. Az egyes nemzedékek bemutatását egy-egy azonos felépítésű bevezetőrésszel kezdjük. Ezen egy terebélyes család-fa látható. Minden nemzedéket megkülönböztetésül más-más szín képvisel. A családfán a nemzedék színeivel jelöljük meg azokat, akik a szóbanforgó nemzedék idején éltek. A családfa egy egyszerű parasztcsalád leszármazását mutatja. Érdekessége, hogy a Fekete-nemzetség nemrég elhunyt tagja, a történelem és a hagyomány iránt rendkívül érdeklődő Fekete Sándor parasztember, a múzeum kiváló adatközlője állította össze anyakönyvekből. A családfán kívül minden nemzedéknél ott találjuk az eligazító főszöveget,

a lakosság számának az illető nemzedék életében végbement növekedését mutató diagramot és egy-egy térképet, mely a település határának és művelési viszonyainak alakulását szemlélteti az adott időszakban. Az egyes nemzedékeknel a kiállítás felső harmadában a korhoz és a kiállított tárgyakhoz kapcsolódó művészi díszítés húzódik, mely összefogja a vitrinekkel, kiállítási tárgyakkal tagolt felületeket.

Az első nemzedék (1744—1780). Az első nemzedéknél csak az állattartás válogatott emlékanyagát mutatjuk be, noha községünkben az állattartás mellett a földműveléssel is foglalkoztak eleink már az első időktől fogva. — A második nemzedék (1775—1810). A második nemzedék kiállítási anyaga két részre oszlik: a korabeli földművelés válogatott eszközanyagára, valamint a község és az egyház emlékeire. — A harmadik nemzedék (1780—1840). A kiállítás e szakasza is két részből áll: a céh-világ emlékeiből és a parasztszoba hangulatát idéző bútoregyüttesből. — A negyedik nemzedék (1810—1870). A negyedik generáció életének központi élménye az 1848—49-es forradalom és szabadságharc. — Az ötödik nemzedék (1840—1900). Az ötödik nemzedék sorsa a polgári forradalom eredményeinek kiterjedésével azonos: a jobbágyság felszabadulása, ez azonban nem szüntette meg a vagyoni különbségeket. Az eddig is nagyobb telken gazdálkodók viszonylag gyorsan gyarapodtak, s néhány évtized alatt a környező nagybirtok jelentős részét megvásárolták. Az időszakhoz tartozó tárgyi anyagokból a bútorok és más berendezési tárgyak önként kínálják az összehasonlítás lehetőségét a korábbi időszak anyagával, s egyben beszédes bizonyítékai a polgárosodásnak. — A hatodik nemzedék (1870—1930). A legtöbb megpróbáltatást, a legtöbb küzdelmet kívánó történelmi korszakot talán a hatodik nemzedékhez tartozók éltek át. Korukat olyan nagy történelmi események jelzik, mint az 1891-es véres május elseje, az első világháború és a Tanácsköztársaság, valamint a rákövetkező fehérterror. — A hetedik nemzedék (1900—1960). A két világháború között Orosházát, mint a legnagyobb magyar falut emlegetik. Régóta megérett már a várossá szervezésre, de mivel ez nagyobb fokú önkormányzattal járt volna, az uralkodó osztály nem akart önállóbb politikai lehetőséget biztosítani a paraszttelepülésnek. A település kettős arcot mutat: a korábban említett amerikai utas agrárfejlődés eredménye az a viszonylagos jólét, amelyet megteremtett magának a korszerű gazdálkodás iránt fogékony birtokos parasztság, másrészt a nehéz sorban élő agrárproletárok nagy száma. — A nyolcadik nemzedék (A mai orosháziak). A Szovjetunió Vörös Hadseregének csapatai 1944. október 6-án szabadították fel Orosházát. Rövid idő alatt helyreállt a rend, október 14-én megalakult a MKP helyi szervezete, létrejöttek a demokratikus hatalmi szervek; megkezdődött a várossá alakuló település hatalmas méretű fejlődése. Várossá alakulásával (1946. január 1.) Orosháza nemzedékeinek történetében új fejezet nyílt: a forradalmi átalakulás, a szocialista várossá fejlődés útja.

Az első igazi kiállításunk 1969. október 5-én, ünnepélyes keretek között

megnyílt, és immár több mint 15 éve a népművelés szolgálatában áll. A mi kiállításunk művészi falragaszt kapott, Gyúró István orosházi származású grafikusművész szép munkáját. Tanulságos a készítettetés históriája, s ezért egy kissé részletezem. Nem sokkal a megnyitás előtt megbíztam Gyúró Istvánt a falragasz elkészítésével. Erre levélben közölte velem, hogy pár nap múlva elkészíti a plakátokhoz a terveket. A terveket majd neki kell zsűriztetni, de addig arról nem lehet szó, míg a plakát megrendelője nem kéri őt a Lektorátustól erre a munkára. Tehát mi küldjünk egy beadványt a Képző- és Iparművészeti Lektorátushoz, és kérjük Gyúró István grafikusművész kijelölését a „Nyolc nemzedék élete Orosházán” című falragasz elkészítésére. Ha a Lektorátustól a megrendelő és a művész írásban megkapja a kijelölést, csak azután lehet zsűriztetni a vázlatokat. Ha kivitelezésre elfogadják, akkor lehet csak az eredeti méretben elkészíteni. Majd a megrendelő által elfogadott, lepecsételt, kivitelezett falragaszt be kell újból a zsűrinek mutatni és elfogadás után mehet a nyomdába. Erre egy egész oldalas beadvánnyal fordultam 5/1969. szám alatt a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságához. Ebben emlékeztettem az alábbiakra: Ez év tavaszán a Megyei Igazgatóság és a Városi Tanács Művelődésügyi Osztálya úgy állapodott meg, hogy a kiállítással kapcsolatban az emléktábla és a plakáttervezés költségeit viselni fogják. A város a költségesebb emléktábla költségeit vállalta, míg a Múzeumi Igazgatóság a falragasz készítését.

Közöltem azt is, hogy Gyúró István grafikusművészt bíztuk meg a plakát elkészítésével, aki megnyerte városunk címerének pályázatát is. Végül közöltem, hogy milyen módon kell felkeresni a Lektorátust, és mire kell őket hivatalosan felkérni. Erre a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága hivatalosan megkereste a Lektorátust, az pedig hivatalosan értesítette a művészt és az orosházi múzeumot. Ekkor tanultam meg egy életre, hogy a fenti hivatalos elintézési módnak bürokrácia a neve. — Egy rendesebb kiállítás nem nyílhat meg vezető nélkül. A mi kiállításunk megnyílt. Igaz, hogy később, 1975-ben egy remek vezetőt jelentettünk meg. A címlapján a kiállítás plakátjának kicsinyített másolata látható. (Egy kaszáló paraszt.) A szövegét én írtam a kiállítás szövegének felhasználásával. Először a múzeum rövid történetét és kiállításunk alap gondolatát ismerttettem. Majd „Régmúlt” címszó alatt bemutattam a kiállítás bevezető részét, az egy tablóból álló régészeti bemutatónkat. A régészeti tárgyak mellett csak kevés magyarázó szöveg állt, ezért ezeket részletesebben a vezetőben mutattam be. Majd nemzedékenként haladva ismerttettem a kiállítást. Ezt olyan részletesen tettem, hogy a múzeumlátogató, ha nem is kap szakvezetést, a vezető megfelelő részét elolvassva tökéletesen megérti kiállításunkat. A végén felsoroltam a legfontosabb irodalmat és külön a múzeum eddig megjelent kiadványait. A Szegedi Nyomdában készült 52 oldalas szöveget 16 kép illusztrálja. Vezetőnk nagy példányszámban jelent meg, de már csak egy példányt őrzünk belőle.

Korán rájöttem arra, hogy különösen a kulturális intézményekkel ér-

demes gyümölcsöző kapcsolatokat kialakítani. Fontossági sorrend: iskolák, könyvtár, kultúrházak.

Különösen városunk iskoláival, s ezen belül is általános iskoláival igyekeztem a lehető legszorosabb kapcsolatot kiépíteni. Kiállításunk megnyitójára minden iskola igazgatóját és nevelőtestületét meghívtuk. Legtöbbször személyesen vittem a meghívót és 2—3 plakátot az egyes iskolákba. Kértem az igazgatót, hogy 1—1 plakátot a nevelőtestület szobájába és egyet-egyet a folyosóra tétessen ki. A nevelőtől függött, hogy hányszor látogatta az osztálya a múzeumot. Voltak, akik többször felkerestek bennünket, de voltak olyanok is, akik nem vették maguknak azt a fáradságot, hogy ajtót nyissanak ránk. Amikor észrevettem, hogy a kiállításunkon találni 8—10 olyan témát, anyagrészletet, amely egy-egy tanítási óra anyagát képezhetné, gondoltam egy nagyot. Fölkerestem városunk történelemtanári munkaközösségének vezetőjét, és meghívtam a múzeumba egy sétára, hogy bemutassam az általam kiválasztott témákat. Örömmel vette tudomásul tervemet és biztatott, hogy valósítsam meg. Erre beadvánnyal fordultam a Városi és Járási Oktatási Osztályhoz, amelyben rámutattam az oktatásügyi miniszter 103/1955. O. M. számú utasítására, mely lehetővé tette az általános és középiskolai tanulók látogatásait. A fenti rendelet intenciói szerint: „Az általános és középiskolai tanulók részére az egyes tantárgyak tananyag beosztásához kapcsolódóan múzeumlátogatásokat kell szervezni. Az iskolák igazgatói a megfelelő szakos pedagógusok bevonásával és az iskolához közel fekvő múzeum vezetésével egyetértésben tanévenként dolgozzanak ki tervet a tanulóifjúság múzeumlátogatásainak biztosítására.” Közöltem, hogy múzeumunk a fenti utasításon túlmenően is a pedagógusok és a tanulóifjúság rendelkezésére áll. Jelen beadvánnyal igyekeztem megkönnyíteni a pedagógusok tervezési munkáját, amikor tájékoztattam őket a múzeum kiállításának azon súlyponti anyagáról, amelyet az egyes tantárgyak anyagához kapcsolni lehet.

1. A történelem előtti kor: kő-, bronz- és vaskorszak.
2. A népvándorlás kora.
3. A honfoglaló magyarok.
4. A magyar középkor.
5. A törökvilág utáni telepítés: a harmadik Orosháza alapítása.
6. A jobbágyvilág.
7. A céhemlékek.
8. Az 1848-as haladó hagyományaink.
9. Az 1891. május elseje.
10. Környékünk népművészete.
11. Az 1937-es illegális kommunista mozgalom.

Azt is közöltem, célszerű volna, ha a történelmet tanítók a múzeum anyagát tanulmányoznák, és maguk állapítanák meg, mely anyag kapcsolható a tanítás anyagához. Végezetül arra kértem az Oktatási Osztályt, szeretném

elérni, hogy minden iskola minden osztálya évente legalább egyszer egy-egy tanítási órát a múzeumban tartson meg. Eleinte szépen megindult az akció, az is előfordult, hogy az adott témát még a raktárakból tárgyakkal is kiegészítettem. Ennek ellenére szép lassan cserbenhagyták a múzeumot, s ezt a felajánlott lehetőséget.

Húsz év múltán 1976-ban Gácsér József, a megyei művelődési osztály vezetője megkért arra, hogy egy elemző beszámolót állítsak össze az iskolák múzeumlátogatásáról. A 6 oldalas beszámoló elején négy évi adatot közöltem a múzeum látogatottságáról:

	<i>iskola</i>	<i>üzem</i>	<i>egyéni látogatók</i>	<i>összesen</i>
1972.	3 916	520	4 779	9 215
1973.	2 583	292	5 385	8 210
1974.	3 168	174	5 190	8 867
1975.	5 572	399	6 109	12 080
Átlag:	3 809	361	5 365	9 693

Ennek elemzése során megtanultam, hogy nem is annyira a csoportos látogatók, látogatások számának emelését kell szem előtt tartanunk, hanem a látogatás hatékonyságának javítását, fokozását. Ennek a legmegfelelőbb formája a régebben már meghonosodott helytörténeti és történelmi óra, a múzeumban való tanítása. Örömmel jelentettem, hogy az 1975/76. iskolai év második felében az eddig szórványosan előforduló múzeumban való tanítást ismét felváltotta a szervezett tanítás a múzeumban. A 8/1976. számú beadványomban részletesen szoltam az orosházi művelődési osztály által — javaslatomra — a múzeumban ismét szervezett tanítási órákról. Leszögeztem, hogy ebben az évben a városi történelmi munkaközösség vezetője azt a feladatot kapta a tanulmányi vezetőjétől, hogy a helybeli múzeumigazgatóval karöltve állítsák össze azokat a témákat, amelyek alkalmasak arra, hogy a múzeumban tartsák meg az órát. Beadványomban az ajánlott 10 témát megjelöltem. Jelentésemet azzal zártam, hogy érdemes kölcsönös erőfeszítést tenni, mert az iskola s a múzeum is jól jár. Sajnos, ez a második neki-buzdulás is idővel teljesen ellanyhult, majd a múzeumban való tanítás csak szórványossá vált.

Volt időszak, amikor az évente bemutatott időszak kiállításaink többsége képzőművészeti kiállítás volt. Nagyon ügyeltem arra, hogy ezen kiállításainkra minden rajzot tanító nevelő névre szóló meghívót kapjon. Sőt, 10 éven keresztül a városunkban és az orosházi járásban működő rajztanároknak kiállítást rendeztem. Öröm volt látni a fejlődésüket. A kiállítás rendezésével szinte rákényszerítettem őket arra, hogy az iskolai munkájuk mellett alkossanak is. Szégyellték volna magukat egymás közt, ha nem állítottak volna ki, ha az alkotásuk színvonala elmaradt volna a többitől. Egyszer csak valaki eltalálta, nem jó, ha pedagógusok külön állítanak ki,

állítsanak csak ki az amatőr festőkkel. Azóta csak két rajztanár képeivel lehet a kiállításon találkozni. Most nem különülnek el, csak nem dolgoznak. Természetes, azóta is minden képzőművészeti kiállításra minden rajztanárnak névre szóló meghívót küldünk.

Ezekben az időkben a városi párttitkár a kultúrházba összehívta városunk kultúrintézményeinek vezetőit. Többek között lelkünkre kötötte, hogy szoros kapcsolatot keressünk egymással. A megbeszélés végén azt javasoltam, hogy a megbeszélésünket rendszeresítsük havonta, vagy negyedévenként, de mindig más és más intézmény adjon szállást a találkozóknak. Az értekezletnek legyen egy kötetlen pontja: a szállásadó intézmény és munkájának megismerése. Mindnyájan helyesléssel fogadták — csak épp nem valósítottuk meg. Megerősödött bennem, hogy nem beszélni, hanem dolgozni kell. Ezentúl magamra hagyatva igyekeztem a múzeum és városunk kulturális intézményei között szorosra fűzni a barátságot. A Városi Könyvtár helyiségeiben 10—12 nagyobb méretű kerámiát helyeztem el a múzeum raktári anyagából, hogy ezzel még barátságosabbak legyenek a könyvespolcok. Ezenkívül két lapos asztalkatárlót helyeztem el a könyvtár bejárati folyosóján. Megfelelő mutató anyagot helyeztem el bennük: felírással butellákat, szépművű csutorákat, karikásostorokat stb. Hírverésünk azzal lett teljes, hogy egy felirat közölte a múzeum nyitvatartási idejét. Viszonzásul a múzeum bejáratánál a könyvtár legújabb szerzeményeit mutattuk be. Több éven keresztül kölcsönösen csináltunk egymásnak egy kis propagandát.

1969. év elején Szabó Pál tanár, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Békés megyei Szervezete Orosházi Járási Osztályának vezetője és én, azon törtük a fejünket, hogy a járás községeit hogyan tudnánk bevonni múzeumunk látogatói közé. Úgy láttuk, ha a falusi kultúrházakban vándorkiállítás révén bemutatnánk legalább 100 olyan tárgyat, amely könnyen felkeltheti a néző érdeklődését, megközelítenénk célunkat. Útrakerestem, és felkerestem a járás községeinek kultúrházait. Csak négy községben találtam olyan körülményeket, amely lehetővé tette a vándorkiállításunk anyagának bemutatását. Mi szükségeltetik ehhez? Egy olyan kisebb-nagyobb helyiség, amelyben 1—2 hetes kiállítást lehet rendezni. Továbbá: legalább két polcos, üveges, zárható szekrény, amely befogadná tárgyainkat. A partner-szervezet 2 db közepéretű zárható ládával ajándékozott meg bennünket, amelyekben kb. 100 db gondosan csomagolt tárgyat lehetett elhelyezni. Ezután megindult a kiállítás szervezése Gerendáson, Csorváson, Nagyszénáson és Gádoroson. Propagandánkban természetesen a helybeli iskolákra támaszkodtunk. A kiállítást a meghirdetett napokon én nyitottam meg, mindig 13 órakor, amikor az iskolai tanítás befejeződött. Mindenütt kellő számú érdeklődő gyűlt össze. Az orosházi múzeum néprajzi kiállításai célját így fogalmaztam meg: „A községekben érdeklődés keltés a múzeumnak a kultúraterjesztő munkája iránt, és az iskolák, a művelődési házak szakköri tagjai figyelmét felhívni az orosházi múzeum kiállításainak rendszeres látogatására.

ra". A következő évben régészeti tárgyakat terveztem vándoroltatni. Ez azonban elmaradt, s ma már nem tudom megmondani, hogy miért. A népművelést tehát nemcsak az állandó kiállításaink szolgálták, hanem a rövid élettartamú, gyorsabban változó vándor- és időszak kiállításaink is.

A vándor- és időszak kiállításainkkal kapcsolatos munkák két csoportra oszthatók: az államosítás utáni időszak kiállítások bemutatására és a Megyei Tanácshoz kerülés utáni kiállítások csoportjára. A kétféle körülménnyel kapcsolatos teendőink merőben mások. Vázlatosan bemutatom: A központi szervünknek volt egy kiállításrendező csoportja. A központ év vége felé egy-egy listát bocsájtott rendelkezésünkre, tele bemutatandó kiállítások címeivel. Nekünk csak a kiválasztás volt a dolgunk. Visszaigazolás után az adott időpontban a kiállításrendezők személygépkocsin vagy tehergépkocsin hozták a teljes kiállítási anyagot, és az utolsó szög beverésével határidőre elkészítették a kiállítást. Persze ez a munka sokszor még az éjszakába is benyúlt. Ilyenkor néhány adag feketekávé segített. Miután ezek a témák az egész országban vándoroltak, ezek kimerítették a vándorkiállítás ismervét. A témák kiválasztásánál arra törekedtem, hogy tanulságos, érdekes legyen, terjedelme megfeleljen az adottságainknak, kapcsolatban álljon városunkkal, környékünkkel és kiállításunkat sok tárgy illusztrálja, stb. A kiállítás megnyitására környékbeli vagy országos nevű szakembereket kértem fel. Természetesen a megfelelő falragasz és meghívók sohasem hiányoztak. Ezért megnyitóinkon mindig voltak legalább ötvenen, hatvanan. Kiállításainkat mindig vasárnap 11 órakor nyitottuk meg. Általában az utolsó vendégünk 1 órakor hagyta el a múzeumunkat. Ez azt jelentette, hogy jól érezték magukat.

Az 1962. július 1-én történt megyei tanácsi kezelésbe vétel után eleinte nehéz volt időszak kiállítást rendezni. Nyilvánvaló, hogy sok képzőművészeti kiállítást mutattam be, mert ez volt a legegyszerűbb, a legkönnyebb. Természetesen mindent a saját kezünkkel kellett elvégeznünk. Pár év lefolyása után Békéscsabán, a Munkácsy Mihály Múzeumban megalakult a 4—5 tagú Kiállításrendező Csoport. Ezután a legtöbb kiállítást is a Kiállításrendező Csoport készítette el.

b) Törekedtünk a múzeumot a képzőművészet szolgálatába állítani

Hogy a kiállításainkat változatosabbá tegyük, egy-egy képzőművészeti kiállítást is bemutatam. Szerettem a képzőművészetet, különben is akkoriban az általános iskolában rajzot is tanítottam, mint okleveles rajzszaktanító. Már régen tudtam, hogy a márkás, jó képek vonzzák a látogatókat, ezért 1959-ben a Nemzeti Galériából is kértem egy kiállítást. A megnyitóról 209/1959. szám alatt a következőképpen számoltam be a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályának: Múzeumunkban a Nemzeti Galéria anyagából „A XIX. századi magyar festészet” címmel kiállítás nyílt. A képeket Telepy Katalin művészettörténész válogatta, ugyancsak ő rendezte

a kiállítást is, amely szeptember 13-án nyílt meg. A megnyitó beszédet orosházi szobrászművész mondta. Majd a Petőfi Dalárda mősora után Telepy Katalin tárlatvezetést tartott. A megnyitó ünnepségen kb. 200-an vettek részt. A múzeum emeleti helyiségei zsúfolásig megteltek ünneplő közönséggel. Az az óhaj merült fel, hogy kíváncsiak volna folytatólagosan, időrendben néhány remekművön keresztül bemutatni a magyar festészetet. A megnyitás előtti nap délután Telepy Katalin a Petőfi Sándor Művelődési Házban 250 hallgató előtt nagysikerű előadást tartott „A XIX. századi magyar festészetéről”. Az előadást vetítéssel illusztrálta. A hasonló kiállítások közül azért emeltem ki a fentit, hogy bemutassam: kitűnő festmények, jó művészettörténész, nívós kísérműsor, vetítéssel kísért előadás: komoly siker.

Majd sorra bemutatam a vásárhelyi festőket: Tornyai Jánost, Fejér Csabát, Szalay Ferencet, Németh Józsefet, Erdős Pétert, Kajári Gyulát stb. A szaklapokból megtudtam, hogy a képzőművészeti anyagot hangversennyel is lehet kapcsolni. Amikor megkaptuk a Schwarcz-család által lakott lakásrészt, a két utcai szobában nívós képzőművészeti kiállítást rendeztem, és egy-egy hangversenyre meghívtam városunk zeneiskolájának a tanárait is. Egy kis kézikocsival boldogan hordtuk össze a zeneszerszámokat. A szépszámú vendégek jó képekben gyönyörködtek és színvonalas hangversenyt élvezhettek.

Az Orosházán működő Kerti Károly rajztanár ismert grafikusművésszé fejlődött.

Az 1950-es években városunkba került Kerti Károly rajztanár. Hamarosan barátságot kötöttünk egymással. Gyakran ellátogatott a múzeumba. Meggyőződtem arról, hogy kitűnő képességekkel rendelkezik, s amikor a múzeumot a rádiótól, televíziótól meglátogatta valaki, vagy újságíró lépett be hozzánk, nem tudtam megállni, hogy ne mutassak be nekik egy-két Kerti-képet. Ha nem volt kéznél, a lakásáról hoztam néhányat. Így azután akarva-nem akarva kedvet ébresztettem az alkotáshoz. Magyarul: toltam a szeke-rét. Az 1959-es évkönyvünket már Kerti Károly illusztrálta. A grafikus igazán a „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” című könyvben mutatkozott be. Remek illusztrációi aztán egy nyugatnémet szakfolyóiratban is napvilágot láttak. Kitűnő rajz-szakkört szervezett és vezetett. Öt neveltje: Fülöp Erzsébet, Ravasz Erzsébet, Gyúró István, Paál István és Rajki László. Amikor évek múltával Dunántúlra távozott, neves művésszé fejlődött, és Komárom megye művészeti életének vezetője lett.

Tanulságos kissé részletesebben bemutatnom azt, hogyan karoltam fel városunk képzőművészeti életének a fejlesztését. Ott kezdtem el, hogy az óvodás gyerekeknek rendeztem egy bábajos kiállítást. Mint rajzot tanító pedagógus tudtam azt, hogy legőszintébbek a gyermekrajzok. Az iskolában a nevelő lépten-nyomon beleavatkozik az alkotásaikba, s így fokozatosan el-

veszti eredetiségét. Ezt tudva határoztam el, hogy egy nagyszabású gyermekrajz-kiállítást rendezek. Havonta felkerestem városunk óvodáinak vezető óvónőit, és megnyertem őket tervemhez. Év végére sok szebbnél szebb alkotás született. A múzeum összes emeleti helyiségeit felhasználtam a bemutatkozásukra. Az óvónők, sőt a szülők is segítettek a kiállítás megrendezésében. A megnyitóra nagy tömeg gyűlt össze, köztük olyanok is, akik eddig még soha nem lépték át a küszöbünket. A kiállítás sok-sok látogatót hozott a „konyhára”. Felettes hatóságunk azonban Békéscsabán alaposan megmosta a fejemet. Indok: az óvodások rajzai nem valók a múzeumba. Persze, Megyei Igazgatóságunk nem tudta azt, hogy Pesten az Irodalmi Múzeumban is bemutatnak már egy nagysikerű gyermekrajz-kiállítást, mégpedig a képzőművész szülők segítségével.

Azután továbbléptem. Városunkban dolgozott néhány fiatal festő. Ezek főleg a kiállításrendezők soraiból verődtek össze. Név szerint: Feldmann Tibor, Horváth János, Fekete János és Szlotta András. Őket is sikerült annak a gondolatnak megnyerni, hogy minden évben, mindig ugyanazon időben egy kiállítás keretében bemutatom őket. Hasonlóképpen minden évben megrendeztem a városi-járési rajztanárok kiállítását is. Végül nagyon tanulságos az, ha bemutatom, mi az a maximum, amelyet egy képzőművészeti kiállítás során el lehet érni. 1982 végén elhatároztuk, hogy bemutatjuk múzeumunkban az orosházi amatőr festőket és fadaragókat. A kiállítás szervezését én vállaltam magamra. Úgy érzem, hogy a kiállításaim szervezése terén 1984-ben értem el eddig a legnagyobb sikert. Az alkotókat havonta egyszer felkerestem, s arra buzdítottam őket, hogy ne másoljanak, hanem eredeti műveket hozzanak létre. A képek, szobrok zsűrizését megszerveztem úgy, hogy a zsűrizők először az alkotók otthonaiban kiválogatták azokat a műveket, amelyeket egy jó hónap múlva be kellett szállítaniuk a múzeumba. Itt aztán a zsűri eldöntötte, melyiket javasolja a kiállításra. Felsorolom az amatőr festőket és fadaragókat, s azt is, hogy hány alkotást válogattak ki a kiállítás számára, amelyet a múzeum emeletének összes helyiségeiben és a tágas lépcsőházban rendeztem:

Festők:

1. Nagy Gyuláné Verasztó Erzsébet	33 db
2. Ilovsky Béláné Csizmadia Irén	22 db
3. Gombkötő Istvánné Pál Gizella	12 db
4. Szász Istvánné Ambrus Erzsébet	5 db
5. Szokolay Kálmán	6 db
6. Görbics Mihály	5 db
7. Bálint István	2 db

Fadaragók:

1. Verasztó Antalné Ádász Katalin	18 db
2. Nász Mihály	12 db

Összesen: 85 festményt és 30 faragást mutattunk be. A kiállításához falragaszt és 500 db meghívót készítettünk. Miután a meghívandók névsorában csak 150—200 név szerepel, a megmaradt meghívókat a kiállítók között szétosztottuk azzal, hogy olyanoknak küldjék el, akik feltehetően el is jönnek a megnyitóra. Ezt az alkalmat ítéltük méltónak arra, hogy egyúttal leleplezzük múzeumi gyűjteményünk megalapítójának, Juhász Balázsnak a szoborportréját, Rajki László orosházi születésű művész alkotását, amelyet a lépcsőházi fordulóban helyeztünk el. Mindemellett egy régészeti kiállítást is ekkor nyitottunk meg, a gyopárosi leletanyagból. 1984. június 8-án zsúfolásig megtelt a múzeum összes helyisége. A fényképeszek egyáltalán nem tudtak dolgozni, a későbbben jövők pedig visszafordultak, mert nem fértek be az épületbe. Ilyen még nem fordult elő az orosházi múzeum történetében.

6. A népművelés más útjait is jártuk

A múzeumok népművelési munkája elmélyítése céljából október hónapot Országos Múzeumi Hónappá nyilvánították. Az ország múzeumai szinte vetélkedve készültek erre. Általában már az év első napjától kezdve arra törekedtek, hogy minden jobb kiállítást, előadást erre az időpontra összpontosítsanak. Ráadásul a gondosan összeállított műsorukat szép kivitelű műsorfüzetbe rögzítették, és az ország összes múzeumainak megküldték. Mikor az ilyen kiadványok a kezembe kerültek, mindig szomorú voltam. Ugyanis én az év minden napján a legjobb kiállítást, a legjobb előadást igyekeztem nyújtani. Így aztán nekem mindig erőlködnöm kellett, hogy október havában még jobb műsort szerkesszek. Amikor a múzeumok állami kezelésben voltak, a Múzeumi Ismeretterjesztő Központ Propaganda Osztálya révén igyekeztem segíteni annak megszervezését. A múzeumok tanácsosítása után még néhány éven keresztül élveztük támogatásukat, irányításukat. Példa rá az 1964-es esztendő. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya 62272/1964. szám alatt egy terjedelmes útmutatót küldött az ország minden múzeumának, az 1964. évi Múzeumi Hónap megszervezéséhez. Az első része tanácsokat nyújt, mire legyünk tekintettel a szervezéskor, a második része pedig útmutatást nyújt, a szervezést illetően. Az útmutatót sok oldalból álló melléklet egészíti ki. Az igényelhető előadások jegyzéke 175 előadást kínált fel. 36 kiállítás is szerepelt a listán. Végül sok filmet is lehetett találni a vastag iratesomó végén.

Ennek alapján a következő tervet állítottam össze:

1. Az orosházi múzeumban: Holland mesterek rajzai (Múzeumi Ismeretterjesztő Központ Propaganda Osztálya vándorkiállítása).

2. Népművelő előadások központi előadóval:
  - a) Csorvási Művelődési Házban: Boglár Lajos:
Brazíliai indiánok között.
  - b) Nagyszenási Művelődési Házban: Katona Imre:
Skandináviai tanulmányutam.
3. Saját előadóinkkal:
  - a) Csorváson: Szabó Ferenc: Dél-alföldi betyárvilág.
  - b) Békéssámszon és Kardoskút: Nagy Gyula: Néhány gyakorlati tanács
a honismereti szakkörök munkájával kapcsolatban.

Az 1968. évben 195/1968. szám alatt a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságától három részből álló „Irányelvet” kaptam az 1968-as Múzeumi Hónap megrendezéséhez. Ennek figyelembe vételével állítottam össze múzeumunk Múzeumi Hónapjának a műsorát. A lezajlott eseményekről pedig a 23/1968. szám alatti jelentésben tettem említést.

Kiállítás: Október 6-án nyitottuk meg az orosházi múzeumban a hagyományos „Orosházi Őszi Tárlat” című kiállításunkat. A kiállításon 4 festőművész és 2 szobrászművész szerepelt. Ezen kívül bemutattunk egy éremgyűjtőt és egy grafikai alkotásokat gyűjtőt. A megnyitáson közel 100-an jelentek meg. A kiállítást 1241-en tekintették meg: ebből 731 egyéni s 502 csoportos látogató volt.

Vándorkiállítások:

(25 olajfestmény bemutatása)

Orosházi Üveggyár

Orosházi Gépjavító Állomás

Szentetornyai Petőfi Termelőszövetkezet

Kultúrház: Kardoskút, Gádoros, Gerendás.

Előadás: Október 11-én Gádoroson a kultúrházban: „Giccs és képzőművészet” címmel előadást tartottam 20 hallgató előtt. Az előadásomat szemléltettem. Sikerülhetett az előadás, mert újfent meghívtak egy képzőművészeti előadás tartására. 1954-ben beszélgettem Csalog József szentesi múzeumigazgatóval. A tréfáskedvű barátom mesélte, hogy őt is mindig noszogatják a népművelési előadásokkal. Végül is talált egy olyan előadási formát, amely mindig zsúfolt házat hozott: „Páratlan Hétfők” főcím alatt. Valóban, a páratlan hétfőkön nagyon jó előadókkal, nagyon jó témákkal, mindig nagy sikert aratott. Ez szeget ütött a fejembe, én is megpróbálkoztam hasonlóval. 12/1955. számú iratban a serény szervezési munka eredményét közöltem a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályával. Jelentettem, hogy a TIT Békés megyei Szervezetével karöltve, január 24. és február 28. között a Járási Kultúrotthon nagytermében „Múzeumi Hétfők” keretében 6 népszerű tudományos ismeretterjesztő előadást kívánok rendezni. Az előadásokkal elsősorban a pedagógusok igényeit szeretném kielégíteni, akik igyekeznek tanítási óráikba a lakóhelyismeretet beilleszteni, de nincs anyaguk

hozzá. Azt is előre bocsájtottam, hogy mindegyik előadás kapcsolatban van városunkkal. Tervem az volt, hogy az előadókat és történelem tanárokat egy munkaközösségbe tömörítem, és egy 150 oldalas Orosháza történetét, földjét, éghajlatának viszonyait magába foglaló munkát hozzunk létre, amelyet a Múzeumi Főosztály Rotaprint Üzemében 100 példányban sokszorosítottatnánk. Ezeket azután az iskolákban, könyvtárakban, tömegszervezeteknél helyeznénk el. Ilyen gondolatok ismertetése után közöltem az előadásokat:

- I. 24. Zalotay Elemér muzeológus (Baja): Orosháza környékének élete a város alapítása előtt. (Tárgyak bemutatásával.)
- I. 31. Szimonidesz Lajos protestáns püspök, a történettudományok kandidátusa (Budapest): Orosháza és környéke a középkorban.
- 7. Lükő Gábor múzeumigazgató (Gyula): A gyulai vár, az Alföld legértékesebb műemléke. (Vetített képekkel.)
- II. 14. Nagy Gyula múzeumigazgató (Orosháza): Orosháza 1744-től 1848-ig.
- II. 21. Dénes György egyetemi tanár (Budapest): Orosháza a szabadságharc idején és az azt követő évtizedekben.
- II. 28. Fekete Zoltán egyetemi tanár, az agrártudományok kandidátusa (Budapest): A talajerőgazdálkodás kérdései Orosházán.

Amikor a műsorunk véglegessé vált, első dolgom volt a hírverés. Először az országos szerveknél kopogtattam. A Magyar Rádiót is tájékoztattam a tervről, és mellékeltem a rádió esti rövid hírek számára egy bemondószöveget. Az Élet és Tudományt, valamint a Művelt Nép Szerkesztőségét is megkértem, hogy a mellékelt hírverő szöveget a lapjukban, illetve „A hét hírei” című rovatukban közöljék. Azután az orosházi iskolák mozgósítása következett. A középiskolákat levéllel, az általános iskolákat körlevéllel kerestem fel. Természetesen a napilapot, a Viharsarok Népe megyei újságot is megkerestem: legyen segítségemre, hogy a „Múzeumi Hétfők” előadásait minél többen látogassák, de nem feledkeztem meg a kultúrház hangos híradójának igénybevételéről sem. Ráadásul a TIT Békés megyei Szervezetével 150 falragaszt és 400 meghívót nyomtattam. E széleskörű hírvívó kampányról a Városi Tanács VB Népművelési Osztályának 18/1955. szám alatt részletesen beszámoltam. Az előadássorozat programját mellékelten csatoltam. A sorozat lényegét így foglaltam össze: „Az előadássorozat bemutatja, ismerteti környékünk s később városunk küzdelmes életét az első ember megjelenésétől egészen napjainkig. Az előadások színvonalát a környéki és fővárosi szakemberek biztosítják.” Végezetül még megkértem a Népművelési Osztályt, hogy az adott szövegemet a városi hangos híradón mondassa be, és a nívónak ígérkező előadásokat a tömegszervezetek, üzemek dolgozóinak szíveskedjenek a figyelmükbe ajánlani. A falragaszokból és a meghívókból megfelelő mennyiséget bocsájtottam rendelkezésükre. Most a régi iratokat válogatva kezembe került a 86/1955. számú körlevél, amelynek kipontozott címezéshelye üres. A szövegrész tárgya a „Múzeumi Hétfők” előadássorozata

volt. Ugyanis annak idején, amint az utolsó előadás elhangzott, nyomban beszámoltam mindazon intézményeknek róla, akikkel az előadás során csak kapcsolatot teremtettünk. Magyarázkodás helyett idézem a szöveg lényeges részét: „Az előadássorozat feltétlenül sikerült. Elsősorban nagy közönség-sikerünk volt. Két esetben csak egy kisebb előadás megtartására alkalmas kistermet kaptunk. Ez mindkét esetben zsúfolásig megtelt. Négy előadást a 600 személyes nagyteremben tartottunk meg. Két alkalommal az is zsúfolt volt, míg a másik két alkalommal 300—300 hallgatója volt az előadásoknak. Az előadások általánosságban megfelelőek, nívósak voltak, de nem mindegyik volt konkrét. Mind az előadásokkal, mind a szervezéssel kapcsolatban értékes tapasztalatokra tettünk szert, melyet az ismét rendezendő ilyen előadássorozatnál hasznosítani igyekszünk.”

Az első előadássorozat sikere arra sarkallt, hogy még ugyanabban az évben ismét indítsak egy újabb előadásciklust. Íme, ez a terv született meg a 388/1955. számú iratunk tanúsága szerint:

- XI. 14. Csalog József múzeumigazgató (Szentés): Mit rejtegetnek a kunhalmok ?
- XI. 21. Dienes István muzeológus (Szeged): A honfoglaló magyarok élete.
- XI. 28. Dénes György történész (Budapest): Orosháza története a századfordulón. (1891. V. 1-e Orosházán.)
- XII. 5. Lükő Gábor múzeumigazgató (Gyula): Képzelet és valóság a népművészetben.

Az előadássorozat előkészítéséről beszámoltam a Népművelési Minisztérium Főosztályának és a Propaganda Csoportnak. A 433/1955. számú jelentésem még lendületesebb, még többretekűbb szervezési munkáról számolt be, ezt bizonyítja a szöveg 9. pontja. Az utolsó előadás elhangzása után ismét beszámoltam a Minisztérium Múzeumi Főosztályának az előadásokról, de a 477/1955. számú beszámolómban nem sommásan közli a véleményemet, hanem előadásenként.

Mégpedig a következőképpen:

1. Csalog József: „Mit rejtenek a kunhalmok ?” című előadásának nagy sikere volt. A tudományos igazságokon alapuló, de népszerű formában közölt ismeretanyagot az előadó rajzokkal illusztrálta. A hallgatóság Csalogban egy nagyon jó előadót ismert meg. Sajnálatos, hogy egész nap esett az eső, s így mindössze 95 hallgatója volt az előadásnak.
2. Dienes István: „A honfoglaló magyarok élete” c. előadására jól felkészült. Az előadás szövegét erre az alkalomra készítette el. A tartalmas előadás sikerét csökkentette az, hogy előadását jórészt olvasta, s így nem volt előadásának szuggesztív ereje. Benne egy jó képességű, de halk szavú előadót ismertünk meg. Az előadásának 150 hallgatója volt.
3. Dénes György: „Orosháza története a századfordulón” című előadásának középpontja az orosházi 1891-es véres május elseje volt. Az előadását

hosszabb kutatómunka előzte meg. Eredeti kutatásait is beleszította az előadásába. A sok új anyagot tartalmazó előadást megfelelő formában, lendületesen adta elő. Az előadást 175-en hallgatták. Ezzel a létszámmal az előadóterem megtelt.

4. Lükő Gábor: „Képzelet és valóság a népművészetben” című előadásának vázlatát gondosan kidolgozta. Megfelelő képanyagot válogatott a vetítéshez. Az előadás hangulatos, jó előadás volt. 75 hallgató élvezte az előadást.

Megítélésem szerint két komoly nehézség miatt nem volt a fenti értékes előadásoknak nagyobb közönségsikere: A kultúrház nagytermét nem kaptuk meg, mert a benne lévő színpadot átépítették. A másik nehézséget az okozta, hogy a város dolgozóinak nagy része még őszi munkákkal volt elfoglalva. Mindezeket egybevetve az előadássorozatot sikeresnek könyvelhetjük el, s a következő évben — közkívánatra — ismét szervezünk 4 előadásból álló sorozatot.

Meg is történt, íme:

- III. 5. Csalog József múzeumigazgató (Szentes): Mi az igazság a Lehel kürtje körül?
- III. 12. Kovalovszky Júlia muzeológus (Békéscsaba): Beszámoló a kardoskúti Árpád-kori lakóház feltárásáról.
- III. 19. Nagy Gyula múzeumigazgató (Orosháza): Részletek Orosháza történetéből és életéből.
- III. 26. Péczely Attila muzeológus (Hódmezővásárhely): Népzene és cigányzene.

Sajnos, a fenti műsorral a „Múzeumi hétfők” nagysikerű előadássorozata megszűnt. Irataink nem szólnak megszűnésének okáról, magam sem emlékszem, hogy miért. Sajnálom.

Idők távlatából nézve miben látom most nagyszerű kezdeményezésünk sikerét. Abban, hogy vonzó formában, nagy tömeg sok helytörténeti anyag birtokába jutott. Eredményesen szolgálta a múzeum és a nagyközönség kapcsolatainak erősítését. Az igaz, hogy a tervezett 150 oldalas sokszorosítási eljárással készült helytörténeti munka nem született meg, de helyette, igaz, évek múltán, napvilágot látott hazánk akkori legnagyobb monográfiája, az „Orosháza története és néprajza” című kétkötetes, hatalmas alkotás. Úgy érezzük, hogy munkánk még ma is mintául szolgál városaink történetének megírásánál.

A népművelés terén ért életem egyetlen komoly támadása. Fejemre olvasták, ne csak a tudományos munkásságomnak éljek, hanem tárjam ki szélesre a múzeum kapuját a közművelés számára.

Hogy is volt ez? Vágjunk a sűrűjébe! Egy szép napon meglátogatott a múzeumban egy általam tisztelt, idősebb korú tanárnő. Régi ismerősöm volt, hiszen tanítókoromban jó néhány éven keresztül egy nevelőtestületben

dolgoztunk. Barátságos beszélgetésünk során alighanem egy készülő könyvemmet mutattam meg ritka vendégünknek. Ami igaz, az igaz, ha az embernek vendége jön, arról szeret beszélni legjobban, ami a szívéhez legközelebb áll. Amint kikísértem a „Kedves Vendéget”, azzal búcsúzott el, hogy ne csak könyvírással foglalkozzam, hanem tárjam ki szélesre a múzeum kapuját a népművelés számára. Olyan váratlanul ért engem ez a vád, hogy csak hápogni tudtam. Csak a szomszédos épületbe ment, elkísértem lassan lépegetve, s igyekeztem bizonygatni, hogy a tudományos munkásságom mellett sohasem feledkeztem meg a népművelésről. A szóváltás megtörténte után egy-két helyen elmondtam az esetet. Beszélgetőpartnereim jóindulatúan figyelmeztettek, hogy vegyem komolyan a dolgot, mert egy megyei fórumon megpedzette az ügyet, és a leváltásomat is emlegette. Nem fért a fejembe a dolog, sehogy sem tudtam megérteni. Sohasem vétettem ellene, sohasem támadtam. Nem tagadom, e hír hallatán nem jól éreztem magam és féltem. Napi munkám végzése során minden lépésnél éreztem az alaptalan vádnak a súlyát. Fűnek-fának panaszkodtam, védekeztem. Végül kínomban egy mentőötletem támadt. Egy árkus papírra a következőket vetettem: „Azzal vádolnak, hogy nem végzek elég népművelési munkát. Szíveskedjék az alábbi felsorolást elolvasni!” Egymás alá írtam a népművelési tevékenységemet: az addig megjelent könyveim címét, az orosházi monográfia címét, az állandó kiállításunk címét, az évente rendezett időszaki kiállításaink számát, az évente megtartott népművelési előadások számát stb. A felsorolások alatt a következő következtetést vontam le: „A fenti lista talán kutyaf...? Szerintem népművelés, magas fokon!” Írásomat a múzeum irodájának a legszembetűnőbb helyére tűztem, s ha újságíró, vagy televízió-, rádióriporter tette be hozzám a lábát, mindig elolvastattam velük. Jót mosolyogtak rajta.

Hamarosan rájöttem arra, hogy ez a lépésem nem más, mint önigazolás. A támadást csak több népművelő előadás tartásával lehet kivédeni. Körlevelet küldtem a Városi és Járási Tanács Művelődésügyi Osztályainak, a TIT városi titkárságának és a Békés Megyei Múzeumok Igazgatóságának. Közöltem benne, hogy 10 éves átlagban évente 8 tudományos ismeretterjesztő előadást tartottam, szeretném az előadásaimnak a számát szaporítani. Kértem a fenti szerveket, törekvésemet támogassák azzal, hogy előadásokat szerveznek számomra. Felsoroltam az előadásaim címét:

1. Orosháza története.
2. Mire tanít a földből előkerült régészeti lelet?
(Tárgyak bemutatásával.)
3. Környékünk Árpád-kori falvai és népének élete.
(A kardoskúti ásatások fényképeinek bemutatása.)
4. Az orosházi múzeum népművészeti kincsei.
(Tárgyak bemutatásával.)
5. Értékes festmények — giccek. (Képekkel illusztrálva.)

Azt is közöltem, hogy a múzeumi terület más témáiról is szívesen tartok előadást. Majd felsoroltam azokat a felajánlásaimat, amelyekkel igyekeztem megkönnyíteni az előadások szervezését. Ezek igen érdekesek voltak. Íme: Szívesen vállalom előadást tiszteletdíj nélkül is. A tanyavilág legrejtettebb zugaiba is elmegyek. Szállítóeszközt nem igénylek. Előadásaimat — lehetőséghez híven — tárgyak bemutatásával illusztrálom. — Egyetlen előadást sem szerveztek a számomra! — Nem csüggedtem: városunkban 24 üzemet kerestem fel, s mindenütt az illetékesek markába egy körlevelet nyomtam. Ezen az állt, hogy szívesen vállalom teljesen ingyen ismeretterjesztő előadást, ha megtisztelnék engem meghívásukkal. Közöltem azokat a témákat, amelyekből válogatni lehet. Azt is elolvashatták, hogy más témáról is szívesen tartok előadást. Amikor az utolsó üzem ajtaját becsuktam, s hazafelé baktattam, kezdtem szégyellni magamat, hiszen eddig csak a kurvák álltak ki a sarokra, ahol kínálgatják magukat, s most én is ezt tettem a tudományos ismeretterjesztéssel.

De mégis boldog voltam, mert 24 üzem közül 4 helyen igényelték az előadásomat!

Tanulságos az is, hogyan zajlottak le ezek az előadások. Boldogan vettem tudomásul, hogy a szabók szövetkezete a közeljövőben Gyulára készül kirándulásra, és felkértek arra, hogy a várról tartsak előadást. Különös gondallal készültem rá. Amikor a nagy hévvel tartott előadásom közepe felé jártam, észrevettem, hogy nagyon sokan majdnem a hátukat mutogatták nekem. Durcásan hallgattak. Megálltam, s megkérdeztem, hogy mi ennek az oka. Kiderült, hogy munkavégzés után azonnal bezárták az ajtókat, s így senki sem mehetett haza addig, míg az előadást meg nem hallgatta. Természetesen, azonnal kinyitattam az ajtókat, s néhányan tényleg haza is mentek. Aztán még nagyobb erővel nekifogtam az előadásom folytatásának, de előbb egy nagy táblát és krétát kértem. Talán életem legszemléltetőbb előadását tartottam meg, már csak azért is, mert gondoltam arra is, netán magukkal visznek a kirándulásukra. Szívesen vállalkoztam volna a kalauzolásukra. Mit tesz Isten? Az én kedves hallgatóim azon a napon, amelyen Gyulára kellett volna menni, Tótkomlóra mentek egy labdarúgó-mérkőzést megnézni. Hát, ne üsse meg az embert a guta?! Egy másik eset. Űgy emlékszem, Gyopárhalmán történt. Egy régészeti tárgyú előadást tartottam az olvasóköri körben. Kerékpáron mentem ki, a hátamon a hátizsák, tele régészeti tárggyal. Nagyon elevenen kellett beszélnem, mert nehéz ellenfelem volt: a háttérben ugyanis a fiatalok billiárdoztak. Végül én győztem! Olyan érdekesen beszéltem, olyan soha nem látott tárgyakat mutattam be, hogy a dákók a tartóikba kerültek. Hogy érdemes volt előadást tartani, arról tudtam meg, hogy az előadás után még hosszabb ideig ott maradtunk a hallgatóimmal. Még én bátorítottam őket, jöjjenek csak az asztalom köré, tekintsék meg ezeket a tárgyakat, amelyeket előadásomban felmutattam. Emlékszem egy nagybajuszú hallgatómra, aki az első sorban ült, s időnként helyeslően bólogatott. Vegye csak a kezébe és nézegesse, mondtam a szelíd

nézésű embernek. Az pedig a kezébe vette a népvándorlás korabeli bronz tükrömet, és egy kis idő múlva egy nagy reccsenést hallottam. Megdermedtem, de azután ráförmedtem. Azt mondta, csak meg akarta nézni, hogy milyen erős. Ebből aztán azt a tanulságot szűrtem le, hogy ezentúl a hallgatóságom kezébe csak acélból vagy vasbetonból készült tárgyakat nyomok. — A harmadik eset is érdekes. Hogyan tartottam egy nagy csomó előadást a derék orosházi tűzoltóknak? Ott minden évben szoktam egy-egy előadást tartani. Felajánlottam, hogy Orosháza történetét nagyon részletesen szeretném előadni, négy részletben, négy alkalommal. (Ugyanis ez nekem négy előadást jelentett volna.) Csak az volt a bökkenő, hogy az egész legénységet esetleg egy alkalommal össze tudják gyűjteni, de négyszer már nem. Azonban a váltások után 4—5 leváltott bajtárs szívesen hallgatna engem. Mit tehettem? Négy alkalommal néhány embernek elmondtam ugyanazt az előadást, amelyet akár 100 ember is meghallgathatott volna. Így azután nagy erőfeszítések árán elértem azt, hogy ebben az évben 20—24 előadást tartottam. Többet, mint egy iskola nevelőtestülete. Csak azt nem tudom, hogy mindezt az én népművelésre buzdító, „jóakarató” volt kartársnőm megtudta-e? Én persze akkor már röstelltem megkérdezni.

Az eddig közltekén kívül még többféle módon felhívtam a figyelmet intézményünkre, hogy a látogatásokkal megtisztelt múzeumunk valóban eljátszassa egyik legfontosabb feladatát: népünk művelését. Így például a kezem között lévő 8630—63 186/1954. Prop. jelzésű irat arról tanúskodik, hogy a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya Propaganda Csoportját mozgósítottam abból a célból, hogy az Állami Hirdető Vállalattal kössön megállapodást, hogy az orosházi Partizán Moziban az orosházi múzeumot hirdető diapositívot vetítsenek. Továbbá: A MNT „Néprajzi Hírek” Szerkesztőségét 7/1975. szám alatt arra kértem, hogy a mellékelt „Paraszti életforma — monográfia készül az Orosházi Műhelyben” című híryanagunkat teljes egészében szíveskedjék a legközelebbi „Néprajzi Hírek”-ben megjelentetni. A 249/1954. számú iratunk arról tudósít, hogy az „Idegenforgalmi Tájékoztató” Szerkesztőségének — felkérésükre — „A ki tudja...?” rovat számára két közlést beküldtem felhasználás céljából. Az egyik az Orosháza határában húzódó Tatársáncról, az Alföld legértékesebb és legnagyobb kiterjedésű földváráról szólt, amelyet az időszámításunk előtt a VIII—V. században a szkíták építettek a beözönlő kelták ellen. A másik pedig arról, hogy Szarvason van hazánk utolsó működő szárazmalma. A becses néprajzi objektum védetté nyilváníttatása, felmérése és publikálása néprajzosaink egyik legsürgősebb feladata. (Mindezek megtörténtek néhány évvel később: mérnökkel felmértem, publikáltam és K. Kovács László tudományos keskenyfilmet készített róla. Szerencsénkre még akkor élt hazánk utolsó dolgozó szárazmolnára.)

A „Viharsarok Népe” című megyei újságban is nagyritkán elhelyeztem egy cikket. Néhánynak a címét felsorolom: „Mit tanulhatunk az 1955. évi ásatásainkból?”, „Csendőrsortűz Orosházán”, „Népünk humora a fazekas-

készítményeken”. Mint néprajzos, úgy véltem, fontosabb a kiveszőfélben lévő hagyományos paraszti gazdálkodásról egy-egy forrásjellegű könyvet írni, mint uram bocsá’, egy nyúlfarknyi újságcikket közölni. Bár volt egy időszak, amikor szerettem volna, ha az újságban állandó rovatot kapok, ahol hetente egyszer egy rövid, de magvas írással jelentkezhettem volna. Ma már nem tudom, hogy miért, nem valósult meg. De egy velem történt humoros epizód megmutatta, hogy hazánkban a néprajzosok ismernek, ám a szülőfalumban alig-alig. Ha az újságban gyakran írtam volna akár egy nyúlfarknyi cikkecskét, itthon mindenki ismerne.

Történt egyszer, hogy egy parasztember a határunkban lévő Harangos-kútról beszélt nekem. Rövidesen meg is jelent „Miről mesél a Harangos-kút?” címen az újságban. Tartalma: Pusztaföldvár lakói megsejtették, hogy rajtuk üt a török, kincseiket összeszedték, harangjukba rejtették, és egy mély kútba leengedték. Megátkozták azt az idegent, aki ki próbálja venni. Cikkem érdekessége az volt, hogy megírtam a harang visszazuhanásának a népünk száján őrzött 8—10 változatát. Végül írtam, hogy ez mind csak mese, a valóság az, hogy a leföldelt kút körül dübörögnek a szántó traktorok. A legérdekesebb az, hogy a cikk végén a nevemet jó nagy „kani-betűkkel” szedték ki. — Néhány nap múlva a múzeum lépcsőházában egy feldúlt, kissé pityókás emberrel (az adatközlőmmel) találkoztam. Hangoskodva kérdezte: „Hun van az az O. E.? Itt a bicskám, had herülöm ki! Hogy még mese vót, amit émontam neki!” Örültem, hogy nem ismert meg, elmentem mellette, s azután elfutottam. Mi a tanulság ebből? Ha az újság-olvasó orosházi ember azt a szót hallja: Szántó Kovács Múzeum, a tudatában azonnal az általam időnként alkalmazott, nem szakember munkatársam neve jelenik meg. Jóformán abból élt, hogy szinte nap mint nap megeresztett egy-egy cikket az újságban ásatásairól. Természetesen minden újságcikk alatt ott állt a neve is, s ennek alapján mondhatni, csak őt ismerte a nagyközönség. Ismét megbizonyosodtam, hogy a felszínes munkával többre lehet menni, mint a komoly, maradandó munkával. Én azonban továbbra is megmaradtam azon az úton, amelynek járását e szerény munkámban részletesen megírtam. Nem is bántam meg.

ÚTKERESÉS – KITEKINTÉS

Szárazmalom kutatásaim:

- a) A szarvasi kásamalom**
- b) A vámosoroszi olajütő**
- c) A mekényesi olajütő**

Tanulmányoztam a lakodalmas kulcsoskalács sütését is

A távolabbi vidékek földművelése is érdekelt:

- a) Doboz**
- b) Vésztő**

II. ÚTKERESÉS — KITEKINTÉS

1. Nem véletlenül vágtam bele az alábbi témákba

a) *Szárazmalom-kutatásaim.*

Megyéinkben volt hazánk utolsó működő szárazmalma

Az 1952—53-as esztendőben Palov József, a szarvasi múzeum igazgatójától tudtam meg, hogy Szarvason még működik egy szárazmalom. Tudtam, ezek a malmok úgy elpusztultak, hogy alig van hírmondójuk. Elhatároztam, hogy feldolgozom.

A szarvasi malom tanulmányozása előtt tájékozódtam, hogy hazánkban hol van szárazmalom. Megtudtam, hogy Vámosorosziiban (Szabolcs-Szatmár m.) a református egyház tulajdonában van egy roskadozófélben levő malom, amely 1951-ig működött. A Baranya megyei Mékényesen is áll még egy leállított szárazmalom. Tarpán (Szabolcs-Szatmár m.) látható a falu utolsó szárazmalom-tokja (épülete). A berendezését szétszedték és elraktározták. Ezeken kívül Nagykőrösön egy malomházzal adtak hírt. Debrecenben ez előtt 10 évvel látható volt egy szárazmalom keringője. Megtudtam, hogy Hódmezővásárhelyen egy olajütő épülete dűledszik, s a kiskunfélegyházi múzeumban pedig néhány malomberendezés látható. Ezek alapján meggyőződtem arról, hogy a szarvasi kásamalom valóban hazánk utolsó működő szárazmalma.

A térképekről és a szakirodalomból a következőket tudtam meg: A múlt század második felének a közepéig jelentős szerepet töltöttek be falvaink életében a jellegzetes alakú szárazmalmok. Magyarország malmainak számát 1863-ban és 1906-ban összeírták. A statisztikai adatok hű képet nyújtanak a malomiparban történt hatalmas változásokról. Legszembetűnőbb a szárazmalmok pusztulása és a gőzmalmok számának nagyméretű gyarapodása. A Nagyalföldön 1863-ban még 478 szárazmalom működött. Az utolsó évtizedek rohamos fejlődése teljesen elpusztította ezt a malomfajtát. Amilyen mértékben haladt egy város, község vagy vidék a polgáriasodás útján, olyan mértékben álltak le és pusztultak a szárazmalmok. A szárazmalmok feldolgozása néprajzi és ipartörténeti szempontból egyaránt fontos. Érdekes és teljesen különálló volt a molnárok élete, céhszervezete. A falu társadalmi életében is szerepet játszottak a malmok. A malom alatti beszélgetések során a falu életének fontos eseményeit tárgyalták meg. A szárazmalmok vázlatosan bemutatott pusztulása arra készítetett, hogy a még

megmaradt 3 malmot tanulmányozzam és feldolgozzam. Távlatos célom volt a magyarországi szárazmalmokról összefoglaló tanulmányt írni. Az összefoglaló munka megírása előtt célszerűnek láttam azt, hogy a még fellelhető szárazmalmokról, olajütőkről és azok működéséről egy-egy leíró tanulmány lásson napvilágot. Ezek elhatározása után nagyon alaposan, részletesen kutattam a szarvasi, vámosoroszi és mekényesi szárazmalmokat.

A szarvasi kásamalom

A malmot Bem József utca 26. szám alatt találtam meg. Tomka Sándor 71 éves tulajdonosa kezelte. Régebben a malom búzát is őrölt, kukoricát is darált, de emberemlékezet óta csak köleshántásra használták. Ezért kásamalomnak hívták. A malom kutatásához 1954. évi augusztus havában kezdtem. Pontosan megfigyeltem és leírtam a malom épületét és berendezését. A köleshántolást először 1954. évi november hó 5-én figyeltem meg. Itt is sikerrel alkalmaztam a kialakított gyűjtési módszeremet. A szárazmalmnárl először töviről-hegyire elmagyarázta a malom működését, amit nagyon részletesen lejegyeztem. Azután pedig meg is figyeltem és ismételten jegyzeteltem. A kettő együtt nagyon eredményes volt. Tanulmányoztam a kukorica, az árpa darálását is. A malom belsejéről Bazsali Ferenc festőművésszel több részletrajzot készíttettem. A malom működéséről sok fényképfelvételt készítettem, ebben Schiller Jenő amatőr fényképész is segített. Pukánszky Béla orosházi városi mérnökkel pedig felmértem. A Magyar Néprajzi Társaság megbízásából K. Kovács László 16 mm-es filmen örökítette meg a malmot és működését. A malom kutatása közben a legtöbb segítséget Tomka Sándor malomtulajdonostól kaptam. Már kutatás közben is igyekeztem a malmot népszerűsíteni, ismerttettem a Viharsarok Népe újság hasábjain: „Ismerjük meg megyénk ipari műemlékeit! Látogatás a szarvasi kásamalomban, hazánk utolsó működő, lovak által húzatott szárazmalmában” — címmel.

Sort kerítettem a malomhoz ragasztott mellékhelyiségek tanulmányozására is. A malom bőven el volt látva szerszámmal. A szerszámost, a kocsi-színt és a takarmányost hozzáépítették a keringőhöz. Csak fúró-faragó ember tudja karbantartani a malmokat. A szerszámok legnagyobb része a sátorhoz ragasztott kis műhelyben, a szerszámokban vannak elhelyezve. 15 nagyobb szerszámot vizsgáltam meg tüzetesebben. A legegyszerűbb és a leggyakrabban használtak, a malomházban lévő fali szerszámtartóban találhatók meg. A speciális szerszámok a használatuk közelében, állandóan kéznél vannak. A malomhoz különálló helyiségek is tartoznak: a rostaház és a lóállás. Az előbbiben történt az őrlemények szelelése, rostálása, míg az utóbbiban az őrlésre, darálásra várók kötötték be lovaikat.

A szarvasi kásamalom rendezett gyűjtésanyagát beküldtem a Magyar Tudományos Akadémiához, ahol azt III. díjjal tüntették ki, és 1000 forint jutalomban részesítettek. Ez volt az első hivatalos lektorálás, amelyben

a további kutatásra ösztönöztek. Múzeumunk irattárában, 14/1956. szám alatt olvasható az Akadémia véleménye: „Népünk malomkultúrájával, lisztőrlő berendezésekkel foglalkozott már egy-két tanulmány, de azok csak száraz történeti adatrögzítések, vagy kezdeti technológiai, inkább malomtechnikai leírás. Nagy Gyula munkája viszont hézagpótló mű, malomszerkezeti és őrléstechnológiai szempontból. E tekintetben mérnöki pontos felméréssel, pompás rajz - és fényképillusztrációval dolgozik.” A tanulmány 75 oldalból áll, amelyet 11 tábla, 17 rajz és 22 fénykép illusztrál. A másolata múzeumunk adattárában 63. szám alatt található. Ez a díjazott munka volt az alapja annak a publikációnak, amely a Néprajzi Értesítő XXXV. évf. 1955. évi számában jelent meg. Ezért úgy gondolom, hogy ezen a helyen elegendő a kásamalommal ilyen vázlatosan foglalkoznom. Az Országos Műemléki Felügyelőség a kásamalmot ipari műemlékké nyilvánította, teljesen üzemképes állapotba hozta. A szarvasi múzeumhoz tartozik, és ez gondoskodik a megtekintheteséről.

A vámosoroszi olajütő

A vámosoroszi szárazmalmot és olajütőt először 1954. évi szeptember hó 18-tól 23-ig tanulmányoztam. A falu egy kis terén szabadon állt a református egyház tulajdonában levő, pusztulásnak indult malom. Igyekeztem alaposan megfigyelni, felmérni és jegyzeteket, vázlatrajzokat készítettem kutatásomról. Sok segítséget kaptam Inczedy Márton református lelkésztől és az olajütő működésével kapcsolatban Nagy Gábortól, a malom utolsó molnárától.

Kutatásomról, a szárazmalom sorsáról beszámoltam az Építészeti Tanács Titkársága Műemléki Csoportjának, majd írásban is részletes jelentést tettem. Megindokoltam, hogy miért fenyegeti végpusztulás a malmot. A mátészalkai Közellátási Felügyelőség állíttatta le 1948-ban. Az olajprés csavarját lepecsételte és leszerelve beszállíttatta a községi előljáráshoz. Miután a malom nem jövedelmez, tulajdonosa nem javíttatja. A malom népi műemlékké van nyilvánítva. A falu lakossága úgy tudja, hogy a malom már nem az egyházé, ezért egy része úgy bánik vele, mintha gazdátlan lenne. Számos alkatrész hiányzik már. A malom két általános iskola szomszédságában fekszik. A rosszul bekerített malomban sokszor játszanak, hancúroznak a gyerekek. Fényképfelvételt is mellékeltem.

Jelentésemben a malom megmentésére a következő javaslatot tettem. Lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a malom újra működhessen. Ha a malom üzemeltetése akadályokba ütközne, akkor — a református egyházzal egyetértésben — pontos felmérés után szét kell szedni és a létesítendő Szabadtéri Múzeumban fel kell állítani.

Az ÉM. Műemléki Csoportja foglalkozott a szárazmalom megmentésével. A malmot kérésemre 1955. évi július 4-től 6-ig Gilyén Nándor műegyetemi tanársegéd vezetésével egy építésmérnöki csoport felmérte. Az 5 mérnökből álló csoportnak a néprajzi szaktanácsadója voltam. A fényképfelvételeket

Gilyén Nándor és én készítettem. A nagyítások Schiller Jenő munkái. Felhasználva az alkalmat a felmérési napok előtt, az elmúlt évi kutatásaim jegyzetanyagát a helyszínen kijavítottam. Összehasonlítottam a malommal, és számos pontatlan megfigyelést, megállapítást helyesbítettem. Munkámról jelentést tettem a Műemléki Csoportnak, az elmúlt évekhez viszonyítva a malom szemmel láthatóan rosszabb állapotban van. Az eső jobban becsorog a tetőn, és még több alkatrész hiányzik. A vékony drótkerítés egy része is hiányzik. Megismételtem az elmúlt évi jelentésemben foglaltakat: amennyiben nem sikerül üzembehelyezni, vagy a Szabadtéri Múzeum céljaira szét-szedni és tárolni, akkor 1—2 éven belül teljesen elpusztul.

Amint kitűnt, két alkalommal tanulmányoztam a vámosoroszi, lóval húzatott szárazmalmot. Ismételten részletesen megfigyeltem, tanulmányoztam a malom épületét és berendezését. Az utolsó molnár közlése nyomán lejegyeztem a malom és olajütő működését. Kutattam a malom társadalmi szerepét is. „A pusztuló vámosoroszi szárazmalom és olajütő” című tanulmányom 51 gépelt oldal terjedelmű. 18 db 9×12 cm-es nagyságú fényképfelvétel, valamint 6 db felmérési rajzról készített fényképmásolat illusztrálja. Az I. sz. táblát Kerti Károly grafikusművész, a többit Gilyén Nándor, Ott Éva és Ráth György építésmérnökök készítették. A tanulmányt az orosházi múzeum Adattára 117. szám alatt őrzi. Miután a fenti gyűjtésemet alapul véve, ugyanilyen címmel egy publikációt is készítettem, amely a nyíregyházi Jósza András Múzeum 1959. évi Évkönyvében jelent meg, ezért a malom és olajütő tanulmányozásáról nem számolok be részletesebben.

Végül is a vámosoroszi szárazmalom és olajütő sorsa megoldódott. Az Országos Műemléki Felügyelőség 1957-ben elhatározta a malom lebontását, amelyet 8631—2197/1957. szám alatt rendelt el. A malom elbontását a Műemléki Felügyelőség saját szakembereivel végeztette. A lebontott anyagot a parókia csűrében raktározták el. A malom újra felállítását tervbe vették. Fel is építették a Szentendrei Szabadtéri Múzeumban.

A mekényesi olajütő

Először adatokat gyűjtöttem a falu történetéhez a Baranya megyei Levéltárban, majd a helyszínen Büki Jenő evangélikus lelkésztől és Szelesty István tanácselnöktől. A falu Baranya megye legészakibb pontján fekszik. Alapítói 1735-ben a németországi Hessen-Darmstadti nagyhercegségből jöttek. 1930-ban 1092 német, 41 magyar és 2 egyéb származású lakta. 1947—48-ban kitelepítés történt, és csak 146 őslakos maradt itt. Mekényesre áttelepítés folytán felvidéki, moldvai és erdélyi magyarok, valamint földhözjuttatás során bihari és hevesi magyarok jöttek. A malom utolsó német tulajdonosa, Krähling Illés nem sokáig birtokolta a malmot, családotól kimentek Ausztriába. A malmot 1947-ben Kéri János, Szlovákiából áttelepített magyar kapta kárpótlásul. A malom olajütője 1948-ig működött, mikor a ható-

ság leállította. Kéri Jánost majdnem megbüntették, mert az olajütőt üzemeltette.

Mekényesen először 1958. évi július havában jártam, másodszor pedig 1959. év nyarán. Már az első utamon megtudtam, hogy a faluban 2 olajmalom működött: a Felső-olajütő és az Alsó-olajütő. A távolabbi környék is idejárt olajat üttetni, ezért élt meg mindkettő. Az Alsó-olajmalom már eltűnt, 1946-ig működött. Egy telepes kapta kárpótlásul, 1950 körül lebontotta és eladta. A Felső-olajmalom a Krähling-Schmidt-féle még állt, amely hazánk utolsó, üzemképes olajütője. Az épületen már az első pillanatban látszik, hogy nem lakóház, de azt nem árulja el, hogy egy malom és olajütő szerkezetét rejt. A továbbiakban a kutatásaim eredményét csak vázlatosan ismertetem, mert „A népi olajütő technológia Baranya megyében” című publikációm azt részletesen tartalmazza.

Mekényesen is először a malomépületet és a malom szerkezetét, az őrlőberendezést, valamint az olajütő-felszerelést vizsgáltam. Általában a szárazmalmok, olajmalmok hajtószerkezete — a nagykerék — egy nagy sátoztetű épületben forog, míg az őrlőberendezés egy kisebb, jóval alacsonyabb, nyeregterős épületben működik. Itt viszont a hajtószerkezet és a malom berendezés egy helyiségben van és az szabja meg az épület méretét. Az épület fala tapasztott és fehérre meszelt vertfal. A sárzás nagy felületen lehullott. A tető kézcseréppel fedett, dudacserepe hiányos. A malom szerkezetének csak egyik különlegességét mutatom be. A nagykerék nem billentős szerkezetű, hanem a lovak a vízszintes nagykerék alatt járva húzzák azt. A bálványfa — a nagykerék függőleges tengelye — jóval rövidebb, mint a többi szárazmalomban, viszont a nagykerék alatt a föld 50–80 cm-re mélyített. Így aztán a malom épületének a gerince alig magasabb a lakóháznál, viszont az épület jóval szélesebb, mint a lakóház.

Már az első tanulmányutam után, 1958-ban jelentettem az Országos Műemléki Felügyelőségnek, hogy az épület elhanyagolt állapotban van, különösen a teteje rossz. Javasoltam a műemlékké nyilvánítását és a kisajátítását. A műemlékké nyilvánítás hamarosan meg is történt. Az Országos Műemléki Felügyelőség Tervezési Osztálya 1959. VIII. 15-én kelt 5336/1959. számú leírással az Építésügyi Minisztérium 16 812/1959. számú határozata alapján megbízott engem a mekényesi szárazmalom felmérésének előkészítésével. Ennek alapján felkértem a Pécsi Tervező Irodát a malom felmérésére. Az 1959. évi tanulmányutam alkalmából Tillei Ernő építészmérnök és Füzér Margit technikus felmérte a malmot és annak berendezését. A felmérésnél a néprajzi szaktanácsadó szerepét töltöttem be. Megbízásomból Kerti Károly grafikusművész a malombelsőről részletrajzokat készített. Ezek után jó adatközlőktől nagyon részletesen felgyűjtöttem a malom működését, különös tekintettel az olajütés munkafázisaira és technológiájára.

Az egyes munkák német megnevezését is lejegyeztem. Mint érdekességet, feljegyeztem a cseteolaj ütését is. A legelő mindig tele van csetével. A bogója csak akkora, mint egy sörét és fekete színű. Aratás után szedték, és a mag-

jából olajat ütöttek. A bűdös olajat emberek, állatok székszorulásakor használták. Kikérdeztem az adatközlőimet az őrléssel kapcsolatban is. Búzát, árpat régebben őrltek. Az utóbbi időkben csak paprikát daráltak. Nehezebb volt, mint az olajos magvak darálása. Nem porzott, de csípős, erős volt a szaga, s ezért a kezelő mindig bekötötte az orrát. Kériék saját használatra daráltak árpat is. Napraforgóból csak akartak olajat ütni, de ez nehéz volt a lovaknak, kitörtek és abbahagyták a napraforgóolaj ütését.

A mekényesi gyűjtéseimet 3 füzet őrzi, az elsőnek a címe: „A mekényesi szárazmalom és olajütő 1955.” 27 gépelt oldalt tartalmaz, és a Szántó Kovács Múzeum Adattárában 160. szám alatt található. A másik címe: „A mekényesi szárazmalom és olajütő 1959.” Terjedelme 21 sűrűn gépelt oldal, amelyet sok magyarázó szöveggel ellátott vázlatrajz illusztrál. Az Adattár 169. szám alatt tartja nyilván. A harmadik: „A mekényesi olajütő” című és 36 gépelt oldalt tartalmaz. Az Adattár 170. szám alatt őrzi. E gyűjtéseim alapján készítettem egy tanulmányt, amely: „A népi olajütő technológia Baranya megyében” címmel az *Ethnographia* LXXVII. évf. (1966) 2. számában jelent meg.

A mekényesi olajütő megmentésének vázlatos történetét az orosházi múzeum következő számú iratai alapján írtam meg: 278/1958, 280/1958, 156/1960, 224/1960, 242/1960, 158/1961 és 159/1961.

Szívügyemnek tekintetem a mekényesi szárazmalom megmentését is. Úgy láttam, hogy ez a malom is csak akkor marad meg, ha ismét működik. A Kéri-család szerette volna üzemeltetni, ha megkapta volna a működési engedélyt, és közölték volna velük, mennyi lesz az évi adója. Emberbaráti kötelességből a család mellé álltam. Dombai János pécsi múzeumigazgatót kértem meg, hogy a megyei tanács illetékes osztályán járjon el ebben az ügyben. Ha nem sikerül működési engedélyt szerezni és kijavítani, a malom rövidesen elpusztul. Ugyanilyen kérelemmel fordultam az Országos Műemléki Felügyelőséghez. Rávilágítottam arra, hogy mivel a malom nem hoz hasznót, egyetlen fillért sem költenek rá. A továbbiakban a Műemléki Felügyelőséggel és a családdal néhány levelet váltottam. Már a vételárban is majdnem megegyeztek, amikor a derült égből lecsapott a villám: a Műemléki Felügyelőség 1961. évi június 6-án kelt 2187/1961. számú leirata közölte, hogy a Felügyelőség saját céljaira nem sajátíthat ki objektumokat. Amennyiben a pénzügyminiszter a kisajátítást engedélyezné, előzetesen rögzíteni kell, hogy a szárazmalmot milyen célra használhatnák, és kinek a kezelésébe kerülne. Ilyen jellegű kötelesség vállalása után a Felügyelőség és az épületre igényt tartó intézmény egyidejű eljárása biztosítaná a mekényesi malom kisajátítását. Megtörtént. Igaz, sok herce-hurca után, de a mekényesi szárazmalom és olajütő az Orfűi Szabadtéri Múzeumban áll.

A szarvasi kásamalom és a vámosoroszi, valamint a mekényesi olajütők feldolgozása után megerősödött bennem hazánk szárazmalmairól készítendő összefoglaló munka elkészítésének gondolata. Elkezdtem a nagy műhöz az anyagot gyűjteni. Minden parányi adatnak megörültem, mely a szárazmalmokra vonatkozott. Minden módszert, eljárást igénybevettem céлом elérésé-

re. Megkértem a néprajztudomány jeleseit és szürke közkatonáit, hogy a munkásságuk során lelt malmi adatokról tájékoztassanak. Kérdőívvel kerestem fel hazánk összes múzeumait. Felkerestem a közelebbi levéltárakat és más intézményeket, ahol felhasználható anyagot reméltem.

Kijegyzeteltem a forrásnak számító könyveket, újságokat. Előszeretettel érdeklődtem régi térképek iránt. Nyilvántartottam a szárazmalmokról gyűjtött kéziratot, sőt még azt is, hol találhatunk szárazmalom modelleket. Amint egy-egy helységről jelzés érkezett, ezt mindig külön írópapírra gépelve csoportosítottam. Amint így összeszaporodott 60—70 oldalnyi anyag, akkor azokból füzetet formáltam és az Adattárunkban elhelyeztem. Három füzet telt meg. Miután az anyag nagyon változatos, összefoglalva nehéz bemutatni, ezért külön-külön mutatom be őket.

Az első: „Adatok a szárazmalmokra 1955.” Terjedelme 64 oldal. Adattárunkban A/55. szám alatt található. Negyven helység szárazmalmaira vonatkozó adatokat tartalmaz. Ahonnan kevés adatot kaptam, az is egy külön oldalra került. Előfordult, hogy a közlés több oldalra rúgott. Pl.: Hosszú szöveget gépeltem ki Takáts Sándor: „Rajzok a török világból” (Bp. 1915.) — című forrásmunkából. A helységeket ábécé sorrendben csoportosítottam, 17 oldalon keresztül a következő falvakban végzett kutatásaim sorakoznak: Cigánd, Csolyospálos, Rozsály, Tarpa, Tiszakarád és Túrrice. A szöveg után mindig közlöm az adatszolgáltató nevét, foglalkozását.

A második: „Adatok a szárazmalmokra 1958.” Terjedelme 78 oldal. Megtalálható a múzeumunk Adattárában A/108. szám alatt. A gyűjtemény elején foglal helyet: Zoltai Lajos: Debrecen helyrajzi története. IV. fej.: Szárazmalmok, szélmalomok, vízimalmok. 18 oldal terjedelmű. Azután: „Adatok a szárazmalomra s maloméltre.” Mozaikokból összeállítva. Minden adat szerzője és a közlés időpontja rögzítve. Pl. Szabó Ferenc tanárjelölt, Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 1876-os jelentése stb. 10 oldal terjedelmű. Azután 22 olyan helység következik, ahonnan valamiféle jelzést, anyagot kaptam a szárazmalmokra. A helységeket itt is ábécé sorrendben sorakoztatam fel, ahol a malmokra hosszabb-rövidebb szövegek, vázlatrajzok találhatók. Minden szöveg eredetét, közlőjét pontosan ismertetem.

A harmadik: „Szárazmalmokat ábrázoló fényképek, rajzok és térképek.” Terjedelme 15 oldal, múzeumunk Adattárában A/159. szám alatt tartjuk nyilván. Mik találhatók benne? 1. Fényképek. 2. Rajzok. 3. Könyvekben reprodukált térképek. 4. Eredeti térképek jegyzéke. „Festmények — rajzok” címszó alatt három múzeum neve és a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára sorakozik fel.

Végül felsorolom néhány ismert szakember nevét, akik adatokat szolgáltattak a szárazmalommal kapcsolatban: Balanyi Béla, Balassa Iván, Balogh István, Béres András, Dankó Imre, Domonkos Ottó, Gaál Károly, Lükő Gábor, Mezősi Károly, Nyárádi Mihály, Szabó Ferenc, S. Szabó Ferenc, Szentléleki Tivadar és Zalotay Elemér.

A fenti adatmozaikok közül tanulságos az orosházi szárazmalomra vonat-

kozó anyagot összegyűjteni és egy vezérfonal segítségével felsorakoztatni. Világossá válik a szárazmalmok alkonya, sőt a végpusztulása is. Az 1849-es Orosháza belső térképén 33 szárazmalom található. Ezen belül a község 5 malommal rendelkezett. Az adóösszeírás szerint 28 szabadkézben volt. A vám-szedés jó üzlet lehetett, mert az adókiivető egy szárazmalmot annyira értékelt, mint 12 házat, vagy 34 hold földet, vagy 36 hold kaszálót, vagy 12 kis-üstöt. Örökösödéskor 20 kishold földnek számították be. Ez biztosan függött az állapotától is. A községben a malmok arányosan helyezkedtek el. Zöme a belterületen volt, mindössze 5 épült a házakon kívül. Leggyakrabban utak, utcák találkozásánál vagy kisebb-nagyobb terekre épült. Ha utcában, vagy sikátorban épültek, körülötte — a forgalom kedvéért — egy kis térség volt. Az 1948-as térképről tudjuk, hogy csak 4 volt bekerítve. Itt egyes malmot volt divat építeni, dupla csak kettő volt, két malomnak volt olajütője is. A szárazmalmok alkonyán a falu közepén fekvőket kezdték el leghamarabb bontani.

Bokor Pál 63 éves, Kossuth Lajos utca 9. sz. alatti lakos a legutolsó malom pusztulásáról így vallott: 5 éves lehetett, amikor a szárazmalom romjait látta. Az apja mutatta meg. Többször játszott a romok között. A református templom helyén állott a Bulla-féle kettős-malom. A malomsátor faoszlopokon nyugodott. A teteje rongy állapotban volt. A malomnak csak a maradéka volt már meg. A belsejét leszerelték, a gyerekek játszottak benne. A másik malomsátornak már csak a helye látszott. A két sátor közötti malomház állt legtovább. Fala vályogból volt. Valószínű, hogy a malomház is üres volt, mert a malom már évtizedekkel azelőtt üzemén kívül volt. Egy szegény család húzódott meg benne. A malom további sorsáról Szabó Ferenc tudósít az Orosházi Újság három 1891-es számából: „A szárazmalmok ideje lejárt, s mégis dísztelenkedik egynéhány ily régi korból való építmény. Még ha tisztán volnának tartva, megjárná, de egyik-másik olyan ronda állapotban van, hogy igazán csodálatos, hogy a hatóság le nem romboltatja az épületeket. — A kettős malom egyikének a teteje beszakadt. Előtte 3 nappal egy 4—5 tagból álló vidéki társaság húzódott meg benne, mert hó esett. Szerencse, hogy nem akkor szakadt le.” És végül: „A Bulla-féle malmot elbontották, de a falak tovább éktelenkedtek.”

Még hosszú évekig gyűjtöttem az egész ország területéről a szárazmalmok emlékét. Munkám eredményességét bizonyítja, hogy a 11 füzet gyűjtésem terjedelme 493 oldal. Annak ellenére, hogy három malmot publikáltam — ezáltal hazánkban e területen a legtöbb adat birtokába jutottam — álmom, hogy a szárazmalmokról összefoglaló monográfiát írjak, sajnos nem valósult meg. Úgy emlékszem, annakidején sokat törtem a fejemet, hogy Orosházán lehet-e országos szintézisű tanulmányt írni. A MMOK égisze alatt voltaképpen lehetett volna, mert — a vámosoroszi és mekényesi malmok kutatása mutatja — különösebb engedély nélkül az egész ország területén szabadon kutathattam. Rá kellett azonban jönnöm, hogy a fővárosban, vagy nagyobb kutatási központban a munkám sokkal könnyebb lenne: könyvtárak, levél-

tárak használata nagyban megkönnyítette volna munkámat. A kérdést az döntötte el, hogy Tálasi István munkaközösségében dolgozva mind erőteljesebben a hagyományos földművelés és állattartás kutatásában mélyedtem el, annál is inkább, mert a fő gyűjtőterületem, a Vásárhelyi-pusztai tőszomszédos Orosházával. Helyes volt elhatározásom, mert amikor tanácsi kezelésbe kerültünk, sokkal nehezebben lehetett volna az orosházi múzeum saját gyűjtőterületén túl évekre szóló kutatásokat végezni.

A malmok kutatása után, az 1960-as években visszakanyarodtam alapkutatásomhoz: a hagyományos földművelés és paraszti élet kutatásához, illetve a hatalmas anyagom publikálásához. Egymás után jelentek meg a Vásárhelyi-pusztáról könyveim, amelyek életem főművét jelentik.

b) *Tanulmányoztam a lakodalmas kulcsoskalács sütését is*
Ez fényt vet a belső migrációra: mi, orosháziaiak, ugyanis
Nyugat-Dunántúlról származunk

Orosházán lakodalomra emberemlékezet óta *kulcsoskalácsot* sütnek. Ezelőtt egy-egy lakodalomra sokat készítettek. Ma már kevesebbet sütnek, de nem múlik el lakodalom kulcsoskalács sütése nélkül. Nem is olyan régen a parasztesaládoknál nagyobb ünnepekre, névnapokra általános volt néhány kulcsot sütni. A közvélemény úgy tudja, hogy a kulcsoskalács sütése csak Orosházán szokás, és környékén legfeljebb ott sütik, ahová az orosháziaiak kirajzottak. Azt kevesebben tudják, hogy a Tolna megyei Zombán — ahonnan az Orosházát alapítók 1743-ban elszakadtak — a magyarok kulcsoskalácsot sütnek lakodalomra. Még kevesebben tudják, hogy Nyugat-Dunántúlon is kedvelt lakodalmi kalács a kulcsos. A zombai magyarok éppen erről a vidékről vándoroltak a törökvilág után Zombára. Az új otthont alapítók magukkal vitték a lakodalmas kulcsoskalács készítésének szokását. Ezért indokolt a kulcsoskalács sütésének tanulmányozása.

1952-ben hozzákezdtem Orosházán a kulcsoskalács sütésének tanulmányozásához. A kutatást és annak feldolgozását csak érintem, mert a Szántó Kovács Múzeum 1959. évi Évkönyvében „Lakodalmas kulcsoskalács sütése Orosházán és környékén” cím alatt megjelent tanulmányomban részletesen közlöm. Varga Ferenc családjánál figyeltem meg és tanulmányoztam. Részletesen rögzítettem a kalácssütés minden munkafázisát. A munkaeszközökről és a kalács fonásáról Kerti Károly grafikusművész rajzokat készített. A fényképek készítésében Sebők István és Schiller Jenő amatőrfényképész segített. Az alapkutatásomon kívül még 5 helyen felgyűjtöttem mind a kulcsoskalács sütését, mind a fogyasztását. Kutatásomat kiterjesztettem 11 környékbeli falura is. Orosházán a környék falvaiba a XIX. század elején kirajzott családok kivétel nélkül lakodalomra kulcsoskalácsot sütnek, míg a legtöbb faluban fonottkalácsot, amelyet nagykalácsnak, ritkábban tótkalácsnak hívnak. Néhol pedig a perec járja. Gyűjtéseim során ügyeltem arra, hogy az orosházi szokásoktól eltérő mozzanatokat minél részletesebben le-

jegyezzem. A legváltozatosabb cifrakalácsot Csorváson készítik. Sokszor csak egy jólsikerült kalácsot díszítenek fel virágokkal, máskor meg dupla ágakból fonják. Nagyon kedvelik a nem fonott, hanem a különböző minták és azok kombinációik alapján összerakott vőfélykalácsot. Sok felvételt készítettem róluk.

Majd tágítottam kutatásom területét: Békés megyében kutattam, hol sütnék még kulcsoskalácsot. Egy kérdőívet eljuttattam minden község általános iskolájába. Mindössze 5 iskola nem küldte vissza. A válaszokat legépeltem, és járásokként csoportosítottam. A 75 község anyagát „Lakodalmas kalács-sütés Békés megyében” címmel a múzeumunk Adattárában A/157. szám alatt beletároltam. A gyűjtés 18 oldal terjedelmű. Tanulság: Itt a környéken azoknál a családoknál lelhető fel a kulcsoskalács sütésének szokása, akik Orosházáról származnak. Több községben sokkal több fonottkalácsot sütnék, mint kulcsost. Ismét másutt lakodalomra csak a vőfély számára sütik: üvegre húzzák, esetleg fel is díszítik, és a lakodalmas menetben a vőfély viszi. Egy helyen a kulcsoskalács minden fonásán egy kis madár ül, amit dióval és cukorral hintenek be. Néhol a kulcsoskalácsot már csak az öregek elbeszéléseiből ismerik. A Békés megyéből beérkező adatokat — hozzátéve saját kutatásom eredményét is — a megye térképére rajzoltam, ezáltal kutatásaimat, szemléletessé, plasztikussá tettem.

Zombán a magyarok kulcsoskalácsot sütnék lakodalomra, azonban ezt egyesek *kujcsoskalácsnak* hívják. Nagyon zord idők jártak arra, amikor ott kutattam. A parasztok padlását tisztára söpörték a végrehajtók. Az adatközlőm rokonsága és ismerősei marékonként adták össze a lisztet a sütéshez. A kalács alapjában úgy készül, mint Orosházán. Csak a különbséget vettem számba. Egy szakajtókosár lisztből 15—20 kis kulcsoskalácsot sütnék. A tésztát valamivel édesebbre hagyják, mint Orosházán. A kalácsot rostában, esetleg szitába tett szakajtóruhán 8 ágból fonják. Egy ruhába 3—4 kalácsot fonnak. Egy rostára 6—8 kalács kerül. A fonáshoz szükséges rostákat úgy hordják össze. Sütés után a kalácsot cukrosvízzel kenik meg. A Zombán süttött kalács jóval kisebb, mint az orosházi. 1954-ig minden lakodalomra süttöttek kulcsost. Azóta már egy-két lakodalom elmúlt nélküle. Farsangban azonban mindig van kulcsoskalács a család asztalán. Zomba környékén csak Harczon és Sióagárdon sütik a kulcsoskalácsot. Az utóbbi helyen a kalács még kisebb, mint a zombai, de tésztája vastagabb.

Végezetül: A kulcsoskaláccsal foglalkozó gyűjtéseim összesen 115 oldal terjedelemben rúgnak, és az Adattárunkban 78, 96, 97, 104 és 105. szám alatt nyertek elhelyezést. A kulcsoskalács sütésének kutatása és feldolgozása is sok tanulságot és örömet hozott számomra.

2. A távolabbi vidékek földművelését is tanulmányoztam

a) *Doboz*

A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja Doboz községben 1952. október hó 7-től október 14-ig néprajzi gyűjtést rendezett néprajzosokkal. A gyűjtés célja Doboz néprajzi felmérése, s esetleg további kutatások után a község monográfiájának megírása volt. A gyűjtésben Lükő Gábor (Gyula), Nagy Gyula (Orosháza), Nagy Dezső (Szeged), Péczely Attila (Hódmezővásárhely), Péter László (Makó), Solymos Ede (Baja) és Tábori György (Békéscsaba) vettek részt. A gyűjtést Lükő Gábor szervezte és vezette.

A vizsgálendő kérdések közül a gabonatermesztést tanulmányoztam. Kizárólag a hagyományos gazdálkodás emlékanyagát gyűjtöttem össze, mert feltehető volt, hogy a mezőgazdaság nagyarányú átszervezése következtében ez fog leghamarabb eltűnni, s ezért az idősebb generáció e szokásanyagának összegyűjtését fontosnak tartottam. Kutatásaim során azonban arra ügyeltem, hogy a gabonatermesztést ne szakítsam ki a földművelés köréből. Ezért adandó alkalommal a földművelésre vonatkozó lényegesebb adatokat is felgyűjtöttem. Ha általában a földműveléssel foglalkoztam volna, akkor a gyűjtési idő rövidege miatt csak tájékozódó lett volna a tevékenységem, így viszont csak a gabonatermesztést vizsgálva, komoly anyag összegyűjtésére számíthattam.

A gyűjtésre gondosan készültem. Összeállítottam Doboz vázlatos történetét. Alaposan tanulmányoztam a Magyarság Néprajza II. kötetében a „Földművelés” című fejezetet, valamint Gunda Béla „Az elvetett búzától a kenyérig” című munkáját. Ezeknek alapján részletes gyűjtési tervet készítettem. A község történetét, a földműveléssel kapcsolatban a legfontosabb tudnivalókat és a gyűjtési tervet legelőször utaztam Dobozra. A rövid gyűjtési idő minden percét kihasználva, a legjobb adatközlőket felkeresve, bőséges és jó anyagot sikerült összegyűjtenem. Az ilyen gyűjtések természetéből adódik, hogy a gyűjtött anyag mind terjedelmét, mind részleteit tekintve nem lehet egyenletes. A megismételt gyűjtések feladata az lehet, hogy a gyűjtés egyenletlenségeit megszüntesse. Sajnos a gyűjtés folytatására nem került sor, s így nem állt módomban a gyűjtésemet kiegészítenem. Mégis úgy gondoltam, hogy a gyűjtött anyag feltétlenül megérdemli a nyilvánosságot, s megbízható anyaggal szolgál majdan azoknak a kutatóknak, akik részletesen feldolgozzák Doboz község életét.

Örömömrre munkám meg is jelent a Gyulai Erkel Ferenc Múzeum Kiadványai sorozat 7. tagjaként: „Adatok Doboz gabonatermesztéséhez” címmel. A sorozatot Dankó Imre, a gyulai múzeum igazgatója szerkesztette. A munka 39 oldal szövegből és 6 táblarajzból áll. Az ábrákat a szerző vázlatrajzai alapján Kerti Károly grafikusművész („Tata”) készítette.

b) *Vésztő*

Vésztő nagyközség Tanácsa 1973-ban jelenttette meg a „Vésztő története” című monográfiát. A vaskos kötetet Szabó Ferenc, a Gyulai Levéltár igazgatója szerkesztette, aki a megyei kutatásokat az 1960-as évek végétől igyekezett összefogni. A 16 tanulmány szerzői között én is szerepelek „Hagyományos földművelés Vésztőn” című munkámmal. Ekkor már több évtizede foglalkoztam a hagyományos paraszti gazdálkodás kutatásával és feldolgozásával. Bár legfontosabb kutatásom területéhez, a Vásárhelyi-pusztához e terület kissé távol esett, mégis szívesen vállalkoztam a Kis-Sárrét vésztői népe földművelésének megírására. Essék néhány szó a monográfia születésének körülményeiről. 1969-ben, amikor Vésztő az Antifasiszta Népfront jegyében született országos földmunkás kongresszus negyedszázados évfordulójára készült, felmerült az igény a nagyközség egész történetének feldolgozása iránt. Célul a község teljes történeti és földrajzi feldolgozását, továbbá a népelet legfontosabb területeinek hiteles ábrázolását tűzték ki. A munka megjelenését a község újratelepítésének 260. évfordulójához kapcsolták. Vésztő népét jogos büszkeség tölti el, hogy mindig jelentős szerepet játszott a magyar történelemben a haladásért, a nemzeti függetlenségért folytatott harcaiban. Az elődök legjobbjait ott találni a parasztfelkelésekben, a szabadságharcokban, az agrárszocialista mozgalmakban. Ezért a mai utódok úgy érezték, hogy hiánypótló, sőt forrás lesz a készülő munka.

A Vésztő történetét és néprajzát feldolgozó kötet munkálatai megindítását a néprajzos muzeológusok bevonásával szervezett községbeli gyűjtőtábor jelentette, az 1960-as évek végén. Ez a kezdeményezés 1970-ben aztán találkozott a vésztői tanács elképzelésével, amikor határozat született a könyv megírására. Az 1970. május 4-re összehívott munkaközösségi alakuló megbeszélés a vésztői tanácsházán zajlott le. 1971-ben a szerkesztő összeállításában részletes, főleg technikai jellegű útmutatást kaptak a munkacsapatok tagjai. A kötet szerkesztője Szabó Ferenc, a történeti fejezetekhez messze-menően igyekezett biztosítani a Békés megyei Levéltárban őrzött forrásokat. A felkért lektorok általában dicsérettel szóltak a szerzők sokoldalú, derékas anyaggyűjtéséről és igényes feldolgozásmódjáról. Az impozáns monográfia 1973-ban hagyta el a kecskeméti Petőfi Nyomdát. A mű 546 oldal terjedelmű, és sok fénykép, rajz, grafikon illusztrálja.

Tanulmányom 39 oldal terjedelmű. Számomra legérdekesebb volt a község határa. Legnagyobb része nehéz munkálatú, kemény, kötött, fekete föld. Sokáig a határ nagy része mocsaras rét volt, amelynek csak a szélein tudtak termelni. A századfordulóig a régi folyómeder vitte le a rét vizét. Később, ahogyan a kanálisok szaporodtak, úgy gyorsult meg a víz lefolyása és a rét széleinek a feltörése. Az urasági földeken álltak tovább a nádasok, a parasztok hamarabb kipusztították. A rendkívül szorgalmas falubelieknek emberfeletti munkájára volt szükség, hogy a vizenyős rét termőfölddé váljék. A vésztői parasztok emberemlékezet óta szorgalmasok. Messze földön úgy

tudják, hogy Vésztőn a föld gyenge minőségű, ám a vésztőiek ezt lépten-nyomon nem hangoztatják. Bár földjük a megye déli részéhez viszonyítva tényleg gyenge, mezőgazdasági kultúrájuk a körülményekhez és a viszonyokhoz képest a kor színvonalát mindig megközelítette. Ezt főleg a szorgalmuknak és a földszeretetüknek köszönhatték.

Az agrikultúra szerszámkészlete úgyszólván teljesen megegyezett a jobb földűekkel, csak az eszközváltás sokkal később következett be. Viszont a föld, a természet mostohasága valamivel közelebb hozta az embereket egymáshoz. Ezért az idegen is rövid idő alatt úgy érzi, hogy Vésztőn melegebb szívű emberek laknak, mint sok gazdagabb határú községben. Úgy mondták: „Ha a vásárosok közül valaki lemaradt a vonatról, az itt meg is telepedett!” Ezt a mondásukat én is nagyon találónak éreztem.

AZ ÉVKÖNYVEKTŐL A MONOGRÁFIÁKIG

Évkönyveink születése

- a) A publikáció-készítés munkafázisai
- b) Évkönyveink születése

**Kutatógárdánk kiemelkedő teljesítménye:
az orosházi monográfia**

Könyveim:

- a) Földművelés
- b) Állattartás
- c) Parasztlelet

III. AZ ÉVKÖNYVEKTŐL A MONOGRÁFIÁKIG

1. Évkönyveink születése

Műhelymunkám:

a) *A publikáció készítés munkafázisai*

Amikor hosszú évek megfeszített gyűjtőmunkája gyümölcseként jókora anyagra tettem szert, úgy éreztem, megérttem arra, hogy azt fel is dolgozzam: tanulmányokat, könyveket írok. Ennek általam kialakított és jól bevált módszere évek során a gyakorlatban alakult ki. Ez pedig a következő volt. Először is kitűnő íróeszközökről gondoskodtam. Félkemény táblájú, finom papírú vonalas füzetet és márkás golyóstollat szereztem be. Azután a megírandó témára vonatkozó gyűjtéseimet kiválogattam és elolvastam a gyűjtések első, önálló részletét. Ezek után megírtam publikációm első kis részletét. Vagyis: gyűjtéseim elolvasott részeinek megszületett az első fogalmazása. Azután egységenként haladva tovább fogalmaztam. Ez a lehető legrészletesebben, legaprólékosabban történt, úgy, hogy például a mezőgazdasági munkák egyes munkafázisai leírásom alapján elvégezhetők, rekonstruálhatók legyenek, és biztos forrásul szolgáljanak a további kutatások számára. Igyekszem olvashatóan fogalmazni. A tájszavakat, szólás-mondásokat, ritkán előforduló szavakat az adatközlők neveit stb. különösen olvashatóan, vagy nyomtatott betűkkel szoktam írni, nehogy tévedés essék a gépelésüknél.

A tanulmányt az első gépelés után az 1960-as évek óta néhány parasztemberrel elolvastattam és kijavíttattam velük. Előtte megismerttettem őket a javítás módjával. A javításokat, kiegészítéseket, betoldásokat — mérlegelés után — bedolgoztam a szövegbe. Az átjavított szöveget újragepeltem és átnéztem.

A kiváló grafikusművészek illusztrációit és a kiválogatott fényképeket megfelelő vastagságú lapra felragasztottam, tussal vagy filctollal körülke-reteztem és végül gépelt szöveggel (címmel) láttam el. A teljesen nyomdakész publikációt Kiss János orosházi könyvkötő összefűzte, és kemény fedőlapokkal látta el. A kéziratot érdemes nagyon gondosan készíteni, mert tapasztalatból tudom, hogy a nyomda a szép kéziratért cserébe szép könyvet ad.

Most már világosan látom, hogy a múzeumokban folyó tudományos munka súlyát az adja meg, hogy műhelyében hány és milyen minőségű tanul-

mány, évkönyv, szakkönyv lát napvilágot. Most, hogy több mint három-
évtizedes múzeumi munkásságomról készítem a számadást, nem akarok hin-
ni a szememnek. 6 évkönyv, 1 kétkötetes monográfia és 3 szakkönyv sora-
kozik előttem. Ezt tetőzik azok a tanulmányok, melyek a különböző hazai
és külföldi szakfolyóiratokban jelentek meg. Különösen az évkönyveken
lehet mérni a fejlődést. Ahogy fejlődött a szerkesztőjük, úgy fejlődtek a
könyvek is.

b) *Évkönyveink születése*

Annak idején nem gondoltam arra, hogy valaha is tanulmánykötetet szer-
kesztek. Csalog Józseftől, a szentesi múzeum igazgatójától hallottam, hogy
„Páratlan Hétfők” címmel nagysikerű ismeretterjesztő előadásokat ren-
deznek. Erre fel én is „Múzeumi Hétfők” elnevezéssel kitűnő szakember elő-
adókkal előadássorozatot szerveztem. A kultúrház nagytermében hétről-
hétre nagy sikert arattunk. Süle László városi tisztviselő egy figyelemre-
méltó ötlettel ajándékozott meg. Olyan értékesek ezek az előadások, hogy
érdemes volna ezeket valamilyen formában megőrizni. Ez adta az indítékot
arra, hogy egy tanulmánykötetet szerkesszek. A szerkesztés minden lépésé-
re fokozatosan kellett rájönnöm. A tervezéssel kezdtem. Számbavettem azo-
kat a helyi múzeumbarát tanárokat, akik helytörténeti, néprajzi stb. kuta-
tással foglalkoztak. Nem volt nehéz meggyőzni őket, hogy a tervezett ta-
nulmánykötetben szerepeljenek. A tanárok közül az egyik az orosházi mete-
orológiai megfigyelőállomás vezetője volt. Felkutattam azokat az ismert
szakembereket, akik Orosházával kapcsolatos kutatással is foglalkoztak, és
meghívtam őket. A következők erősítették meg a helyi lelkes gárdát: Em-
ber Győző, az Országos Levéltár főigazgatója, Katona Imre, a budapesti
egyetem Néprajzi Tanszékének tanársegéde, Dénes György tudományos
kutató és Szabó Ferenc egyetemi hallgató.

Beadvánnyal fordultam a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztá-
lyához. Ismertettem a Múzeumbarátok Körének nemes szándékát, mely sze-
rint hazánk felszabadulásának és múzeumunk fennállásának tíz éves évfor-
dulójára egy tanulmánykötetet szeretne kiadni. A tervezett kötet tartalom-
jegyzékét mellékeltem. Kértem az engedély megadását és a Főosztály anya-
gi támogatását. A minisztérium a tervezett kötetet engedélyezte, de elké-
szítését a helyi anyagi támogatástól tette függővé. Hamarosan megérke-
zett Orosháza Járási Tanácsának és Városi Tanácsának válasza is, miszerint
az emlékkönyv kiadását mindkét tanács melegen támogatja. A sokszorosí-
tás költsége a Múzeum Baráti Körének rendelkezésére áll. Erre kértem a
Múzeumi Főosztályt, adjon engedélyt arra, hogy a Történeti Múzeum Ro-
taprint Üzeme önköltségi áron az emlékkönyvünket sokszorosíthassa.

Nagy öröömre 1955-ben megjelent az első tanulmánykötetünk: „Em-
lékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum
fennállásának 10 éves évfordulójára” címmel 520 példányban, 35 ív terje-
delemmel. A nagyalakú, 278 oldalas terjedelmű könyvet boldogan lapoz-

gattuk. A rövid beköszöntőben az áll, hogy a könyv a szülővárossal kapcsolatos kutatások forrásjellegű gyűjteménye, és elsődleges célja a lakóhely alaposabb megismertetése. Továbbá: szeretnénk hinni, hogy e tapogatózó kísérletezést, kedvező fogadtatás esetén, további kiadványok követik. Már a tanulmányok szerzőinek felsorolása és a tartalomjegyzék is ígérlet arra, hogy az olvasó legmagasabb igényeit is ki fogja elégíteni. A tizenegy szerző bő jegyzetanyaggal ellátott tanulmányán kívül, néhány néprajzi szöveggel igyekeztem változatosabbá tenni a kötetet. A könyv viszonylag bőven illusztrált: 16 fényképfelvétel, 16 tábla-rajz, 6 szövegközi ábra valamint kimutatások és kottaoldalak teszik a mondanivalót szemléletesebbé. Kérésemre a sokszorosító üzem grafikusa az orosházi szálánvarrott párnavégek motívumait felhasználva megtervezte a címlapot és az üres féloldalakokat záródíszekkel töltötte ki. Ezáltal egyedi színezete lett könyvünknek. Jó iskola volt az első tanulmánykötetünk kiadása: elkezdtem a szerkesztést megtanulni. A kötet tartalma jó, díszítése szép, s csak nagysokára vettük észre, hogy bizony a papírja nagyon rossz: vastag, sárga színű és könnyen hasad. De még így is örültünk neki.

Miután a szerzők tiszteletdíjat nem kaptak, elláttam őket tiszteletpéldányokkal. A terjesztését is megtanultam, mert szívügyemnek tekintettem. A terjesztést a múzeum barátainál kezdtem el. Az ismerőseinkről sem feledkeztem meg. Természetesen a múzeumlátogatóknak is igyekeztem eladni kiadványunkat. Emlékkönyvünk könyvárusi forgalomba nem került, ennek ellenére a készletünk rohamosan apadt, és rövid idő alatt teljesen elfogyott.

Az első kiadványunk sikere arra sarkallt, hogy egy újabb kötetet adjunk ki. Tapasztalataim alapján ezt igyekeztem még jobban megszervezni, meg-szerkeszteni. Először is anyagi támogatás után néztem. Az orosházi Városi Tanácsot tájékoztattam, hogy a Múzeum Baráti Köre az 1918-as forradalom 40 éves évfordulójára ismét szeretne egy tanulmányokból álló kötetet kiadni. Abban központi helyet foglalna el az 1918/1919-es évekről szóló tanulmány. Ismertettem a II. kiadványunk tanulmányainak jegyzékét is. Megjegyeztem, hogy kiadása szerencsésen találkozna a megyei Viharsarki Hónapok ünnepségével. Ezt a kötet összeállításánál figyelembe vettük. Méltóvá igyekeztünk tenni nemes feladataira, a kiadásához szeretnénk kérni 1000 forint támogatást, amelyet a kutatómunka feltételeinek biztosítására fordítunk. Solymár István osztályvezető és Dajbukát Gergely üzemvezetővel való tárgyalás után úgy láttam, hogy kirajzolódott II. tanulmánykötetünk megjelenésének reális lehetősége, ezért 239/1957. szám alatt egy terjedelmes beadvánnyal fordultam a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztálya Propaganda Csoportjához. Feltártam, hogy az orosházi múzeum milyen terheket tud magára vállalni: a gépelést fizeti, a megadott oldal-méretben, kéthasábos formában, kiolvasott sorokkal. Elkészítteti a kötet összes grafikai munkáit. Magára vállalja a fényképfelvételek költségeit, de azokat nem tudja sokszorosítani. Rögzítettem azokat a költségeket,

amelyeket szeretném, ha a Propaganda Csoport vállalná: a papír árának fedezését, a fényképek nyomdában való sokszorosítását műnyomó papírra, a grafikumunkák sokszorosítását a Rotaprint üzemben, s az összefoglalások német nyelvre való fordítását.

Nagyon türelmetlenül vártam a második kiadványunk megjelenését is, mely a Szántó Kovács Múzeum Évkönyve 1959. címmel meg is jelent. Új évkönyvünk 34 ív terjedelemben és 800 példányban jelent meg. Már a fedőlapja is figyelemreméltó: az orosházi kulcsoskalács sütésének egyik jellegzetes mozzanatát ábrázolja. A tanulmányok szerzőinél nemcsak a nevet, de foglalkozásukat is közöltük: a 10 szerző közül 4 tanár. Szabó Ferenc, a szegedi egyetem hallgatója ismét erősítette a szerzőgárdát. E kiadványunkban már közöltük a lektorokat is: Bálint Sándor egyetemi tanár, Diószegi Vilmos néprajzkutató, Gunda Béla egyetemi tanár, Párducz Mihály régész, Péczely Attila és Szendrey Ákos néprajzos. A kötetet illusztráló rajzok Kerti Károly grafikuművész munkái. A fényképek elkészítésében Schiller Jenő, Sebők István és Sonkoly Kálmán segített.

A rövid előszó fő mondanivalója az, hogy a tanulmánykötetek adatokat szolgáltatnak a majdan megírandó Orosháza története és néprajzához. Évkönyvünket a Múzeumok Központi Propaganda Irodája gondozta, a Szántó Kovács Múzeum és Baráti Köre adta ki. A kötet lapozgatóit kellemesen lepi meg elég jó minőségű fehér papíron a kéthasábos szövegoszlopok, valamint az azokon található nyalakú táblarajzok és fényképek minősége. A kötetet a tanulmányok német nyelvű összefoglalói és a tartalomjegyzék zárja le.

Solymár István osztályvezető tanácsára elhatároztam, hogy 130 példányt külföldi múzeumok és tudományos intézmények számára küldök el, annál is inkább, mert minden tanulmánynak van német nyelvű összefoglalója. A Néprajzi Múzeum és Történeti Múzeum könyvtárából a külföldi kiadvány cserepartnereik címlistáját elkértem. Az orosházi postán megkérdeztem, hogy melyik a napnak azon szakasza, amikor kevés csomagot adnak fel. Napokon keresztül ebben az időpontban megjelentem egy ruháskosár évkönyvvel. Ennek eredménye az lett, hogy később mi is sok cserekönyvet kaptunk. Így bizonyos betekintést nyerhettem szakmánk európai színvonalába.

Két kiadvánnyal a hátam mögött úgy gondoltam, hogy ezentúl minden évben kiadunk egy évkönyvet. Megtehettük, mert néhány év alatt egy 10—15 főnyi kutató- és publikálásra alkalmas gárda verődött össze, akikre bízvas támaszkodhattam. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályának újjólág előterjesztettem, hogy az orosházi múzeum és Baráti Köre 1960. évben is szeretne egy évkönyvet kiadni, s kérjük a Múzeumi Osztály engedélyét. Megemlítettem, hogy az eddig kiadott és ezután kiadandó tanulmánykötetek adalékokat szolgáltatnak a megírandó orosházi monográfiához. Mellékeltem a kötet tervezetét: 17 munkatárs és 21 tanulmány. A szerzői tiszteletdíjakat a Járási és a Városi Tanács támogatásából fogjuk fedezni.

A Művelődésügyi Minisztérium 1959. évi október 29-én kelt 85.339/1959. szám alatt értesített, hogy az 1960-as évkönyv kiadásához a Múzeumi Osztály hozzájárul. Mi tagadás, a leírat folytatása nagyban fokozta munkakedvünket: „A hozzánk elküldött tartalmi ismertetések igen színvonalas munkát ígérnek, azt mondják, hogy a múzeum jól szervezi és irányítja a maga területén a tudományos kutatómunkát. A kiadásra vonatkozó engedélyt azonban természetesen a teljes kézirat lektorálása alapján fogjuk megadni”. Jól megtanultam: a második lépés az anyagi fedezet megszerzése. Ismét az orosházi Városi Tanácshoz fordultam 2000 forintos támogatásért. A kérésünket „kellőképpen” alátámasztottam. A felszabadulás 15. éves évfordulójára ismét egy kiadványt tervezünk kiadni. Orosháza történetének írásához sok anyagra van szükségünk. Az első két tanulmánykötet szép sikert hozott. A 15 szerző nevét és a 21 tanulmány címét is ismertettem.

Ezek után nyugodtan hozzáfoghattam a szerkesztéshez, de előtte a Múzeumok Központi Propaganda Igazgatóságához fordultam. Mindenről tájékoztattam címzettet. Közöltem a minisztérium engedélyének másolatát is. Tájékoztattam az igazgatóságot a 21 tanulmány, a német összefoglalások terjedelméről, valamint a fényképtáblák és rajzokból összeállított táblák számáról. Előterjesztettem az évkönyv kiadásával kapcsolatos kívánalmaimat. A papír, a sokszorosítás minőségén, a szövegtűkőr kialakításán keresztül egészen a különnyomatokig mindent felsoroltam. Mellélkeltem a kiadványunkban szereplő tanulmányok szerzőinek neveit és a tanulmányok címét. Várakozásunkban nem is csalatkoztunk. „A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve Orosháza 1960” címmel ellátott 3. kiadványunk megnyerte tettségüket. Az évkönyv 600 példányban jelent meg, 71,5 ív terjedelemben. 515 oldal jóminőségű papírra került a szöveg és az illusztrációk. A publikálócsoport már kialakult: 6 kutató már eddig is szerepelt. Ezt a gárdát neves szakemberek egészítették ki: Hanzó Lajos Kossuth-díjas tanár, Juhász Kálmán és Kiss István főiskolai tanárok, Gazdag László, Péter László tudományos kutatók, Oltvai Ferenc levéltári igazgató és Szabó Ferenc gimnáziumi tanár. A rajzok nagy részét Kerti Károly grafikusművész készítette. A fényképek nagyméretűek és plasztikusak. A jegyzetek és a németnyelvű összefoglaló a szöveg után áll.

A Művelődésügyi Minisztérium 81.537/1961. szám alatt az 1960. évkönyvből is 130 példánynak a szétküldését engedélyezte a múzeummal csereviszonyban álló külföldi tudományos intézetek számára. Egy év múlva jelentettem a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatóságának, hogy a kiadványcsere igen szépen sikerült. A 130 db évkönyv ára, csomagolás, postaköltségének összege 6127,— Ft volt, de egy év alatt 350 db szakkönyvet kaptunk érte cserébe. Természetesen a belföldi terjesztést sem hanyagoltam el. Egy szerencsés ötlet megvalósításával még meg is gyorsítottam. Eleinte az új kiadványunkat kerékpárral hordtam a helybeli üzemek könyvtárainak. Rájöttem arra, hogy ha én egy ruháskast megraknék évkönyvvel, felraknám egy gépjárművezető oktatókocsira, ezzel munkám könnyebbé

válna. Nekik olyan mindegy, hogy merre „furikáznak”. Szívesen vállalták. Nem tudtam megállni, hogy évkönyveink sikeres terjesztéséről be ne számoljak a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztályának. Az 500 példányszámban megjelent emlékkönyvet mind egy szálig eladtam. Az 1959-es évkönyv 800 darabjából 545 darabot és az 1960-as évkönyv 600 példányából 575 darabot elhelyeztem. 1961. V. 25-én a Művelődésügyi Minisztérium 83337/61. szám alatt a következőt írta: „Az Orosházi Szántó Kovács Múzeum 1959. és 1960. évi Évkönyvének eredményes terjesztéséért, nagy példányszámban történt elhelyezéseért a Múzeumi Osztály Igazgató Elvtársat dicséretben részesíti.” Ebben az időben történt, hogy egy Orosházánál nagyobb város múzeumigazgatója a minisztériumban „verte az asztalt”, hogy a náluk sokkal kisebb Orosházának évkönyve van, nekik pedig nem engedélyezik. Azzal vigasztalták meg: „Ja, de Nagy Gyula nemcsak szerkeszti az évkönyvet, de el is adja!”

Úgy látszik, nagyon belelendültem a szerkesztésbe, mert a Múzeumok Központi Propaganda Irodájának újabb beadványomban (160/1960) ismerttettem az 1961-es évkönyv tervezetét, kérvén az engedélyezését és elkészítését. A terjedelmét 20 ívben és a példányszámát 600-ban jelöltem meg. A kivitelezéssel kapcsolatosan, szokásom szerint néhány kívánsággal toldottam meg kérésemet: a fényképek mélynyomással, nyomdában állíttassanak elő, és a tanulmánykötet kiállításának színvonala ne romoljon. Most is megindokoltam kéréseimet. A kiadványainkkal sikerült 15—20 főből álló kutatógárdát tömöríteni múzeumunk köré. Az általunk írt tanulmányok forrásjellegűek, nagyon értékes adatok a megírandó orosházi monográfiához.

Miután a beadványomra most nem kaptam választ, egy év múlva 16/1961. szám alatt közvetlenül a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályához fordultam, s megismételtem évkönyvünk engedélyezésének kérelmét. Részletes indokaim közül a legfontosabbak ezek voltak: kiadványainkat városunkban igénylik. Emlékkönyvünk teljesen elfogyott, az 1959-es évkönyvből egy év alatt 435 példányt eladtunk. A legújabb évkönyvünk támogatására a Járási és a Városi Tanács 7000 forintos támogatást nyújtott. A tanulmányírók munkájukért nem kérnek tiszteletdíjat. Kiadványainkat 130 külföldi cserepartnerünk is várja. Ha nem jelenik meg a tervezett kiadványunk, kutatógárdánk szétszéled. Végre a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztálya örömköni 81.367/1961. szám alatt engedélyezte az 1961-es évkönyvünk kiadását, 10 ív terjedelemben s 600 példányszámban. Miután nagy és értékes anyag gyűlt össze, azonnal kértem még 5 ív terjedelemben engedélyezését. Majd 1962. V. 28-án beadtam évkönyvünk nyomdakész kéziratát.

Várva-várt kötetünk „Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve Orosházán 1961—1962” címmel megjelent. 40 ív terjedelemben, 600 példányszámban. A 14 szerző közül említendő: Bálint Sándor és Katona Imre kandidátus, Kiss István főiskolai tanár, Szabó Ferenc levéltáros és Hajdú Mihály tanár. A 15 tanulmány gazdagon illusztrált: 2 rajz, 25 tábla-rajz, 6 grafikon-

tábla, 43 fénykép és 10 oldal fénykép teszi a tanulmányokat szemlélete-sebbé.

Az orosházi múzeum utolsó önálló évkönyve születésének vázlatos története. A Múzeumok Központi Propaganda Irodája bekérte az 1962-es kiadványtervünket. Az 5. tanulmánykötetünk tervezetét 197/1961. szám alatt terjesztettem be, miszerint az 1962-es évkönyvünkben 14 tanulmányt szeretnék közölni. De Isten malmai lassan őrölnék: a terv megvalósítása kissé elhúzódott, ráadásul az állami múzeumok a megyei tanácsok kezelésébe kerültek. Nem adtam fel a küzdelmet, mindent megtettem, hogy az utolsó évkönyvünk minél előbb megjelenhessék. 1963-ban és 1964-ben egy-egy beadvánnyal fordultam a Múzeumi Ismeretterjesztő Központ Propaganda Osztályához. Közöltem, hogy az 1963-as évkönyv engedélyezését 1962. XI. 24-én kértem a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságától. Múzeumunk saját erejére támaszkodva adja ki utolsó tanulmánykötetét. Erre a célra a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságától és az orosházi Városi Tanácstól 3000—3000 Ft anyagi támogatást kaptunk. Ugyanakkor beterveztettem a legújabb évkönyvünk lektorált és teljesen nyomdakész anyagát, kérve, hogy a Múzeumok Központi Propaganda Irodája szíveskedjék azt gondozásba venni és a Sokszorosító Üzemben kiadatni. Javaslatom, hogy évkönyvünk jelzése 1963/64 legyen. Hangsúlyozottan kértem, hogy a munka 1964 őszeig feltétlenül jelenjen meg, mert az év végén az Orosháza története és néprajza című munkánk megjelenik, s akkor az évkönyv terjesztése nehezebb lesz.

Hamarosan üdvözölhattük legújabb kiadványunkat, amely „A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve 1963/64.” cím alatt jelent meg. Jelen kiadásunk 60,5 ív terjedelmű, 630 példányszámú volt. A tartalomjegyzék szerint 20 szerzőnek 19 tanulmánya szerepel könyvünkben. Szerzők: Dénes György, Grynaeus Tamás, Gulyás Mihály, Koppány János, Nagy Gyula, Nagy Dezső, Oláh Andor, Oltvai Ferenc, Sterbetz István és Szabó Ferenc. A forrásjellegű tanulmányokat bőséges jegyzetanyag, valamint 2 rajz és 27 jóminőségű fénykép illusztrálja. A tanulmányok után német nyelvű összefoglaló található. — Évkönyveink hamarosan gazdára találtak, és már nagyon régóta egyáltalán nem kaphatók, noha könyvesboltban egyiket sem árusítottuk.

Ezzel az orosházi múzeum kiadványtörténetének az első kb. 10 évig tartó, hősi szakasza lezárult. A szakembereknek megmutattuk, hogy vidéken is lehet figyelemreméltó, jó munkát végezni. 130 külföldi és 100 belföldi múzeummal és tudományos intézettel kiadvány csereviszonyban voltunk, méghozzá nagyon eredményesen. Több mint 1000 könyvet kaptunk külföldről, amelyet a Munkácsy Mihály Múzeumnak adtam át. A hazai cserepartnereinktől kapott ugyanannyi könyvet pedig múzeumunk szakkönyvtára őrzi.

Húsz év után ismét „letettem a garast”: 1984 őszen jelent meg a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága kiadásában a Békés megyei Múzeumok

Közleményei sorozat 7. száma: „Tanulmányok Orosházáról és környékéről.” A kézirat a Szegedi Nyomdában 3—4 évet várt a kiadásra. Miután a benne lévő tanulmányokat én szedtem össze, lektoráltattam, tettem nyomdakész állapotba, s én is terjesztettem — teljes joggal tekintem a Szántó Kovács Múzeum 6. Évkönyvének. Ugyanis azzal, hogy megyénk valamennyi múzeuma a Megyei Tanács irányítása alá került, megszűntek a tagmúzeumok saját évkönyvei. A megye muzeológusainak publikációi a Békés megyei Múzeumok Kiadványai sorozatban jelennek meg. Egyébként ez az első kiadványunk, amelyet nyomdai úton állítottunk elő.

Az utolsó évkönyvünk születésének egyébként érdekes története van. Az orosházi monográfia megjelenésének 10 éves évfordulóját ünnepeltük. Meghívtam a szerzőket, a város és a megye illetékeseit. A jóhangulatú visszaemlékezések zuhatagát pontosan egy óra múlva leállítottam. Ne szóáradattal ünnepeljünk, hanem egy új tanulmánykötet tervezésével és elkészítésével. Egy árkus papírt útjára indítottam azzal, hogy addig senki haza nem mehet, míg rá nem írja tanulmányának címét az új kötet számára. Ezekután pedig néhány szót a múzeum köré csoportosult önéletrajz parasztokról szoltam, majd közülük részleteket olvastak fel írásaikból. Ezalatt megszülettek a felajánlások, amit bemutattam a megyei múzeumigazgatónak. Megtekintette tervünket, közölte, hogy szerez pénzt, s a Békés megyei Közlemények sorozatában megjelenteti. Erre a munkatársaim előtt szaván fogtam és kezefogtunk. Így történt. Ez az évkönyvünk 31 ív terjedelemben, 750 példányban jelent meg. A jóminőségű papíron 11 szerzőnek 13 tanulmánya sorakozik. A szerzők nagy részét sok szál fűzi múzeumunkhoz. Név szerint: Elek László, Gulyás Mihály, Hajdú Mihály, Jároli József, Kiss István, Koszorús Oszkár, Molnár László, Nagy Gyula, Sín Lajos, Szentí Tibor és Forman István. A lektorok is neves szakemberek: Benkő Loránd, Bodroγκözy György, Elek László, Hajdú Mihály, Herczeg Mihály, Kovács Zoltán, Molnár László, Szabó Ferenc, Takács László és Réz Gyula. A szöveget 9 rajz, 5 táblarajz, 2 grafikon, 32 táblázat és 26 fénykép illusztrálja.

A terjesztést jól bevált módszeremmel, a kitaposott úton járva nagy buzgalommal végeztem. Amint megkaptam a kefelevonatokat kijavítás céljából, az összes kiadvány-vásárlóinknak körlevelet küldtem. Megtehettem, mert már régtől fogva minden vevőnek nevét, címét gondosan feljegyeztem. Hamarosan befutottak az igénylések. Nyomban kitöltöttem a postai szállítóleveleket, egy-egy kartonra kerültek a gépelt címek, beszereztem a szükséges mennyiségű csomagolópapírt és zsineget. Ilyen előkészületek után, amint megérkeztek a könyvek, egy hét alatt 200 példányt postáztunk.

2. Kutatógárdánk kiemelkedő teljesítménye:

az orosházi monográfia

Mint már többször utaltam rá, az 1960-as évek elején egy lelkes helytörténeti és néprajzi munkaközösség verődött össze az orosházi múzeum köré, mely kellő felkészültséggel rendelkezett már ahhoz, hogy megbirkózzék a nem mindennapi feladattal: az orosházi monográfia megírásával. Erre az elhatározásra serkentett bennünket az, hogy kutatóink immár egy évtizede sok helytörténeti és néprajzi tanulmányt jelentettek meg múzeumunk évkönyveiben. Ezenkívül a legutóbbi időkben a különféle tudományos intézetek kutatói Orosházán és környékén is folytattak régészeti és néprajzi kutatásokat. Tanulmányoztuk a városunkra vonatkozó szakirodalmat is. Első feladatomból volt, hogy a múzeum körül összekovácsolódott kutatógárdát kiegészítsem orosházi származású, de városunkból elköltözött kitűnő szakemberekkel. Néhány olyan országos hírnévű szakembert is megnyertem, akiknek valamiféle kapcsolatuk volt városunkkal. 1961. február 20-án terjedelmes beadványban kértem a Városi Tanács Végrehajtó Bizottságát, hogy vállalja a monográfia kiadását. A város a tervünket magáévá tette, és az 1961. évi március hó 3-án tartott rendes ülésen meghozta a 21/1961. sz. VB határozatát. Hazánk felszabadulásának 20. évfordulójára az „Orosháza története” című könyv megírását és kiadását elhatározta. Rövidesen meg is kötöttük a szerződést. Ezek után teljes erővel nekifoghattunk a monográfia írásához. Tervünk viszont fokozatosan bővült. Ezért elhatároztuk, hogy két kötetre tagoljuk a munkát: egy történeti és egy néprajzi kötetre. 1962. május 20-án egy megbeszélést tartottunk. Mélyrehatóan megvitattuk az összes lényeges kérdést, és rövid határozatokat hoztunk.

Itt egy pillanatra megállok a visszaemlékezésben. Úgy érzem, tanulságos lesz, ha a monográfia szerkesztője megvilágítja személyes kapcsolatait Darvas Józseffel, szerzői gárdánk egyik tagjával. Nagyon sokan tudják, hogy osztálytársak voltunk a kiskunfélegyházi Állami Tanítóképző Intézetben. Jó barátok voltunk. Mint miniszter, évekig a felettesem volt. A barátságát saját részemre sohasem használtam ki. Ritkán mentem hozzá, pedig az ajtaja nyitva állt előttem. Mint építésügyi minisztertől egyszer kértem az orosházi múzeum részére egy kis anyagi támogatást. Építkezésre az 5000 forint kevés volt, ezért a minisztérium engedélyével két modern vasvázas vitrint készíttettem. Hosszú ideig a kiállításaink nagyon hasznos bútordarabjai voltak. Ismétlem, saját céljaimra sohasem vettem igénybe barátságát, pedig egyszer megkérdezte tőlem, hová szeretnék kerülni? Az orosházi monográfiában vele írtam meg a város 1945 utáni történetét. Többen rémülködve mondogatták, hogy nem fogja megírni, mert a Nemzeti Színház is nem egyszer cserbenhagyta. Fűnek-fának híreszteltem, hogy 16 oldalt szántam neki, de ha nem kapom kézhez határidőre a tanulmányát, mind a 16 oldalt üresen hagyom és rányomtatom: Ezeket az oldalakat Dar-

vas Józsefnek kellett volna teleírni! Hogy kijelentésem a fülébe jutott-e, nem tudni, de tény, hogy tanulmányát határidőre beadta. Azért is okos dolog volt ezt a fejezetet rábízni, mert ő bátrabban, őszintébben, az igazsághoz hívebben írta meg szülővárosa történetét, mint bárki más. Mint a monográfia szerkesztője írásban közöltem a munkatársakkal, hogy csupán egyetlen munkamegbeszélést tartunk. Úgy is történt. Igaz, 2 óra hosszúig tartott, minden tennivalót alaposan megbeszéltünk, a velejét pontokba foglaltuk, s mindenki kézhez kapta. Sikeres értekezlet volt. Emlékszem az értekezlet után Tóth János építészmérnök azt mondta Darvasnak: „Ez a Gyula hamarosan szent lesz!” — „Már az is!” volt a rövid válasz. E biblikus megfogalmazásból persze csak annyi maradt, hogy mint élelmes szerkesztő Darvas Józsefet felhasználtam a monográfia papíryananyagának biztosítására. Szerzett is nekünk nagyon finom importpapírt. Az egység biztosítása nagyon fontos volt. Minden munkatárs 3 példányú vázlatot készített, s abból 2 példányt az érdekelt munkatársak kaptak. Több kisebb munkaközösséget alakítottunk ki, tagjai a kapcsolatot öntevékenyen tartották. De egymást is támogatták. Szabó Ferenc levéltáros valósággal tölte anyaggal a munkatársait. A kevésbé rutinos munkatársakat lépten-nyomon tanáccsal segítettük. Emberfeletti küzdelmet folytattam azért, hogy a munkatársak tanulmányaikat határidőre beadják, részben sikertelenül. A kész munkákat neves szakemberekkel lektoráltattam. A határidőre a tanulmányoknak csak kis része készült el. Többségüket 1964. év nyarán és őszén adták be, a legutolsó pedig 1965. év januárjában készült el. Ez végtelenül megnehezítette a munkámat. Nem kis gond volt a kéziratoknak nyomdát biztosítani. Végül is a következő megoldás született: A kézirat szedését és nyomását a Békés megyei Nyomdaipari Vállalat Gyulai Telepe, a táblák nyomását, valamint a kötést a Kner Nyomda Gyomai Telepe vállalta. A város a tervezett 1000 példány helyett 1750 példányban rendelte meg a monográfiát.

A nehézségek ellenére 1965-ben elkészült a monográfia. Impozáns mindkét kötete. Az első kötet a vaskosabb: 967 oldal terjedelmű. A 20 szerző tanulmányai a következő egységekre tagolódtak: Oroszáza természeti földrajza; Oroszáza földjének története; A középkori Oroszáza története; A mai település története; Egészségügy—Művelődésügy; Függelék. A tanulmányok bőségesen el vannak látva jegyzetanyaggal, sok szövegközi és egészoldalt kitöltő rajz, táblázat, valamint sok fénykép illusztrálja. Ezek a jó minőségű papíron nagyon hatásosak. A második kötet 783 oldal terjedelmű, 21 szerző tanulmányát foglalja magába. Ezek a következő fejezetekre oszlanak: Oroszáza határának története; A belterület története; Műemlékek; Tanyai település és építkezés; Földművelés; Állattartás; Kismesterségek; A lakosság embertani képe; Táplálkozás; Népviselet; Népi jogélet; Az orosházi nyelvjárás néhány hangtani sajátossága; Népdal; Népmese; Néphit; A népi gyógyítás emlékei; Népszokások. A tanulmányok bőségesen illusztr-

ráltak. A kötet végén mutatjuk be adatközlőinket, majd közöljük Orosháza bibliográfiáját.

Monográfiánk megszületése elsősorban Orosháza Városi Tanácsa Végrehajtó Bizottságának köszönhető, amely munkaközösségünknek a monográfia megírására megbízást adott, és egyben a szükséges költségeket is megszavazta. Elképzelésünket támogatta az MSZMP Városi Pártbizottsága és a Békés megyei Tanács is. A monográfia készülése közben jónéhány levéltár és könyvtár lekötelező módon segítette a munkánkat. A nyomdák is mindent megtettek annak érdekében, hogy nyomdatechnikai szempontból tökéletes könyvet adjanak ki, különösen a Gyulai Nyomda tett nagy erőfeszítéseket, hogy a szerényebb technikai adottságuk ellenére szép és jó munkát adjanak ki a kezükből. A szerzői munkaközösség, a monográfia megjelenése után egy baráti vacsorán látta vendégül a nyomda dolgozóit — hálánk jeléül. A munkaközösség tagjai közül különösen Szabó Ferenc, a Gyulai Állami Levéltár igazgatója, valamint Hajdú Mihály, az orosházi Mezőgazdasági Technikum Levelező Tagozatának tanulmányi vezetője segítette kiemelkedő módon a monográfiát és annak szerkesztőjét. Az is erőt adott a munkához, hogy már a mű megjelenése előtt több mint 500 előfizetőt tudtunk gyűjteni.

Részletesebben nem ismertetem munkánkat, mert a II. kötet Utószavában már megírtam. A legutolsó gondolatot azonban idézem: „... A monográfia esetleges fogyatékosága ellenére is olyan érték, olyan tudásanyag kincsesháza, amiért semmi fáradságot, töredelmet nem sajnálunk. A következő generációk monográfia íróinak pedig tiszta szívből kívánjuk: Végezzenek különb munkát, mint mi. Hittünk munkánkban, mely sok nehézséggel, de sok örömmel is járt”. Mindannyian jólesően olvastuk, amikor Balassa Iván elemző módon ismertette Orosháza néprajzát az *Ethnographia* 1966. évi 3. számában.

A magyar néprajztudomány egyik jelese hosszú, elmélyült ismertetést közölt az „Orosháza története és néprajza” monográfia néprajzi kötetéről vezető szakfolyóiratunkban. Előljáróban leszögezi, hogy a magyar néprajzi irodalom táji vagy egy településre korlátozódó néprajzi monográfiákban szegény. Fejtegetései közepette megállapította, hogy a közösen végzett gyűjtő és feldolgozó munka a magyar néprajz területén nem járt a kívánt eredménnyel, még olyan esetekben sem, amikor azt egy jól szervezett, komoly anyagi eszközökkel rendelkező intézmény igyekezett megvalósítani. Ezért örülünk neki, hogy viszonylag nagyon rövid előkészület után kézbevehetjük Orosháza néprajzának vaskos kötetét. Felteszi a kérdést: Mi volt hát az az erő, amely ezt a külsejében is impozáns munkát létrehozta?

Balassa Iván először is nagyon nagy dolognak tartja, hogy Orosháza városának Tanácsa felismerte, miszerint a város történetének, néprajzának

megírása és megjelentetése múltunk haladó hagyományai iránti kötelességünk, és maradandó emléket állít népünknek.

Komoly elismerést érdemel szerinte a munkaközösség megszervezése és összetartása is. Ismertetésében kiemelte a következő fontos megállapítást: „A monográfia olyan hatalmas munka, mely maximális erő kifejtést kíván a nyomdától, a kiadótól és a szerkesztőtől egyaránt”. Ezután így folytatja: „A kötet például szolgálhat majd a többi hasonló vállalkozások számára, annál is inkább, mert külsejében, tudományos színvonalában túlhaladja azokat a kiadványokat, melyek újabban az ország különböző részein egyre nagyobb számmal jelennek meg. Éppen ez a tény jogosít fel arra, hogy az egész munka beosztásával, az egyes cikkekkel kapcsolatban nemcsak az egyetértésnek adjak kifejezést, hanem rámutassak itt-ott a hiányosságokra is. Köztudomású, hogy az orosháziak Nyugat-Dunántúlról származnak. Jogos tehát az a kérdés, hogy mi maradt meg napjainkig a magukkal hozott műveltségéből.” Balassa Iván megállapítja, hogy ezzel mindegyik tanulmány foglalkozik, de a témák jellegétől és a szakemberek érdeklődési körétől és felkészültségéből adódóan nem egyforma mértékben.

A kötet tizenhét fejezetben tárgyalja Orosháza néprajzát. A munka ismertetője sorrendben mindegyiket elemző módon, de röviden bemutatja és értékeli. A kötet függelékében megtalálhatjuk Orosháza bibliográfiáját, mely jó alapot nyújt a várossal kapcsolatos minden további kutatásnak. Az Utószó részletesen ismerteti a kötet létrejöttének körülményeit, aminek tudománytörténeti szempontból van jelentősége.

A kritikus rámutat néhány hiányosságra is. Míg az anyagi kultúra mennyiségben és minőségben is megfelelő módon van képviselve, addig a szellemi kultúra nemcsak terjedelemben, hanem anyagában is szürke. A lakosság embertani képének vizsgálatát jobb lett volna az első kötet végén elhelyezni. Sajnálatosan kevés az ábra, fénykép, találunk fontos fejezeteket, amelyekből teljesen hiányoznak. Érdemes lett volna, akár a szöveg rovására is az ábrák számát növelni. A kötet kritikusa a következőkkel zárja le elemzését: „A fentebb tett észrevételek nem érintik az egész munka értékét. Kétségtelen az, hogy az „Orosháza néprajza” című kötet sikeres vállalkozás, mely a magyar néprajz és tártudományai számára mindig elsőrendű forrásként fog szolgálni. Ez a kötet lehetővé teszi azt, hogy Orosháza gazdag népi műveltsége ezután megfelelő helyet biztosítson magának az országos jellegű néprajzi összefoglalásokban.”

3. Könyveim: földművelés — állattartás — parasztlelet

a) Földművelés

Tanulságos papírra vetnem első könyvem kiadásának történetét. Tíz éve tanulmányoztam már a hagyományos földművelést a Pusztán, amikor Kardoskút község tanácsának elnöke arra kért, hogy egy tanácsülésen számoljak be arról, milyen eredménnyel járom a Pusztát. Érdeklődéssel hallgattott. Ez felbátorított arra, hogy a következő ajánlatot tegyem: 100 oldal terjedelemben megírom kutatásaim eredményeit, melyet 100 fényképpel illusztrálok. Meg is kötöttük az egyezséget. De a „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” című tanulmányom 200 oldalra rúgott, a fényképek száma meghaladta a 300-at. A tanács a tiszteletdíjat megduplázta. Ekkor kezdett bennem érelődni az a gondolat, ezt a munkát könyv alakban kiadom. Levelet írtam a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztályának, melyben támogatást kértem, hogy tanulmányom könyv alakban megjelenhessen. Indokaimat felsorakoztattam: Tíz éve már, hogy a Pusztán a hagyományos földművelést a legalaposabban és a legrészletesebben tanulmányozom. Évente 25—30 kutatónapot töltöttem kint. Megismerkedtem a legkiválóbb adatközlőkkel, s azokkal dolgoztam. Készülő munkámat a paraszt munkatársaim is átnézték. Tanulmányom 337 gépelt oldalból, 332 db 9×12 cm-es fényképből, 34 db 30×40 cm-es táblarajzból és 26 db 15×20 cm szöveggközi rajzból áll. Nyakamba vettem a világot és elkészült munkámat néhány ismert szakembernek bemutatam. Balassa Iván így írt róla: „A legteljesebb és legrészletesebb leírása az alföldi földművelésnek. Így alapvető, forrásértékű, melyet megjelenés után sokat fognak forgatni. Azt pedig, hogy ennek előbb, vagy utóbb meg kell jelennie, ezt egy pillanatig sem vonom kétségbe”. Barbarits Lajos: „A munka kiadásra nagyon érdemes, alapos, a témában elmélyült munka.” Ezek után elhatároztam, hogy publikálom. Ezért ahhoz kértem támogatást, hogy munkám, értékének megfelelő módon, napvilágot lásson.

Nem telt el két hét, s a Múzeumi Főosztálynak már sikerről számolhattam be. A kéziratot tanulmányomat bemutatam az Egyetemi Néprajzi Intézetnek, a Néprajzi Múzeumnak, a Mezőgazdasági Múzeumnak. A szakemberek egybehangzó véleménye volt, hogy a tanulmány méltó arra, hogy vele az Akadémiai Néprajzi Állandó Bizottság foglalkozzék, és az Akadémiai Kiadó gondozásában jelenjen meg. Kíváncsúnak tartották, hogy a sok elméleti összefoglaló munka után időszerű egy jó leíró jellegű munkát is megjelentetni, annál is inkább, mert a külföld azt igényli.

A kedvező szakvéleményeken felbátorodva, kihallgatást kértem Erdei Ferencről, az MTA főtítkáráról. Alaposan megnézte munkámat. Olyannak találta, melynek kiadását feltétlenül meg kell vizsgálni. Azt mondta, ő veszi kezébe tanulmányom ügyét, s megvizsgáltatja kiadásának lehetőségeit. Azt

is közölte, hogy Gunda Béla és K. Kovács László egyetemi tanárokkal kívánja a tanulmányt lektoráltatni. Azzal bocsájtott el, ha lehetséges, kiadja, de ha nem sikerül, tanulmányom az első díjat kapja. Miután az Akadémiai Kiadónál több kézirat várakozott kiadásra, munkám első díjat kapott. Nem kellett azonban sokáig kéziratommal házalni. Munkám értékét felismerte a Néprajzi Múzeum Igazgatósága és a Néprajzi Közlemények Szerkesztősége. A Néprajzi Közlemények kívánta megjelentetni. Hamarosan tájékoztatást kaptam a Közlemények Szerkesztőségétől: a mellékletek mélynyomással történő elkészíttetésével a Múzeum Központi Propaganda Irodája foglalkozik. Amennyiben a helyi tanácsok anyagi támogatást helyeznek kilátásba, akkor a szövegrész sem sokszorosítással készül, hanem nyomdai úton. Hozzáfogtam segílyt kérni. A Békés és Csongrád megyei, Orosháza városi és Kardoskút községi Tanácsok összesen 12 000 forintot szavaztak meg könyvem kinyomtatásához. Megemlítem, hogy Csongrád megye azért támogatott, mert a Vásárhelyi-pusztá azelőtt része volt Hódmezővásárhely határának, s így Csongrád megyében feküdt. A Néprajzi Múzeum könyvem nyomdai úton való előállítását megrendelte a Gyulai Nyomdától.

Nem sok könyvet vártak olyan türelmetlenül, mint én az első könyvemet. Nem csalódtam. Jobb, szebb lett, mint gondoltam. Még kézbe se veszi az ember, a borítólap máris felhívja magára a figyelmet. Kerti Károly grafikusművész pompás rajza borítja: a nyomtatás egyik jellegzetes mozzanata, a lovak karikára járatása az ágyáson. V a l ó s és igen dekoratív. Örültem, amikor a nevemet nagybetűkkel szedve megláttam a borítólapon. Az csak természetes, hogy a könyv címe megegyeszen akkora betűkkel szedett. A sorozat, amelyben megjelent: Néprajzi Közlemények VII. 2. — egészen kisbetűkkel állt rajta. A könyvemet a Vásárhelyi-pusztá népének ajánlottam: szerény törlesztésül azért, amit a Pusztá nekem adott. A kiadvány 17 ív terjedelemben, 1000 példányban készült. A 112 oldalas könyvet még vázlatosan sem ismertetem. Álljon helyette itt az Előszó teljes egészében:

„Amikor az olvasó kezébe veszi Nagy Gyula „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” című munkáját, akkor a maga nemében páratlan munka elolvasásába kezdhet. A magyar néprajzi irodalomban eddig még senki sem írta le olyan részletelemző alapos-sággal, pontossággal egy viszonylag kis terület földművelését, mint Nagy Gyula. Könyve olyan részleteket örökít meg és olyan folyamatokat rekonstruál, amelyet a kutatók már aligha találhatnak meg. Éppen ez a tény és a leírás alapos-sága teszi munkáját a magyar néprajztudomány fontos forrásává. A nyelvjáráshoz közelálló nyelvezete, jellegzetes szakkifejezései nemcsak a kutatóknak nyújtanak új anyagot, de az olvasónak is élvezetesebbé teszik a szöveg olvasását, és megkönnyítik megértését.

Ezt az anyagot csak olyan ember tudta összegyűjteni és formába önteni, aki gyermekkorától kezdve maga is részt vett a parasztember mindennapi munkájában és jól ismeri a paraszti életet. Csak ilyen módon tárultak fel

Nagy Gyula előtt olyan finom részletek, amelyeket sok más néprajzi gyűjtő figyelmen kívül hagyott volna. E révén teremtette meg adatközlőivel ezt a közvetlen kapcsolatot, amely szinte egyedülálló a néprajzi gyűjtés eddigi gyakorlatában. A könyv egyes elkészült fejezeteit adatközlői a szerzővel együtt vitatták meg, és a kiegészítő megjegyzések tették végül is teljessé ezt a paraszti életet oly precízen megrögzítő munkát. E tevékenységével Nagy Gyula nem csupán kontrollálta pontos anyagát, hanem egyúttal kifejezte megbecsülését is adatközlői, munkatársai iránt.

Útjára bocsájtjuk Nagy Gyula könyvét, amelyről nemcsak azt tudjuk, hogy az elkövetkezendő időkben sokat forgatott fontos forrása lesz a néprajztudománynak, hanem azt is, hogy kevés olyan munka van a néprajzi irodalomban, amely a szerző és az adatközlők olyan bensőséges kapcsolatából, együttműködéséből született volna, mint ez. A kiadás lehetőségeinek a megteremtése is szintén ehhez látszik igazodni, hiszen többen fogtak össze annak érdekében, hogy a munka minél előbb megjelenhessék!”

A 187 szövegoldalt bőséges illusztráció, 32 táblarajz és 100 fénykép teszi szemléletessé. A táblák nagy részét Kerti Károly, néhányat tanítványa, Gyúró István készítette. A táblák jól komponáltak, különösen a vontatás és nyomtatás táblái a szakma európai színvonalán állnak. A fényképek közül 11-et Schiller Jenő készített, a többi a szerző munkája. Mind a táblákat, mind a fényképeket magyar és német magyarázó szöveg követi. A könyv végén kétnyelvű, magyar és német tartalomjegyzék található.

Nagyon vártam az első könyvem ismertetését, kritikáját. 1964-ben meg is jelent Balogh István, a debreceni Déry Múzeum igazgatója tollából az *Ethnographia* hasábjain. Előljáróban megállapítja, hogy minden olyan leírás, amely a korábbi paraszti gyakorlatban élt földművelési eljárásokkal foglalkozik, egy-két évtized múlva forrásértékű lesz. Az ismertető szerint a munkám már ma is az, a 10 évi gyűjtőmunkával összehordott adatok ilyen részletességgel való összeállítása már ma is nehézségekbe ütközne. Munkám főerőssége, „a szinte” egzakt pontosságra való törekvés. Így a vetéstől a termés betakarításáig, elraktározásától a felhasználásig a földművelés minden kis mozzanata hitelesen, plasztikusan és félre nem érthető módon van ábrázolva. Ez a pontosság elsősorban a gabonatermesztés munkáinak leírására jellemző. Egy-két korai szakmunka leírásától eltekintve, nincs is olyan munkánk, amely ilyen pontosan visszaadná a gabona betakarítását a kasza nyelének felillesztésétől a vontatóba rakásig. A kapásnövények termesztéséről szóló fejezet kissé elnagyoltabb. A könyvem ismertetője szerint a leírások azt is elárulják, hogy az egyes munkafázisokat nemcsak a saját szememmel láttam, vagy hallomásból ismerem, hanem magam is megpróbáltam. Úgy vélem, az alábbi értékelő megállapítást csak idézőjel között illik közölni: „Nagy Gyulának a szemnyerés módjáról, a nyomtatásról és a szórásról szóló leírása pontosság tekintetében egyedül áll a néprajzi irodalomban.” Igen tanulságosnak tartja azt a két táblát, amelyen a búza és árpa nyomtatásának egyes fázisait időgrafikonban tüntettem fel.

Nagyon használhatónak tartja a munkaeszközök rajzainak tábláit is. Mivel az eszközök méreteit a táblák magyarázó szövegében közlöm, a leírásuk pedig a szövegben található meg, így a feldolgozás egy átlagos parasztgazdaság eszköztára is. A gabona és a kukorica termesztésének és a szénamunkának főbb fázisait bemutató fényképek teszik a munkát szemléletesebbé és hitelesebbé.

Tanulság okáért felsorolja a kritikus az észrevételeit is. A teljesség igénye megkívánja, hogy a megkezdett munkámat folytassam. Az Alföld paraszti gazdálkodásával művelődéstechnikai tekintetben az 1840-es évektől kezdve a magyar mezőgazdasági szakirodalom sokszor és behatóan foglalkozott. Kísérletnek sem lenne utolsó ezeket a tudósításokat a még élő anyaggal összevetni. Kíváncsinos lenne a meglevő, ki nem adott anyagom kiegészítése és a kiegészítés önálló kötetben való megjelentetése a recens anyagból oly módszerrel, amilyent a nyomtatási időgrafikon összeállításánál alkalmaztam. További munkára ösztönzött Balogh István azzal, hogy bírálatában megemlítette azt, miszerint a felsorolt kifogások távolról sem csökkentik a munkám érdemeit. És örül annak, hogy jómagam és a könyv szerkesztője is utal a könyv előszavában, hogy ez a tanulmány csak része egy nagyobb összefoglaló műnek, amelynek megjelenésére előbb-utóbb sor kerülhet. Az elmúlt évtizedben még megfigyelhető állapotok összevetése a történeti anyaggal és a termelés társadalmi viszonylatainak vizsgálatával a teljesség olyan fokára emelné ezt a monográfiát, amely néprajzi irodalmunkban ebben a vonatkozásban egyedülálló lenne. Ezzel az Alföld egy jelentős területére a tipikus paraszti gazdálkodásnak olyan monográfiája készülne el, amely példamutató lenne.

Még be sem fejeztem a hagyományos földművelés kutatását, máris elkezdtem a pusztai állattartás emlékeinek számbavevését. A Pusztá rendkívül alkalmas a paraszti állattartás tanulmányozására is. Igaz ugyan, hogy a félszilaj pásztorkodás 1945-ben megszűnt, de nyomai az istállózó állattartásban is elevenen élnek. Az istállózó állattartás kutatása eddig el volt hanyagolva, a belterjes állattartást alig vizsgálták. A legutóbbi időkig minden tanyához nagy gyöp tartozott, különösen a szikes részeken. A legelő viszonylagos bősége elősegítette az állattartás külterjesebb formáinak életben maradását, illetve meghosszabbítását. A talaj minősége és a hagyomány kialakította azt a tudatot, hogy a vagyon alapja a jószág. Beléjük ivódott a jószág szeretete és megbecsülése. Ez tette a Pusztát alkalmassá arra, hogy a területén a hagyományos állattartást is felgyűjtsem. A gyűjtési módszeremről részletesen beszámoltam a könyvem bevezetésében. Kutatásaim során az emlékezettől az 1960-as évekig gyűjtöttem az adatokat és dolgoztam föl.

b) *Állattartás*

A második könyvemet a Néprajzi Közlemények sorozat 1968. évi 1—2. számában adta ki a Néprajzi Múzeum és a MTA Néprajzi Kutató Csoportja 1968-ban, „Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán” címmel. Ezt is a Vásárhelyi-pusztá népének ajánlottam. A fedőlap teljesen megegyezett az első könyv fedőlapjával, csak a címében különbözött. A belső címlap után megtudjuk, hogy a könyvet a Szerkesztőbizottság élén álló Takács Lajos rendezte sajtó alá. Hofer Tamás és Földes László lektorálta. Visszagon dólva a megjelenése körüli időkre, az első könyvem sikere egy kicsit elkényeztetett. Azt gondoltam, hogy ennek a könyvnek a megjelenése már könnyebb lesz, hiszen egy sikert aratott munkát tudtam már fölmutatni. Tévedtem. 27 intézménytől kellett anyagi támogatást kérni, hogy a könyvem megjelenhessék. A szerkesztőség Előszava erről a következőket írja: „Ez a könyv azonban nemcsak szerzője erőfeszítéséből született. Joggal sajátjának tekinti a Vásárhelyi-pusztá s a környező tájak népe is, de nemcsak azért, mert jó emlékezetű idős adatközlői adták hozzá tudásukat. Azt, hogy a munka kéziratból könnyvvé válhatott a Pusztát és a környező földeket művelő termelőszövetkezetek, állami gazdaságok, könyvtárak, iskolák és községi, városi tanácsok anyagi segítsége tette lehetővé. A könyv így mintegy a békési földműveseknek, a Néprajzi Múzeumnak, a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatócsoportjával való összefogásából született azért, hogy számunkra megörökítse a napjainkban gyorsan változó paraszti munkát, rögzítse népi kultúránknak ezt az értékes darabját”. A 159 oldal szövegét 18 táblarajz illusztrálja. A rajzok Szemenyei Bálint mérnök munkái. A 32 fényképet a szerző készítette. A táblákat, képeket bőszeges szöveg magyarázza. Könyvem anyagát és színvonalát a sok adatközlőmnnek köszönhetem. A legjobb adatközlőm: Szántay István már nem érhette meg a könyv megjelenését. A lektorokon kívül még Hajdú Mihály önzetlen segítségét is élveztem. A könyv végén német nyelvű rövid összefoglalás és táblák, képek jegyzéke található. Barabás Jenő néprajzos, egyetemi docens hosszú és magvas ismertetést, kritikát írt a „Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán” című könyvről a Békési Élet 1969. évi 2. számában. Egyetértett azzal az elgondolással, hogy elsőszéget biztosítottam a paraszti kezes tartás feldolgozásával, mert a szakkutatás igényei is ilyen irányban mutatkoznak elsőszorban. Tálasi István az 1963. évi néprajzi kongresszuson különösen hangoztatta a paraszti istállózó állattartás vizsgálatának fontosságát. Munkám hiánypótló jellegű, mert: „... hasonló elmélyültségű munka a kezes tartásról nem áll rendelkezésünkre”. Forráskiadvány ez, ugyanúgy mint az Úriszék, vagy az Urbáriumok kötetei, csak valamivel későbbi időszakra vonatkozik. A mű egyik legfőbb értékét abban látja, hogy statisztikai adatok nélkül, kizárólag az állattartó kultúra elmélyültségét plasztikusan mutatom be, hogy milyen kiemelkedő volt az állatok jelentősége a paraszti gazdaságban, háztartásban. A néprajzosnak éppen a

tartásmód részleteinek feltárásán keresztül kell felhívni a figyelmet a termelőtevékenység jelentőségére. Az ismertetés megemlíti, hogy a rögzítésében módszeresen törekedtem adataimnak időhöz kötésére, bár több esetben ezt árnyaltabban is tehettem volna. Az ismertetés elismeréssel szól a mű stílusáról: „A szerző fogalmazása sallangmentes, világos és tömör.” Bírálom azt is megjegyezni, hogy a rajzok és fényképek aláírását jobban egyeztetni kellett volna, s így a némi ismétlést el lehetett volna kerülni. Viszont a kötet rajzai igen kiválóak, a néprajzi publikációk átlagos szintjét meghaladják. További hiányosság: A Pusztai trilógiám első kötetében a földművelésben közlöm, hogy a Pusztát kétféle lakosság ülte meg, a vásárhelyi őslakosság és a „befurakodó” orosháziaiak. S kár, hogy az állattartási munkámban sem konkretizáltam. „Helyes lett volna mind a földművelés, mind az állattartás vizsgálata során konkrétan megmutatni. Ez legalább olyan fontos kérdés, mint az agrártechnika ismertetése.” Mindezeket a hiányosságokat a Paraszti trilógiám utolsó tagjában, a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvemben, a „Kétféle népesség” fejezetben dolgoztam fel részletesen.

Az állattartás kötet ismertetését Barabás Jenő felhasználta arra, hogy röviden foglalkozzon az immár 2 évtizedet meghaladó kutatói tevékenységgel. Miután megállapításai tanulságosak, a lényegét közlöm. Megállapítja, hogy a múzeumi munkámon keresztül kapcsolódtam be a néprajzi kutatásba. Publikációimat ismerve, szerinte jól megfigyelhető igényeim folytonos növekedése. A csúcstól szerinte az „Orosháza története és néprajza” jelenti, amelyet Balassa Iván az Ethnographia 1966. évfolyamában elismerően méltat. Barabás Jenő szerint is az Orosháza monográfia jelentősége jóval túlmutat egy szakkutatói ág érdeklődési körén az ismeretek széles halmazának feltárásával. Munkásságom lényegét mégis a néprajzi tevékenységem jelenti, döntően az agráretnográfia körében. Kutatásaim csak látszólag lokális jellegűek, eredményeim azonban egy nagytáj, a magyar Alföld gazdálkodásmódjának reprezentációját jelentik. A „Takarás és nyomtatás a kardoskúti (Békés m.) Kérdő-tanyán” az Ethnographia 1954. évfolyamában bizonyára azon cikkek közé tartozik, melyet 50—100 év múlva is fellapoz az, aki a magyar földművelés, gabonatermesztés technikája iránt érdeklődik.

Az értékelő kiemeli, hogy a néprajztudomány közreműködésének köszönheti, hogy sikerült filmre venni a Kérdő-tanyán a nyomtatás egész munkamenetét. Találó a megállapítás, hogy munkáim nem spontán módon, semmi esetre sem öncélúan jöttek létre, szerves részei a bizonyos mértékig tervszerű néprajzi kutatásnak, annak a programnak, amelyet Tálasi István hirdetett meg 1951-ben. A megállapítás jólesett. Én is azokhoz tartoztam, akik a rájuk eső részt kifogástalanul teljesítették: „... bár ennyire megvalósult volna minden részlete”. Munkásságom tehát egy országos kutatási terv szerves része volt.

Barabás Jenő szerint „Nagy Gyula ezt a feladatot tudományunk mai

szintjén az oly nélkülözhetetlen körületekintő precizitással, aprólékos műgonddal végezte. A tárgyas leírásokon keresztül is átsüt azonban tiszteltreméltó patriotizmusa, azzal a szűkebb közösséggel, Orosháza dolgozó népével való meleg együttérzése, amelyhez tartozónak vallja magát, amelynek alkotó tevékenységét, mindennapi életét, hagyományait, tudásanyagát kívánja szélesebb körben megismertetni.”

c) *Parasztélet*

Mi tagadás, sokáig nem gondoltam harmadik könyvem írására. Idők folyamán úgy látszik, kipihentem a két könyv s az orosházi monográfia szerkesztésének fáradalmait, újabb komolyabb munkára éheztem. Ez nem lehetett más, mint a két könyvem folytatása: a Pusztán folyó parasztélet megírása. Amilyen erősen menekültem eddig a nagy feladat elől, éppen olyan lelkesedéssel fogtam hozzá. A publikálásaim során nyert addigi tapasztalatokra támaszkodva még módszeresebben fogtam hozzá. Tanulságos volna részletesen közölni, de miután könyvem Utószavában mindezeket megírtam, most elállok tőle.

A gyűjtés három évig tartott, s a gyűjtött anyag több mint 1000 gépelt oldalra rúgott. 1972. év január hó 15-én elkezdtem könyvem írását. Egy félévi megfeszített munkával megírtam első fogalmazásban könyvem szövegét, sőt le is gépeltem. A 20 ívnyi, mintegy 640 gépelt oldalnyi szöveg napi 14—16 órai munka eredménye. Nagyon szerencsés ötletnek bizonyult, hogy annak idején a gyűjtésemet a paraszttal átnéztem, és a megjegyzéseiket figyelembe vettem. Ezt fejlesztettem tovább. Amint elkészültem az első fogalmazásom gépelésével, elhatároztam, hogy a legjobb adatközlőimmal elolvastatom, lektoráltatom. A parasztlektorokat nagyon alaposan felkészítettem munkájukra. Egy útmutató jellegű körlevélben pontokba foglaltam mindazokat, amelyeket munkájuk során szem előtt kell tartaniuk. Mind a 11 parasztembert felkerestem, és szóval is nagyon részletesen elmagyaráztam teendőiket. Bőséges technikai útmutatásokkal is elláttam őket. Majd egy hónap múlva összejöttek, és akkor látták meg igazán, hogy mire vállalkoztak. Száznál is több javítást, kiegészítést, elhagyást, módosítást javasoltak. Javasolataikat minden esetben figyelembe vettem. Ha nem, akkor is legtöbbször árnyaltabban fogalmaztam meg a kérdéses részt. Eredményes munkájuk nélkül halványabb volna a Pusztai életéről festett képem.

A kéziratot Barabás Jenő kandidátus, egyetemi docens lektorálta. De nemcsak lektorálta, hanem a szerkesztését alaposan átformálta. Az 1973. évi május havában készült lektori véleménye 15 sűrűn gépelt oldalból áll. Főbb megállapításai a következők: Miután a paraszti élet egész gazdagságát az etnográfiai kutatás kialakította rendben alig-alig lehet érzékeltetni, azért vállalkozott egy olyan kísérletre, amelynek a kereteit az életmód egy-egy jelölke ki. A parasztélet bemutatására egy oldottabb forma teremt le-

hetőséget, s a szerző ennek kialakítására törekszik anélkül, hogy a tudományos kutatás követelte hitelesség igényét csorbította volna. Az általános rész zárómondatai: mindezek a megállapítások úgy összegezhetők, hogy a mű rendkívül jelentős, új utakat kereső és találó tudományos vállalkozás. Több évtizedes megfigyelés, és két évtizedes tudatos kutatás az alapja a műnek. Ennek megfelelően teljesen új anyagot hoz, és új összefüggéseket világít meg. Mivel eredeti anyaggyűjtésről van szó, a felhasznált irodalom szerepe itt teljesen alárendelt. A lektori vélemény „A mű szerkezete” című része valóságos áldás volt könyvem számára. Idézem: „Megítélésem szerint a szerző első lépésben javasolt megoldása a szerkezetre nem szerencsés. Túlságosan magán viseli a tematikus bontás hatását. Csak bizonyos átcsoportosításról van szó, ami nehézség nélkül megoldható. Lektori véleményemhez csatolok egy új szerkezeti javaslatot”.

Ami a szöveg stílusát illeti, a lektor erősen javításra szorulóknak minősítette. A szöveget gördülékenyebbé kell tenni. A tőmondatok indokolatlan burjánzása egészen táviratjellegűvé teszi a szöveg egy részét. Sokszor indokolatlanul használok a drasztikus kifejezéseket. Még sok hasonló tanácsot kaptam a stílus szebbé, jobbá tétele érdekében. Csak röviden szól a melléklet anyagáról: „Egyenesen elragadó!” — Új erőt adott a lektori vélemény befejező része: „A kézirat olyan, mint a csiszolatlan gyémánt. Nagy érték van benne, de az nincs eléggé kimunkálva, állapota nyers. A hozzáértő szem azonban ebben a formában is észlelheti a benne rejlő értékeket. Egy letűnt vagy csak talán letűnő félben lévő életforma oly plasztikusan áll előttünk e hasábokon, amilyenekkel ritkán találkozhatunk. Biztos, hogy a Puszták népe szebben megírt munka, nem is gondolom, hogy a szerző versenyre kívánna menni Illyés Gyulával. De az biztos, hogy adatgazdagságában, a részletek megelevenítésében azt meghaladja. Műfaja más, Illyés nagy művész, és jó szemű ember, Nagy Gyula tudós kutató, nem annyira a széles horizont feltárására törekszik, hanem aprólékos gonddal rögzíti a valóság tényeit. Beszélnek azok maguktól is, csak olvasni tudni kell. Emlekműnek szánta a szerző ezt a művet, s úgy gondolom, hogy méltó is azokhoz, akiknek emelni kívánta. Úgy gondolom, hogy nem kell melegebb ajánlás ennél a munka kiadásához”.

A készülő könyvemről szóban és írásban többször is beszámoltam a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságának. Felhívtam a figyelmet arra, hogy terjedelménél fogva komoly gondot fog okozni a kiadása. Többször vállaltam, hogy magam is igyekszem előmozdítani a megjelenését. Tervem az, hogy a Vásárhelyi-pusztai területén működő közületek, termelőszövetkezetek, és állami gazdaságok stb. anyagi segítségével elkészíttetem az összes kliséket, és esetleg a kliséket ki is nyomtattatom. Miután már két könyvem így készült, gyakorlatom lévén, rövid idő alatt az alábbi eredményről, komoly felajánlásokról számolhattam be:

1. Dél-Békés megyei Termelőszövetkezetek Területi Szövetsége, Orosháza	30 000 Ft
2. Szabadság Tsz, Orosháza	5 000 Ft
3. Új Élet Tsz, Orosháza	5 000 Ft
4. Rákóczi Tsz, Kardoskút	5 000 Ft
5. Állami Gazdaság, Orosháza	2 000 Ft
6. Városi Tanács, Orosháza	5 000 Ft
7. Kardoskúti Községi Tanács	5 000 Ft
8. Gépjavító Állomás, Orosháza	5 000 Ft
9. Vas- és Műanyag Ksz, Orosháza	5 000 Ft
Összesen:	67 000 Ft

A pénzügyi akciók lebonyolítására a múzeum nevére az orosházi OTP-nél csekkszámát nyitottam, és a pénzügyi művelet ellenőrzésére felkértem a Megyei Igazgatóságot. Azt is megjegyeztem, hogy az anyagi támogatás fejében megfelelő példányszámokat ígértem az adakozóknak. A megyei Igazgatóság 28/62—1/1972. számú iratában arról értesített, hogy a készülő könyvem a most meginduló Békés megyei Múzeumok Közleményei sorozat 4. számaként jelenik meg. Az utolsó könyvem kéziratát különös gonddal készítettem el. Amikor a nagyon szépen gépelt, kitűnő illusztrációkkal bőven ellátott, keménytáblák közé fűzött kéziratot letettem a Szegedi Nyomda asztalára, Dobó József, a Műszaki Osztály vezetője nagyot nézett, és megállapította, hogy mostanában nem is látott ilyen szép kéziratot. Erre megjegyeztem, hogy ezzel is szeretném megkönnyíteni a nyomdászok munkáját. Az osztályvezető felállt, és közölte velem, hogy ezért a nyomda cserébe szép könyvet ad. Erre kezet fogtunk. Így történt. 1975-ben megjelent a valóban szép könyvem.

A könyv vászonkötésben, borítólappal jelent meg. Mindkettőn egy vetőembernek, Szántay Istvánnak, a legjobb adatközlő alakjának körvonalai látszanak. E rajznak két jelentése van: jelképezi a földművelést, de a népművelést is. A borító hátlapján néhány mondat elmondja a könyv lényegét. A fülrészen látható fényképen Galli Bálintot faggatom, a pusztai kutatásaimban első és utolsó adatközlőmet. A borítólap és kötéstervezet Gyúró István grafikusművész munkája. A vaskos kötet 59,8 ív szöveggel és 88 oldal műmelléklettel, valamint 3 térképmelléklettel 2100 példányban jelent meg. A címlap hátlapján olvashatók a lektorok és parasztlektorok nevei: Benkő Loránd, Bodrogyó György, Dömötör János, Győry Dániel, Kéri Menyhért, Megyeri János, Oltvai Ferenc és Szabó Ferenc, valamint Csizmadia Imre, Dani András, Györgyi Lajos, Juhász Nagy Vilmos, Koczka Pál, Násztor György, Pál Flórián, Sárközi Ferenc, Erdős Tóth Sándor, Varga Ferenc és Újj Istvánné. Ugyancsak ezen az oldalon soroljuk fel a kiadást támogató intézményeket.

László Gyula tanszékvezető egyetemi tanár köszönti az Olvasót. A neves

régészprofesszort azért kértem fel erre, mert Kiss Lajos: „A szegény ember” című könyvének az előszavát is ő írta. Könyvünket így mutatja be: „Lehet-e még valamit is mondani a vásárhelyi paraszti életről Kiss Lajos „szegényembere” után? Nagy Gyula pompás könyve megmutatja, hogy lehet. Még sok minden van, amiről „az Átya” nem írt. Kiss Lajos elsősorban a városban lévő szegénysor krónikása volt, Nagy Gyula pedig a Pusztáé, a Tanyáké. Leltári hűséggel írja le a vásárhelyi és az orosházi tanyai emberek életét. A könyv minden szavából felénk sugárzó hitelesség olyan, akárcsak a bíróság előtti vallomás, ahol a tanú érzi a felelősséget, tudja, hogy minden szava, beszéde minden árnyalata perdöntő lehet”. — A könyv bemutatásának utolsó bekezdése is ide kívánczodik, mert ott a lektor felsorolja munkatársait: „Nagy Gyula lelkiismeretessége igen jellemző, hogyha olyan tárgyhoz ér, amelynek nála jobb tudója van, átadja a szót annak. Így kérte fel a Pusztta természetrajza megírására Szabó Istvánt, Péczely Györgyöt, Kiss Istvánt és Sterbecz Istvánt, a pusztai közigazgatás rajzát Szabó Ferencnek köszönhetjük, a nyelvtudományi feldolgozás Hajdú Mihály munkája, a néphit megírására Bálint Sándor professzor vállalkozott. A betyárhistóriákat Nagy Anikó dolgozta fel, a Pusztta irodalmi megjelenését Grezsa Ferenc és Sipka Sándor kutatta. Elek László a Pusztta népdalköltőjét, Rózsa Imrét mutatta be. Nagy Zoltán pedig a parasztember szépérzékét vizsgálta. A családi ünnepeket Beck Zoltán elemezte, végül a tanyák pusztulását Szentí Tibor vázolta fel”.

A könyv szövegére a László Gyulától vett idézetek rávilágítanak. Az, hogy hogyan tagolt, Barabás Jenő lektornak köszönhető. A parasztlelet semmiféle sémába nem szorítható jelenségeit az ő útmutatása szerint csoportosítottam. Ezt a nagyon fontos dolgot egy példával illusztrálom. A ganétagosásról a parasztember nyári munkája, a lekvárfőzésről az őszi és a disznóölésről pedig a téli munkája során emlékeztem meg. Ezek az évenként egyszer végzett munkák a szövegben távol estek egymástól. Darabossá tette a folyamatos élet leírását. A lektor útmutatása alapján ezeket a ritka eseményeket a szövegből kiemeltem és „Nem mindennap” címszó alatt csoportosítottam. A külön oldalra került fejezetcím alá a következők kerültek: a tanya átalakítása, vályogverés, sárzás, meszelés, nagytakarítás, ganétagosítás, disznóölés, birkavágás, szappanfőzés és nagymosás, sajtkészítés, lekvárfőzés, pálinkafőzés, karikásostor készítés, tilalmas dolgok. Ezek a valóban nem mindennapi munkák szoros kapcsolatba kerültek egymással, de a fejezet címével is. E módszer következetes alkalmazásával tagolt lett az egész szöveg. — A szöveg elején 6 színes kép adja meg a Pusztta hangulatát. A képeket Murvay Árpád, Szentí Tibor és Erdős Péter felvételeiből válogattam. Ezenkívül 22 egész oldalas táblarajz és 3 beragasztott térkép támasztja alá a szerzők mondanivalóját.

A kötet vége felé felsoroltam az adatközlőimet, valamint azokat, akik segítséget nyújtottak. Ezután a munkatársak, társszerzők, lektorok, paraszt lektorok, grafikusok és főbb adatközlők rövid életrajzát közlöm. Az

utószóban részletesen megírom néprajzossá válásom és e könyv születésének tanulságos folyamatát. Ezután a szó- és tárgymutató következik. Tartalmazza a könyv minden szakkifejezését, nyelvjárási szavát és munkafolyamat vagy tárgy megnevezését. Majd angol és német nyelvű összefoglalás, képaláírások és tartalomjegyzék következik. Végül 176 db nagyméretű kép zárja le a könyvet.

Katona Imre egyetemi docens ismertetője és kritikája a Vásárhelyipusztai néprajzi trilógiájának befejező kötetéről a Békési Élet 1977. évi 1. számában jelent meg. Az ismertetést azzal a megállapítással kezdi, hogy életművem, a Vásárhelyi-pusztai néprajzi monográfiájának kötetei meglehetősen gyorsasággal követték egymást: a földművelésről szóló kötet 1963-ban, az állattartás 1968-ban, a befejező rész pedig 1975-ben jelent meg. Közben tető alá hoztam Orosháza monográfiáját 1965-ben. Katona Imre nagyon értékeli azt, hogy nemcsak megírtam, hanem ki is adtam azokat. Ennek alapján úgy látja, hogy az egyik legeredményesebb tagja vagyok a Viharsarok oly népes és kitűnő történeti, nyelvészeti, irodalmi, levéltári és néprajzi kutatógárdájának, akikkel együtt szűkebb pátriánk megismerését és megismertetését országos viszonylatban is az elsők között végzi. A kritika tág teret szentel az általam megírt fejezetek mérlegelésének. Előljárójában megállapítja, hogy a szokványos leíró részekben túlmenően sikerrel bírkózik meg olyan feladatokkal, mint például a családban, a társaságban, valamint a bandában végzett munkák. Főként a pásztorélet jellemzésében, a mezőgazdasági műveletek és eszközök leírásában az előző kötetek tanulságait is felhasználom. Munkám sok finom részletét észreveszi: szép leltárt kapunk a tanyáról, képeket a tanyai életről. Még azt is megállapítja az ismertetés, hogy az élet minden apróságára felfigyelek. Előnyömnek tudja be, hogy nem riadok vissza az ún. „nem néprajzi” fejezetek kidolgozásától sem. Nagyon tetszenek bírálónak az olvasóköri körökben készített rajzok, valamint szinte mesteri módon jellemezem a régi és új malmokat, ipari üzemeket, a malmok körüli találkozásokat. Ahogy írja: „... a kocsmázásoknak, a különféle multságoknak szinte utolérhetetlen pontos leírását kapjuk: ebben odáig megy, hogy a mulatós, könnyűvérű emberek „névsorát” is közli. (Nagyon jóban lehet velük, hogy nem haragszanak érte — állapítja meg Katona Imre.) A jószemű bírálónk észrevette fiam, lányom fiatalkori munkáját. Újszerű kísérletnek tartja Nagy Zoltán: „Szép — különös — érdekes” című fejezetét, mely a paraszti ízlés eddig megválaszolatlan kérdéseire keres feleletet. Nagy Anikó pedig jó érzékkel válogatta össze a legjellemzőbb betyártörténeteket és bemutatja ideáltípusaikat is.

A kötet boncolgatása közben napfényre kerültek munkám fogyatékosai is, okulás céljából ezekre is rávilágít a jóindulatú kritikus. Katona Imre elsősorban azt hiányolja, hogy a hallatlan bőségben kevés hely jutott a folklórnak, mely itt az átlagosnál bizonyosan szegényebb is. Ugyancsak halvány a társadalmi tagozódásról, a foglalkozási — vagyoni különbségekről adott kép is. A fejezetbontás jó, bár eléggé sok az átfedés. Bírálónk em-

lékezete szerint az előző kötetnél is gyakori az azonosság; mindez azonban majdnem elkerülhetetlen. Viszont e könyv minden lehető melléklettel el van látva, ami csak a könnyebb használatát elősegíti.

Katona Imre értékelése: „A szerző és munkatársai Barabás Jenő lektor, valamint mások is kitűnő munkát végeztek, néprajztudományunknak nagy nyeresége ez a most már teljessé vált monográfia. A szerző elégedett lehet, hogy életművét tető alá hozta, más tájak pedig elirigyelhetik: milyen jó is lenne, ha minden vidéknek lenne egy ilyen Nagy Gyulája!” — Könyvem végén talán aggodalommal kérdeztem szinte magamtól: „Olyan szeretettel fogadják-e, mint amilyennel én írtam? Én mindent megtettem, ami erőmtől és tehetségemtől tellett!”. Katona Imre kritikusunk is László Gyula előszóíró értékelését használja fel feleletül: „Megtaláltuk Nagy Gyula munkájának nemcsak a jelenre, de a jövőre érvényes értelmét is: fenntartja, megmutatja népünk egy kis szigetének műveltségét, e műveltség sokrétű gazdagságát, amely semmivel sem volt kisebb értékű, mint a városi ember műveltsége . . . őszinte köszönetet mondok a szerzőnek, hogy a Puszta életének ilyen nagyszerű monumentumát adták a magyar nép kezébe. Felséges ajándék!”

Miben látom a könyvem jelentőségét? Egy viszonylag kicsi, de jól körülhatárolható területen kutattam. A Vásárhelyi-puszta rendkívül alkalmas volt a vizsgálódásra. Hatalmas anyagot hordtam össze, amelyet a parasztokkal átnézetttem, javaslataikat figyelembe vettem. A gyűjtés során rögzített közléseket nem alakítottam át, s így könyvem nem más, mint a Pusztán élő parasztok őszinte vallomásai. A Pusztáról írt 3 könyvemet a nyelvészek is haszonnal forgathatják. Ha számba veszem a Pusztán élt Csizmadia Imre önéletrajzi köteteit: „Pirkadattól delelőig” és „Delelőtől alkonyatig”, valamint a vásárhelyi Szentí Tibor: „A tanya” című munkáját, úgy tűnik, hogy talán országunkban kevés olyan tenyérnyi terület van, amelyről 6 figyelemreméltó könyv megjelent.

NEGYVEN ÉV MÚZEUMI SZOLGÁLTATBAN

**Kineveztek főhivatású muzeológussá
Családunk anyagi helyzete
Nagy ambícióval végeztem a
nyilvántartásokat
Nem mindennapi feladatunk
Nagy változásokon estünk át
Akik segítették munkámat
Fizetésem alakulása
Nyugdíjaztatásom**

IV. NEGYVEN ÉV MÚZEUMI SZOLGÁLATBAN

1. Kineveztek főhivatású muzeológussá

a) *Kinevezésem előzményei*

1950. február 17-én a MMOK 3.289/1950. szám alatt arról értesítette az orosházi múzeumot, hogy a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja működését megkezdte. Egyidejűleg a Közgyűjtemények Országos Felügyelőisége és a Műemlékek Országos Bizottsága munkáját megszüntette. Ekkor már küszöbön állt az ország múzeumainak államosítása. A MMOK negyedévente összehívta az ország múzeumigazgatóit tanácskozásra Budapestre. Az egyik ilyen múzeumvezetői konferencián Ortutay Gyula elnök bejelentette az ország összes múzeumainak közeli államosítását. Még most is hallok azt a dübörgő tapsot, amely e bejelentés után kitört. Mindnyájan vörösre tapsoltuk a tenyerünket.

1950. április 15-én a MMOK 4501/1950. sz. alatt értesítette az orosházi múzeumot, hogy a MMOK megbeszélést folytatott a BM. Személyzeti Osztályán, amelynek eredményeként a Központ a városi múzeumnál rendszeresített néprajzos segédmuzeológus állásra az én kinevezésemet hozta javaslatba, s erről értesítette a város polgármesterét. Engem pedig felszólított, hogy pályázati folyamodványomat életrajzzal szabályszerűen felszerelve haladéktalanul adjam be.

1950. április 27-én adtam be a polgármesternek kérésemet, hogy az orosházi városi múzeumnál a BM. 1.627—2/1950. B. M. II. 2-sz. rendeletével szervezett segédmuzeológusi állásra kinevezést nyerjek.

b) *Kinevezésem*

1950. szeptember 16-án Orosháza város Végrehajtó Bizottsága 525—45—6/1950. számú véghatározatával arról értesített, hogy kinevezett engem a Városi Múzeumhoz segédmuzeológusi állásra 1950. évi szeptember 1-i hatállyal a 712. kulcsszám 1. fizetési fokozatba, havi 950 Ft illetmény alapfizetéssel. Az indokolásból kitűnt, hogy a MMOK 10808/1950. sz. átiratával kérte, hogy a város 710. kulcsszám 2. fizetési fokozatba soroljon 1000 forintos fizetéssel. A város arra hivatkozott, hogy a városi létszám megállapításánál a bizottság a fenti munkakört 712. kulcsszám alá sorolta, és a

hivatkozott kulcsszámnak megfelelően lett biztosítva, ezért engem a rendelkezésrészben foglaltak szerint kellett sorolni.

1950. szeptember 19-én Békés megye Végrehajtó Bizottsága IX. Oszt. Oktatási Alosztálya közölte velem, hogy miután az orosházi V. B. 13—4/1950. sz. jegyzőkönyve szerint segédmuzeológussá nevezett ki, tanítói beosztásom alól azonnali hatállyal felment, és illetményem beszüntetése iránt intézkedik.

1950. december 27-én MMOK 15.268/1950. szám alatt Ortutay Gyula közölte velem: „Megbízom Önt az Orosházi Múzeum vezetésével, a megbízás kiterjed a múzeum részére bárminő címen érkező pénzellátmány a helybeli postahivataltól történő felvételére és kezelésére”.

Így lettem az orosházi múzeum segédmuzeológusa, illetve az orosházi állami Juhász Balázs Múzeum igazgatója.

c) *A múzeum neve*

Az orosházi múzeum neve az 1950-es évek elejéig Juhász Balázs Múzeum volt. Ez természetes is, hiszen a gyűjteményt Ő alapította. Felettes hatóságunk a MMOK, megkérdezésünk nélkül, Szántó Kovács Múzeum névre változtatta. Magyarázata a következő: Bármilyen nagy dolog is volt a múzeum alapítása, a Tanár Úr neve csak a városunk határáig élt. Ezzel szemben a Központunk tudatában úgy élt Orosháza, mint a Viharsarok góca. Miután az 1891-es véres május 1-i forrongásnak nem volt vezéralakja, a szomszédos Vásárhely segített ki bennünket. A vérbeli orosházaiak nem tudtak szó nélkül elmenni a névcsere mellett. Elismerik, hogy Szántó Kovács János a vásárhelyi agrármegmozdulás kiemelkedő alakja volt, de semmi köze sem volt Orosházához — mondták. Röstellkedve vallom be, hogy akkor nem volt elég erőm és merszem megfelelő orosházi nevet ajánlani feletteseimnek. Napjainkig Szántó Kovács János neve már jelképpé vált, szívesen viseli a múzeum, a közönség is így fogadja.

2. Családunk anyagi helyzete ebben az időben nem volt valami rózsás

a) *Rendkívüli segílyt kértem*

1958. március 10-én rendkívüli segílyt kértem a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Osztályától. A 78/1958. számú beadványomat az alábbiakkal támasztottam alá: Nehéz anyagi körülményeim egyik főoka az, hogy 5 tagú családom teljesen az én fizetésemből él. Feleségem a háztartásunkat vezeti és a kiskorú gyermekeinket gondozza. Orosházán alig van nőknek való elhelyezkedési lehetőség. A ruha, cipő és táplálkozás előteremtéseinek gondja már-már aláássa egészségemet is. Nélkülözésünk másik fő oka az, hogy bérelt lakásom az elmúlt évben talajvíz feltörése miatt részben összeomlott,

s csak szükséglakást kaptam. Kénytelen voltam építkezni. Igaz, kaptam építkezési kölcsönt, de az építkezéssel járó terhek még így is meghaladják teherbíróképességemet. Felsoroltam, hogy mit tettem anyagi nehézségeim leküzdésére. A házépítés céljaira sajátkezűleg lebontottam feleségem tanyai örökségét. Az 1957. évi november 15-én kezdődő építkezésnél a szabadságom és a szabadidőm alatt minden napszámosmunkát én végeztem. A tető alá került épületben az összes napszámosmunkákat én fogom elvégezni. A fentiekén kívül is mindent elkövetek, hogy családom elkerülje a nélkülözést — írtam beadványomban.

b) Az Ipari Szakmunkásképző Intézetben sikerült heti néhány órában szakrajzot tanítani

A gondviselés küldte hozzám az orosházi Ipari Szakmunkásképző Intézet igazgatóját azzal a kéréssel, hogy intézetében heti 6 óra tanítást vállaljak. 230/1960. szám alatt kértem a Múzeumi Osztály engedélyét, és megindokoltam kérésemet. A múzeumi munkámban elmaradás nincs. Semmiféle más mellékkeresetem, mellékfoglalkozásom, munkavállalásom nincs. Az iskola a múzeum közvetlen szomszédságában van. Az intézettől havi 400 forint illetményt kapnék, ami nagy segítség lenne családom számára. A tanítást engedélyezték. 1963. évi január 17-én a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságától kértem engedélyt, hogy a fenti iskolában heti 9 órában taníthassak. Főként szakrajzot tanítottam. A szobafestők és mázoló, valamint a borbélyok és fodrászok szabadkézi rajzóráit tanítottam.

3. Nagy ambícióval végeztem a múzeum nyilvántartási munkáit is

Muzeális tárgy vagy vétel útján vagy ajándékozás révén kerül a birtokunkba. Eleinte a tárgyak nagy részét ajándékozták, mostanság majdnem kivétel nélkül vesszük őket. Legnagyobb része tisztán kerül hozzánk. Azonban nemritkán poros, piszkos állapotban hozzák be. Az első lépés: a tárgyak megtisztítása. A port, pókhálót eltávolítjuk róla. Amikor 9—10 tárgy összegyűl, még gondosabban megtisztítjuk, melegvízben megmosuk, esetleg meg is sűroljuk, de nem hófehérre. A tárgyaknak olyan tisztának kell lenniök, mint amilyen tiszták voltak a használatban. Bizony, a fából készült tárgyak egy része szúvas. Az ilyen tárgyat néhány percig megfürdettem forróvízben. Az eredményes védekezés: a restauráló műhelyben kollódiumot fecskendeznek a járatokba. Ez a levegőtől elzárja a rágcsló rovar és elpusztul. A cserépedényeket és az üvegeket nemcsak kívülről, hanem belülről is alaposan megmostuk. A nedves tárgyakat levegőjárta helyen megszárazítottuk. Elég gyakran nagyon kemény bőrtárgyat vagy rozsdás vas-tárgyat kapunk. Ezeknek az orvosa a restauráló műhelyben dolgozó restaurátor. Ez szakszerűen kezeli, puhítja a bőrtárgyakat és rozsdátlanítja a vas-

tárgyakat, majd konzerválja. Igen ám, de nem minden múzeumban van ilyen műhely. Ezek a múzeumok jegyzék kíséretében a kiválogatott tárgyakat elküldik a központi múzeumba, s amikor rákerül a sor, konzerválják. Miután ez lassú folyamat, nem tudtam elnézni, hogy ápolatlanul, gondozatlanul heverjenek nálunk a raktárban a tárgyak. Kényszerűségből a következő eljárásokat alkalmaztam: Felkerestem egy ismerős szíjjártót és megkérdeztem, mivel lehetne a kiszáradt bőrt megpuhítani. Tanácsára Ferkó-olajjal bekentem őket, s szellős helyre kiraktam. Amint a bőr beszívta az olajat, visszatettem őket a helyükre. A rozsdás vastárgyáról először drótkéfével ledúrtam a rozsdát, majd egy ruhadarabbal tisztára töröltem. Végül parafinolajjal (kerékpár- vagy varrógépolajjal) bekentem. 3—4 évig megvédi a rozsdától a tárgyakat. Ugyanis a nehezen száradó vékony olajréteg elzárja az oxigén útját, s így a vas nem rozsdásodik. A réztárgyakat pedig — akárcsak a gazdasszonyok — Sidollal kifényesítettük. A textíliát kimostuk. Idők folyamán, különösen raktármeszelés előtt, az összes raktári anyagunkat a fenti módon megtisztítottuk és a leírt egyszerű eljárásoknak vetettük őket alá. Ezután már csak az újonnan bekerült tárgyak rendbehozatalára került sor. Havonta átlagosan 10—12 tárgyat gyűjtöttem, s ennek megtisztítása a napi 4 órai elfoglaltságú takarítóasszonynak sem okozott különösebb gondot.

A második lépés: a leltározás. Ez már némi szakértelmet kíván. A tárgyakat először is meg kell számozni. Ennek általánosan ismert szabályai vannak. Követelmény: abszolút olvasható számokat szabad csak írni. Egy cédulára magamnak is leírom a 9 számjegyet az előírt alakban. Amikor pedig mással leltároztattam, elébetettem s megkívántam, hogy olyan számokat használjon. Még a leltározás megkezdése előtt készítek megfelelő számú félkemény-papír cédulát, melyeknek az egyik végét ki is lyukasztom. Erre filettollal felírom a tárgy számát, és a cédulát zsineggel a tárgyra kötöm. Lehetőleg az egyforma tárgyaknak mindig ugyanarra a részére. Így, ha a tárgy számát keresem, önkéntelenül is elsősorban a tárgy megszokott helyére esik tekintetem. Ezután következik a leltározás. A nyomdai úton készült bekötött, számozott leltárkönyv okmány, ezt szabályosan, nagyon olvashatóan, törlés, vakarás, javítás stb. nélkül kell vezetni. Magam is mindig igyekeztem tőlem telhetően szépírással leltározni. A rovatok értelemszerű kitöltésére nem térek ki, csak megjegyzem, hogy a tárgy leírását különös gonddal végezzük. A rovat szűk terjedelmű. Ennek ellenére igyekezzünk tárgyunkat nagyon találóan leírni, mert történetesen ha a számcédula eltűnne a tárgyról, vagy a tárgyon levő számozás tönkremenne, a leltárkönyvben szereplő szűkszavú, de találó leírás alapján megtalálhatjuk a keresett tárgyat. Az összegyűjtött 10—12 tárgy leltározását tanácsos a megszerzésük után a lehető legrövidebb időn belül megejteni, mert a tárgyak adatai még az emlékezetünkben élnek. A tárgyakat mindaddig nem tanácsos a raktárba elhelyezni, míg a számokat véglegesen rá nem írjuk a tárgyra. Kísérleteztem különféle anyagból készült cédulákkal, de nem váltak be. A Vas- és Műanyagipari Szövetkezetben pél-

dául készíttettem műanyagból átlátszó cédulákat, azonban idők múltán a tustinta eltűnt róluk. A keménypapír, de még a félkeménypapír is a ki-lyukasztásnál megtört és később le is esett a tárgyról. Az nagyon nagy gon-dot okoz a revíziónál. Nagyon nehéz a számnélküli tárgyakat azonosítani, feltétlenül újra kell őket leltározni.

Megoldás a következő: A számokkal ellátott cédulát a tárgyakon kell hagyni, s magát a tárgyat kell szabályosan, az előírásoknak megfelelően megszámozni. Ez pedig úgy történik, hogy Sell-lakkot borszeszben fel kell oldani tejfölsűrűsége. Egy megfelelő szélességű lapos ecsettel (a festőművé-szek használnak ilyen ecsetet) egyetlen határozott húzással olyan hosszú-ságú csík húzandó a tárgy megfelelő részén, hogy a számok elférjenek rajta. A Sell-lakk gyorsan szárad. Számozás után ismét áthúzzuk az átlátszó Sell-lakk réteggel. Ha a tárgyakat víz éri, akkor sem tűnik el róluk a leltári szám.

Az orosházi múzeum tárgyaitak száma 1977. XII. 31-én:

Régészet	6 682 db
Numizmatika	558
Természettudomány	267
Néprajz	4 859
Képzőművészet	24
Helytörténet	197
Összesen:	12 587 db

A harmadik lépés: a néprajzi leírókartonok készítése. Míg a leltárkönyv a múzeum legfontosabb okmánya, addig a leírókartonok a kutatók legfonto-sabb dokumentumai, ezért azokat különös gondossággal készítettem. Hogy az orosházi múzeumba kerülők munkáját megkönnyítsem, egy kemény-fedelű, vonalas füzetbe pontokba foglalva összeállítottam mindazokat a leg-elemibb szakmai szempontokat, amelyek a leltározáshoz és a leírókartonok készítéséhez szükségesek. Itt csak a leírókartonok legfontosabb tudnivalóit boncolgatom.

A leírókarton teljesen sima (üres) hajlékony kartonlap. Mérete országos szabvány. Szükségesnek vélem a tartalmát pontokba foglalva ismertetni és a tapasztalataimat hozzáfűzni:

1. A tárgy irodalmi neve és idézőjelben a népi neve.
2. A tárgy leírása.

Sorrend: Anyaga, formája, díszítése, különös ismertetőjele. A tárgyat tömören, világosan írjuk le úgy, hogy ha a tárgy leltári száma elveszne, vagy megsemmisülne, a leírás alapján ráismerjünk.

3. A tárgy mérete. A rövidítések és a sorrend alkalmazásában mindig következetesek legyünk.
4. A tárgy rövid élettörténete és használatának leírása. Enélkül a tárgy csak holt anyag. Azért minél részletesebben, minél életszerűbben írjuk

- le. Ez a leírókarton legfontosabb része, mert tapasztalataim alapján külön szempontokat nyújtok a tárgy életéről, használatáról.
5. A leírt tárgyakra vonatkozó adatok a múzeum birtokában.
  6. A leírt tárgyakra vonatkozó irodalom.
- Ha az 5. és 6. rovatra nincs adatunk, a szám utáni részt üresen hagyjuk, s ha később lesz adatunk, az üres helyre írjuk.
7. Kitől és hogyan került a tárgy a múzeumba?
  8. A kartonkészítő neve és a készítés időpontja.

A leírókartonok elkészítésénél vegyük figyelembe azt, hogy a kartonra 1—1 db 6 × 6 cm-es fényképfelvétel is kerül. Ezért az egyik lap bal oldalán s a következő lap jobb oldalán hagyjunk számára helyet. Így a kartonok dobozában jobban helyezkednek el a kartonok. Tapasztalataim alapján célszerű a néprajzi leírókarton 4. pontja kitöltésénél az alábbiakat figyelembe venni:

A néprajzi tárgy megszerzésekor feltétlenül jegyezzük le a tárgy életrajzát, mégpedig minél részletesebben. Ebből azután elkészíthetjük a karton 4. pontját.

- A) a) Kié volt a tárgy először? (születés és halálozás éve, foglalkozás és lakás).
- b) Ki csinálta és hogyan? (csak röviden).
- c) Ki vette és hol?
- d) Ki örökölte? (név, életkor, foglalkozás, lakás).
- B) a) Mire használta?
- b) Hogyan használta? Ezt egy kissé részletesen. Használatának legtipikusabb részletét fonetikusan írjuk le és tegyük idézőjel közé.
- c) Hol tartotta, amikor még használta és hol, mikor már nem használta?
- d) Mire használta tárgyunkat akkor, amikor már nem a rendeltetésére használta?
- e) Hol tartotta akkor?
- f) A legvégén a tárgyat hol tartotta?
- C) a) Ki adta be a múzeumba? (név, életkor, foglalkozás és lakás).
- b) A beadás körülményei: ajándék vagy eladás.
- c) A beadás időpontja és vételára.
- d) A tárgy megszerzőjének és a feljegyzések készítőjének neve.

Megjegyzésem: A múzeumokban természetesen a régészeti tárgyakról, festményekről, szobrokról, numizmatikai anyagról stb. is kell leírókartonokat készíteni. Ezeket is csak szakemberek készíthetik. Ezért jómagam az orosházi múzeumban csak a néprajzi tárgyakról készítettem kartonokat.

Sajnos vannak helyek, ahol a gyakorlat az, hogy az adminisztráció készíti a leírókartonokat a leltárkönyv alapján. Ezek azonban nem teljes értékűek.

A negyedik lépés: a megtisztított, beletárolt és leírókartonnal ellátott tárgyak raktárba helyezése. A mi körülményeink nem tették lehetővé, hogy a tárgyainkat klasszikus csoportosításban (gyűjtögetés, vadászat, halászat stb.) helyezzük el raktárainkban. Részben minden tárgykörből nincs is anyagunk, részben a kialakított raktárainkban a tárgyaknak kell igazodniuk azok polcrendszeréhez. Így aztán a kisebb néprajzi tárgyak a múzeum telkén levő raktárunkba, a gazdasági kisszerszámok pedig a padlásunkra kerültek. A nagyobb tárgyakat és bútorokat a Zombai utcai raktárunkba helyeztük el. Mindazonáltal a telkünk lábujában álló raktár két helyiségében sikerült olyan raktárt kialakítanunk, hogy amikor az ELTE Néprajzi Tanszékének hallgatói a környékünkön tanulmányi kiránduláson vesznek részt, sohasem kerülnek el bennünket, a raktárunkat is mindig megtekintik. A csoport vezető tanára sohasem mulasztja el, hogy rámutasson a lényegre: „Íme, vidéken is lehet jól dolgozni, ha . . .”, és az egyetemi hallgatók magukban ki is egészítik.

Az orosházi múzeum kevés képzőművészeti műalkotással rendelkezik. A gyűjtési profilja ugyanis néprajzi és helytörténeti anyag. Békés megye egész területén a képzőművészeti alkotásokat főképpen a Munkácsy Mihály Múzeum gyűjti és tárolja. A képzőművészeti leltárkönyvben mindössze 28 alkotást tartunk nyilván, mégpedig 15 olajfestményt, 2 szobrot és 11 grafikát. A festményeket kivétel nélkül úgy ajándékozták múzeumunknak. Első helyen szerepelnek az orosházi születésű festőművészek: Boldizsár István, Csáki-Maronyák József, Rezes Molnár Lajos és Fáber József. A festmények másik felét a közöletektől kaptuk. Orosháza község ajándékozott meg néhány festménnyel, s a felosztatott Orosházi Kaszinó anyagából is került be hozzánk festmény, özv. Thék Endréné pedig 2 szobor ajándékozásával tisztelt meg bennünket. Városunkban néhány évig működő Alexin Andor grafikustól pedig 11 alkotást vásároltunk. Sajnos, a műalkotások korszerű raktározási lehetőségével nem rendelkezünk. A körülményekhez képest nagyon örülünk annak is, hogy néhány alkotást el tudunk helyezni a kiállítóhelyiségeinkben, irodában. A raktárhelyiségekbe is került néhány. A palatetős padlásunkra sem tehattük őket, mert ott nyáron rettenetes hőség uralkodik. Ezért kénytelenek voltunk jegyzék kíséretével néhány olajfestményt a békéscsabai múzeumnak átadni megőrzés és raktározás céljából.

A fényképfelvételek nagyon fontos részei a hagyományos paraszti gazdálkodással kapcsolatos tudományos kutatásaimnak. A közel 4000 fényképfelvétel első darabját 1951 májusában leltároztam be. Most utólag nézegetve is úgy tűnik, hogy nagyon életszerűek, s így nagyon használhatók. Egyetlen olyan felvétel sincs, ahol a munkában szorgoskodó parasztok a fényképezőgéphez néztek volna. Úgy gyűjtöttem, figyeltem, fényképeztem, hogy megszoktak, észre se vettek. Csak nagyon kevés képem nem sikerült, de ezeket nem is leltároztam be. Összegezve: felvételeim valóban fontos dokumentumai a hagyományos paraszti gazdálkodásnak.

A negatívok és pozitívek beletárolását olyan fontosnak tartottam, mint a

néprajzi tárgyak bejelentését. A leltárkönyv fontosabb rovatai: A felvétel tárgya vagyis a neve, illetve a munkavégzés tartalma. A felvétel helye részletesen feltüntetve. Azon voltam, hogy a felvételt készítő neve is szerepeljen a leltárkönyvben. Az első oldalon a „Megjegyzés” rovatban tüntettem fel, de azután mindig a „Gyűjtő neve” rovatba írtam. Oroszlánrésze néprajzi felvétel, és csak kevés régészeti képünk van. Majdnem minden felvételt én készítettem. Néha kitűnő amatőr-fényképészek is segítettek, különösen, ha zárt helyen kellett fényképezni. Ott nem tudtam fényképezni, nem tanultam meg, mert mindig a szabadban fényképeztem. Segítőim: Sebők István, ifj. Lampel Miklós, Schiller Jenő, Krausz Imre és Somogyi Márton. A leltárkönyv legutolsó záradéka 1973. évi december hó 31-én kelt. Szövege: „Lezáratott 3741 tételszámmal, 3986 db negatívval és 1 db mozgófilmmel.” Pozitív másolatok is készültek 6×6-os méretben. Ezeknek felragasztása a néprajzi kartonokra napjainkban is folyamatban van.

Az 1950-es évek elején a Főhatóságunk erőltette a muzeális tárgyak leltározását, még egységes leltárkönyvvel is ellátott. Ezt mi természetesnek találtuk, és igyekeztünk a tárgyak leltározását becsületesen elvégezni. Amint a nagy munkát befejeztem, láttam, hogy a múzeum birtokában vannak még olyan értékes tárgyak, amelyeket nem leltároztam be. Ezek térképek, fényképek, kéziratok, újságok és legépelt néprajzi gyűjtéseim voltak. Azonban ezek leltározására szolgáló leltárkönyveink nem voltak, sőt, akkor még nem is voltak rendszeresítve. Elhatároztam, hogy egy keményfedelű, vonalas füzetbe ezeket tételenként jegyzékbe foglalom. Könnyebb kezelhetőség érdekében „Tartalomjegyzéket” szerkesztettem. A jegyzék tartalmát időnként összesítettem.

Bemutatom az 1970. év december 31-én készített összesítést, amelyből kitétni, hogy miket foglaltam jegyzékbe, és az adott évig hány tételt jegyeztem fel:

Térképek	27
Letétbe helyezett tárgyak	—
Gyűjtések, feldolgozások	228
Fényképek	95
Reformkorszak és 48-as sajtótermékek	58
1800-as sajtótermék	6
Napilapok	73
Kéziratok	22
Kisipari dokumentumok	2
Összesen:	511

A „Tartalomjegyzék” tételei közül a legfontosabb feltétlenül a „Gyűjtések, feldolgozások jegyzéke”. Ezt később „Adattárnak” kereszteltem el. Ide jegyeztem be minden legépelt néprajzi gyűjtésem. Ugyanis a gyűjtéseim egy gépelt példányát a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába s egy

példányt az orosházi múzeum Adattárába köteles voltam elhelyezni. Ezért gyűjtéseimet mindig 4 példányban gépeltem le, s így még 2 példánnyal rendelkeztem. Ebből egy példányt a Gyulai Levéltárba helyeztem el. Az Adattárunkban helyeztük el a múzeumunk köré csoportosult kutatók gyűjtéseit és feldolgozásait, továbbá mindazok munkáit, akik a múzeumunkkal kapcsolatban álltak. A többi fejezetekben éveken át történt változásokat nem ismertetem.

A tárgyak, a műalkotások beletárolása után, a térképek, iratok, újságok stb. jegyzékbe foglalása után a könyvek, valamint a folyóiratok leltározása következett. A szakkönyvtárunk döntő többségét természetesen a néprajzi könyvek tették ki. Ezeket lassanként, tervszerűen szereztem be. Minden lényeges néprajzi munka megtalálható, ami a kutatásaim során szükségessé vált. Ugyanis kutatásaimat kizárólag terepen, a Vásárhelyi-pusztán végeztem, s csak a szakmai továbbképzésemhez kellettek a néprajzi könyvek. De az alapvető néprajzi szakfolyóiratok is megtalálhatók a könyvtárunkban. Néhány lexikon-sorozat egészíti ki gyűjteményünket. Könyveinket nem leltári számok, tehát nem sorszám szerint helyeztem el, hanem szakonként: néprajz, régészet stb. Volt idő, mikor a könyveket kikölesönöztük, azonban sok esetben gondot okozott a visszaszerzésük. Egyesektől csak hosszú idő múlva kaptam vissza. Szakkönyvtárunk lezárója 1977. december 31-én: 2191 tétel, 66 605 forint értékben. Folyóirataink legnagyobb része szakfolyóiratok: néprajz, régészet, nyelvészet, történelem. A folyóiratok leltárkönyve 1977. december 31-én: 949 tétel, 33 315 forint értékben.

Amíg a múzeumunk évkönyveket szerkesztett és kiadott, csereviszonyban voltunk sok belföldi múzeummal, intézménnyel, s ezenkívül 100 külföldi cserepartnerünk is volt. Évente sok, szakmailag értékes magyar és külföldi könyvet leltározhattunk be. A magyar csereszakkönyveket megtartottuk, de az 1000-nél is több külföldi könyvet a békéscsabai múzeum könyvtárának ajándékoztam. Részből azért, mert férőhelyhiányban szenvedtünk, s részből azért, mert a Békés megyei múzeumok központja a Munkácsy Múzeum. A különböző nyelvű szakkönyveket a kutatók ott sokkal könnyebben megtalálhatják, mint nálunk.

Igyekeztem a múzeum nyilvántartási munkáit hiba nélkül elvégezni. Ám csak az nem követ el hibákat, aki nem dolgozik. Én is néha-néha tévedtem, nagyrítkán valamit nem jól csináltam. Szerencsére ezek csak apró, jelentéktelen dolgok voltak. Örültem, ha a Főhatóságnak gazdasági és muzeológus szakemberei meglátogattak és az esetleges hibákra rámutattak. Mindig tanultam a hibáimból. Így történt ez 1961. november 10-én megtartott pénz- és vagyonkezelési ellenőrzéssel kapcsolatban is. Nyolc apró hibát találtak, s már december 20-án jelentettem a Központi Gazdasági Igazgatóságnak, hogy a hibákat és a hiányosságokat megszüntettem. Most csak a nyilvántartással kapcsolatosakat említem meg. A II. sz. leltárkönyv lapjait nem számoztam meg, és az első oldalról hiányzott a hitelesítő szöveg.

Ugyancsak a leltárkönyvben szereplő darabszámokat oldalanként nem adtam össze, és a végösszeget sem állapítottam meg. Az ellenőrzés után azonnal, könnyűszerrel kiigazítottam őket. Ugyanakkor a fényképleltárkönyv hitelesítő szövegét rávezettem az első oldalra. Úgyisint az ellenőrzéskor az adattári leltárkönyv első oldaláról is hiányzott ez. Az ellenőrzés után még nagyobb figyelmet szenteltem a nyilvántartási munkák végzésére.

4. Nem mindennapi feladatunk

a) Kincsleletre bukkantunk Csorváson

A 138/1962-es számú iratunk nem mindennapi, izgalmas eseményről számol be. Csorvás község párttitkára telefonon arról értesített, hogy a község határában kapálás közben nagymennyiségű ezüstpénzt találtak. A pénzt a munkások elhordták. Lóhalálában kimentem a faluba. Csorvástól északnyugatra, a faluhoz közel, a L a d i c s-féle földön, amely most a Vörös Október Termelőszövetkezet tulajdona, a kapások tényleg gazdag kincsleletre bukkantak. A lelőhely egy nagy kukoricatábla volt. Az előző héten kapálás közben, ahogy mondták, „egy vékányi” ezüstpénzre bukkantak. Hogy valóban nagymennyiségű pénz került elő, bizonyítja az is, hogy a falut úgyszólván elárasztották pénzzel. Elosztogatták. Őt-hat ember nekem is mutogatott néhányat belőle. A megtalálás után másnap néhány ember ásóval ásni kezdte azt a helyet, ahol a kincsek előkerültek. Egy edényben 3000 darabot találtak. Hogy ismét sok pénzre bukkantak, igazolja az is, hogy már Orosházán is láttam néhányat belőlük. Ismét elosztogatták. A pénzeket megtekintve úgy találtam, hogy azok az 1500—1600-as évekből való magyar és lengyel ezüstpénzek.

A párttitkárral, a tanács titkárával s még másokkal kimentem a helyszínre. A lelőhely környékén egy középkori falu helyét találtam, amelyről a falubeliek már régóta tudtak. A lelőhely közelében dolgozó munkások csapatvezetőjének figyelmét felhívtam arra, hogy a lelőhelyet érintetlenül kell hagyni, ott nem szabad ásni. Megmagyaráztam a munkásoknak a lelet jelentőségét. A falu vezetői és a termelőszövetkezet elnöke vállalta, hogy a Tanácsházára behívják azokat az embereket, akik a kincseket megtalálták és megpróbálják összeszedni. Úgy gondolták, hogy nagyrészüket sikerülni is fog. Én nyomban jelentettem a budapesti Nemzeti Múzeum Adattárának, s levelem másolatát elküldtem a legközelebbi régésznek, Trogmayer Ottónak a szegedi múzeum régészének. 1962. június 22-én kelt levelében Bálint Alajos, a Csongrád megyei Múzeumok igazgatója, középkori régész, bejelentette, hogy szívesen megtekintené ő is a lelőhelyet és környékét, ami meg is történt. Július hó 20-án a Községi Tanács Végrehajtó Bizottságánál ismét megjelentem, hogy a Nemzeti Múzeum 863—08—55/1962. számú értesítése alapján a Községi Tanács által összegyűjtött érméket átvegyem. A vezetőség

előtt hivatalos levélmérlegen az összegyűjtött 749 db éremleletet lemértük és annak súlyát 863 grammban állapítottuk meg. A tanács elnöke 3 csorvási dolgozót javasolt jutalomba részesíteni, akik a kincslelet megtalálásánál és azok összegyűjtésében jó munkát végeztek. Mindezekről jegyzőkönyvet vettünk fel és aláírtuk. A kincsleletet az orosházi múzeumba vittem, s 169/1962. számú iratban jelentést tettem a Történeti Múzeum Adattárának, valamint a minisztérium Múzeumi Főosztályának és kértem, intézkedjenek, hogy a munkások a jutalmat megkaphassák.

A Magyar Nemzeti Múzeum szakértőivel megvizsgáltattam a kincsleletet. Megállapították, hogy az XIV—XV. századi magyar és lengyel ezüstpénzekből áll. Megkértem a szakértőket, hogy tegyenek összegszerű javaslatot a Múzeumi Főosztálynak a megtalálók megjutalmazására. A Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya szeptember 11-én kelt 84 099/62. számú iratában értesített, hogy a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága útján kiutalt összesen 200 forintot a csorvási éremleletek megtalálóinak és beszolgáltatóinak a megjutalmazására. A pénz az orosházi múzeumhoz érkezett, s a jutalmakat az átvételi elismervényekkel együtt elküldtem a csorvási Községi Tanács Végrehajtó Bizottságához azzal, hogy azt az illetékeseknek fizessék ki és az elismervényeket írássák alá, majd küldjék el múzeumunknak. Megtörténtek. A kincsleleteket pedig a Főhatóságunk jóváhagyásával beletárolni átadtam a szegedi múzeumnak.

b) A falumúzeumokkal kapcsolatos gondjaink

A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja megkért arra, hogy utazzak ki Pusztaföldre, és a falumúzeum jelenlegi állapotáról, elhelyezéséről tegyek jelentést, miután a falumúzeum megalapítóját és vezetőjét áthelyezték Királyhalmára.

74/1950. szám alatt részletes jelentésben számoltam be róla. Fenntartója a nagyközség, amely a költségvetésbe 1000 forintot állított be a múzeum támogatására, de a megye törölte. A gyűjtemény jelenlegi vezetője Dér István tanító. Egy földvári lakos Nagy utca 87. számú házának egy utcára nyíló helyiségét (volt üzlethelyiséget) teljesen díjtalanul bocsájtott a múzeum rendelkezésére. A mellette levő szobában egy lakó van. Ha a község a lakót elhelyezné, egy másik szobát is használhatna a múzeum. Kb. 100 régészeti és 100 néprajzi tárgy látható az elég ízlésesen megrendezett kiállításon. A tárgyak leltározatlanok. Vasárnap 11-től 12-ig van nyitva, és átlag egy vasárnap 30—40 látogatója van. Dér István pusztaföldvári születésű, paraszti származású, múzeumi érdeklődésű, és egyetlen alkalmas ember a faluban a múzeum vezetésére. Szeretné szabad idejét a múzeumnak szentelni.

Jelentésemben javasoltam a falumúzeum fejlesztését, mert fejlődőképesnek tartom. Miután Dér Istvánt és feleségét a múzeum tőszomszédságából áthelyezték a 3 km távolságra fekvő Újfaluba, vissza kellene helyeztetni

őket, és a falumúzeum vezetőjének tudóspótlékot javaslok adni. Jó volna, ha a Múzeumi Központ felhívna a község figyelmét, hogy amennyiben a szomszédos szoba lakójának juttatna egy lakást, egy helyiséggel bővülne a múzeum. Célszerű lenne a kis falumúzeumot a Központi Gazdasági Igazgatóság segítségével átrendeztetni akkor, amikor az orosházi múzeumot átrendezik. Egyébként Dér Istvánt sok tanáccsal láttam el, és felhívtam a figyelmét, hogy a Központtal mielőbb vegye fel a kapcsolatot. Négy év múlva 287/1954. szám alatt ismét egy jelentést küldtem a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztályának a pusztaföldvári falumúzeumról. Sajnos, a múzeum anyaga az utóbbi 2—3 évben nem gyarapodott. Ennek oka Dér István rendkívüli elfoglaltsága. Ugyanis a nyári szünidőben teszi le a szaktanítói vizsgáját. Még azt is jelentettem, hogy az anyag veszélyeztetve nincs, és a múzeum vezetőjének fejlődését figyelemmel fogom kísérni, valamint azt, hogy mindenben segítségükre leszek. Néhány hónap múlva a Községi Tanács V. B. titkára arra kért, hogy október 24-én menjek ki a községbe, és az ottani falumúzeum anyagát szállítsam be az orosházi múzeumba. Többszöri látogatásom alkalmával magam is arra a megállapításra jutottam, hogy a fenti múzeum valóban életképtelen. A múzeum anyagát a falu lakossága már 4—5 évvel ezelőtt látta, és azóta látogatója nincs. Helyeselttem a felszámolást és az anyagnak múzeumunkba való beszállítását. A tárgyakat be is szállítottam, és még abban az évben be is leltároztam.

A 60/1953-as számú iratunk is hasonló szomorú hírről tudósít: a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum igazgatója 17—2/1953. számú iratában arról értesített, hogy a Népművelési Minisztérium Múzeumi Főosztálya 863—063/1953. szám alatt elrendelte a tótkomlói falumúzeum felszámolását azzal, hogy a múzeum anyagát az orosházi és a békéscsabai múzeumok osszák szét maguk között. A múzeum felszámolásával a Főosztály a békéscsabai múzeumot bízta meg. Ugyanis a tótkomlói falumúzeumot évekkal ezelőtt Tábori György tótkomlói tanár szervezte meg. De miután őt éppen az én ajánlásomra a békéscsabai múzeum igazgatóvá kinevezték, ezáltal a falumúzeum fejlődése megállt, sőt megérett a felszámolásra. Békességgel megosztottuk az anyagot. A csabai múzeum kapta a szlovák anyagot, míg az orosházi múzeumnak a magyar anyag jutott.

c) Jó tanácsok egy általános iskola nevelőtestületének

A 17/1953. számú iratunk másolata a tanú arra, hogy Lantos Györgynek, a Kardoskúti Általános Iskola általam is nagyrabecsült igazgatójának nagyon megszívlelendő, hosszú levelet írtam. A vázlatát bemutatom. Arról értesültem, hogy a címzett a nevelőtestület közreműködésével lakóhelyismereti gyűjtéseket szándékozik végeztetni. Miután mind magam, mind ifj. Olasz Ernő, a múzeumi bizottság tagja, éppen Kardoskút területén régészeti és néprajzi kutatásokat folytatunk, szívesen felajánljuk az eddig végzett kutatásaink eredményét: a gyűjtési, kutatási és rendszerezési ta-

pasztalátokat. Az orosházi múzeum a kardoskúti iskola nevelőtestületét az alábbiakkal tudja támogatni:

A) Kardoskút történetéhez:

1. Ifj. Olasz Ernő az eddig általa végzett régészeti leletmentésről és ásatásokról készült dolgozatát a nevelőtestület rendelkezésére bocsátja, legépelés céljából.
2. Az ezután feldolgozott ásatásai egy példányát majd az iskola adattárában helyezi el.
3. Forrásmunkánk alapján elkészíti Kardoskút vázlatos őstörténetét és a megfelelő korokhoz kapcsolja az eddig végzett ásatásainak eredményét. (Szülőföld ismertetéséhez, történelemtanításhoz segédeszközként felhasználható).
4. Megneveztem az orosházi múzeum szakkönyvtára azon két könyvét, amelyekben Kardoskútra vonatkozó régészeti anyag található.

B) Kardoskút néprajzához:

1. Legépelésre átadom a „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” című készülő könyvem összefoglaló részét.
2. Ajánlottam, hogy a tanulóifjúsággal is végezhetőek az alábbi gyűjtések:
  - a) Gyermekjátékok és kiolvasó mondókák Kardoskúton.
  - b) Népi hiedelmek és babonák Kardoskúton.
  - c) Kardoskút vadnövényei.
  - d) Kardoskút rovar- és lepkevilága.

A gyűjtések technikai keresztülvitelére, tudományos igényeket kielégítő rendszerezés szerinti összeállítására, szakkönyvek ajánlására szívesen vállalkozom.

Levelem végén azzal búcsúztam el a kardoskúti igazgatótól, hogy céljuk minél jobb megvalósítása érdekében szíveskedjék a gyűjtésben legintenzívebben részt vevő tanárokkal múzeumunkba befáradni, ahol is az indulás előtti tennivalókat megbeszelnénk. A gyűjtés megindulása előtt, a gyűjtés kiszélesítése céljából szívesen kimennék Kardoskútra egy olyan alkalommal, amikor a gyűjtésben részt vevő tanárok együtt vannak, s minden kedves tanárnak szívesen állok a rendelkezésére.

d) *Harc a műemlékeink megmentéséért*

Az Építésügyi Minisztérium Város- és Községrendezési Főosztálya előadója, Tóth János főmérnök 28 352/1961. szám alatt megbízta a Szántó Kovács Múzeumot, hogy állítsa össze városunk népi és ipari építészeti műemlékeinek jegyzékét. 249/1961. szám alatt vázlatosan bemutattam javaslataimat.

1. A Bajcsy-Zsilinszky utca 1. szám alatti, úgynevezett Külley-ház. Az épület uradalmi tisztai lakásnak készült, a XIX. század elején. Arányos tömegelosztása, a helyiségek boltozatos megoldása, nagy pincéje, valamint téglával kirakott padlása és nagyon szép tetőszerkezete a korabeli gazdasági életre, építészetre jellemző. Eredmény: műemlék-jellegű épület lett, de később minden érvelésünk és tiltakozásunk ellenére a szemünk láttára bontották le!
2. A Thököly utca 33. számú ház fala csömpölyeges, teteje nád. A XIX. század elején épült. Szabadkéménye már lepadlásolt. Külső megjelenésében, beosztásában, az épület egyes részei megoldásában egyedülállóan tükrözi a helyi népi építészet legrégebbi sajátosságait. Eredménye: városképi jelentőségű műemlék rangot kapott, de ennek ellenére sem tudtuk megmenteni.
3. A Zombai u. 7. szám alatti magtár az 1860—1870-es években téglából épült s cseréppel fedett, míves vasajtójával és vasablakaival. Ebben az utcában annak idején 40 ilyen építmény volt, ma már városunkban csak ez az egy áll még. Ez a városképi jelentőségű épület ma múzeumunk tulajdona és raktározási célt szolgál. Megvásárlását a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és Orosháza Városi Tanácsának anyagi támogatása tette lehetővé.
4. A Bercsényi u. 10. szám alatti magtár kívül jó állapotban volt, de belső berendezése erősen hiányos, sebtében kiegészített. Alatta boltozatos pince foglalt helyet. Felvették a népi műemlékek, a városképi jelentőségű épületek sorába, de sajnos az új építkezések miatt ezt is le kellett bontani.
5. A Báthory utca 26. számú, ún. Alvégi- vagy Alsótemetői sírásóház. 1835 után épülhetett, mert akkor nyitották meg a temetőt. A felmenő falak vertfalak, nyeregtetős fedele cseréppel fedett. Két szobából és köztük levő szabadkéményes konyhából áll. Városunkban csak 3 szabadkéményes konyha maradt meg, de ezek közül ez a legszebb. Eredmény: a városképi jelentőségű épületek sorába vették föl, és szerencsére még áll.
6. Monori-csárda. A XVIII. században épült, s már a József császár korabeli térkép is feltünteti. A Harruckern-család építtette. Földfalú, nádtetős épület. Külseje alig változott, belső beosztása sajnos már változtatáson esett keresztül. Pincéjében található egy befalazott alagút nyílása, padlásán már csak a nyomai láthatók a betyárok búvóhelyének. Eredmény: városképi jelentőségű épület lett, lakás céljára használják.
7. Az Ady Endre utcában fekvő, volt főjegyzői lakás. Uradalmi tisztai lakásnak épült a XIX. század közepe táján, finom díszítésű homlokzattal. Eredmény: városképi jellegű fokozatot kapott, s még ma is áll.
8. A Könd utca 18. szám alatti háznak magas nyeregteteje van. Szép a homlokzata, kapuja s a szárazbejárat alatti vaskapuja. A módos

paraszti építkezés jellegzetes példája. A homlokzata védendő — szolt javaslatom. Eredmény: javaslatom ellenére nem került a védendő épületek sorába, de ennek ellenére még érintetlen.

9. A Szabadság téren álló Alföld Szálloda 1875-ben épült Hoffer Károly szegedi építész tervei alapján. Az emeletes épületet városképi jelentőségűnek javasoltam. Eredmény: nem minősítették védettnek, ma már egy modern szálloda áll a helyén.
10. A Rákóczi utca 8. szám alatti, úgynevezett Supkégel-ház. Orosháza első emeletes háza, 1844-ben vályogból épült. Az épület nyílászáró szerkezetei szép munkák. E házban rejtegették Világos után Kossuth Lajos családját néhány hétig. Eredmény: indokaim ellenére nem sorolták a védendő épületek közé, s ma már csak hült helye van meg.
11. A Zombai utca 8. szám alatti parasztház, a XIX. század második felében épült. Napsugaras oromrésze és fatornáca védetté nyilvánítandó — mondta javaslatom. Felvételre a városképi jelentőségű épületek sorába. Sajnos, ma már ennek ellenére nincs meg.
12. A Zombai utca 38. szám alatti napsugaras parasztházat is javasoltam védetté nyilvánítani. Eredmény: nem vették fel a védett épületek sorába, ezzel szemben még áll.

Végeredményben sajnálatos az a tény, hogy védettség ide — védettség oda, értékes épületeink tűntek el a föld színéről, s apasztották városunk amúgy sem nagyszámú műemléki jellegű vagy városképi jelentőségű épületeinek számát.

Különösen a Külley-ház lebontását sajnálhatjuk, hiszen mennyire alkalmas lett volna ez a ház múzeumi kiállítások, esetleg fióklevegtár vagy könyvtár céljára, de méltó helye lett volna itt a Boldizsár Képtárnak is. Vagy pedig: az épület helyiségeit, ha a szükség úgy kívánta volna, akár iskolai tantermekké is át lehetett volna alakítani. Milyen jól jönne az most!

5. Nagy változáson estünk át

Az államosított múzeumok tanácsai kezelésbe kerültek

1945 után a múzeumok folytatták tovább az addigi keretek között munkáikat. Fenntartóik a városok, megyék voltak. Fejlődésük az adott körülmények között folyt, fenntartóik szemléletéből, a múzeumhoz való hozzáállásuk fokától függött a múzeumok fejlődése. Azonban az 1950 előtti időkben érezni lehetett, hogy hazánk múzeumainak államosítása a levegőben lóg, és a megvalósításuk csak idő kérdése. Így is történt. Egy évtizeden keresztül központi irányítás mellett, kitűnő szakemberek útmutatása alapján a múzeumok minden tekintetben hatalmasan fejlődtek. A megüresedett állásokat egyetemet végzett szakemberek, régészek, néprajzosok, művészettörténészek töltötték be. Amikor, úgymond, minden múzeum szénáját sikerült

központi irányítással rendbeszedni, kezdték hangoztatni, hogy a múzeumok fejlődése lehetővé teszi, és megérett arra, hogy az ország múzeumi tanácsi kezelésbe kerüljenek. Jól emlékszem rá, ezt a tényt Darvas József miniszter jelentette be néma csönd közepette. Nem szólt hozzá senki sem. A tanácsi kezelésbevétel azt jelentette, hogy minden múzeum a saját megyéje kezelésébe került.

De nézzük meg a dokumentumok tükrében, hogy ez a fontos változás hogyan zajlott le. Az 1961. év végén Nagy Sándor a Központunk gazdasági igazgatója szokatlanul meleg hangon kívánt minden múzeum igazgatójának és dolgozójának kellemes ünnepeket és boldog új évet. Hosszú levelét azzal kezdte, hogy ez az év vége különösen megfeszített munkát igényelt a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága valamennyi dolgozójától, mert az évvégi szokásos feladatok megoldásán kívül a vidéki múzeumok tanácsi kezelésbe adásának előkészítése rendkívüli feladatokat ró rájuk. E sok gonddal járó munka végzése közben sok szó esett arról, hogy a vidéki múzeumokkal kialakult kapcsolat az 1962. évtől módosul, és azok gondjaiban kevésbé osztozhatnak. Amikor ilyen gondolatok foglalkoztatták a Gazdasági Igazgatóság dolgozóit, visszaemlékeztek arra, hogy a legnehezebb időben, a legkomolyabb gondok közepette is az egymás munkájának megbecsülése s a múzeumügy szeretete segített az előttünk álló feladatok megoldásában. Végül az elmúlt évek közös gondjaira és eredményeire emlékezve köszönetet mondott az orosházi múzeum dolgozóinak a Központi Gazdasági Igazgatóság munkájának támogatásáért és a szívélyes együttműködésért. Ugyancsak az 1961-es év végén, december 16-án Molnár János miniszterhelyettes adott háromoldalas, részletes útravalót, pontosabban irányelveket az 1962. évi munkához. Már a körlevél első mondata is jelezte a szokatlanul hosszú iránymutatás fontosságát. „A jövő évi munka központjában a vidéki múzeumok tanácsi kezelésbe adása a központi elvi-szakmai irányítás és ellenőrzés erősödését, nem pedig a gyengülését jelenti. Alapvető munkának jelöli meg a népnevelő munka hatékonyságának javítását és újabb tömegeknek a múzeumlátogatók sorába való bevonását.” Nagyon megnyugtató volt számomra a körlevélnek az a megállapítása, hogy a tudományos munka színvonalának emelése nélkül a múzeumi élet fejlődése nem lehet kielégítő. A múzeumok tanácsi kezelésbe való vételével függ össze az, hogy különösen felhívták a figyelmet arra, miszerint a leltározás és nyilvántartás területén mutatkozó hiányok felszámolása a jövő esztendő egyik legfontosabb feladata. A körlevél lelkünkre kötötte, hogy a nyilvántartási munkáknál esetleg meglevő rendellenességek felszámolásához még más munkák rovására is lehet munkaerőt beosztani. Még az a szerencsénk, hogy nálunk ezen a téren a legteljesebb rend uralkodott.

A következő évben gyorsan peregtek az események. 1962. március 8-án a Művelődésügyi Minisztériumból Balassa Iván osztályvezető-helyettes 81 884/1962. szám alatt arról értesített, hogy a Békés megyei múzeumok tanácsi kezelésbe adása folyó hó második felében, előreláthatóan március

20—23. között történik meg. A leirat arra kért, hogy az átadást maximálisan készítsem elő, és az átadáskor tartózkodjam a múzeumban. Március 19-én jött is a távirat, hogy március 23-án, egy pénteki napon tartózkodjam a múzeumban, mert akkor adják át. A múzeum átadása és átvétele annak rendje-módja szerint megtörtént. A róla készült 82 158/1962. számú 5 oldalas jegyzőkönyvet a minisztérium március 26-án küldte le. 1962. augusztus 4-én kelt a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum 206/1962. számú irata, amelyben a Minisztertanács határozata alapján a Művelődésügyi Minisztérium f. évi július 1-i érvénnyel a megyei múzeumokat a Békés megyei Tanács kezelésébe adta át, és ezzel kapcsolatban az orosházi Szántó Kovács Múzeum átadásáról felvett jegyzőkönyvet csatoltan megküldi. Végül a Művelődésügyi Minisztérium 1962. szeptember 25-én kelt 84 218/62. számú iratához csatolva megküldte a múzeumi munkában való felhasználás céljából a Békés megyei Múzeumi Szervezet működésének irányelveit. Számunkra legfontosabb az irányelvek első szakasza, amelyet idézek: „A Békés megyei Múzeumok Szervezete a helyismereti kutatás tudományos intézménye, amely tudományos és kutató munkájából eredő népművelési feladatokat lát el.” Hej, pedig a következő idők gyakorlatában még hosszú ideig hányszor, de hányszor még éreznünk kellett azt, hogy a múzeum legelsősorban népművelő intézmény, amely egy icikét-picikét tudományos kutatással is foglalkozik. Majd így folytatódik: „Feladata a muzeális anyag gyűjtése, tárolása, megőrzése, nyilvántartása, tudományos és népszerű publikációja, és az eredményeknek kiállításokon történő bemutatása.” Olyan tömör és olyan igaz, hogy ma sem lehetne egy betűt sem hozzátenni, sem elvenni. Leszögezi az irányelv, hogy a megyei szervezet igazgatóját a művelődésügyi miniszterrel egyetértésben a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya nevezi ki. Az igazgató felelős a múzeumi szervezet szakmai és gazdasági tevékenységéért. Felügyeletet gyakorol a szervezethez tartozó múzeumok és gyűjtemények felett. Azonban a múzeumok szakmai irányítását és ellenőrzését felügyeleti hatáskörben a Művelődésügyi Minisztérium gyakorolja. A szakszerű, magas színvonalú munka biztosítását szolgálja az is, hogy a múzeumok működésének irányelvében le van fektetve: tudományos, gazdasági és technikai beosztások betöltésének előfeltétele a Művelődésügyi Minisztérium által előírt szakképzettség.

A múzeumok tanácsi kezelésbevétele után pár hónap múlva, a Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya megkért, hogy számoljak be múzeumunk helyzetéről a tanácsosítás óta. Mivel mondanivalómat fontosnak és jellemzőnek tartottam, ezért kissé részletesen ismertetem: Az orosházi múzeumban a tervszerű munka zavartalanul folyik, a tanácsosítás nem okozott semminemű zökkenőt. Őszintén megírtam, hogy a muzeológusok országszerte, s így én is aggodalommal fogadtam a múzeumok tanácsi kezelésbevételét. Attól tartottam, hogy a népművelési tevékenység fokozásával háttérbe fog szorulni a tudományos munka. Megírtam, hogy zavartalanul folytatom publikáló munkásságomat.

A muzeológusoknak másik aggálya az volt, hogy a költségvetési keretünk csökkenni fog. Azonban meg kellett állapítani, hogy a jövő évi költségvetés nem mutat csökkenő tendenciát. Meg kell állapítani azt is, hogy a tanácsai kezelésbevétele óta csökkent az adminisztráció. Befejezésképpen őszintén megírtam, hogy amennyiben a megye magáévá teszi a Művelődésügyi Minisztérium megállapításait a múzeumok működésének irányelveiről, amelyet a „Békés megyei múzeumok működésének irányelvei” címmel körlevélként küldött meg, akkor a megyei múzeumok töretlenül fognak működni. S amennyiben a megye irányító és vezető gyakorlatában az domborodik ki, hogy a múzeumok tudományos intézetek, amelyek népművelési tevékenységet is végeznek — akkor fejlődésük biztosítva lesz!

Több mint 20 év távlatából nézve mi az igazság? Minisztériumi irányelvek ide, miniszteri irányelvek oda, megyénk Művelődési Osztálya eleinte a múzeumban is a népművelést tekintette legfőbb feladatának. Azt hiszem, hogy a megyénkben egyedül én voltam az, aki a megyei irányvonalat tudomásul vettem, de rendületlenül publikáltam tovább. Azt tartottam, hogy könyveim is a népművelést szolgálják, de magas fokon. Azt tapasztalom, hogy megyei vezetőink szemlélete e téren megváltozott. Rájöttek arra, hogy végső soron a múzeumok olyan tudományos intézetek, amelyek természetesen népművelési feladatot is teljesítenek a maguk sajátos eszközeivel.

6. Akik segítették munkámat: a beosztott alkalmazottak

A múzeumnak a megszervezésekor két alkalmazottja volt: a múzeumvezető és egy hivatalsegéd. Az utóbbi állás betöltésekor kezdetben arra törekedtem, hogy olyan személyt nyerjek meg, aki néprajzi érdeklődésű és becsüli a múzeumban folyó munkát. Egy-két ilyen hivatalsegédünk volt is, de csak ideig-óráig. Egy ideig elég volt egy hivatalsegéd: ugyanis hetenként csak csütörtökön és vasárnap tartottuk nyitva a múzeumot a nagyközönség számára. Később, ahogyan fejlődött a múzeum, úgy növeltük a nyitvatartás idejét. A hivatalsegéd munkakörét kettéválasztottuk, teremőri és takarítói munkakörre. Évtizedeken keresztül a múzeumigazgatón kívül, napi 8 órában foglalkoztatott teremőr és napi 4 órás takarítója volt a múzeumnak. A beosztottak általában hosszabb ideig dolgoztak, különösen a teremőrök, de meg is becsültük őket.

Az első időkben Aklan Jusztina, később pedig Sárközi Ferencné szolgált hosszabb ideig. Iratainkból kitűnik, hogy Sárközi Ferencné a kisegítő II. kulcsszámú álláson dolgozó hivatalsegéd 1964. évi november hó 1-i hatállyal kérte nyugdíjaztatását. Indokai: betöltötte az 57. évét, és összesen 11 évet szolgált. Kérte a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságát, hogy részére öregségi nyugdíjat megállapítani és folyósíttatni szíveskedjék. A 46/1964. számú iratunk arról tanúskodik, hogy 1964. évi október 16-án feleségem, Nagy Gyuláné, Verasztó Erzsébet arra kérte a Békés megyei Múzeumok

Igazgatóságát, hogy a megüresedett kisegítő II. kulcsszámú állásra 1964. évi november hó 1-i hatállyal alkalmazni szíveskedjék. Kérelmét megin- dokolta: a 3 gyermekünk már felnőtt. Családunk anyagi helyzete megkö- veteli a munkábaállást: a gyermekeket iskoláztatni kell. Az elvégzendő feladatokat jól ismeri, a múzeumi munka számos területén társadalmi munkában dolgozott is már. A Megyei Igazgatóság nevezettet a 7473. ki- segítő III. munkakörbe havi 900 forint illetménnyel kinevezte. Szolgálatára nagy szükség is volt: hetenként átlagosan 2 napon a Vásárhelyi-pusztán kutattam. Távollétem alatt a múzeumban helytállt, ezért a tudományos munkámat nyugodtan végezhettem.

A 21/1972. számú irat fiamnak, Nagy Zoltánnak egy olyan lépését tar- talmazza, amely döntő módon befolyásolta további életútját. Az 1972. év február 28-án egy kérelmet nyújtott be a Békés megyei Múzeumok Igazga- tóságához, amelyben előadta, hogy a néprajzot élethivatásának választotta, s kérte a Békés megyei Múzeumi Szervezet kötelékébe való felvételét, je- lesül a Szántó Kovács Múzeumban alkalmazni, s ezzel a lehetőségét meg- teremteni annak, hogy később az egyetemet elvégezhesse. Vázolta, hogy a családi hagyományok és a véglegessé váló elképzelése arra ösztönzik, hogy néprajzos legyen. Az orosházi múzeumban már eddig is végzett kisebb- nagyobb munkát. Igazgatóságunk 70/125—1/1972. szám alatt ki is nevezte 1972. évi március 15-i hatállyal 7464. kulcsszámú múzeumi munkaerőnek havi 1000 forintos alaphérrel. Zoltán fiam rövidesen megkapta a munkakö- rének leírását: szakirányítás mellett részt vesz a néprajzi tárgyak gyűjté- sében. Közreműködik az anyag nyilvántartási munkáiban: leltározás, kar- tonozás, kartonfényképek készítésében. Részt vesz az időszakos és vándor- kiállítások rendezésében, forgalmazásában. Tárlatvezetést tart. Raktári- rend kialakításában és az anyag tisztogatásában is részt vesz. Zoltán fiam igyekezett jól dolgozni, és hamarosan konkrét eredményekről tettem jelen- tést a Megyei Igazgatóságnak: 100 db néprajzi tárgyat leltározott. Az ál- landó kiállításunkkal részletesen megismerkedett. Áttanulmányozta az 1955-ös és 1959-es évkönyveinket, s egyébként is sok szakmai könyvet olvasott és jegyzetelt ki. Azt is jelentettem, hogy minden szombaton konzultációt tartottunk. Végz tt munkánkról, annak eredményéről időn- ként beszámoltam. Hamarosan felvették fiamat a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének levelező tagozatára. Múzeumi munkája mellett elvégezte annak első évfolyamát. Ennek alapján felvették a nappali tagozatra, s ezzel a munkaviszonya múzeumunknál megszűnt.

Az ELTE Néprajzi Tanszéke 1977. évi május 24-én arról értesített, hogy a néprajzi szak tanterve szerint a II. évet végzett hallgatók 4 hetes múzeumi gyakorlatra kötelezettek. Nagy Veronka vásárhelyi származású hallgató kérte az orosházi múzeumba való beosztását. Nevezett 1977. évi július 4-től július 24-ig múzeumi gyakorlaton vett részt. A szorgalmasan és jól dolgozó egyetemistáról csak jót tudtam a beszámoló jelentésemben írni. A hallgató megismerkedett a múzeumba kerülő tárgy útjával a múzeumi

kiállításig. Ennek munkafázisai: megszerzés, tisztogatás, leltározás, kartonozás, raktárrendezés. Ismerkedett a különféle leltárkönyvekkel és leltározással. Bemutattam azt a munkafolyamatot, amely a témaválasztástól a publikáció elkészítéséig tart. Szociális gondoskodásunk: a hallgatónak a múzeum tudott szállást biztosítani, ágyat, ágyneműt a Mezőgazdasági Technikum adott. Kedvezményes ebédjegyet is szereztünk a számára. A szorgalmas, szórahló hallgató elérte célját. Az utolsó délután 2 óráig tartó vizsgaszerű beszélgetésből kitűnt: Nagy Veronkából jó néprajzos lesz, érdemes volt vele foglalkozni.

7. Fizetésem alakulása

A könyvem írása közben arra kértek, hogy szenteljek néhány sort annak a bemutatására, hogyan alakult a fizetésem a kezdettől nyugdíjaztatásomig. Bizonyára jó szolgálatot teszek ezzel a múzeumok történetével foglalkozó kutatóknak. Szerencsére a személyi okmányaim között megtaláltam őket, s így a kérést teljesíthetem. A dolog érdekessége az, hogy sohasem tudtam pontosan mennyi a fizetésem, amely az évek során a következőképpen alakult:

1950. IX. 1.	950,— Ft	1971. III. 1.	3293,— Ft
1951. I. 10.	1000,— Ft	1972. VIII. 1.	4104,— Ft
1953. I. 1.	1298,— Ft	1973. IX. 1.	4275,— Ft
1953. IX. 1.	1416,— Ft	1974. VIII. 1.	4466,— Ft
1955. IX. 1.	1534,— Ft	1975. I. 1.	4693,— Ft
1957. VI. 1.	1850,— Ft	1976. I. 1.	4930,— Ft
1959. V. 1.	2000,— Ft	1977. I. 1.	5220,— Ft
1962. V. 1.	2200,— Ft	1977. IX. 1.	5650,— Ft
1969. III. 20.	2698,— Ft		

Én azt hiszem, fizetésem alakulásából is látható, hogy ezen a szép, de küzdelmes pályán nem az anyagiak tartottak meg, hanem az az ügyszere-tet, amellyel városomat és környékét igyekeztem szolgálni.

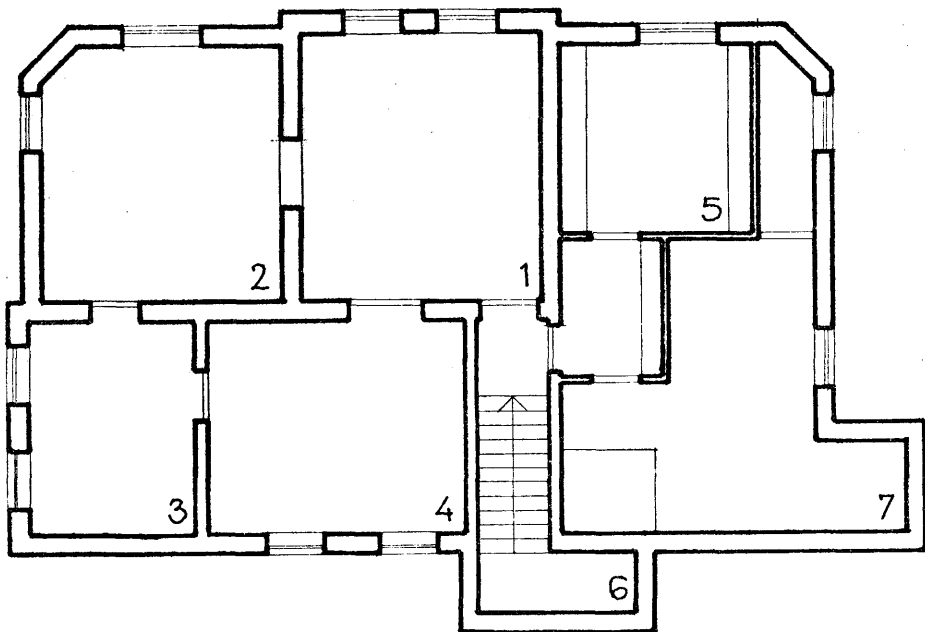
8. Nyugdíjaztatásom

A 60. életévemet 1971. november 16-án töltöttem be. Miután, hála Is-ternek, teljesen makkegészséges voltam, a napi nyolcórai munka meg sem kottyant. Eszem ágában sem volt a nyugdíjaztatásomat kérni. De nem is értem rá ilyesmivel bibelődni, hiszen abban az időben lázban ég-tem, mivel akkor készítettem pusztai trilógiám befejező részét, a „Paraszt-élet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvemet, Tudat alatt abban remény-kedtem, hogy miután az orosházi múzeumot én szerveztem, szolgálhatok addig, míg az egészségi állapotom ezt megengedi.

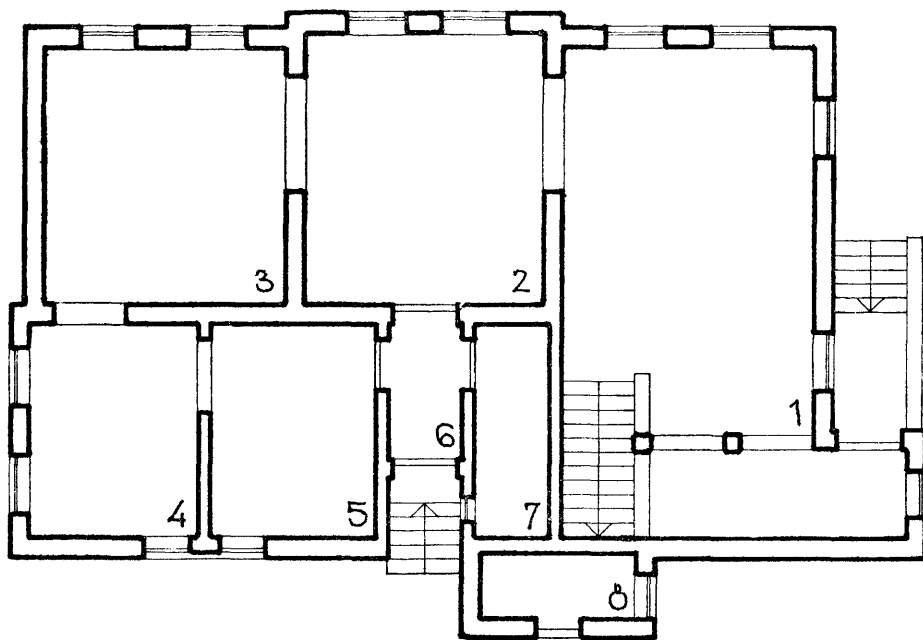
Sajnos, nem így történt. 1977 januárjában múzeumi szervezetünk akkori vezetője tájékoztatott arról, hogy a felettes szerveinkkel való megbeszélés alapján 1978. január 1-i hatállyal nyugdíjazni fognak. Ez, bármennyire is elkésérített, egy év múlva meg is történt. Én tudtam, hogy a nyugdíjas állapot nekem nem pihenés, de halálom.

Szerencsére, 1978. január 1. után a Békés megyei Múzeumi Szervezet Igazgatósága, ismervé teljes elkéseredettségemet és álláspontomat (előtte kérvényt is írtam ez ügyben), részfoglalkozású szerződést kötött velem. Ennek alapján a szabályokban megállapított órákat volt csak lehetőségem ledolgozni. Rettenetesen éreztem magam: nem a testem, de a lelkem szenvedett. De úgy látszik, mégis szeret engem az Isten, nemsokára napi hatórás munkát kaptam „múzeumomban” és a Darvas József Irodalmi Emlékházban.

Azóta, tulajdonképpen, annyit dolgozhatok, amennyit bírok — és sokkal jobban érzem magam!

Az emelet vázlatos alaprajza 1—4. kiállítási helyiség, 5. iroda, 6. lépcsőház és 7. padlástér. Rajzolta: Szemenyel Bálint építész-mérnök.

A földszint vázlatos alaprajza 1—5. kiállítási helyiség, 6. előtér, 7. fürdőszoba és 8. előkészítő. Rajzolta: Szemenyel Bálint építész-mérnök.

AHOL DOLGOZTAM

**Épületgondok
Épületünket a jó gazda
gondosságával kezeltük
Raktárgondok
Kertünk — telkünk**

V. AHOL DOLGOZTAM

1. Épületgondok

a) *Államosítottak bennünket*

Az épületet az 1952. év január havában államosították. Ez azt jelentette, hogy az épületet a Békés megyei Ingatlankezelő Vállalat Orosházi Kirendelt, sége kezelésébe adták, de azt is, hogy a benne lakó Schwarcz-családnak lakbért kellett fizetni, s ezzel a lakással az orosházi múzeum már nem rendelkezik. Felettes hatóságunkhoz, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjához fordultam azzal a kéréssel, engedjék meg, hogy az épületet saját kezelésbe vegyük. A MMOK az épület átadásának engedélyezését a Helyiipari Minisztériumtól kérte, ahol a kérésünket teljesítették. Utasítására a Járási Tanács Végrehajtó Bizottságának II. Igazgatási Osztálya 809.17/1953. szám alatti véghatározatával a Múzeumot erről értesítette. Ezzel az épület kezelője a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja lett.

1958. január 5-én Schwarcz János és nővére, Szász Margit egy beadványt írt az orosházi múzeumnak, amelyben kérték, hogy méltányosságból 1958. január 1-ével mentse fel őket a lakbérfizetés kötelezettsége alól. A kérést 9/1958. szám alatt azonnal pártfogólag felterjesztettem a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatóságához. Javasoltam azt is, hogy az eddig befizetett lakbér összegét a nevezettek kapják vissza. A Gazdasági Igazgatóság 704/1958. G. I. szám alatt arról értesített, hogy a Schwarcz-családot felmenti a lakbérfizetés alól, de az eddig befizetett lakbér visszafizetését nem áll módjában engedélyezni. Miután az épület kezelését a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjától idők folyamán a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztálya, majd ettől a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága vette át, 1/1965. szám alatt a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságát arra kértem, hogy forduljon az Orosházi Járásbírósághoz, mint Telekkönyvi Hatósághoz, hogy az 1382 betétszámú és 1885 helyrajzi számú, Orosháza III. ker. Dózsa György utca 9. szám alatti épületének a kezelőjogát a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága javára jegyezze be. Ez meg is történt, s erről az Orosházi Járásbíróság, mint Telekkönyvi Hatóság 54/1965. tk. szám alatt értesített. Ezzel ezen a területen is rendet teremtettünk.

b) Terveink a múzeum épületében levő lakás átvételére

Az 1957. év végén egy minisztériumi kiküldöttnek megemlítettem, hogy Schwarcz János Budapestre szeretne költözni, s lakásrészét készséggel átengedné a múzeumnak, amennyiben felköltözéséhez megfelelő összegű támogatást nyújtunk. A Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága az összes érdekeltekkel megtárgyalta és 118/8.339/1958. szám alatt közölte: jelenleg nincs lehetőség a költöztetés és lakásvásárlás költségeinek biztosítására, annak ellenére, hogy a múzeum szempontjából a lakrész átengedése igen előnyös volna.

Négy évvel később ismét reménykedhettem abban, hogy a múzeumot sikerül bővíteni. Schwarcz Jánosnak a vele közös háztartásban élő nővére meghalt. Ezért a rokonsághoz, elsősorban Budapestre, esetleg Szegedre szeretett volna költözni. Felajánlotta kétszoba-konyha-kamra-előszobás lakását a múzeum bővítésének céljára, ha érte Budapesten vagy Szegeden 1 szoba összkomfortos lakást kap cserébe. Ha ez nem lehetséges, idegennek adja el, és az a múzeumba fog költözni. Mindezeket 34/1962. szám alatt azonnal közöltem Liptai Ervin főosztályvezetővel és javasoltam Schwarcz János ajánlatának elfogadását. Nem nyughattam: 10 nappal később hosszú beadvánnyal fordultam ebben az ügyben a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári és Múzeumi Főosztályához. Nagyon részletesen közöltem, hogy milyen lépéseket kell tenni a lakásvásárlás során. A minisztérium 82032/62. szám alatt értesített, hogy a múzeum bővítésére előterjesztett javaslatom elfogadására sajnos nincs lehetőség. Lakást csak az esetben lehet egyéb célra igénybe venni, ha a használatba vevő szerv új lakást épít helyette. A meglévő lakások számát csökkenteni nem lehet.

Évek múlva — egy szomorú hír hallatára — immár harmadszor megcsillant a remény múzeumunk bővítésére. Albert Imre, Schwarcz János sógora, Budapestről arról értesített, hogy ajándékozónk meghalt, és rövidesen likvidálni fogják a lakást. 47/1964. szám alatt azonnal jelentettem a hírt a Megyei Igazgatóságnak. Beszámoltam arról, hogy a megüresedett lakással kapcsolatban azonnal felkerestem az orosházi ügyészség vezetőjét, és tanácsát kértem. Megtudtam, hogy a lakás felett kizárólag a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága rendelkezik. Azt javasoltam Igazgatóságunknak, hogy feltétlenül és kizárólag múzeumunk égetően szükséges bővítésére használjuk fel. Egyébként is Schwarcz János annak idején az egész épületet a múzeumnak ajándékozta, s csak azt kötötte ki, hogy haláláig lakhasson benne. Azt is közöltem, hogy a lakáskulcs a kezemben van. Az Igazgatóság azonnal válaszolt, Úgy rendelkezett, hogy a most felszabaduló lakrészek kizárólag múzeumi célra használhatók fel. A hasznosításukra iránytmutató rendelkezéseket tett. Időközben Budapesten, az örökösöknél megbeszéltem a lakás átadásának részleteit is. A két örökös 1965. év február havában elkezdte felszámolni a lakást. Először a ruhákat viszik el, a bútorok eladása hosszabb időt igényel, de egyik szobában összerakják, s a múzeumnak egy

szobát és a konyhát, kamrát rövidesen átadják. Végül: 17/1965. szám alatt Igazgatóságomnak jelentettem a helyiségek átadásának ütemét. Március 14-én Bencze Györgyné üresen átadta a konyha, kamra, cselédszoba helyiségeket. Remény volt arra, hogy június 15-re az egyik utcai szobát is átadják. 5 nappal később jelentettem, hogy az irodát a volt konyhába le is költöztettem. Minden jel arra mutatott, hogy végre sikerült a múzeumot bővíteni. Ámde a derült égből lecsapott a villám!

c) Harc a megürült lakás birtoklásáért

1965. május 20-a előtt néhány nappal a múzeumban ajtót nyitott rám városunk egyik vezetője, mérnöke s még egy-két tisztviselője. Ijedten vettem észre, hogy a mérnök el-elmarad, s vizsgálgatja a helyiségeket. Vezetőjük mindjárt a tárgyra tért. A megürült lakást a város igénybe óhajtja venni. Igyekeztem higgadtan és okosan érvelni: a múzeumunk létfontosságú érdeke a múzeumbővítés. Nem használt! Erre kijelentettem, hogy beköltözöm én a lakásba. A vendégem erre jót nevetett, nem hitte el, tudván azt, hogy nekem családi házam van. Azonnal elmentem a főügyészhez, és ismét tanácsát kértem. Azt tanácsolta, keressem fel a Megyei Tanács lakásügyekkel foglalkozó osztályvezetőjét, és kérjem, szolgáltasson igazságot. Másnap már ott teremtem. Olyan őszintén mondtam el bajunkat, mint ahogy elmondja panaszát a beteg az orvosnak. A következő tanácsot adta: A Békés megyei Múzeumok Igazgatósága nyilvánítsa szolgálati lakássá a kérdéses lakást. Írásban kérjem részemre való kiutalását. Aztán költözzem bele. Az Igazgatóságon 26/1965. szám alatt beadtam a szolgálati lakásra való igényemet, és 229/1965. szám alatt azonnal a kezembe is nyomták. Másnap korán reggel egy félszoba bútorral beköltöztem a kiutalt lakásba. Nyomban beadtam a rendőrségen a kitöltött lakásbejelentő űrlapot. Néhány napon keresztül nagyon izgultam. Egyszer telefonon a Tanácsházára hívtak. Belépésemkor mindjárt a tárgyra tértek. Erre egyszuszra elmondtam: a múzeum épülete saját kezelésünkben van, a benne lévő lakás felett kizárólag a mi igazgatóságunk dönt, az pedig szolgálati lakássá nyilvánította. Kértem a kiutalást és megkaptam, beköltöztem és a rendőrségen bejelentkeztem. Megálltam, mert mindent elmondtam, és a levegőm is elfogyott. „Ennek még folytatása lesz!” — hallottam. „Állok elébe” — mondtam és eltávoztam! Néhány nap múlva a tanácsot adó Farkas Pál megyei osztályvezető Orosházán járt, s fölvilágosította a Városi Tanácsot.

Majd egy évig laktam a múzeumban lévő lakásban. Ha a kockázatvállalás másik oldalát, családi helyzetünk megítélését nézzük, a Schwarczlakás elfoglalásával családom is áldozatot hozott, mert a múzeumban lévő lakásba csak én jelentkeztem be, és Zoltán fiammal laktam, míg a családom többi tagja a Kőrösi Csoma Sándor utcai családi házunkban maradt. Természetesen ettől függetlenül a család együtt élt.

A Békés megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának Igazgatási Osztálya

6161—2/1966. szám alatt arról értesítette a Békés megyei Múzeumok Igazgatóságát, hogy a múzeum fejlesztése érdekében Orosháza Város Tanácsa V. B. nem lakást szolgáló helyiségekből alakított ki azonos értékű cserelakást a lakásalap kártalanítás céljára, ezért a múzeumban lévő szolgálati lakást múzeumi célra kiutalta. Ezt a határozatot Orosháza Városi Tanácsa is megkapta. — Természetesen örömmel kiköltöztem a lakásból, s azt a múzeum céljaira használtuk fel. Ezzel eldőlt a nagy per. Megnyugodtam.

2. Épületünket a jó gazda gondosságával kezeltük

a) *Tatarozás — karbantartás*

200/1960. szám alatt a következő beadvánnyal fordultam a Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatósága Műszaki Csoportjához. Az elmúlt hónapokban a gondos gazda szemével felmértem az épületünk, raktárhelyiségünk és a telek kerítésének állapotát. Az első pillanatban jó karban lévőnek látszottak, alaposabb vizsgálat után kiderült, hogy tatarozásra szorulnak. A javítások elhalasztása feltétlenül káros következményekkel járna. Szerencsére a Műszaki Csoport ellenőre Orosházán járva megerősítette megállapításaimat, és szóban felhatalmazott arra, hogy az orosházi Építőipari Ktsz-szel készíttessenek részletes költségvetést. A költségvetést a fenti számú beadványomhoz csatoltam. A feltétlenül szükséges munkákat sürgősségi sorrendben felsoroltam. Az épületek összes nyílászárói külső felének mázolása és minden helyiség festése a legfontosabb. Sorrendben utána a 31 m hosszú téglakerítés készítése és a 18 m hosszúságú deszkakerítés következik. A sort a tető bádogcsatornázása zárta le. E munkák 43 000 forintos költségvetés keretében elkészültek. Az építető annak idején elmondta, hogy az alap és a lábazati falak részére mészkövet rendelt, és helyette puha homokkővet szállítottak. A fagyok elmúltával nem győztük a fal tövénél a járdát söpörni. Ezért minden koratavasszal nyírfasöprűvel jó erősen lesöpörtem a hullani készülő homokkő darabkákat. Később a fagyok elmúltával kalapáccsal gyengén megkopogtattam a lábazat köveinek felületét és erősen megsöpörítettem. De egy másik karbantartási feladatra is rájöttem. Gyors esőzés után a palatető itt-ott befolyt. A szakemberek sem tudták megjavítani. Minden nagyobb esőben felmentem a padlásra, és kisebb-nagyobb edényt tettem oda, ahol csurgott a tető. Vagy palákat fektettem le, hogy a lehulló esőcseppek szétszóródjanak. Kevés fáradsággal megmentettem a helyiségeink mennyezetét a beázástól.

b) *A fertőző könnyező fagombával is hadakozni kellett*

Az 1960-as évek vége felé arra lettünk figyelmesek, hogy a volt Schwarzféle konyha és cselédszoba parkettái között valamiféle kúszónövény üttette fel a fejét. Valahogyan megtudtuk, hogy egy veszedelmes, fertőző gomba,

a könnyező fagomba támadta meg az épületet. Annyit sikerült megtudnunk az eddig még nem látott furcsa növényfeleségről, ha például egy pincében kezdi el pályafutását, ahol kevés fából készült berendezés van, képes a villanyvezeték mellett felkúszni a padlásra, ahol a tetőzet faanyagát el tudja pusztítani. Azt is megtudtam, hogy fertőző és hatáságilag üldözendő, ezért feltétlenül be kell jelenteni. Annak rendje-módja szerint be is jelentettem, és hivatalból egy vegyészmérnök jött ki az orosházi múzeumhoz, aki irányította a fertőtlenítés nagy munkáját.

Az első dolgunk az volt, hogy a megtámadott padlórészt, a rajta fekvő parkettával együtt fölszaggassuk, és a kertben ásott mély gödörbe hordjuk. Ekkor megláttuk a baj okát. A cselédszoba felett, az emeleten fürdőszoba volt. Amikor az megszűnt, a vízvezetékét a falban hagyták, csak a legvégét zárták el. Nos, ez az állandóan vízzel telt vezeték a földszinti volt cselédszoba padlója alatt haladva vezetett a konyhába, ahol egy fővezetékbe torkollott. Idők folyamán a cselédszoba padlója alatti cső megrozsdásodott és kilyukadt. Elárasztotta a szobácska földjét. Mindezt mi nem vettük észre. A padló deszkája már lerakáskor fertőzött volt. Évtizedekig nem fejlődhetett a gomba spórája, mert nem kapott nedvességet. Természetesen a felesleges csöveket eltávolítottuk. A mérnök ellátott bennünket pontos, részletes szóbeli és írásbeli utasítással, hogyan történjék a fertőtlenítés. 2—3 megbízható emberrel dolgoztam. Eljárásuk lényege: a megtámadott részt és a közvetlen környékét fölszaggattuk és kihordtuk, de lehetőleg úgy, hogy minden porcikája a gödörbe kerüljön. Minden megtámadott helyiségből a földet kb. 1,5 m mélyen kitalicskáztuk. Az alapfalakat különös gonddal kezeltük. Lepakartuk róla a vakolatot, a csupasz falat kopott seprűvel többszörösen teljesen tisztára söpörtük. Majd hegesztőpisztoly lángjával háromszor végigpásztáztuk minden négyzetcentiméterét. Végül a megadott fertőtlenítő folyadékkal alaposan beitatottuk. A földszinti kiállítás termeinek kb. negyed-részt kellett fertőtleníteni. Nagy és fáradságos munka volt. Nekem a szememet mindig a munkán kellett tartani. Megtörtént, hogy a munkaidő vége felé a fertőzés gyanús földet nem a talicskába hányták, hanem a helyiség egyik sarkába, és nem fertőzött földdel takarták le. Ilyen esetben, amikor a munkások elmentek, a gyanús földet kitalicskáztam. Amikor a fertőtlenítéssel végeztünk, tiszta földdel megtöltöttük a helyiségeket, annak rendje-módja szerint ismét lepadoltuk és a felületet kiparkettáztuk. Amint a helyreállítási munkákat befejeztük, a vegyészmérnök átvette tőlünk a munkát, és jegyzőkönyvet vett fel róla. Amint a nagy munkának a városban és környékén híre ment, egymás után kerestek fel olyan vállalatok, intézmények, ahol ugyanez volt a baj. Természetesen segítettünk: a fertőtlenítési utasítást legépeztük, és elláttuk vele a bajba jutottakat.

c) *Az állandó kiállítás belső átépítésre kényszerített*

1969. február 20-án alapos helyszíni vizsgáldás után Boreczky László a Múzeumok Központi Igazgatósága Kiállításrendező Csoportjának művészeti vezetője és Vörös Károly levéltáros-muzeológus, a Művelődésügyi Minisztérium Főosztályának megbízottja az érdekeltek legmesszebbmenő meghallgatása után eldöntötték a „Nyolc nemzedék élete Orosházán” c. kiállítás elhelyezését. Megnyílt a lehetőség arra, hogy a múzeum összes helyiségének kihasználásáról egy végleges tervet lehet készíteni. A körütekintő mérlegeléssel elkészített tervet előszóban és írásban is ismerttettem a Járási és Városi Tanács Művelődésügyi Osztályával, a Hazafias Népfront Városi Titkárságával és a Múzeumbarátok Köre néhány tagjával. Egyhangúlag megállapítást nyert, hogy az állandó kiállítást szerencsésebben, jobban nem lehet elhelyezni. Az időszaki kiállítások célszerű elhelyezésével az épület maximálisan felhasználhatik, és az adott körülmények között minden igényt kielégít. Az állandó kiállítás az egész földszintet elfoglalja, összesen 5 nagy helyiséget. Az emeleti összes, tehát 4 helyiség az időszaki kiállítás rendelkezésére áll. Egy kisebb helyiséget pedig az iroda és a szakkönyvtár foglal el. Miután a múzeum helyiségeinek felhasználása véglegesen eldőlt, a készülő állandó kiállítás forgatókönyve, művészeti terve már aszerint készült, valamint a szükséges kisméretű átalakítás terve és kivitelezése is. Az épület belső átalakítását csak vázlatosan ismertetem.

Az utcai 2 szoba közfalán az ajtónyílást lényegesen bővítettük, és a sarki szoba falán egy ajtónyílást vágtunk, hogy a körforgalmat biztosítsuk. A volt kamra és cselédszoba közfalát kidobtuk, miáltal egy takaros helyiséget nyertünk. Ezzel a földszint egymásba nyíló 5 helyiségén keresztül haladva a látogató az udvarra, illetve a kertbe juthat. Az emeleten is a sarki 2 kis helyiség (a volt fürdőszoba és a nyitott erkély) közfalát kidobtuk, és egy takaros kiállítási helyiséget nyertünk. Az emeleti 4 kiállítóhelyiség körforgalmát is biztosítottuk. Ezenkívül az emeleten, az iroda mellett volt egy keskeny üres hely. Lepadlósoltattam, egy ajtót állítottunk be, és egy kis könyvtárfülkét kaptunk. Végül az eddig földes padlósszintet kipadoltuk használt deszkaanyagból.

3. Raktárgondok

a) *Az új raktár építése dugába dőlt,
kénytelenek voltunk a meglévőt korszerűsíteni*

A Múzeumok Központi Gazdasági Igazgatóságának 38/1960. szám alatti beadványomban panaszkodtam, hogy az orosházi múzeum raktárai zsúfoltak, bennük a korszerű raktárak követelményeit nem lehet megvalósítani. A fenti nehézségeken csak építkezéssel lehetne segíteni. Amennyiben sem

építkezésre, sem bővítésre nem állna keret rendelkezésre, arra kértem a Gazdasági Igazgatóságot, hogy építész szakközegeivel megfelelő tervet készítsen, hogy amint lehetőség nyílik, annak alapján oldódjék meg raktározási problémánk. 182/1960. számú beadványomban az orosházi raktártervezéssel kapcsolatban jelentettem a Gazdasági Igazgatóság Műszaki Osztályának, hogy a 2757, 2758/1960. számú intézkedésük alapján a Szegedi Műszaki és Tervező Szövetkezettől Nagyfalusy Antal építészmérnök (az orosházi gimnázium tervezője) az orosházi múzeumban járt. Részletesen megbeszéltük a raktárépítés, illetőleg a raktár bővítés dolgait. A megbeszélés eredményeit jegyzőkönyvbe foglaltuk, s mellékelten beterjesztettem. A múzeum raktárhelyisége tervezési programja két részből áll. A jelenlegi raktárépület felújítása (a meglévő betonpadlóra mozaiklap burkolatot készítettünk), belső és külső vakolatok megújítása, valamint a meglévő raktárhoz csatlakozóan a Zombai utca vonalában 12 m hosszú, 5 m beltávú, 3 m belmagasságú toldaléképület építése. Súly helyezendő az utcai homlokzat tetszetős kiképzésére, műkö lábazattal, kőporos vakolattal. Szeptember végén a tervezőmérnök kiszáll Orosházára és azután elkészíti a tervet és dokumentációt. — Sajnos új raktárépületre nem tellett, meg kellett elégednünk a meglévő épület korszerűsítésével. Előtte azonban vázolnom kell, hogy az idők folyamán hogyan alakult az ajándékba kapott melléképület sorsa.

Az ajándékozás idején a Zombai utcára derékszögben emelt melléképület két helyiségből állt: a téglával burkolt mosókonyhából, és egy zárt színféle helyiségből. Mindkettő ajtaja az udvarra nyílt, s a szín nem volt lepadlászolva. Hogy az utóbbi számunkra használható legyen, lepadlászoltattam, és az udvarra nyíló ajtaja helyett egy ablakot tettem, az alját pedig betonnal önttettem ki. Így tárolásra alkalmasak lettek. A toldaléképületet, a volt garázst egy méterrel megtoldottam és deszkákkal lepadlászoltattam.

1967-re érett meg a helyzetünk arra, hogy a múzeum két raktárhelyiségét polcokkal rendezzük be. A helybeli Építőipari KTSZ-t kértem meg, hogy az általam megadott adatok, kívánalmaink szerint elkészített 25 méter hosszú polcrendszer tájékoztató jellegű költségvetését készítse el. Amikor a polcokat megrendeltük, a raktárépület egyszárnyas külső ajtajának készítését és felszerelését is megrendeltem. El is készültek. Így azután a korszerűsített, a mennyezetig teljesen bepolicozott két raktárhelyiségbe, valamint a szintén bepolicozott toldalék helyiségben még jó ideig fért tárgy, s ezért a tárggyűjtést fokozni lehetett.

b) *Évés közben jön meg az étvágy! Először csak béreltük a Zombai utcai, városképi jelentőségű magtárt, majd meg is vásároltuk*

Özv. Vági Józsefné különálló, téglafalas, cseréptetős magtárépülete, amely szerepel a Békés megyei műemlékjegyzékben, mint városképi jelentőségű objektum, a múzeumtól alig 100 méterre, a Zombai utca 9. szám alatt

fekszik. A masszív épület alapterülete 2×60 négyzetméter. A földszinti helyiség és a padlás is padolt, sőt a cseréptető alsórésze is deszkázott, így múzeumi raktár céljaira fölöttébb alkalmas. Megtudtuk, hogy havi 500 forintért kiadnák, sőt a magtárt el is adnák.

1976-ban az orosházi múzeum veszélyben lévő tárgyainak megfelelő elhelyezése érdekében azt javasoltam, hogy az Igazgatóság sürgősen kössön a tulajdonossal 3 évre szerződést, havi 500 forintos bérért. A raktárhelyiség birtokbavétele után kezdjen tárgyalást a magtárépület megvásárlására. A bérleti szerződést 1976. IX. 1-én meg is kötöttük. A záradéka: „A bérleti viszony háromévenként lejár, de közös megállapodás esetén meghosszabbítható. A magtárépület esetleges eladása esetén a tulajdonos elővételi jogot biztosít a bérlőnek.”

Szerencsére a magtárhoz tartozó lakóház lakatlan volt. A széles folyosóra, egy szoba-konyha-kamra lakásrészbe, istállóba és a szín alá is rakodhattunk. Azonnal hozzáfogtunk a padláson elpiszkolódott tárgyak tisztogatásához. Mire a magtárt a kőművesek kijavították és kimeszelték, addig az összes tárgyaikat megtisztítottuk. A nagyon rossz állapotban lévőket kiválogattam és selejtezésre javasoltam. — 1976. XII. 14-én 17/1976. szám alatt örömmel jelentettem, hogy a nagyobb néprajzi tárgyaink raktárának a kialakítását a mai napon befejeztem. A múzeum telkén álló raktárunkba a kisebb néprajzi tárgyak kerültek, míg a padlást azok a szerszámok foglalták el, amelyeket a parasztok is a padláson tartottak. A Zombai utcai raktárunkba helyeztük el a bútorokat, valamint a nagyobb néprajzi tárgyaikat, eszközeinket. Néhány elvégzendő munkára azonban felhívtam az Igazgatóság figyelmét. A földszint elkorhadt deszkázatának pótlására és a tetőn a cserepek átrakására. Ezek elvégeztetése után egy megfelelő raktárépületünk lenne, amit érdemes volna megvenni. Alig 10 nap múlva a bérelt raktárunk ügyében ismét az Igazgatósághoz fordultam. Beadványomban elmondtam, hogy általában naponként, kétnaponként megtekintem a kialakított tanulmányi raktárunkat, és gyönyörködöm benne. Nagyon szépen rendbe hoztuk. Kellő légmozgás van a raktárban, s annak ellenére, hogy a falak nincsenek szigetelve, a tárgyak szárazak. A nagyon gondosan megtisztított tárgyaink valóban jól néznek ki, hiszen nagy részük évtizedekig poros padláson volt. Nézéldéseim során a következőkre jöttem rá. A földszinten a falak mellett 20 összeszerelhető vasállvány férne el anélkül, hogy a nagy néprajzi tárgyak rovására menne. De könnyen el tudnánk még újabb 20 Dexion-Salgó állványt is helyezni. Az állványokra az igénylést be is adtam. Előterjesztésem végén megismételtem kérésemet: az Igazgatóság szíveskedjék megtekinteni raktárunkat, s a tárgyalásokat megkezdeni a megvételt illetően akár szabad megegyezés során, ha nem megy, kisajátítás során. Meggyőződéseim, hogy harmadrészbe kerül, mint egy új raktár építése. Ha a bérelt raktárunkat ellátjuk állványokkal, néhány évre megol-

dódott múzeumunk raktárgondja. Később, mint már utaltam rá, a Megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya és Orosháza Városi Tanácsa hathatós anyagi támogatásával a magtárt meg is vettük egy kisebb telekrésszel együtt.

4. Kertünk — telkünk

Amikor a Schwarcz-család átadta a családi házuk nagy részét, megkaptuk az alsó helyiségeket és a kertet is. Így a mellékhelyiségekben alakítottuk ki az égetően szükséges raktárainkat. Abban az időben a kert tele volt gyümölcs- és egyéb fákkal, helyel-hellyel bokrokkal tarkítva. A telek lábujában lévő mellékhelyiség előtt pedig szőlőlugas díszelgett. A kertet nem kertésszel gondoztattam, hanem az első időkben volt megbízható alkalmi munkásunk, és minden tavasszal azzal tettem a kertet rendbe. Később már nehezebb volt ilyen segítséget kapnunk, minden tavasszal pihenésképpen — én tettem a kertet rendbe. Soha élő fát vagy bokrot nem vágtam ki, csak az elszáradtakat. Persze idők folyamán erősen megfogyatkozott a fa- és bokorállományunk. Amikor a nap a fák és bokrok között a kertünkbe süttött, befűvesítettük. Most már megérett a kertünk arra, hogy az új koncepció szerint beültessük fákkal és bokrokkal. A kert egyik sarkában a Dózsa és a Zombai utca találkozásánál áll a múzeum névadójának: Szántó Kovács Jánosnak a mellszobra, Cs. Kovács szobrász alkotása.

Idekerülésének története van. Amikor az orosházi városi Tanácsháza felépült, az új épülettel együtt egy szobor is járt, a vásárhelyi agrárszocialista vezér szobra. Úgy tervezték, hogy az első emeleten állítják fel. De miután a szobor talpazata is tömör kő, nehéznek találták, ezért a Tanácsházába vezető lépcső mellé helyezték el. Ez a hely sem volt megfelelő a szobor elhelyezésére, s ezért az orosházi múzeumnak ajándékozták, amit mi köszönettel elfogadtunk.

Úgy látszik, vannak, akik csak azért születtek erre a világra, hogy rongálhassanak. Egyesek azzal szórakoztak, hogy a kerítésünk oszlopfejeit egymás után belökdösték a kertbe. 1964. IV. 20-án jelentettem a rendőrkapitányságnak, hogy utcai kerítésünk 10 db kőoszlopának 40—50 kg súlyú zárófejei közül eddig 2 darabot ismeretlen egyén, vagy egyének a múzeum kertjébe belöktek, a harmadikat pedig kimozdították a helyéről. Kértem az ügy kivizsgálását. A rendőrség — tekintettel arra, hogy a kár nem haladta meg az 500 forintot — áttette az ügyet a város szabálysértési előadójához, aki 1964. május 13-án kelt 172/1964. szám alatt elutasító határozatot hozott, miután a tetteseket nem sikerült a rendőrségnek kézrekeríteni. Kőműveseket kerestem, akik nagynehezen visszatették a helyükre az oszlopfejeket.

1964. december 25-re virradó reggel (karácsony reggelén) a harmadik, már meglazított oszlopfejet is belökték a kertbe. Azonnal telefonon jelentettem a rendőrkapitányságnak. Azt tanácsolták, állapíttassam meg a kárt, és tegyek

feljelentést ismeretlen tettesek ellen. Az Építőipari KTSZ szakértője 500 forintra becsülte az eddig okozott kárt, s december 30-án ismét feljelentést tettem. 1965. január 25-én 1002/1964. szám alatt határozatot kaptam a nyomasztás megszüntetéséről. Erre gondoltam egy nagyot! A belökött oszlopfejeket feltettük a helyükre, de úgy, hogy egy jó arasznyi függőleges acélrudat építettünk az oszlopba és az oszlopfejbe. Természetesen az acélrudat betonba ágyasztuk. Azóta a helyükön is vannak.

ÉS AHOGYAN ŐK LÁTTÁK

VI. ÉS AHOGYAN ŐK LÁTTÁK

Gunda Béla

Nagy Gyula néprajzi munkásságáról

Darvas Józseffel, mint miniszterrel egy alkalommal arról beszélgettem, hogy néhány ún. „önkéntes néprajzi gyűjtőnkkel” milyen mostohán bánnak. Dolgoztatják, dolgoztatják őket, de nem sok elismerést kapnak. A beszélgetés eredménye lett, hogy megjelent Nagy Czirok László: „Pásztorélet a Kiskunságon” c. munkája. Beszélgetés során felhívta Darvas József a figyelmemet egy tanítói oklevéllel rendelkező lelkes kutatóra, Nagy Gyulára. Talán nem is rövid idő múlva Orosházán meglátogattam Nagy Gyulát, aki akkorra már becses értékű gyűjteménnyel gazdagította és vezette az orosházi múzeumot. Azóta is csodálom azt az energiát, amellyel Nagy Gyula saját magát a tudomány területére kormányozta. Szerény külsővel és értékes belső tartalommal megindította a múzeum évkönyvét, s rendszeresen hozzákezdett szülőföldje földművelésének és állattartásának feldolgozásához. Mintaszerű mikrovizsgálat az, amit ezen a téren a Vásárhelyi-pusztán végzett. Nagy örömmel mondhatom itt el, hogy idevonatkozó kutatásainak egy része olyan rangos folyóiratban, mint a Zeitschrift für Ethnologie-ban is megjelenhetett. Nagy Gyula a földművelést, az állattenyésztést nem a dzsentrí-kutató fölényével vagy sámánisztikus belemagyarázó megszállottsággal végezte, hanem objektív szemlélettel. Maga is részt vett a munkában! Kötötte a kévét, igazította az ágyást, szelelte a gabonát. Nemcsak a tudományos tevékenység verejtéke, hanem a földművelő ember fáradtsága is hozzájárult könyveihez, tanulmányaihoz. Amikor együtt dolgozott az orosházi gazdákkal — ugyanazt tette, mint a bolíviai síkság indiánjai között a kiemelkedő ethnológus, Nordenskiöld Erland, aki együtt élt, dolgozott, dalolt, játszott a bennszülöttekkel. Nagy Gyula állandóan tágitotta és tágitja látókörét, aminek talán legtanulságosabb példája a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” c. munkája, ill. a munkában közölt tanulmányai. Ezekből is az élet súlya, a szépség, és a valóság tükröződnek. Hihetetlen energiával létrehozta a munkatársi gárdát, megszervezte az „Orosháza története és néprajza” c. monográfiát, s amikor a munka készen lett, szinte vándor könyvkereskedőnek csapott fel, hogy városa népét minél szélesebb körben megismerjék.

Nagy Gyula könyvei, tanulmányai állandóan munkaasztalomon vannak, de nemcsak az enyémen, hanem mindazokén, akik népünk rögökkel teli életével azonosítják magukat. A Vásárhelyi-pusztá, Orosháza, Békés megye büszke lehet tanítóból lett tudósára, akinek munkásságát még nagyobb területeken, a magyarság lelki földjén is számon kell tartanunk.

Balassa Iván

Nagy Gyula néprajzkutató lett

1947-ben a magyar néprajztudomány nagy lehetőséget kapott az 1848-as hagyományok országos feltárásával. E munka során felmértük a múzeumok e korból származó néprajzi anyagát is, különösen azokra voltunk figyelemmel, melyeken az 1848—1849. évszámot is fel lehetett fedezni. Én első sorban a dél-alföldi múzeumokat jártam, és itt értesültem — már nem emlékszem pontosan, hogy Szentesen vagy Hódmezővásárhelyen — az orosházi múzeumról, melyet egy megszállott ember a romokból kapart össze és egyre jobban gyarapított, sőt már megfelelő épületet is szerzett az egyre növekvő gyűjteménynek. Ez az ember NAGY GYULA volt.

Valamikor, 1947 folyamán, sorra vettem Orosházát is, és amit hallottam, igaznak bizonyult. Nemcsak 1848-cal kapcsolatban találtam értékes tárgyakat, hanem megismerhettem egy olyan embert, aki nem ismerte a lehetetlent, és bizonyos előzményekre támaszkodva létrehozott egy múzeumot. Hamar összebarátkoztunk és előadta terveit, melyekben éppen az volt a szép, hogy messze meghaladta a lehetőségeket és egyetlen ember erejét. De ez neki eszébe se jutott. Mindjárt megkértem arra, hogy az orosházi Juhász Balázs Múzeumról, mely az alapító polgári iskolai tanár nevét viselte még akkoriban, írjon egy beszámolót az Ethnographiába, melynek abban az időben FÉL EDIT mellett olyan segédszerkesztő-féléje voltam. Mire a cikk 1949-ben megjelent, akkor már szerkesztőként adhattam helyet rövid írásának (Ethnographia, 1949. 371—372.) Tudomásom szerint ez az első cikk, mely szakfolyóiratban Tőle megjelent.

A múzeum gyűjtőterülete először csak Orosházára és annak határára terjedt ki, de az 1950-es évek legelején már a szomszédos falvakat és a tanya-világot is sorra járta. Így különösen Kardoskúton, a volt Vásárhelyi-pusztán fordult meg gyakran, de rövidesen bekebelezte az egész orosházi járást. Ha csak egy kis időt tudott szakítani a tanítás közben, akkor mindjárt biciklire (sohase mondta kerékpárnak) kapott, és ment ki a kardoskúti tanyára, ahol első sorban KÉRDŐ ERNŐ és családja tartozott jó emberei közé.

Hosszú beszélgetéseink során arra ösztönöztem, hogy a paraszti földművelés kérdéseiben próbáljon elmerülni, mert magamnak is, kora ifjúságomtól kezdve, ez volt a kedves téma. Ekkor kezdte el az aratás és nyomtatás tanulmányozását, leírását, majd dolgozatának megszerkesztését. Ezzel

kapcsolatban írta hozzám 1951. június 18-án: „Részt veszek a néprajztudomány 5 éves terve megvalósítására létrehozott munkaközösség munkájában. Címe: Takarás és nyomtatás Orosháza és környékén. Kb. 100 gépelt oldalra tervezem, sok rajzzal és fényképpel. Előreláthatólag január 1-re készülök el vele. Ezzel kapcsolatban már eddig is rengeteget gyűjtöttem, rajzoltam és fényképeztem. Nagy részletességgel és alaposággal igyekszem megoldani feladatomat. Ezzel a dolgozatommal szeretnék igazán bemutatkozni a néprajztudomány dolgozói előtt. Ezzel kapcsolatban én készítem elő Tálasi Pistáék filmezését a Kardoskúti- (volt Hódmezővásárhelyi-) pusztán a lóval való nyomtatásról. Tálasiék közölték velem, hogy alkalmasint Te is lenézel hozzánk a nyomtatás felvételekor. Tálasiékkal abban állapodtunk meg, hogy miután az egész kérdés nagy részét már fel is dolgoztam, s a nyomtatás is az én gyűjtőterületemhez tartozik, néprajzilag én dolgozom fel. Találkozásunkkor bemutatom Neked az eddig gyűjtött anyagot, rajzot, fényképet, s már előre is közlöm Veled, hogy szíves útmutatásaidat igénybe óhajtom venni, hogy ezt a rendkívül fontos feladatot maradéktalanul megoldjam. Arra is megkérlek, hogy a nagyon részletesnek, terjedelmesnek ígérkező publikációmnak légy szíves helyet biztosítani az Ethnographiában.”

Munkájának nagy lendületet adott, hogy 1951 nyarán K. KOVÁCS LÁSZLÓ a kardoskúti Kérdő-tanyán lefilmezte az aratást, a hordást, a nyomtatást, a szórást. Ennek lehetőségét NAGY GYULA teremtette meg, ami nem volt könnyű vállalkozás, mert abban az időben minden búzaszemet úgy ellenőriztek, hogy abból még a madár se igen tudott lopni. De Ő addig járt utána, míg minden írást meg nem kapott, és így a felvételt nem zavarta senki és semmi. A munkálatokat több néprajzkutató, így TÁLASI ISTVÁN is végignézte, ezért annak hitelességéhez semmi kétség nem férhet. A néprajzkutatókkal való együttlét NAGY GYULA számára jó iskolának bizonyult, amit igyekezett is kihasználni, mert állandóan kérdezgetett a gyűjtéssel, feljegyzéssel, rajzokkal, fényképekkel kapcsolatban. Arra is kért, hogy a rajzokhoz küldjek valami mintát, és én a Folk-liv egy számát juttattam el, amit mintának tekintve, az akkor ott rajztanárként működő KERTI KÁROLY, aki azóta Tatán élő országos híru, Munkácsy-díjas festőművész, olyan kitűnő rajzokat készített, amit azóta sok munka átvett.

Ugyanez év szeptember 10-én írja nekem: „Hozzáfogtam a „Takarás és nyomtatás Kardoskúton” c. tanulmányom feldolgozásához. A szűrőkészítés és vontatás — című fejezetét már feldolgoztam. Fényképeim elég jól sikerültek, bár egy kicsit túlexponáltak. Az illusztráláshoz is hozzáfogtunk. Vasárnap kimegyek Kérdőékhez, és a már kész fejezeteket megbeszélésem velük. Az esetleges tévedéseket kiigazítom. Nagyon alapos munkát szeretnék csinálni. — „Ha valami közbe nem jön, és az idő megengedi (az öreg Kérdő jeliséje), akkor az év vége felé elkészülök vele.”

A munka nagy lendülettel folytatódott, és néhány hónap múlva így

számolt be a dolgozat egyre gyorsuló üteméről: „Úgy gondolom, hogy hamarosan gépeléshez fogok, s január végére (1952) elkészülök vele. Szerettem volna, ha eljössz, megmutatni. Szerénytelenség nélkül úgy gondolom, hogy nem mindennapi munka lesz. Vele fekszem, vele ébredek. Amikor Pesten jártam, Barabás Jenőnek is megmutattam, s ahogy beszéltem róla, azt mondta, hogy meg vagyok szállva. Azt hiszem igazat mondott. Miután ez a tanulmány első igazi néprajzi munkám, azt hiszem, hogy a megszállottság indokolt is, és föltétlenül szükséges. Ezek után én ismételtlen kérlek, légy szíves úgy támogatni engem, hogy e nagy tanulmányommal mutakozhassam be a néprajz területén. Te ezt meg is ígérted, s én csak ismételtlen kérlek Téged.”

A dolgozat 1952-ben el is készült, de bizony az Isten malmai már akkor is lassan öröltek; a szerkesztők, a kiadók és a nyomdák akkor sem voltak gyorsabbak, mint manapság. A dolgozat végül is az *Ethnographia* 1954. évfolyamában látott napvilágot, két részletben, mert egyben történő közlése nagyon megterhelt volna egy számot. Az adott körülmények között, akkor magyarázatot is kellett fűznöm hozzá, megindokolva annak közlését. Az *Ethnographia* 1954. évfolyamának 167. oldalán csillag alatt ez található: „A 'Gazdálkodási Munkaközösség' kutatói 1951-ben 1300 méteres keskenyfilm felvételt készítettek az orosházi határban — Kardoskúton, a Kérdő-család tanyáján — az ott szokásban volt nyomtató technikáról. Ennek a filmnek az előkészítő tanulmányait foglalja magába az itt közreadott dolgozat. Ez egy helyen, de a magyar néprajzi irodalomban eddig még nem publikált részletességgel, foglalkozik a takarás és nyomtatás kérdésével, s csak másodlagosan tekint ki a közeli környék ezzel kapcsolatos munkamódjaira. De ebből is megállapítható, hogy a kardoskúti Kérdő-tanyán végzett munka, a környékre vonatkozóan jellemzőnek tekinthető. A bemutatás bizonyos mértékig rekonstrukciós kísérlet is, mert bár még jól ismerik ezen a vidéken az itt leírt eljárásokat, de azokkal már csak elvétve élnek. Éppen ezért tartjuk szükségesnek, hogy a múlt e fontos gazdasági műveletéről, egy helyről származó anyagot tartalmazó dolgozat is megjelenjék szakirodalmunkban. Az alapos leíró jellegű munkát éppen ilyen megfontolások alapján a Magyar Tudományos Akadémia ösztöndíj-prémiumban részesítette. Szerkesztő”.

Így lett NAGY GYULA néprajzkutató! Az azóta megjelenő dolgozatait, könyveit a magyar néprajzi irdalom komoly forrásként tartja számon, mert közlései, feldolgozásai nemcsak mindig alaposak, hanem megbízhatóak is.

Első dolgozata nemcsak hazai, hanem nemzetközi elismerést is szerzett számára, mert annak összevont változatát az egyik vezető európai néprajzi folyóirat a *Zeitschrift für Ethnologie* közölte. Igen, de a szöveget le kellett fordítani németre, ami nagyon sok pénzbe került volna, amiben egy életen át szűkölködött, hiszen három gyermeket neveltek fel. A fordítást a művelt kereskedő (Schwarcz János) vállalta, aki a múzeumot koráb-

ban önként befogadta házába, NAGY GYULA viszont a téli tüzelőjét felfűrészelte és felhasználta. Gondolom, hogy nem sok ilyen történetű tanulmányt közölt a Zeitschrift für Ethnologie.

NAGY GYULA mindig segítőkész gyűjtő és adatszolgáltató volt a hozzáfutató néprajzkutatók számára. Magam is sokszor éltem baráti szíves-ségével, melyről maga így vall 1951-ben: „Október elseje körül beküldöm neked a kévek összerakásával kapcsolatos kérdőívet. Ugyanis ez már fel van dolgozva, csupán formába kell önteni. A ledolgozással kapcsolatosan — amint Neked említettem is — még eddig sajnálatosan nem gyűjtöttem adatot. Nem terjedt ki a figyelmem rá. Csak akkor vettem észre ezt a problémát, amikor a Te körleveledet megkaptam. Október hó folyamán ezt is felgyűjtöm, s úgy november elseje körül elküldöm. Tábori György tótkomlói és Dér István pusztaföldvári falumúzeumvezetőkkel is kidolgoztatom mint a két kérdőívet.” Hadd tegyem még hozzá, hogy számos dolgozatomban és könyvemben támaszkodtam a NAGY GYULA adataira, melyet mindig nyugtáztam.

Kiváló szervezőkészsége nemcsak abban mutatkozott meg, hogy szinte a semmiből gazdag anyaggal rendelkező jeles múzeumot hozott létre, hanem a kiadványok egész sorát szerkesztette, melynek élén az 1965-ben megjelent „Orosháza története és néprajza” áll. Ezt a munkát azóta már a megye határain belül és azon túl is sokan mintának tekintették.

Sok szeretettel és barátsággal köszöntöm 75. születésnapján a jeles néprajzkutatóvá vált NAGY GYULÁT, aki múzeumot szervezett a semmiből, aki olyan könyveket írt és szerkesztett, melyek jó és maradandó munkáját megőrzik az utókor számára.

K. Kovács László levele

egy külföldön élő rokonához

Kedves Péter Öcsém!

Kérte, adnék tájékoztatót az orosházi Szántó Kovács Múzeumról, minthogy sógorod két gyermeke — a Hajdú gyerekek Manchesterből — szüleik hazájának a megismerése során, nemcsak Szegedet, hanem az Alföld tiszántúli (Csongrád, Békés megyei) részét is szemügyre kívánják venni. Kivált — mint írod — a tanyavilágot, annak kultúráját, népeletét szeretnék valamelyest a helyszínen megismerni. Jól tudod, hogy a tanyákat, viszonylag még élő változatában, az orosházi és a vásárhelyi pusztákon lehet látni. Nagy szerencse, hogy Orosházán olyan múzeumot találnak, amely megközelítően teljes képet ad a tanyavilág tárgyi kultúrájáról, az eszközökről, amikkel a tanyasi emberek éltek, dolgoztak. Nagyon jó fénykép- és rajzgyűjteménye is van az orosházi múzeum Ethnológiai Adattárának.

A Szántó Kovács Múzeum — mint magad is tudod — új keletű. A semmiből teremtette a második világháború után egy néptanító, Nagy Gyula,

lankadatlan szorgalommal, szakértelemmel. Ezt a múzeumot látni kell mindenkinek, aki a magyar tanyavilágot akarja megismerni, és megérteni a tanyasi ember életét, mentalitását. Kiss Lajos könyvei sok mindent elmondanak a „Szegény ember” és a „Szegény asszony” életéről (a tanyasiak életéről is), de nem mindent. A Szántó Kovács Múzeumban őrzött anyag teljes képet ad, kiegészíti a Kiss Lajos rajzolta képet. Írod, hogy a Te segítségével, a két gyerek már sok mindent tanult a tanyákról, Szolnok határában láttak is néhány pusztuló tanyát. Jól mondod, hogy ma már élő tanyát csak Orosháza határában lehet látni s találni, és ami régen volt, azt a múzeum gyűjteményében szemlélhetik. Mindenképpen meg kell látogatniok az orosházi múzeumot és nagyon jó lenne, ha találkozónának Nagy Gyula igazgatóval, aki bemutatná nekik a gyűjteményeket. Kár, hogy motorkerékpárral és nem autóval mennek, Nagy Gyula, hacsak teheti (én írok Gyulának levelet, amiben kérem, legyen segítségére a Hajdú gyerekeknek), szívesen kimenne velük egy-két tanyát megnézni.

A Szántó Kovács Múzeumról sokat és röviden is írhatnék. Röviden annyit, hogy nagyon jó múzeuma nemcsak Orosháza, de a tanyasi, a pusztai életnek is. Miután a tanyákat Te már ismertetted, arra nem vesztegetem a szót.

Hasznosnak tartom azonban Nagy Gyula — mint muzeológus — bemutatását, azt, hogy egy néptanítóból hogyan lett kitűnő muzeológussá, néprajzi szakemberré, tudós gyűjtővé és szakíróvá. Kezdem azzal, hogy a 40-es évek második felében, felkeresett engem, egyetemi tanári szobámban. Elmondta, az a szándéka, beiratkozik az egyetemre „néprajzot tanulni”. Beszélgetéseink során elmondta, hogy tanítói oklevelet szerzett 1932-ben a Félégyházi Képzőben (együtt végezte Darvas Józseffel), és annakidején részt vett a táj- és népkutató munkában, az ugocsi táborban. Ezek után azt tanácsoltam neki, ne pocsékolja az idejét és energiáját az egyetemi órák hallgatásával. A Tanítóképzőben jó alapokat kapott, és mint paraszti származék, máris többet tud a népi életéről, paraszti munkákról, szokásokról, az eszközök használatáról, a termelés, betakarítás, tárolás, felhasználás stb. módjairól, az állatok tenyésztéséről, tartásáról, de az építkezésről is, stb., stb., mint akármelyik néprajzból doktorált városi gyerek.

A háború befejezése után már nem tanított, hanem a múzeum kifejlesztésén fáradozott. Összebarátkozván, arra kértem, amikor Pesten jár, keressen fel, és amiben szakmailag segíthetem, szívesen megteszem. Gyakran fel is keresett, és mindig hosszan elbeszélgettünk, amolyan kötetlen néprajzi szemináriumok voltak ezek az órák. Mindenekelőtt arra hívtam fel a figyelmét, hogy gyűjtése során a *teljességre* törekedjék. A néprajztudomány nem a *különlegességek*, a *primitívségek*, hanem a népi kultúra valóságának és teljességének a tudománya. Mindent a legnagyobb részletességgel kell kutatni, nyomozni, mert a népi életforma és vele együtt a népi kultúra sokrétű, bonyolult egység és nem mozdulatlan valami, hanem térben és időben folyton változó. Amióta pedig a népi, az *autonóm falu* (nagy vonásokban a múlt század második felétől) felbomlóban van, azóta az egykori,

az ún. hagyományos, a teljes népi, népi társadalmi szervezet, szerkezet és kultúra ma már csak romjaiban áll a kutatás rendelkezésére. A „teljességet” — mondjuk a 20-ik század első évtizedére lokalizálva — már csak emlékekből, töredékekből rakhatjuk össze. A töredékek, a részek sok ember (főleg öregek) emlékezetéből szedegethetők össze. Sok embert kell minden dologgal kapcsolatban meghallgatni: a muzeológusnak, a néprajzi kutatónak a nép öregei a munkatársai. Az idő sürget, mert az öregek fogynak! Például ha a szántásról, a vetésről, ezek eszközeiről van szó, csak akkor kezdhethünk a leíráshoz (az anyag rendezését folyamatosan kell végezni a gyűjtés ideje alatt!), amikor a kutatott dologról már mi magunk tudunk a legtöbbet, hiszen mi már mindazt tudjuk, amit a népi munkatársaink, a parasztok, külön-külön tudnak. Bennünk kell az adatoknak, ismereteknek összegződni, így formálódik ki — bármely tárgyra — egy tájra érvényes teljes kép, a maga sokszínű változatában. Az ilyen módon végzett gyűjtés során leszünk képesek az életmódban, a kultúrában végbemenő változások okainak, folyamatának, a változás tendenciájának a felismerésére. Ezt a gyűjtési elvet kell követni — hangoztattam — a népi életforma, a népi kultúra bármely szektorának a kutatásakor.

A gyűjtés azonban sohasem szorítkozhatik csak az írásbeli rögzítésre, népi munkatársaink adatait, közléseit bőségesen kell illusztrálni fényképekkel, rajzokkal, filmfelvételekkel és olykor (pl. mesék, népdalok stb.) magnetofonszalagot is kell használnunk. Sok dolgot (épületek szerkezeti elemeit, alaprajzát stb.) csak is rajzok segítségével örökíthetjük meg.

Végeredményben a *múzeum nem egyéb, mint a népi kultúra tárgyi illusztrációja*, ez az egyik legfontosabb feladata. Ezért sok tárgyat kell gyűjteni, szem előtt tartva a variánsokat és az eszközváltás folyamatát. Természetesen vannak dolgok pl. az épületek, amiket nem gyűjthetünk be a múzeum tárlóiba, de képben, rajzban azok is begyűjthetők. Ugyanígy az élő növényzet és állatvilág; a kép, színes film és hangfelvétel itt is segít.

Végző soron tehát bármit begyűjthetünk. Mindezek ellenére — hangsúlyozom ezt is — nagyon is szükséges lenne egy tanyának a konzerválása (megőrzése) úgy, hogy az mutassa azt az állapotot, amikor a tanyák fénykorukat élték. Nem a nyomort tehát, a mai állapotot, és nem is egy volt „kódis-tanyát”, hanem az átlagból egyet. Természetesen nem „halott”, hanem élő tanyára kell gondolni, olyanra, amelyet a változott viszonyok között is laknak, és tartozik hozzá földterület is, valamint a hagyományos állatok, amelyek a század fordulóján megtalálhatók voltak a tanyákon.

Van még valami: az emberi munka végzése közben alkalmazott mozdulatok, szerszámhasználati módok, az emberi test és a szerszám használatának kapcsolata, ritmusa stb. megörökítése filmen és hangszalagon. Az emberek tartása, megjelenési formái, gesztusai, de még a viseletük bemutatása sem nélkülözheti a képet és a hangos színes filmfelvételt.

De még ez sem minden, a feladatát jól végző múzeum kötelessége a népesség társadalmi rétegződésének a vizsgálata mellett, a társadalom biológiai

állapotának a vizsgálata is. Ezekből a bonyolult vizsgálatokból nem maradhat ki az ún. paraszti genealógiák kidolgozása sem. Orosházán ennek különösen jó esélyei vannak: a község lakosai az 1744. évben települtek ide a Tolna megyei Zombárról. Az akkori összeírások és az egyházi, majd az állami anyakönyvezés segítségével pontos genealógiai táblázatok készíthetők. Ajánlottam Nagy Gyulának, hogy föltétlenül nyomozza saját származását, felmenői sorát és rokoni kapcsolatát. Nincs ugyanis disszonásabb dolog, mint amikor egy kutató tudós biztonsággal tárja elének valamely közösség emberi, származási történetét, de a legnagyobb zavarban van, ha saját négy nagyszüleiről kérdezzük. A legtöbben rosszul értelmezett szerénységre hivatkoznak, mások szégyenlik származásukat, pedig nincs hitelesebb mérce az időben, mint saját származásunk fonalán visszajutni a múltba. Ezáltal — szinte személyesen — veszünk részt népünk történelmi múltjában. Erre engem Györffy István professzorom tanított, azzal a megtagyással, hogy ezt a kutatási igényt, elvet sohase mulasszam el hirdetni tanítványaimnak.

A múzeum azonban nemcsak tárló, konzerváló és bemutató helye a népi kultúrának, nemcsak tudományos intézet, hanem *néptanító, felvilágosító és nevelő intézet is!* Részt vesz az iskolai tanító munkában és a felnőtt társadalom tanításában, felvilágosításában, saját múltjára való emlékeztetésben, a közösségi tudat ápolásában és abban, hogy más népek kultúrája is értékes; szolgálja tehát az együttélés békés harmóniáját. Így válik a múzeum eleven kulturális ható tényezővé, és nyer ugyanakkor — a népből — önkéntes gyűjtő és adatszolgáltató munkatársakat. És mint kulturális intézmény, magasabb szinten is fontos nevelő, tanító szerepet tölt be. Nemcsak a mindig megújuló kiállításaira, rendezvényeire gondolva, hanem azt is figyelembe véve, hogy akadhatnak számosan — magasabb iskolázottságúak, más szakterületen dolgozók — akik bekapcsolódnak a múzeum tudományos munkájába, és tovább szélesítik, erősítik a múzeum munkáját. A múzeum tehát „tanítványok” sorát nevelheti fel, ha hivatását jól tölti be.

Nagy vonásokban ez volt az az elvi, módszertani „tanmenet”, amit követtem a Nagy Gyulával való, máig tartó bensőséges baráti beszélgetéseink során. És mondhatom, hogy Nagy Gyula — mindenekelőtt az ő veleszületett tehetségének, kitartó szorgalmának, egyszerűségének eredménye az orosházi múzeum. De nemcsak múzeumot teremtett a semmiből, hanem a tudományos kutatás, a publikáció területén is felzárkózott legjobb etnográfusaink sorához. A szakirodalmat ismeri, de megszívlelte az általam közvetített Györffy-féle elvet: amíg van mit gyűjteni, az az első, addig nem kell elméleteket gyártani. Minél többet gyűjtsön a szakember és adjon a jelenségekről, a vizsgált tárgyköréről részletes, pontos, hiteles leírást. Az alaposan végzett, teljességre törekvően gyűjtött anyag mindig tartalmazza, készen kínálja a feldolgozás módszerét is — hangoztatta mindig Györffy István. És Nagy Gyula követte is és követi is minden írásában ezt az elvet. Én arra figyelmeztettem, hogy amikor ír, úgy, olyan részletesen, mégis tö-

mören, pontosan és világosan fogalmazza meg mondanivalóját, mintha nem nekünk, kortársainak, a szakembereknek írna, hanem a késői századok olvasóinak és — mondjuk pl. egy busman szakembernek, aki az égvilágon semmit sem tud pl. a takarásról, nyomtatásról a Vásárhelyi-pusztán, de a leírás segítségével ne csak megértse, hogy miről van szó, hanem a munkát el is tudja végezni. Úgy írjon tehát, hogy mindenki megértse.

Külön adomány, hogy Nagy Gyula kitűnően fényképez, jól rajzol, de rajzait gyakran a legjobb rajzművészekkel készítteti; a rajzok is mindig részletesek, világosak és pontosak. Van érzéke a filmezéshez is, vagyis azt a módot is alkalmazza — hacsak teheti — a népi kultúra megörökítésében. Neki köszönhetjük, hogy a legnehezebb időkben, 1951-ben, a Vásárhelyi-pusztá egyik tanyáján, a Kérdő-tanyán filmre vehettük a takarást, vontatórakást, a „bolondkocsi” használatának a módját, a szérűkészítést és a lóval, valamint a kocsival való nyomtatást és a szem, szórás útján való megtisztítását a törektől, pelyvától. Ugyancsak neki köszönhető az utolsó működő szárazmalom filmezése is.

Nemcsak mint író (több könyve és számos tanulmánya jelent meg, idegen nyelven is), hanem mint szerkesztő is jó munkát végzett és végez. Munkatársaival hatalmas terjedelmű kötetet („Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” címmel) jelentetett meg, amely mindig alap-kézikönyve lesz a Vásárhelyi-pusztá tanyavilágának.

Nagy Gyula a néptanító így vált — magas szinten — de továbbra is a nép tanítójává. Az orosházi Szántó Kovács Múzeumról, ha kérdeznék, ezeket kell elmondanom. Mást Nagy Gyuláról sem mondhatok.

Budapest, 1980. július hó 10-én.

Dr. Keszi Kovács László

P. S. Azt kérted, hogy a bemutatást úgy készítsem el, hogy lássák a gyerekek milyen módszerrel dolgozik a néprajzi szakember, illetve a muzeológus. Hogy mi a néprajzi múzeum? Hogyan, mit gyűjt? Hát így és ennyi mindent gyűjt — különben ezt Te is elmondtad — részletesebben nekik. Nagy Gyulát, az ő munkáját — szerintem — csakis így lehet bemutatni.

Aki egy múzeumban megfordul, kellene, hogy elgondolkozzék azon, mennyi minden, milyen módszerei elvek, és mennyi tanulás — de főleg tehetség — kell ahhoz, hogy a semmiből, egy néptanítói képzettségű ember szakmuzeológussá és néprajzi szakemberré, szakíróvá váljék és múzeumot teremtsen. Ezt akartam érzékeltetni, amikor a módszerei elvek bemutatásával igyekszem útmutatót adni egy múzeumhoz, és bemutatni annak létrehozóját.

L.

Látható, tapasztalható, hogy napjainkban szinte világszerte keressük a múzeum helyét megváltozott viszonyaink között. Az útkeresés nemcsak miránk, a gazdasági és társadalmi rend új, forradalmi útjára tért országokra jellemző, hanem a másik táborra is. Keressük a múzeum új helyét a tudományos kutató és feldolgozó munka bázisainak szervezetében, a közművelődés terén, valamint a társadalmi igényeknek és követelményeknek a sorában. Az elmúlt évtizedek alatt magasra kerültek azok a mércék, amelyek a követelményeket meghatározzák. Unos-untalan találkozunk mégis olyan múzeumalapítási törekvésekkel, amelyek a követelményeknek csak egy részét elégíthetik ki. Azt is lehetne mondani, divattá, társadalmi méretű törekvéssé vált a múzeumalapítás, akár falu- vagy helytörténeti múzeumok, akár szakgyűjtemények formájában. Olykor-máskor már az lehet az érzésünk, könnyebb új múzeumot alapítani, a működése kezdeti feltételeit megteremteni, mint patinás régi intézményeket kellőképpen működtetni, pláne, fejleszteni. Helytelen volna azonban azt állítani, hogy ezek között a törekvések között nincsen indokolt, nincsen egészséges törekvés.

A muzeális intézményt mindenekelőtt a gyűjteménye teszi múzeummá, föltéve, ha a gyűjteményéhez fűződő kötelezettségeinek eleget tud tenni. A Szántó Kovács Múzeum Orosházán nem a múzeumalapítások idején jött létre. Alapítását akkor határozták el, amikor már kellő nagyságú és minőségű műtárgy gyűjtemény birtokában voltak. S abban az időben még státuszszimbólumnak sem lehetett tekinteni a múzeumot, hiszen mindent megelőztek a pusztán lét egzisztenciális kérdései és feladatai. Ebben a korszakban, 1945-ben, határozta el Orosháza, hogy múzeumot alapít, s bízta meg Nagy Gyula néptanítót a szervezési munkával. (A néptanító kifejezést a szó valódi értelmében használom, hiszen viselője valóban a nép tanítója volt.) Természetesen ez az elhatározás nem tette egy csapásra valóban múzeummá a megalapított új múzeumot, s nem azért, mert csak egyszemélyes volt. Akkoriban a vidéki múzeumok személyi ellátásának fogyatékoságai következtében kevés múzeumban dolgozott egynél több munkatárs, s nagyon ritka volt a hivatásos munkatárssal betölthető állás. 1945-ben Nagy Gyula sem állást kapott, hanem megbízást egy szép, nehéz s akkor még számára is ismeretlen feladatra.

Nagy Gyula nagyon hamar felismerte, hogy a múzeum valamennyi fő funkcióját be kell töltenie ahhoz, hogy valóban múzeumot tudjon szervezni: 1. folyamatosan, tervszerűen végzett gyűjtőmunkával fejlesztette a gyűjteményeket, 2. gondoskodott a gyűjtemények megőrzéséről, 3. tudományos kutató és feldolgozó munkát végzett, 4. kiállítások révén, valamint az ismeretterjesztés különféle eszközeivel tett eleget a bemutatás funkciójából eredő kötelezettségeinek.

1950-ben, a múzeumok állami kezelésbe vételekor, az orosházi múzeum hivatalosan is múzeummá vált, Nagy Gyulából pedig hivatásos múzeumigazgató lett. A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja ezzel az intézkedésével elismerte az addig végzett munka eredményeit, ugyanakkor előlegezte is a bizalmat a következő évekre. A központilag irányított múzeumi szervezetben a múzeumok számára olyan feladatokat kerestek, amelyek alkalmasak voltak a helyi igények és követelmények kielégítésére, ugyanakkor pedig szervesen beleillessztek az országos feladatrendszerbe is. A néprajzban akkor még inaséveit töltő Nagy Gyula kitűnő érzékkel kezdett olyan kutatásokat, amelyek szorosan kapcsolták a szűkebb pátriához, azonban nagyon jól illeszkedtek a nagyobb távlatú, országos igényekhez is. Az Akadémia támogatásával szervezett munkaközösségek közül az egyiknek Tálasi István professzor irányításával, a paraszti földművelő kultúra vizsgálata volt a feladata. Nem véletlenül, hiszen akkor még szemtanúként is, de még inkább az élő emlékezetből meg lehetett ismerni a hagyományozott földművelést. Orosháza és környéke népének életét és kultúráját hosszú századokon át a földművelés határozta meg, az új múzeum gyermekéveiben az iparnak még alig volt a társadalmat alakító hatása. Az élet, a kultúra alapjait ragadta meg Nagy Gyula, amikor kutatásai középpontjába a földművelést állította. Ma már nagyon jól tudjuk, hogy az idő is igazolta, hiszen olyan ismereteket tudott akkor még összegyűjteni, amelyek nyomtalanul eltűntek volna, s nemcsak Orosháza, hanem szaktudományunk egésze is szegényebb volna nélkülük. Mindezt azért hangsúlyoztam ennyire, mert példája annak, hogy a kis helyi múzeum, a szűkebb pátriával összefonódva, miként tud fontosat és maradandót alkotni a kutató és feldolgozó munka terén. Létrejött a fiatal múzeum adattára, fényképtára, hogy őrizze, gondozza azokat az adatokat, amelyek a gyűjtőmunka révén áramlottak a múzeumba, maradandóan dokumentálván a megfigyelt kulturális jelenségeket.

A kép nem volna teljes, ha nem szólnék Nagy Gyula szinte egyedülálló gyűjtő és feldolgozó módszereiről, amelyekkel adatközlőit munkája alkotó részesévé tudta tenni. Nemcsak aprólékos, gondos gyűjtéseit ellenőriztette velük, hanem az elkészült tanulmányokat is megvitatta adatközlőivel, azt lehet mondani, lektoraivá tette őket.

A Múzeumok és Műemlékek Országos Központja működése idején nem létezett még a megyei múzeumi szervezeti rendszer, amely a 60-as évek elején kialakult, meghatározván azt a hierarchiát is, amely szerint a szervezetbe tartozó múzeumok működnek, melyiknek hol van a helye a hierarchiában. A 13/1949. törvényerejű rendelet is kategóriákat állított föl a múzeumok besorolására, azonban nem az egymás alá vagy fölé rendelésére. Természetesen a mai szervezetben is minden intézménynek megteremthető a lehetősége, hogy önálló lábakon járó intézményként végezze a munkáját, oldja meg a feladatait. A kis múzeumoknak különösen kell törekedniük arra, hogy szűkebb határaik között is megtalálják sajátos, mások által meg nem oldható feladataikat. Ezen a téren jó példa a Szántó Kovács Múzeum Oroshá-

zán. A kis múzeumok számára a legnagyobb veszély az elszigetelődés, a provincializálódás veszélye, bár ez a közlekedés rohamos fejlődése révén jelentősen csökkent. Még jobban csökkenthető ez a veszély, ha a kis múzeumok annak tudatában dolgoznak, találhatnak és választanak feladatokat, ha tudván tudják, hogy mikrokozmoszuk egy makrokozmosz szerves része.

Hajdú Mihály

Az orosházi múzeum köré szerveződött munkatársi gárdáról

Az orosházi múzeum valaha a polgári iskola épületében nyert elhelyezést. Majdnem minden esztendőben elvittek elemi iskolai tanítóink megnézni ezt a kis gyűjteményt, de mint gyerek, elsősorban az érdekességek, különlegességek iránt érdeklődtem. Emlékszem a kitömött állatokra, különösen egy hatalmas tűzokkakásra, amelynek a történetét is elmondta akkor valaki. Az egyik tanár lőtte, de nem sikerült jól eltalálnia, s a megsebzett állat támadója ellen fordult, letépte róla a nadrágot, míg puskatussal vagy valami más módon ártalmatlanná sikerült tenni. Más kiállított tárgy alig jut eszembe. Talán kőszerszámok voltak még, meg cserépedények.

Az újonnan alakult múzeummal vezetőjén, Nagy Gyulán keresztül ismerkedtem meg. Abban az időben, az 1950-es évek elején ő a Vásárhelyipusztát járta, én pedig ott voltam fiatal, képesítés nélküli, tanyai tanító. Megragadott már akkor az a lelkesedés, amivel Nagy Gyula beszélni tudott munkájáról, terveiről, azokról a lehetőségekről, amelyekkel mi is bekapcsolódhattunk volna a kutatásba. Ígéretet is tettem, hogy tanítványaim segítségével összegyűjtöm a pusztai szólásait, közmondásait. Ezt az ígéretemet akkor nem váltottam be, de fölkelte érdeklődésemet a népryelv és néprélet kutatása iránt.

Amikor már az egyetemet végeztem, s 1956 után állásomból elmozdítottak, akkor kezdtem valóban néprajz- és nyelvjáráskutatással foglalkozni. Egyszer Nagy Gyula kivitt magával Szántay István tanyájára, s ott döbentem rá arra, hogy milyen archaikus anyag lelhető még itt, ha látó szemmel nézi az ember. Hallatlan értéke Nagy Gyula munkásságának, hogy megtalálta a nagymértékben merkantizálódó orosházi parasztságot mellett azt a hagyományőrző magyar népcsoportot, amely tanyai elzárkózottságában olyan kultúrát képviselt, hogy annak alapján akár évszázadokkal korábbi változásokra is következtetni lehet.

Első munkám nagyrészt a Szántay-tanyán tett látogatásom hatása alatt a méhészetéről szólt. Ezzel nemcsak a Csüry Bálint emlékére alapított pályadíjat nyertem el, hanem megjelent az orosházi múzeum 1961—1962-es évkönyvében, szótárának egy részletét pedig átvette a Magyar Nyelvjárások című folyóirat is.

Első sikerem arra ösztönzött, hogy minél többet dolgozzam, minél többet

gyűjtsek. Mindennek eredője az volt, hogy megbecsülést, értékelést kaptam első jelentkezésemkor. Nem üres szavakból, hanem a publikálás lehetőségének megteremtéséről. Ahogyan Nagy Gyula megadta munkatársainak a közlés, tudományos publikálás lehetőségeit, úgy igyekeztem később magam is minél több teret nyitni a kezdő kutatók előtt, s ugyanezt tapasztaltam Szabó Ferenc munkásságában, aki szintén az orosházi iskolából indulva ugyanazt a gyakorlatot folytatta: minél többet publikálni, sok olyan kutatónak lehetőséget adni munkája megjelentetésére, aki csak itt adhatja közre tanulmányát. Ezért tartom ma már nagy értéknek a publikálást a múzeum rendszeresen megjelenő évkönyveiben. Most már tudom, hogy mennyi kilincselés, megalázó kéregetés eredményeként jöhetett létre egy-egy kötet. Mégis megszületett öt évkönyv, három puszta kötet és nem utolsó sorban a nagy orosházi monográfia!

Ezekben az új évkönyvekben már rendszeresen szerepeltem egy-egy dolgozattal. Sohasem felejttem el Nagy Gyulának azokat a szavait, amelyekkel biztatott: minden évben csak egy cikket! Tíz év alatt az már tekintélyes tudományos munka lehet, ha az a cikk valóban alapos, kimunkált.

Az „Orosháza története és néprajza” című monográfia tervezgetésekor már valamiféle belső embernek számítottam a múzeumban, s felejtethetlenné számomra azok a vasárnapok vagy szombat esték, amikor négyen-öten vitázva formálgattuk, alakígtattuk a nagy tervet. Nagy Gyula meghallgatott mindenkit. Sokszor folyt késhegyig menő vita, s előfordult olyan is, amikor nem engedett igazából, de legtöbbször meg lehetett győzni. A részfeladatok kiosztása sem hatalmi szóval történt. Mindenki a saját érdeklődési körének megfelelő munkaterületet kapott.

Nagy Gyula önzetlensége ezekben a napokban vált előttem nyilvánvalóvá. A népi jogélet című fejezetet Kovács Ferenc jogász barátommal közösen vállaltuk, de az anyag jelentős része Nagy Gyula korábbi gyűjtésére épült. A népmesékhez is sok segítséget kaptam tőle, de egyik fejezethez sem jegezte oda társszerzőségét, pedig mindkettő az ő munkája is.

Ebben az orosházi múzeum köré csoportosult alkotógárdában szoros és tartós barátságok kötődtek. Itt ismertem meg a már említett Szabó Ferencet, akitől hasonlóképp sokat tanultam, későbbi munkámhoz is sok segítséget kaptam. A barátságára jellemző, hogy az „Orosháza bibliográfiája” című fejezet — amely a monográfia függelékéként jelent meg — nagyrészt az ő gyűjtése volt, mégis szerzőtársi minőségben szerepel nevem. Hasonló tartós barátság szövődött Gulyás Mihály állatorvossal és Szabó Mihály, akkor egyetemi hallgatóval, ma klinikai főorvossal, akikkel együtt írtuk meg „Orosháza népi állattartása” című fejezetünket, amelyet ma sem szégyellek, s amely — mások véleménye szerint — a monográfiának egyik legjobb része. Különben ebből a témakörből védtem meg egyetemi doktori disszertációm néhány évvel később, s ez indított a néprajz olyan mélységű kutatására, melynek eredményeképp — már névtani témából — megvédhettem kandidátusi értekezésem. Különös öröm volt számomra, hogy a Magyar Tudomá-

nyos Akadémia fölolvásó termében ott ült Nagy Gyula is, aki megszerettette velem a néprajz és népnyelv tudományát — és akitől az első kritikát kaptam erre a máig is legjelentősebbnek tartott munkám kéziratára: „Azért ennyi géphibát nem lett volna szabad benne hagyni!” Tényleg sokat kellett volna még csiszolgatnom a munkán, s valóban igaza volt akkor is. A tökéletesedés irányába indított, s a soha meg nem elégedésre nevelt. Azóta sokszor gondoltam ezekre a szavakra, amikor időhiány miatt kénytelen-kelletlen nem eléggé kiérlelt, elnagyolt munkát adtam ki a kezemből. De sokszor elmondom szavait magam is tanítványaimnak, s éppen úgy remélem, hogy nem terméketlen talajra hullatott magvak ezek, mint ő hitte. A hit pedig erő, mely teremteni képes: könyveket, munkatársakat, barátokat, utódokat. A magyar tudománynak, a népelet kutatásának elsősorban erre van szüksége, és ha sok olyan munkása lesz a tudománynak, mint Nagy Gyula, fölvirágzik, sok új hajtást hoz a magyar életfa.

Kiss István

Tanúságtétel Orosháza múzeumáról és Nagy Gyula múzeumigazgatóról

1948 nyarán örömmel újságolták nekem: Schwarcz János áldozatkészsége lehetővé tette, hogy az orosházi helytörténeti- és néprajzi-gyűjtemény méltó elhelyezést nyerjen, s a továbbiakban szolgálhatja a közművelődést. Hamarosan kialakult a Múzeumbarátok Köre. Magam is közéjük kerültem: néhány tanulmányom a múzeum évkönyveiben is helyet kapott. A forrást keresve a következőkben tanúskodtam Nagy Gyula múzeumigazgató gyűjtő, szervező és közlő tevékenységéről.

Nagy Gyula gyűjtőtevékenysége Juhász Balázs munkásságának egyenes folytatása és kiegészítése. Mint néptanító, a tanyavilágban megismerte a földművelő ember életét. Nagy lelkesedéssel művelte a tárgyi és szellemi néprajzot, gyűjtötte az adatokat, majd mint múzeumigazgató ezekből a táj arculatát is kifejező kutatási irányt fejlesztett ki. Mint a múzeum vezetője, végeztetett leletmentést is, és sok régészeti tárgyat összegyűjtött.

Szervezőképessége sokoldalú. Munkatársai megválasztásában kifinomult érzékkel rendelkezik, megtalálja a céljainak megfelelő embereket. Különösen látható ez életművének két oszlopa esetében: az „Orosháza története és néprajza”, valamint a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyveiben. Választott munkatársai többnyire idősebb szakemberek, orosháziak, vagy Orosháza környékére valók, illetve e területet ismerik. Nagy Gyula orosházi önéletíró parasztokkal is körülvette magát. Részükre előadó délutánokat rendez, ami kibontakozásukat elősegíti. Irányításával nyolc parasztember és két parasztasszony készíti önéletírását. Egyik önéletírója Csizmadia Imre, akinek „Pirkadattól delelőig” című nagy sikerű könyvét

nem sokkal megjelenése után már nem tudtam megszerezni. Végre Nagy Gyula szerzett részemre egy példányt.

Nagy Gyula közlő, publikáló tevékenysége is példamutató. Leírásaira jellemző a célratoró alaposág, az áttekinthető szerkezet, az érthető, világos formába öntés. Aggályos pontossággal beszél és ír egyaránt. Közlései hitelesek, mivel a paraszti életet bemutató írásait odaadja megjelentetés előtt idős adatközlő parasztjainak, parasztlektorainak. Véleményüket kéri, megjegyzéseket figyelembe veszi, sőt tanul is tőlük. Egy kollégám belelapozott az asztalomon fekvő „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyvébe, s félórai olvasgatás után mondta: „Tanulságos olvasni azt a gondosságot, amint magyarázza a parasztok tanyáinak elhelyezését a tájban, a dűlőutak és a farmezsgyék futását. Vagy a vásárhelyi, valamint a Dunántúlról elköltözött és itt otthonraileő népnek az összehasonlítását.” Igen — mondom — Nagy Gyula a Vásárhelyi-pusztá szerelmese, szereti azt a népet és földet, s azok is szeretik őt. „Dehát az a tanyavilág már a múlté, mi a haszna annak, hogy erről ilyen sokat írnak?” — vetette ellenem a kérdést kollégám. Igen — mondom — ez az életforma jóformán eltűnt, mégis a történelemtudomány, a néprajztudomány részére ezek az átmentett adatok majd becses forrásértékűek lesznek egykoron, talán már nem is soká. Egyébként is, azt a hatalmas fejlődést, amelyen a magyar mezőgazdaság és a mindennapi kenyeret megtermelők közössége átment és napjainkban is töretlenül halad előre, csak akkor értékeljük igazán, ha ezt a fejlődést össze tudjuk hasonlítani a nehéz múlttal. A további fejlődés érdekében is szeretnünk kell azt a népet és földet, amelyből vétettünk. Ennek érdekében dolgozik Nagy Gyula.

Csizmadia Imre

Hogyan lettem önéletíró?

1957-ig tanyai lakos voltam. Amikor a városba költöztem, múzeumlátogató lettem. Nem mindjárt, csak úgy lassacskán. 1972-ben már otthonos voltam az orosházi múzeumban, és megszereztem a múzeum 1959-es és 1960-as évkönyvét, valamint az „Orosháza története és néprajza” monográfiáját. Az igazgató úr is tudta rólam, hogy irodalomkedvelő és könyvgyűjtő vagyok. Én is tudtam róla annyit, hogy most egy nagy könyv megírásán munkálkodik.

Történt, hogy 1972 vége felé eljött hozzánk, és egy jókora csomag gépelt kéziratot hozott. Felkért legújabb könyve lektorának. A készülő munkájának „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” címet adta. Már néhány parasztembert felkért kéziratának elolvasására, de még néhányra szüksége volna. Tudja, hogy életem java részét a Pusztán éltem le, és értem az ottani emberek gondolkodásmódját, szokásait. Egy vonalas füzetet is átadott azzal, hogy abba jegyezzem bele észrevételeimet. Használati utasítással látott el,

mert én illet még sohasem végeztem. De ha már megtisztelt vele, röstelltem visszautasítani. A következő hetekben áttanulmányoztam a vaskos kézirat-csomót. Tanultam is belőle sok olyat, amiről eddig még nem hallottam, és tettem is hozzá olyat, ami hiányzott a kéziratból.

Közben szorgalmasan eljárógattam a múzeumba, főleg vasárnaponként. Egy ilyen vasárnapon — 1973 februárjában — a múzeumban találkoztam Darvas Józseffel, akinek az igazgató úr mutatott be, mint irodalomkedvelő parasztembert. Mialatt egymás kezét fogtuk, Darvas József a szemem közé nézve azt mondta: „Azt hallottam, Magának hatalmas nagy könyvtára van!” — Én szerényen jegyeztem meg: „Igaz, hogy évek során tekintélyes mennyiségű könyvet gyűjtöttem össze, de azért az, hogy hatalmas nagy — az mégis csak túlzás.” Azután még egy néhány szót váltottunk egymással.

Úgy látszik, igazgató úrnak megnyerte tetszését a sok észrevétel, amit a füzetbe írtam, mert jónéhányat felhasználott belőle. Ettől kezdve minden találkozásunkkor kapacitált, hogy gondoljam rá magam, álljak be az önélet-írók közé, és írjam az életem történetét. Ez a biztatás három éven keresztül tartott. Azzal vertem vissza a támadást, hogy a negyvenes évek elején megkezdtem írni, de a 9. oldalnál abbahagytam, mert arra gondoltam: ugyan ki a fene kíváncsi egy ganétaposó paraszt életére. Ebből a régen írt 8 oldalból megkerült 4 oldal. Azokat többször is elolvastam, és lassanként foglalkozni kezdtem a megírás gondolatával. Elképzeltem, ha mégis megírnám életem történetét, hogyan írnám meg. Milyen címeket adnék a megtörtént gyerek- és legénykori epizódoknak.

1975. november derekán egy meghívót kaptam, amelyből idézek: „Decemberben lesz 10 esztendeje, hogy az „Orosháza története és néprajza” megjelent. Megemlékezésül december 7-én, vasárnap 1/2 10 órakor kezdődő találkozót tartanak a múzeumban. Erre a találkozóra több neves szakember is meghívót kapott. A találkozón az önéletírók részleteket olvasnak fel eddigi munkájukból.” — Pár nappal a találkozó előtt igazgató úr személyesen is felkért a megjelenésre. Arra kért, hogy vigyek magammal néhány fejezet-címet, ha mégis meggondolnám és megírnám önéletírásomat, milyen címeket adnék az egyes epizódoknak. Majd a találkozón próbaképpen felolvasom, és látom, hogy milyen hatást vált ki a hallgatóságból. A rákövetkező napokban tényleg feljegyeztem egy papírlapra 20—25 frappáns epizód-címet és magammal vittem a múzeumba. Ott, amikor már az utolsó önéletíró is végzett a felolvasással, igazgató úr megszólított: „Elhozta?” — „Itt van.” — előveszem a belső zsebemből és átnyújtom neki. Átveszi, belenéz és visszaadja: „Olvassa föl maga”. Én — életemben először közönség előtt — kissé szégyenkezve olvastam fel. Mikor a végére értem, összeverődtek a tenyerek, és az ott lévő Bálint Sándor professzor már mondta is: „Ezöket mög köll írni, ezöket okvetlen mög köll írni. Írja mög Csizmadia, írja mög! De mögírja ám!” Ugyanerre biztattak többen is. Ismerősök és olyanok is, akiket akkor láttam életemben először. A következő hetekben

mind sűrűbben foglalkoztam a megírás gondolatával, és a vége az lett, hogy 1976. március derekára megírtam a „Bemutakozást”.

1976 márciusában megjelent Nagy Gyula: „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című munkája. Ennek ünneplésére március 29-én, hétfőn este nagyszabású Néprajzi Estet rendeztünk a Petőfi Sándor Művelődési Központ koncerttermében, amelyre én is kaptam meghívót. Ott mindazok a parasztlektorok, akik a könyvet lektorálták, kaptak egy tiszteletpéldányt, amit Dér László megyei múzeumigazgató adott át. Én is kaptam egyet, és azt az ünnepélyes pillanatot le is fényképezték. A fénykép most is itt van az ereklyém között. A megjelent könyvben minden parasztlektor neve és rövid életrajza benne van, így az enyém is. Az első könyv, amiben a nevem nyomtatásban megjelent. Az ünnepély műsorán szerepelt az orosházi paraszt önéletírók bemutatkozása is. Ez abból állt, hogy amikor Nagy Gyula könyve méltatása és ünneplése véget ért, utána minden önéletíró felolvasott egy részletet eddigi írásából. Mivel a „Bemutakozást” már megírtam, így én is önéletírónak számítottam. Nekem más anyagom még nem volt, így csak a hosszú „Bemutakozást” olvastam fel. Életem első felolvasása volt, mégpedig 90—100 főnyi hallgatóság előtt. Le is fényképezték olvasás közben. Olyan taktusra vert tapsot kaptam, ami túlszárnyalta az udvariasság színvonalát. Boldogan vittem haza a tiszteletpéldányomat, mert benne volt igazgató úr dedikálása. Az első, amit eddig életemben kaptam. Boldogságomban némi üröm is vegyült, mert az ünnepi műsor annyira elhúzódott, hogy emiatt két régebbi önéletíró nem olvashatott fel. Szégyelltem, hogy énmiattam történt. Megfogadtam, hogy a következő néprajzi esten nem fogok felolvasni, hogy minden önéletíró szóhoz juthasson. Fogadalmamat be is tartottam, mert egy év múlva, 1977. március 28-án tartott Néprajzi Estre elmentem ugyan, de nem olvastam föl. Pedig akkor lett volna miből. Azonban mégsem voltam ott hiába. Ugyanis a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyv 3 példányát kisorsolták és én — életemben először — olyan szerencsés lettem, hogy a három nyertes közül az első én voltam. Nyeremény példányomat hűségesen őrzöm: az egyetlen, amit nyereményként kaptam.

1976. március végén véglegesen döntöttem. Elhatároztam, hogy megírom életem történetét franciazsebkendő koromtól időrendi sorrendben öregkoromig. Áprilisban hozzá is fogtam és 1976-ban szorgalmasan írtam. Igazgató úr felajánlotta segítségét, de én kijelentettem, hogy én a magam erejéből fogom megírni. Nem hallgattam senki tanácsára. A tanácsokat meghallgattam ugyan, de soha meg nem fogadtam.

1977. január 6-i kelettel ismét egy meghívót küldött az igazgató úr a január 30-án vasárnap délelőtt a múzeumban tartandó önéletírók találkozójára. Én a „Négyesi Maca” és a „Lidércfényt láttam a Hosszúsorban” című epizódokat olvastam föl.

A következő találkozó június 12-én, vasárnap volt a múzeumban. Ide már irodalmi szakembereket is meghívott Nagy Gyula. Többek között jelen

volt Szabó Ferenc Gyuláról és Szentí Tibor is Vásárhelyről. Szép számú hallgatóság volt jelen. Ez a felolvasó-délután 2 órától 6 óráig tartott, jelen volt minden önéletíró és mindegyik olvasott föl írásából. Nekem meg kellett ismételnem a „Lidércfényt láttam a Hosszúsorban” és a „Kalandom a disznóval” című epizódokat. Négy fénykép tanúskodik erről. Én akkor már 1918-nál tartottam életem folyásának írásával, de még nem adtam meg a címét. Volt ugyan már fölírva egy papírlapra vagy 7—8 cím, de még nem döntöttem, melyik legyen közülük. A felolvasó-délutánon közmegvitatásra bocsájtottam: ki ezt javasolta, ki azt. Végül is eredmény nem született, de én már akkor végleg eldöntöttem, hogy „Pirkadattól alkonyatig” lesz a címe. Akkor ismerkedtem meg közelebbről Szabó Ferenc levéltárigazgatóval és Szentí Tibor néprajzossal.

1977. október elején meghívták Nagy Gyulát és az orosházi önéletíró parasztok közül: Koczka Pált, Juhász Nagy Vilmost, Ujj Istvánnét valamint engem Szentesre, az október 12-én megtartandó Honismereti Tanácskozásra. El is mentünk mindnyájan, sőt eggyel többen is, mert Csarejs Jánosné is csatlakozott hozzánk. Valamennyien fölolvastunk. Én a „Mozgósítás” és „Búcsú a bevonuló Édesapámtól” című visszaemlékezésemet olvastam fel nagy sikerrel. Mire végére értem, könny csillogott jónéhány hallgató szemében. Vastapsot kaptam. Le is fényképeztek felolvasás közben, és ebből küldtek is kettőt.

Életem egyik felejthetetlen élménye ez az októberi nap volt. 1979-ben a Csongrád megyei Könyvtári Füzetek 11-ik számában a szereplésünket a „Szentesi Honismereti Napok előadásai, 1977.” alcímmel adták ki Szegeden. Minden orosházi felolvasónak megjelent egy-egy elbeszélése. Az enyémnek „Idill az istállóban” címmel. Ez évben a harmadik felolvasó-délutánunk december 3-án volt a múzeumban. Szokás szerint 2 órától 6 óráig tartott. Ott az „Esetem az éves üszővel” című élet-epizódot olvastam föl. Nagyon tetszett a hallgatóknak, akik között ott volt Csák Gyula író, a Magyar Írószövetség titkára is.

1978 azzal kezdődött, hogy a Magyar Televíziótól megjelent a múzeumban Varga János, Várszegi Károly és Konrád József azzal az óhajjal, hogy szeretnének az önéletírókról filmet készíteni. Ami meg is történt, és 1978. január 26-án „Falujárás” című műsorában szerepeltünk. Először álltam képernyő előtt és felolvastam a Televízió nézőinek azt: „Hogyan lettem hadiárva?” Rajtam kívül Koczka Pál és Erdős Tóth Sándor is felolvasták egyik epizódjukat. Még egy említésre méltó eseményt említek meg: februárban a Békési Élet 1978/1. számában a „Tények, dokumentumok, emberek” rovatban Nagy Gyula: „Részletek az orosházi önéletíró parasztok munkáiból” cím alatt mindegyikünknek egy-egy elbeszélése jelent meg. Az enyém: „Lidércfényt láttam a Hosszúsorban” címmel. Ekkor olvastam először életemben írásomat nyomtatásban.

1978. április 24-én, hétfőn este 1/28 órakor kezdődött a Petőfi Sándor Művelődési Központ koncerttermében az önéletíró parasztok egy felolvasó

estje. Ott már 9 önéletíró olvasott fel nagyszámú hallgatóság jelenlétében. Somogyi Márton levetítette Erdős Tóth Sándorról és rólam készített filmjét: a „Mindennapi kenyerem” és „Kell a jó példa” címmel. (A „Mindennapi kenyerem” film szerepelt már a Televízió „Pergő képek” műsorán is.).

Boldogan olvastam fel a „Szenaboglyák illata” című emlékezésemet. Ez egyike a legkedvesebb kamaszkori emlékeimnek, ezért felejthetetlen élmény volt számomra a felolvasása. A Képes Újságtól jelen volt két riporter (Kroff István és Horváth Mária), és fényképfelvételeket készítettek az est lefolyásáról. Engem felolvasás közben kapott le Kroff István. Ma is ott áll a kép a könyvespolc párkányán. Másnap a két riporter eljött hozzánk, és Horváth Mária „Imre bácsi mindennapi kenyerere” címmel egy szép riportot írt rólam, ami a Képes Újság 1978/21. számában meg is jelent. Később, az 50. számban a „Négyesi Maca” című emlékezésem jelent meg.

1978. október 9-én volt a Petőfi Sándor Művelődési Központban Csák Gyula író—olvasó találkozója. Akkor már 535 gépelt oldal kéziratom készen volt. Mivel előző év decemberében a felolvasásomkor megdicsért és írásra buzdított, az az ötletem támadt, hogy most itt az alkalom, kéziratomat átadom neki elbírálásra. El is vitte, és az ő jóvoltából a Széchenyi Könyvtár Kézírártárában van. — Ez év december 11-én meg a hódmezővásárhelyi Németh László Könyvtár vendégei voltunk. Felolvasó estre vittek el bennünket a könyvtár mikrobuszán. Igazgató úrral nyolcan voltunk. Ez alkalommal a „Polgárórség nagy bottal” és „Egy cserépdarab üzenete a múltból” című emlékeimet olvastam fel, s nagy tetszést arattam velük.

Amikor hozzákezdtem az önéletíráshoz, még nem gondoltam arra, hogy egy emberéletnek epizódjai, pirkadattól, az élet hajnalhasadásától alkonyatig, az elmúlás közeledéséig olyan hosszú, hogy egyetlen kötetbe nem fér bele. Mire elérkezett az 1979. év, már 1000 gépelt oldal tele volt, és még csak a nősülésem felé haladtam. Akkor döbbsentem rá, hogy olyan kiadó nincs a világon, amelyik egy ismeretlen írogatónak először is egy kétkötetes írását kiadja. Így hát elhatároztam, hogy nősülésemnél megállok az írással. Keresek egy kiadót, és megpróbálom ezt a már megírt első részt kiadni. Ezért a címet megváltoztattam: „Pirkadattól delelőig” címe lett az első kötetnek, míg a tervezett másodiknak: „Delelőtől alkonyatig”.

1979. október 22-én „Sorsvallomások” címmel egy újabb felolvasóest volt a Petőfi Sándor Művelődési Központban, ahol heten olvastunk volna a terv szerint, de közülünk egy életrajzíró megbetegedett. Mivel egy negyedóra üresen maradt, Nagy Gyula igazgató úr engem kért fel, hogy töltsen be ezt a hézagot, azért én két részletet olvastam föl. „Hogyan lettem hadiárva?” elmondása után még felolvastam, hogy: „Megvettük a Bátort”. A hallgatóknak mindkettő nagyon tetszett, s kitartó tapssal jutalmaztak. Egy újabb szép élménnyel tértem haza.

Ezután már csak egy felolvasó-délutánunk volt 1980. július 20-án, vasárnap a Petőfi Sándor Művelődési Központ emeleti klubtermében. Hét önéletíró olvasott föl. Én a „Szegény, János szomszéd szerencséje; Vége a há-

borúnak; 1918; és a Polgárőrség nagy bottal” című visszaemlékezéseimet olvastam föl. Ugyanakkor a Televíziótól Knoll István csoportja is jelen volt, mert egy filmet forgattak rólunk. Ezzel a felolvasó-délutánnal végképp lezárult a felolvasások korszaka. Akkor már az én kéziratom egy önzetlen jó barát, Szentí Tibor segítségével a kiadónál volt szerkesztés alatt. A kézirat egy gépelt példánya meg a Gyulai Levéltárba került, hogy mint forrásmunkát felhasználhassák. Első könyvem a „Pirkadattól delelőig” címmel 1982 májusában jelent meg. Nagy sikere volt, mert rövid idő alatt elfogyott a boltban.

Hát így lettem én önéletíró.

Szentí Tibor

Vallomások az orosházi múzeumi alkotóműhelyről és megteremtőjéről

1939-ben Hódmezővásárhelyen születtem. Budapesten egészségügyi főiskolát végeztem és negyedszázada higiénikusként dolgozom. Ismertté azonban nem a szakmámban váltam, hanem a szoció-néprajzi tudományos kutatómunkámmal. Az 1950-es évek elején kisgyermekként apám vitt el a vásárhelyi Tornyai János Múzeumba, ahol életre szóló barátságot kötöttem a történelem- és természettudományokkal: Galyasi Miklós művészettörténésszel, Péczely Attila folklóristával és megannyi képzőművésszel. Ekkor a néprajzzal még gondolatban sem foglalkoztam.

1959 nyarán biciklivel nekivágtam a vásárhelyi tanyavilágnak, hogy újra fölfedezzem szeretett, elhalt dédszüleim múltba süppedő tanyáját, ahol kisgyermekként feledhetetlen nyarakat töltöttem a kisparasztok világában. Ezek a tanyai bolyongásaim lassanként tudatos gyűjtőutakká váltak és szaporodni kezdtek az életmódkutatással, népi építészettel foglalkozó adataim.

1963-ban, majd 1968-ban, amikor megjelent Nagy Gyula „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán”, illetve a „Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán” című kötete, ezek eljutottak hozzám, és figyelmesen végigolvastam őket. Olyan hatással voltak rám, hogy tollat ragadva, meleg hangú, gratuláló levelet írtam a szerzőnek. Elmondtam, hogy a vásárhelyi határban én is emlékeket gyűjtök az egykori parasztvilágról. Nagy Gyula fölvette velem a kapcsolatot. Előbb biztatott a néprajz alaposabb megismerésére, majd az anyagom földolgozására. Leveleink hetente váltogatták egymást, míg egy napon ott ültem az orosházi Szántó Kovács Múzeum irodájában, és szorgalmasan jegyezgettem mindazt, amely a gyűjtés és földolgozás, majd egy könyv megírásához szükséges.

Hamarosan elválaszthatatlan, őszinte barátságot kötöttünk. Első írásaim ekkor már megjelentek a Csongrád megyei Hírlapban, amelyek még magukon viselték idős író barátomnak, Bibó Lajosnak vásárhelyi parasztszeretettől fűtött, lírai hangulatát. Nagy Gyula akkoriban a „Parasztélet a

Vásárhelyi-pusztán” című kötetén dolgozott és elhatározta, hogy lehetőséget ad nekem a könyvben való szerepléshez. Így váltam munkatársává. 1979-ben már önálló kötettel jelentkeztem. „A tanya” című könyvem születésénél Nagy Gyula és Vargha László bábáskodtak.

Az orosházi múzeum szűk igazgatói irodájában — mert ebben az intézményben mindig a szakma, a kiállítási tárgyak kapták a nagyobb teret — sokszor 4—5 személy is összefutott. Nem egyszer izzó hangulatú beszélgetések, szakmai viták folytak az egyenlőség jogán, mert valamennyien egymást tanítva, önműveléssel váltunk néprajzosokká. Az orosházi múzeum műhelyéből kikerülő könyvek szakmai elismerése jelzi, hogy ez az alkotókör mégsem dilettánsok gyülekezete volt! Szakemberek állandó vendégeink lettek, akik szigorú mérővel bíralták és lépésről lépésre segítették a munkánkat. Barabás Jenő, Bálint Sándor, Hajdú Mihály, Szabó Ferenc és sokan mások tartoztak e körbe.

Az orosházi múzeumban az 1970-es években újszerű munka folyt. Nagy Gyula az egykori parasztlektorainak továbbképzésén dolgozott, hogy ők is önálló alkotómunkát végezzenek. Az volt a terv, hogy ezek a nehéz sorsú emberek önéletrajzukban megírják a néprajz számára pótolhatatlan értékű emlékeiket a hagyományos paraszteletről. Ekkor Nagy Gyula „segédje” lettem. Részletes gyűjtési útmutatót állítottam össze és megjelentettem a Honismeretben. Ebben tanácsokat, szempontokat adtam az önéletrajz-íráshoz. Minden tőlem telhető eszközzel segítettem az alkotásban egyre jártasabban mozgó parasztokat. Csizmadia Imre szép könyvének megjelentetésében kapcsolatteremtést végeztem. Az önéletrajz-írókkal a nyilvánosság elé léptünk. Városokban, falvakban, kultúrházakban és könyvtárakban hangzottak föl a papírra rótt gondolatok. Mindig jókora, fogékony, többnyire hasonló sorsú tömeg hallgatta a fölolvadásokat, amelyek végén nyíltan bíráltuk, és ösztönöztük alkotóinkat munkájuk teljesebbé tételére. Ezeket a felejthetetlen estéket is Nagy Gyula vezette. Neki köszönhető, hogy olyan kis lélekszámú város esetében, mint amilyen Orosháza, egy tucat szorgos parasztember sikeresen befejezte önéletírását. Lelkesített ez az eredmény.

A néprajz és szociológia megszerettetését Nagy Gyulának köszönhetem. Az orosházi múzeumban olyan alkotóműhelyt hozott létre, amely nem egy nagy múzeum számára is példa lehet. Büszke vagyok arra, hogy befogadtak és Nagy Gyula tanítványának vallhatom magam, boldog, hogy barátjának tart. Később a szakmai szálak révén hasonlóan erős és tartalmas barátság kötött össze több alkotóval, elsősorban Hoffmann Tamással, Katona Imrével, Tárkány Szűcs Ernővel, Vargha Lászlóval és másokkal, de Nagy Gyula maradt a „varázsló”, aki delejes érintésével a népelet kutatásának szellemét sugározta belém. Amit szülővárosomban és megyémben nem értem el, az egy testvéri szomszédvárosban beteljesült.

Nagy Gyula a legnehezebb közös feladatok megoldásában is atyaként segített, mert nemcsak szakmai irányítást, hanem emberségességet és lelkesedést nyújtott. Olyan volt ez az út számomra, mint egy sivatagi átkelés,

amelyben ellankadva mindig őt láttam fölém hajolni, hogy az erőhöz szükséges bizalom utolsó kortyait megossza velem. A munkabírása pedig páratlan! Nem véletlen, hogy egy a kis vidéki múzeumban országosan is elismert alkotók születtek.

Szakírói pályám bármiként is alakul, az ő szelleme minden művem mélyén ott lesz, és elkísér életem végéig. Nagy Gyula nemcsak Orosházáé és Vásárhelyé. Ő hazai értékünk, akár alföldi tájunk, a Puszta, amelynek fáradhatatlan kutatója. Igaz magyar emberként éli ma is tevékeny, kultúraépítő életét.

Elfogódott soraim helyességét kortársaimnak, de főleg a jövő nemzedéknek lesz a föladata megítélni.

Grin Igor

Nagy Gyula orosházi műhelyében

Hálával s nem kis büszkeséggel gondolok vissza arra, hogy muzeológiai ismereteimet a magyar néprajztudomány kitűnő orosházi munkásánál, Nagy Gyulánál alapozhattam meg. Az inaskodás maga ugyan nem tartott sokáig, mert Gyula bácsi tanítómesteri minőségében is célratörően, kérelhetetlen gazdaságossággal bánt az idővel. Néhány hétig jártam át Orosházára, heti egy alkalommal, abból a célból, hogy a gyűjteményfeldolgozási munka fogásait sajátítsam el.

Megtanultam, amit kellett, de Gyula bácsi jóvoltából mást, lényegesen többet is megláthattam.

A Dunántúl északnyugati szögletében, a széljárta Kisalföldön nőttem föl, így nem volt nehéz megszeretnem az Alföldet. A néprajzot szegedi egyetemi éveim alatt Ferenczi Imre szerettette meg velem, aki országhatárokon által látó tekintettel művelte és műveli ezt a nehéz, de szép szakmát, s aki engem a hazai délszlávok népköltészetének a kutatására is rávett. Az ő hatására választottam tanári munkám állomáshelyéül a magyarok, szerbek és románok lakta Békés megyei Battonyát. Innen helyeztek a csabai múzeumhoz.

Gyula bácsi keze alá 1972-ben kerültem akkori igazgatóm, néhai Dér László tanácsára. Nagy Gyula kezdettől „édes fiamnak” titulált, s időt sem vesztegetve hozzálátott oktatásomhoz. Előtte alaposan kifaggatott, majd ismertette együttes munkálkodásunk menetrendjét. Ezt követően a padlás-
téri raktárból (amely a beletározatlan tárgyak előkészítő helye volt) éppen tíz néprajzi tárgyat hozott elő a lépcsőtől jobbra nyíló kicsiny dolgozószobájába. Egy-egy kezében biztonságosan tartva a leltározandót, kettesével hozta ki a tárgyakat, s nem minden büszkeség nélkül jegyezte meg, hogy az ő kezében még soha nem tört össze egyetlen tárgy sem. Ennek, a hirtelenében feleslegesnek tűnő intelemnek későbbiekben komoly hasznát vettem. Őt év leforgása alatt három alkalommal kellett költöztetnem a néprajzi raktára-

kat, s különösen a kerámia tárgyak többszöri áthelyezése jelentett komoly gondot. Ilyenkor sokszor eszembe jutottak Nagy Gyula szavai.

Miután három tárgyat jelenlétemben példamutató szemléletességgel leírt, reám bízta a negyedik tárgy kísérleti leírását. Jóllehet, a munka elkészültével nem fukarkodott az elismeréssel, számos pontosítással, részlettel tette teljessé leírásomat — miközben állandóan szóval tartott. Különösen érdekes volt számomra, hogy gyűjtési feljegyzései segítségével olyan kulcsfontosságú kifejezésekkel, népnyelvi fordulatokkal gazdagította a gyűjtemény egy-egy tárgyának leírását, hogy a tárgyat valósággal megelevenedni éreztem. Meggyőződéssel osztom azok nézeteit, akik szerint Nagy Gyula néprajzi leíró kartonjainak szakszerű, hiteles leírásai színvonalas tanulmányok szintjén készültek. Bizonyos vagyok benne, hogy az ő részletező, aprólékos megfigyeléseket is tartalmazó, mondhatni: műgonddal készült leírásai valóban forrásul szolgálnak a későbbi nemzedékekhez tartozó kutatóknak. Nehéz utánozni ezeket az apró remekléseket, amelyek Nagy Gyula nagyobb munkáinak is jellemző építőelemei.

A néprajzi jelenségek valósággal mikroszkopikus lefényképezése, hitelesség, pontosság, képszerűség — úgy, hogy mindezt az empiria semmivel sem helyettesíthető módszere támogatja: így foglalhatók össze Nagy Gyula leírásainak főbb ismérvei.

A múzeumi nyilvántartás elsajátíttatásának és elsajátításának céljával történt összejöveteleink — mint ahogy fentebb utaltam már erre — jóval több hasznot hoztak a számomra, mint azt várnom lehetett. Mivel ez időtájt egyébként is belemerült a munkába, csaknem mindig a készülő nagy műről, a három év múlva, 1975-ben napvilágot látott „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” c. könyvről beszélt. Ez jó alkalmat kínált arra, hogy szerkesztői, gyűjtői, kutatói teendőiről, munkatársairól szóljon. Szeretettel és őszinte elismeréssel beszélt az általa irányított munkatársokról, de határozott bizalom csendült ki szavaiból akkor is, ha szaklektoráról vagy a parasztlektorokról beszélt. Nagy Gyula igazi alkotó légkört teremtett munkatársai számára, így e jelentős munka folyamatos együttműködés eredményeként valósult meg.

Bár több esztendei gyűjtési gyakorlat állt mögöttem, fel kellett figyelmem Nagy Gyula gyűjtési módszerére. Kerékpárral járta a pusztát, s a Parasztélet fogalmazása idején — azt hiszem — minden pusztalukó személyes jó ismerőssévé vált. Nemcsak azért, mert a pusztai embernek ritkán adódik látogatója, Gyula bácsi pedig a hétnek majd mindenik napján ott szorgoskodott a puszta valamely tanyáján, így naponta találkozott az őt tisztelő adatközlőivel. Gondolom, az is egyébe forrasztotta őt a Vásárhelyi-pusztá lakóival, hogy — anakronisztikusnak látszó, de valójában a gyakorlat által fényesen igazolt módon — újra megtanulta tőlük a paraszti munkafolyamatokat. Voltaképpen ezt a megtanult gyakorlatot írta le, a leírtakat ellenőriztette újfent a tudásukat átadókkal. A lehető legnagyobb pontosságra és hitelességre való törekvés vitte rá Nagy Gyulát a már elfelejtett paraszti gyakorlat újratanulására, s a már megtanultak ismételt ellenőrzítésére.

Azt tartja, hogy a legapróbb részletekig mindent szembesíteni kell a gyakorlattal, a leírtakat jóvá kell hagyatni azokkal, akiktől adataink származnak. Makacs következetességgel vitte végbe e biztonságot adó eljárást, amelyet előtte mások is ismertek már, ám az övéhez hasonló, végletes elszántsággal addig valószínűleg senki sem alkalmazott. Nagy Gyula munkáiban példamutató szakmai tisztességgel és hallatlan szívóssággal újra felfedezte és rögzítette az Orosháza környéki, átalakuló magyar paraszti valóságot, s ezzel — szándéka szerint — méltó emléket állított az alföldi nép életének.

Gulyás Mihály

Az orosházi múzeum hatására megírtam az orosházi baromfi-feldolgozás történetét

1949-ben a Földművelésügyi Minisztérium megbízásából fiatal állatorvosként kerültem Orosházára. Itt hamarosan rájöttem arra, hogy állatorvosi munkánk eredményesebb lenne, ha az állattartók többet tudnának a betegségek megelőzéséről. Ezért elhatároztam, hogy ismeretterjesztő előadásokat fogok tartani az e célra igen alkalmas helyeken, az olvasókörokbén. Szinte valamennyi tanyai olvasóköroben jártam. Szívesen mentem oda, s a közeli és távoli tanyákból összegyűlt hallgatók (férfiak, asszonyok és fiatalok) nagy érdeklődéssel figyelték az előadást.

Az ismeretterjesztő munkámban nagy segítségemre volt az orosházi újság is, amelyben többször megjelentek írásaim. Sajnos, néhány év múlva az olvasóköroket és a helyi újságot kellő megfontolás nélkül megszüntették. Szomorú tény, hogy több olvasóköroben én voltam az utolsó, aki ott előadást tartott.

Ezen értelmetlen intézkedésekre a gondolkodó emberek nem találtak magyarázatot. Az én háborgásaim az orosházi múzeumban csillapodtak le, mert továbbra is rendszeres látogatója voltam a múzeumnak. A kiállítások mellett tetszett nekem Nagy Gyula igazgató úr munkássága és lelkesedése. Láttam, hogy íásaival milyen hasznosan szolgálja a néprajz tudományát. Észrevette, hogy jól ismerem a hagyományos baromfitartást, a piacot és a baromfi-feldolgozást. Arra biztatott, hogy kapcsolódjam be a múzeumi évkönyv-írók sorába és az 1963—64-es kiadvány számára írjam le Orosháza régi baromfipiacát. Elfogadtam biztatását. Úgy éreztem, hogy a napi munkámon felül még ezzel is tehetek valamit Orosházáért és az utánunk jövő nemzedékért. Ezt követően az 1965-ben megjelent „Orosháza története és néprajza” című monográfiában a népi baromfitartásról írtam az állattartás keretében.

Mindkét írásomról tudomást szerzett a Baromfiipari Országos Vállalat központjában Nagy Tamás vezérigazgató-helyettes is. Személyes megkeresése alkalmával a további munkámról, a baromfifeldolgozás történetéről

szóló kéziratomról is tájékoztattam. Ő akkor a munkám alapján — s ez öröm volt számomra — tervbe vette az egész magyar baromfiipar történetének a megírását. Nagy kár, hogy az összegyűjtött anyag csak a Baromfiipar című folyóiratban jelent meg rövidített változatban.

Sajnos, az én munkám, az Orosházi Baromfifeldolgozó Vállalat története sem jelent még meg. 1970-ben nem volt rá pénz. 1980-ban a gyár alapításának 100. évfordulóján jó alkalom is lett volna rá, de akkor a gyár nem volt önálló, „próbaházasságát” élte a békéscsabai gyárral.

Ebben az évben a Megyei Múzeumi Szervezet igazgatója vette pártfogásába a kéziratot, s így reményem van a megjelentetésére.

Szószólója vagyok az ipartörténeti munka fontosságának és támogatója a régi gépek, berendezések gyűjtésének. A Magyar Élelmészeti Tudományos Egyesülete Békés megyei Csoportjának tagjaként részt veszek a Budapesten működő MÉTE Tudomány és Technikatörténeti Bizottság munkájában is. Ez az életút és munkásság, mely túljutott Orosháza határánál, Nagy Gyula biztatására kezdődött.

Koszorús Oszkár

A múzeum adta az indítást

1942-ben Orosházán születtem, és a helyi könyvtár munkatársa voltam, mikor az „Orosháza története” 1965-ben megjelent. Édesapám több ezer kötetes könyvtárában megvoltak a múzeum évkönyvei, de mégis a monográfia volt az, ami érdeklődésemet a helytörténet felé irányította. Ennek hatására több év alatt elolvastam a múzeum és gimnázium összes régi orosházi újságévfolyamát. A gyűjtött anyagból a hetvenes évek elejétől kezdtek megjelenni írásaim az Orosházi Hírlapban meg a Békés megyei Népiújságban, a Békési Életben, kisebb-nagyobb helyi és megyei kiadványokban. Mint a Nyíregyházi Tanárképző Főiskolán oklevelet kapott könyvtárost, könyvészeti dolgok is érdekelték. Néhány bibliográfiát is összeállítottam (közte az ebben a kötetben közöltet is). Kiválogattam Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái c. könyvsorozatából az orosháziakat és környékbelieket, s azt önálló kiadványként 1985-ben megjelenttettem.

Továbbá szerkesztettem a helyi magángyűjtőket tömörítő Juhász Balázs-ról elnevezett gyűjtőklub eddig napvilágot látott négy évkönyvét.

Nagy Gyula hívó szavára bekapcsolódtam az orosházi múzeum műhelyében folyó munkába, melynek során a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” című könyve egyik fejezetében egy tanyai olvasóköri életét elemeztem. Az 1983-ban kiadott évkönyvben pedig Orosháza könyvterjesztéséről írtam egy fejezetet. A helyi múlt emlékeinek megmentésén fáradozom, jelenleg a város sporttörténetét dolgozom fel. 1971 óta az orosházi ÁFÉSZ Könyvesboltjának vezetője vagyok, a Békés megyei szerzők és kiadványok terjesztését szívügyemnek tekintem. A múzeum által elindított helytörténeti munkában sok örömöm telik.

Ha látni akartam, be kellett mennem a múzeumba. Sohasem tartotta be a hivatalos munkaidőt, s amikor késő este hazatért, mi már aludtunk. Akkor kerültem múzeumközelbe, amikor egy kislakásba költöztünk, ahol nem volt sem udvarunk, sem kertünk. A múzeumkertet hamar otthagytam, mert észrevettem, hogy a falakon belül érdekesebb dolgok történnek.

Sok kutató fordult meg nálunk akkoriban, néprajzosok, régészek. Nagy esemény volt számomra, ha magukkal vittek gyűjteni, vagy megnézhettem ásatásaikat. A múzeumi kerékpár csomagtartóján kijutottam a csodálatos Vásárhelyi-pusztára. Igyekeztem pontosan megjegyezni mindazt, amit az öreg Szántay bácsinál láttam és hallottam. Nagyon fontosnak éreztem magam, mert apám azt mondta, hogy mi most az utókornak dolgozunk, s ha mi nem jövőnk, itt minden nyomtalanul eltűnik, annak pedig nem szabad megtörténnie.

Amikor nagyobbacska lettem, apám befogott dolgozni. Erre szükség is volt, hiszen minden munkát egymaga végzett a múzeumban. Segítettem a raktárrendezésnél, tisztogattam a tárgyakat, később leltároztam is. Közben elsajátítottam a gyűjtő és feldolgozó munka néhány fortélyát, amelynek ma is hasznát veszem. Nem múlt el nyomtalanul az sem, hogy a kiállítás-rendezések idején állandóan a múzeumban lábatlankodtam.

Örömmel végeztem el a rám bízott feladatokat, csak akkor fakadtam sírva, amikor azokat a könyveket kellett beletárolnom, amelyeket évekkal ezelőtt nekem ígért azzal, hogy „ha majd nagy leszel, neked adom.” Természetes volt számára, hogy addig gyűjtött könyvei a múzeum könyvtárába kerüljenek.

Egy évtizedet „éltem” az orosházi múzeumban. Figyeltem, raktároztam, s akaratlanul elsajátítottam egy szemléletet, melyet máig sem tudok kinőni, igaz nem is akarom. Így történhetett meg, hogy nekem az „Orosháza története és néprajza” nem egyszerűen könyv, hanem soha vissza nem térő élmény. Láttam az évekig tartó, akadályt nem ismerő, feszülő energiát. Megismertem a műhelymunkát, ahol sokan — tudományos életünk jelesei — azon munkálkodtak, hogy a monográfia jó legyen, s hittek benne. Miután abban az időben nálunk a „család” fogalmát kiszorította a „monográfia”, én is tanúja lettem fogantatásától egészen a megjelenéséig. Nagyon sok érdekes, tartalmas beszélgetés, vita zajlott le előttem. Velem persze nem törődtek, sőt észre sem vettek. Én pedig figyeltem . . . Sok mindent meg is értettem, mert nálunk mindig magyarul beszéltek. (Azóta is, ha idegen szavakkal teletűzdelt tudományos szöveget olvasok vagy hallok, rögtön gyanút fogok). A „Hagyományos földművelés a Vásárhelyi-pusztán” elkészültét még láthattam, a többiek megszületésénél azonban már nem éltem otthon.

Együttélésünk a múzeummal nem volt mindig békés. Nagy Gyula világa

sok is volt nekünk, meg kevés is. Berzenkedtünk eleget, mindég csak a múzeum, a múzeum! Szerettünk volna néha mi is úgy élni, mint más család. Esténként együtt lenni, közösen elmenni valahová... Igazunk is volt, persze csak a magunk módján.

Elkerülve otthonról, a magam útját járom. Nagy Gyula palettája színesedett azóta is, de ennek már a múzeummal alig van kapcsolata. Évek során a régi képről is megváltozott bennem valami. Akkoriban azt hittem, hogy amiért dolgozik, s ahogyan, az természetes, és hogy sok ilyen ember van. Ma már látom, hogy tévedtem!

Nagy Zoltán

És ahogyan a fia látta

(Pillanatfelvételek Nagy Gyuláról)

A múzeum számomra a mai napig meghatározó élményt jelent. Kisgyermek koromban sokat játszottam csodálatos kertjében, élvezve fáinak gyümölcseit, bokrai alatt csigát, mogyorót keresve. Órákon át bámészkodtam, kutattam a raktár polcain katonásan sorakozó tárgyak között, kis könyvtárában szakkönyvek ábráit lapozgatva szívtam magamba a levegőjét. Rendszeres látogatója voltam kiállításainak, rendezvényeinek. A Dózsa György utcai épületet otthonomnak tekintettem. Itt dolgozott Apám. Családi életünk az egész napos múzeumi tevékenységének rendeltetett alá. Nem emlékszem rendszeresen együtt töltött otthoni estékre, hétvégékre, közös kirándulásokra, sőt csaknem egy évtizedig a mindennapi ebédjét sem osztotta meg velünk. Dolgozott reggeltől estig, hétfőtől vasárnapig. Hogy ez a munka mit foglalt magába, akkor még nem tudhattam. Jól emlékszem egyszerűen berendezett kis emeleti irodájára, ahol sokszor kifliből készített diósgubát ebédeltünk ketten. Máskor piacról hozatott sülttököt, csíramálét, savanyúkáposztát falatoztunk. Olykor-olykor Olasz Ernő pusztáról hozott birkasajtját haraptuk zöldhagymával. Sokáig azt hitte Apám, hogy ilyen koszt gyógyítja meg krónikus légcsőhurutját. Nyáron a múzeumkert fáit másztuk kenyérrel a kezünkben, cseresznyét, körtét, almát csemegézve.

A csomagolópapírral gondosan letakart ormótlan íróasztalon állt többnyire hallgatagon a külvilágot jelképező telefon, mellette egy már akkor is kivénhedt Mercedesz írógép, melynek döccenős kopogását hosszú időn át hallgattam. E tárgyak avatták hivatali helyiséggé a kis padlásszobát. Hogy falai között kulturális munka folyik, azt a falon függő Rezes Molnárkép szimbolizálta. Apám spirálfüzeteinek egyikén dolgozott, talán valamelyik akadémiai pályázatát gépelte akkor. A kályhán az enyveslábas melegedett, illatával betöltve a teret, hogy kellő időben rendelkezésre álljon a megkomponált fényképfelvételek felragasztásához. Mint mindent, ezt

sem végezte akárhogyan. „Forstriftoosan” dolgozott. A képtáblák műszaki rajzlapjai az asztal jobb sarkán tornyosultak. Bal oldalon a nagyított pozitívek sorakoztak. Egy-két táblát középre téve kirakta rájuk a kívánt sorozatot. Egy oldalon két felvételnél több csak kivételesen kerülhetett. Ezután a sorrend kiválasztása következett. A fényképek felragasztásának helyét az alsó saroknál egy-egy tűszúrás jelezte, majd a tussal meghúzendó keret kapott hasonló helyet. Ha ez megvolt, a keretezés következett. Majd a megfelelő helyre gépelve felkerült a fényképek sorszáma. Most már csak a ragasztás volt hátra. Az enyvbe mártott vékonyka ecset a fénykép hátoldalán a szélről 4—5 mm-re keskeny csíkba járt. A felvételt kétkézszel fordította meg, hogy pontosan a kartonba bökött tűszúrás által jelzett területre illeszkedhessen. A nadrárgzsebből előkerült a nagy kockás zsebkendő, hogy a jobb kéz mutatóujjával rajta keresztül nyomást gyakoroljon a kényes jószág képes felére. Enyvnek kibuggyanni alóla még véletlenül sem volt szabad. Ha ez a művelet befejeződött, akkor a tábla mehetett a nyomaték alá. Ez is alkotás, szeretettel végzett munka volt.

Néhány alkalommal elvitt magával a Pusztára. Kerékpárral tettük meg a hosszú utat. Rendes hétköznapi öltözkéiben: bakancsban, bársony buggyos nadrárgban tekerte hozzánőtt kedves paripáját, miközben én a csomagtartón lábamat lóbálva kényelmesen nézelődhettem. A dülök földútján rendszerint gyalog folytattuk utunkat. Részint azért, mert az út nagyon rázott, részint azért, hogy gyönyörködni tudjunk a mindig más arcát mutató, végtelennek tűnő Pusztában. Itt-ott kisebb birkanyájak legelésztek a számomra akkor végtelennek tűnő gyöpon, melyen tavasszal tengernyi kamilla virágzik, nyáron a perzselő hőségtől sárgult fűcsomók közt pedig nagy foltokban virított a sziksó. A távolban fehéren megvillanó tanyák mögött a Fehér-tó víztükrét sejtettük. Utunkat szegélyező vizenyős zombékok között béka hada kuruttyolt, odébb fészükét védő bíbicek sikoltoztak, minél messzebb csalván a betolakodót. Mi Szántay István rozzant tanyájához igyekeztünk.

Kint az eresz alatt kisszéken ülve, Apám térdére fektetett jegyzetfüzetébe sebesen róttá a sorokat. Szántay István szájából kissé hadarva ömlött a szó, ahogy nagy hévvel magyarázott. Ennek ellenére sem haladtak gyorsan, mert ha egyszer-egyszer kibuggyant belőle egy-egy ősei által simára koptatott szó, vagy a helyzetet „frappánsan” jellemző kifejezés, azonnal megállította. Felszínre hozásuk érdekében minden lehetséges eszközt megragadott. Ha kellett, makacs értetlenséggel alakította a tudatlant, újra és újra megismételtetve az elmondottakat. Ha ez sem volt eredményes, attól sem riadt vissza, hogy indulattól fűtött hangon oda ne vágja: „ez nem igaz!” A kért igazát védve elsőprő hévvel üritette ki agyából az ott mind- eddig megbúvott ismereteket. Apám ilyenkor székéről kissé felemelkedve, kezét az öreg karjára tette szótlantul, csak tekintetéből sugárzott a megbocsátást kérő, kissé huncut mosoly. Megértették egymást. Kíméletlen eljá-

rás volt ez, de csak azokkal szemben alkalmazta, akiről tudta, hogy a kapcsolat tűréshatárai ezt a módszert megengedhetik.

Az intenzív munkát egy-két óránál tovább folytatni nem lehetett, ilyenkor kissé megpihentek. Szó esett a családról, apró örömről, gondról, bánatról. Egy kis früstök is jutott a városból jövőnek, hozott elemózsiát fogyasztani sértésszámba ment. Szántay István akkor már egyedül élt, elhanyagoltan, háztartással nem törődve várta a holnapot. Mégis nekünk a szíveslátásán túl mindig tartogatott valami csemegét. Hol lépesmézet kaptunk, hol meg különlegességnek számító iker libatojást főzött nekünk. Olyan eset is előfordult, hogy elővette a tárogatóját és eljátszott rajta néhány dalt.

Galli Bálinték tanyája a szomszédságban volt, hozzájuk is ellátogattunk. Nyáridőben kint a gangon lévő asztal mellé telepedve előkerült a jegyzetfüzet. Az öreg Galli pipáját akkorátusan szívogatva, szürkés-kék szemét a távolba függesztve halk szavakkal magyarázott. Szinte idillikus volt a hangulat. A tanyát körülvevő csendet csak a közelében delelőre összeállt néhány birka kolompjának hangja szaggatta meg, a pulikutya is a hűvösben szunnyadott.

Ezek az emberek összeszoktak Apámmal, már hosszú évek óta együtt dolgoztak. Kölosönösen megbecsülték egymást, egymás munkáját, pontosan ismerték a jövedeleik célját. Tudták mit, és hogyan szeretne hallani. Lehetőleg úgy is beszéltek, levetkőzve az idegennek kijáró szemérmes tartózkodást. Nagy Gyula igazgató úr — mert általában így szólították — itt a Pusztán szinte családtagnak számított. Megosztották vele nehéz életük tapasztalatát, tudásuk legjavát. Délidőben asztaluknál maguk közé ültenve kínálták jóval—rosszal egyaránt. Étellel meg emberséggel.

Hosszú ideig családukban nagy ellenérzést váltott ki, hogy a múzeum igazgatója viseltes kék köpenyében reggel munkakezdés előtt végigsöpörte az intézmény előtti hosszú járdaszakaszt, majd sort kerített az udvaron a raktárig vezetőre is. Ilyenkor magában dúdolgatott. Önként vállalt feladatot végzett, hiszen módot lehetett volna találni arra, hogy ne ő takarítson, mégsem lehetett szándékától eltéríteni. Ez volt számára a napi szellemi felkészülés ideje. Ilyenkor szedte ujjhegyre magában, mit is kell aznap elvégeznie. Persze gyakran megtörtént, hogy a kitűzött feladat nem teljesülhetett, mivel bejelentés nélküli iskolai csoportok, esetenként egyedi látogatók is felborították a menetrendet. Válogatás nélkül mindenkivel foglalkozott. Nem számított, hogy véletlenül betévedt idegen vagy szakmai segítséget kérő volt-e az illető. Azt tartotta, hogy aki a múzeumot felkeresi, az valamilyen módon kapcsolatba kerül munkásságával, így abba be is kell avatni. Megesett, hogy szinte órákig kalauzolta embertársait kiállításon, raktárban egyaránt. Előadta, kibeszélte magából kutatásainak eredményeit, újabb vállalkozásainak gondját, baját egyaránt. Tanította az embereket. Számtalanszor tanúja voltam a jeleneteknek. Ilyenkor megfélemedezett a körülötte folyó világról. Szemüvege mögött lehunytt szemmel, kezével élénken gesztikulálva a meggyőzés és a meggyőződés hitével magyarázott. Fontos-

nak tartotta munkáját, és ezt elhitette másokkal is. Úgy beszélt, hogy közben szervezett is. Egy órán belül bárkit képes volt megnyerni terveihez, ha úgy érezte fontos e kapcsolat számára. Ezt a képességét azonban csak a megvalósítandó múzeumi feladatok elérése céljából hasznosította, a köznap életben visszahúzódó, gátlásokkal teli ember benyomását keltette. A boltban, ha nagy ritkán be is tévedt, egy kiló kenyérért Isten tudja mennyi időt is képes volt várni, míg az eladó meg nem szólította.

Napközben többnyire rutinjellegű munkát végzett: leltározott, kartókat készített, rakosgatott. A múzeumban rendnek kellett lennie. A tárgyak a raktárakban a polcokon tárgycsoportonként többnyire nagyság szerint voltak elhelyezve úgy, hogy széleik egy vonalba fussanak, se kijebb, se beljebb ne álljanak. Mindegyikre külön e célra vágott kartoncédulát kötözött, rajta jó „kani” számokkal a leltározás számcsoportja ékeskedett arra az esetre gondolván, ha lekopna az eredeti, akkor is mód legyen az azonosításra. Csak ép tárgyakat gyűjtött, néha ugyan olyat is, amit nem kellett volna feltétlenül a gyűjteménybe sorolnia. Volt rá eset, hogy piaci napon egy idős asszony beállított a múzeumba, bugyrából aztán előkerült egy kis ez az, régi használati tárgy. Eladni hozta. Kérdezésre el is mondta a tárgyak történetét. Ezek viszonylag olcsóbb áron kerültek a múzeum birtokába. Más eset volt, amikor a tótkomlói Sovány néni érkezett. Apám barátságos viszonyban volt vele, de ő tudta is nagyon, hogy a szötteseire szemet vetett a múzeum. Látszatra szabódott, féltette kincseit, de azért apránként jó pénzért csak eladta őket. Nyomaték kedvéért egy-egy ilyen úttal nemcsak portékáját, hanem a maguk készítette jó csípős kolbászt is az asztalra tette. Azért ez nem volt vesztegetés.

A napi munka után rendszerint késő délután, este kezdett el dolgozni. Eleinte a hivatali munka terhére még gyűjteni sem merészkedett, este kereste fel a „kuncsaftjait”. Mikor a múzeum szervezésével jól előrehaladt, már napközben bonyolította néprajzi gyűjtőútjait, de ezek feldolgozása továbbra is az est feladata maradt. Csendben, egyedül szeretett dolgozni, ilyenkor tudott legjobban elmerülni gyűjtött anyagában, azonosulni a megszerzett ismeretekkel. Haza sohasem hozott kéziratot.

Munkáját közelebbről először 1972 tavaszán ismertem meg, mikor mint „múzeumi munkaerő” az orosházi múzeumban tevékenykedtem. Tőle tanultam meg a szakmuzeológia alapjait, gyűjtési technikáját ellesve jelent meg később könyvében első dolgozatom. Másodjára az egyetem végzése közben találtam rá, mikor munkáit elemezve ötmagát megértettem. Harmadjára akkor találkoztunk újra, mikor a múzeum történetének megírására biztatva a szerkezet kialakítására tehettem néhány javaslatot. Úgy gondolom, hiszem, hogy ez a maga nemében páratlan munka nemcsak egy ember küzdelmeit, kutatói habitusát tárja elénk, hanem Nagy Gyula személyében olyan néprajzkutató, múzeumszervező, alkotó egyéniséget, mely a hivatás gyakorlása terén hatással lesz a soron következő nemzedékre is.

AMIT PAPÍRRA VETETTEM: BIBLIOGRÁFIA

VII. AMIT PAPÍRRA VETETTEM: BIBLIOGRÁFIA

Bibliográfiánkban az önálló kötetben és tudományos folyóiratban megjelent írásokat, valamint a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárának Kéziratgyűjteményében, az orosházi múzeum Adattárában és a Békés megyei Levéltárban elhelyezett gépiratokat tesszük közzé. Előfordul, hogy a szerző átdolgozta gyűjtéseit, írásainak több változata került adattárba. Ezért a lelőhelyek leltári száma mellett zárójelben közöljük a gépiratok terjedelmét.

1940

1. Népi hiedelmek és babonák Orosházán 9 l.
OMA 14

1943

2. NAGY Gyula—ÖRDÖG László: Népmozgalmi és szociográfiai adatfelvétel 535 l. 1 t. (Szőlősgyula, Hömlőc, Ugocsa m.)
EA 4608
3. NAGY Gyula—ÖRDÖG László—KATONA Ferenc: Népmozgalmi és szociológiai adatfelvétel 235 l. 1 r. 1 t. (Hömlőc, Ugocsa m.)
EA 4609
4. Népi hiedelmek és babonák az Ugocsa vármegyei Szőlősgyulán 3 l.
EA 2634, OMA 15, BML 3. d. 56.
5. Fafaragásokat, fából készült tárgyakat bemutató rajzok, képek stb. 15 l. 14 r. 18 f. (Szőlősgyula, Ugocsa m.)
EA 4610

1949

6. Beszámoló az Orosházi Múzeumról — Ethn. 371—372. l.

1951

7. Beteg ember ülőszéke 4 l. (Orosháza, Békés m.)
EA 2635, OMA 16
8. Élelmiszertartó galicka 4 l. 1 f. (Orosháza, Békés m.)
EA 2636, OMA 17 (3 l.)
9. Katlan kemencék és vikend kemencék készítése Orosházán 14 l. 8 r. 1 f.
EA 2633, OMA 18, BML 1. d. 8.
10. „A ledolgozás aratással kapcsolatos formái” c. kérdőív feldolgozása 3 l. (Kardoskút)
EA 6726

1952

11. Takarás és nyomtatás Békés megyében 117 l. (Kardoskút, Békés m.)
EA 2626, OMA 19
12. Felelet Balassa Iván: „A kénébe kötött szalagabona összerakása” c. kérdőívére 4 l. (Orosháza, Békés m.)
EA 2999
13. Társas cséplés 35 l. 1 r. (Orosháza, Békés m.)

- EA 3537, OMA 22 (29 l.) BML 1. d. 15.
14. Társas cséplés Orosházán 48 l. 1 mell.
EA 6702 (az EA 3537 sz. tétel átdolgozott változata mellékletek nélkül), BML 1. d. 16.
15. Adatok Doboz gabonatermesztéséhez 48 l. 33 r. 14 f.
EA 3538, OMA 24 (40 l. 6 t. 10 f.) BML 3. d. 59.
16. Felelet a 2. sz. alapkérdőívre „Ragadványnevek, babonák, néphiedelmek” 18 l. 4 r. (Orosháza, Békés m.)
EA 132
17. Ragadványnevek Orosházán 4 l. OMA 25, BML 1. d. 5.
18. „Adat a ledolgozással kapcsolatos kérdőívre” Balassa-féle kérdőív 2 l. (Orosháza, Békés m.)
EA 6724
19. „Adatközlés ledolgozással kapcsolatban” 2 l. (Orosháza, Békés m.)
EA 6725

1953

20. Adatok a ledolgozáshoz 7 l. (Orosháza, Békés m.)
OMA 26, BML 1. d. 6.
21. Aratás, vontatás, vontatásból cséplés és a termények tárolása 51 l. 40 r. 42 f. (Orosháza, Kardoskút, Békés m.)
EA 3897, OMA 30 (30 l. 13 t.) BML 2. d. 32.
22. Nyomtatás és a termények tárolása Kardoskúton 28 l. 32 r.
EA 3899, OMA 33, BML 2. d. 33.

1954

23. Takarás és nyomtatás a kardoskúti Kérdő-tanyán — Ethn. 167—197. és 487—517. l.
EA 5782 (100 l. 13 t. 8 r. 29 f.) OMA 19 (117 l.) OMA 35 (100 l.), BML 2. d. 35.

24. Szénatermesztés Kardoskúton 11 l. 2 mell.
EA 5793, OMA 36, BML 2. d. 26.
25. Ganéttaposás Kardoskúton 5 l. 5 r.
EA 5794, OMA 37, BML 2. d. 25.
26. Az árpa takarása, nyomtatása és a termények és takarmányok tárolása 35 l. 34 r. 1 mell. (Orosháza, Békés m.)
EA 5819, OMA 39 (32 l. 7 t. 16 r.) BML 1. d. 9.
27. Aratás és nyomtatás a magyar Nagy-Alföld középső részén 69 l. (I. feld.) (Hódmezővásárhely—Kardoskút, Csongrád—Békés m.)
EA 5856, OMA 40 (66 l.), BML 2. d. 38.
28. Szántás és kézzel vetés a Vásárhelyi-pusztá keleti szélén 15 l. 9 r. 1 mell. 1. d.
EA 5857, OMA 41 (12 l. 7 t.), BML 2. d. 36.
29. A ló betanítása a Vásárhelyi-pusztán 7 l.
EA 5879, OMA 42, BML 2. d. 24.
30. A kukorica termesztése a Vásárhelyi-pusztán 45 l. 11 r.
EA 4219, OMA 44 (45 l. 6 r.), BML 2. d. 22.

1955

31. Adatok aratásra és vontatásra a Vásárhelyi-pusztán 1954-ben 24 l. 4 r. 1 mell.
EA 5904, OMA 45 (21 l. 3 t.), BML 2. d. 34.
32. A szarvasi lóval hajtott szárazmalom 50 l. 4 r. 1 mell.
EA 5948, OMA 50 (52 l. 2 r.), BML 3. d. 44.
33. Az aratás és nyomtatás munkafolyamatai a magyar Nagy-Alföld középső részén, a kardoskúti (Békés m.) Kérdő-tanyán 37 l. (II. feld.)
EA 5963, OMA 54, BML 2. d. 39—41.

34. „Adatok a szárazmalmokra 1955.” 64 l. 20 r. 1 mell. (Magyarország sok községéből).
EA 5964, OMA 55, BML 3. d. 46.
35. Emlékkönyv hazánk felszabadulásának és az orosházi Szántó Kovács Múzeum fennállásának 10 éves évfordulójára (Összeáll. NAGY Gyula). Kiad. a Múzeum Baráti Köre... Orosháza 1955. (Magyar Nemzeti Múzeum, — Történeti Múzeum Rota-print üzeme) 278 l. illusztr. Soksz.
36. Orosháza alapítása és első évszázada — Emlékkönyv... Orosháza, 33—46. l.
OMA 53 (13 l.)
37. Orosházi gyermekjáték — Emlékkönyv... Orosháza, 173. ill. 196 l.
38. Miért zuhant vissza a kincsekkel teli harang a pusztaföldvári Harangos-kútba? — Emlékkönyv... Orosháza, 222 l.
39. Babonák és népi hiedelmek Orosházán — Emlékkönyv... Orosháza, 238 l.
40. Szénporos téglát égetése a kardoskúti Úttörő Tsz.-ben 13 l. 2 mell. — Emlékkönyv... Orosháza, 245—262. l.
EA 5962, OMA (11 l. 1 r.), BML 2. d. 23.
41. Katlan és vikend-kemencék Orosházán — Emlékkönyv... Orosháza, 263—277. l. 6 t.
42. Orosházi párnavégek — Emlékkönyv... Orosháza, 278. l.
43. A köles termesztése a Vásárhelyi-pusztán 8 l. 2 mell.
EA 5970, OMA 61 (5 l.), BML 2. d. 31.
44. Aratósztrájkok Tótkomlós környékén 3 l. 1 mell.
EA 5982, OMA 64 (2 l.)
45. Az utolsó működő szárazmalom 100 l. 2 r. 49 f. (Szarvas, Békés m.)
EA 4433, OMA 63 (75 l. 1 feld.), BML 3. d. 45. (75 l. 23 f. 17 r.)

1956

46. Az utolsó működő szárazmalom — NÉ 83 — 118 l. (Szarvas, Békés m.)
EA 6105 (50 l.), OMA 75 (46 l. II. feld.)
47. Lakodalmas kulcsoskalács készítése Orosházán 40 l. 2 r.
EA 6185, OMA 78 (37 l.), BML 1. d. 11.
48. Szénporos téglát készítése az orosházi Dózsa Tsz.-ben 12 l. 4 r.
EA 6184, OMA 79 (9 l. 2 r.), BML 1. d. 13.
49. Az 1906-os nagy aratósztrájkok az orosházi járásban 15 l.
OMA 81
50. Zsuppeséplés Zombán 8 l. 1 r.
EA 6183, OMA 82 (6 l. 1 r.), BML 3. d. 57.
51. Paraszti verselők 9 l. (Hódmezővásárhely, Csongrád m.)
EA 6181, OMA 83 (7 l.), BML 3. d. 67.
52. Nyomatás Békéssámson, Pusztaföldvár és Nagyszénás községeiben 9 l.
EA 6179, OMA 84 (Békéssámson, 3 l.), OMA 85 (Pusztaföldvár, 2 l.)
OMA 86 (Nagyszénás, 1 l.), BML 3. d. 64.
53. Kölestermelés Gádoroson, Pusztaföldváron és Szarvason 16 l. 1 mell.
EA 6177, EA 5997 (Szarvas, 4 l.), OMA 87 (Szarvas, 9 l.).
OMA 88 (Pusztaföldvár, 3 l.), OMA 89 (Kölesből készült ételek Gádoroson 1 l.), BML 3. d. 61.
54. Babnyomatás a Vásárhelyi-pusztán 7 l. 3 r.
EA 6180, OMA 90 (5 l.), BML 2. d. 30.

1957

55. Borsótermesztés a Vásárhelyi-pusztán 18 l. 11 r.

- EA 6178, OMA 92 (17 l. 9 r.), BML 2. d. 29.
56. Népi játékok Orosházán 79 l. 7 r. (A versek dallamjegyzés nélkül). EA 6447, OMA 93 (75 l.), BML 1. d. 10.
57. Kiolvasó mondókák 7 l. (Orosháza, Békés m.) EA 149
58. Kölestermelés Gádoroson 2 l. OMA 94
59. Kendertermesztés a Vásárhelyipusztán 12 l. 1 r. 1 mell. EA 6574, OMA 95 (10 l. 1 r.), BML 2. d. 28.
60. Lakodalmas kulcsoskalács sütése Orosháza környékén 22 l. 8 r. (Békés m. sok községe: Szentetornya st.) EA 6264, OMA 96 (19 l.), BML 3. d. 54. és gyűjtés (60 l. 39 f. 3 r.)
- 1958**
61. Lakodalmas kalács sütése Orosháza környékén 19 l. 1 mell. EA 6263, OMA 97, BML 3. d. 55.
62. NAGY Gyula—BECK Zoltán: Orosháza és környéke népi hiedelmei és babonái 82 l. OMA 101
63. Lakodalmas kalács sütése Orosházán és környékén — NK 4. sz. 77—106. l. OMA 105 (33 l.), BML 1. d. 12.
- 1959**
64. Szántó Kovács Múzeum Évkönyve Orosháza, 1959. (Szerk.: NAGY Gyula). (M. Nemzeti Múzeum — M. Történeti Múzeum házi ny.) 225 l.
65. Az 1906-os Orosháza környéki nagy aratósztrájkok a nép emlékezetében — SZKM Évk. Orosháza, 127—132. l. OMA 98 (11 l.), BML 3. d. 53.
66. Lakodalmas kulcsoskalács sütése Orosházán és környékén — SZKM Évk. Orosháza, 159—188. l. 1 r. 6 f. 3 t.
67. NAGY Gyula—BECK Zoltán: Jeles napokra vonatkozó Orosháza környéki hiedelmek és babonák — SZKM Évk. Orosháza, 197—206. l.
68. Az 1906-os aratósztrájk Békés-sámsonon, Gádoros, Nagyszénás, Pusztaföldvár és Tótkomlóson 16 l. EA 6182, BML 3. d. 62.
69. A vámosoroszi szárazmalom — A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve II. 1959. 129—147. l.
70. Nagymágocsi lakodalom (lakodalom leírása és Joó József által használt lakodalmi rigmusok.) 36 l. 16 r. EA 6448, OMA 102 (33 l.), BML 3. d. 60.
71. Lakodalmas perecsütés, fonatos és dúckalács sütése a Vásárhelyipusztán 13 l. 1 r. EA 6450, OMA 104 (7 l. lakodalmas perecsütés), BML 2. d. 27.
72. „Adatok a szárazmalmokra 1958” (Főleg könyvészeti, levéltári kijegyzések, de helyszíni gyűjtés is.) 81 l. 13 r. EA 6446, OMA 108 (78 l.), BML 3. d. 47.
73. Orosházi lakodalmas rigmusok 11 l. EA 6449, OMA 112 (9 l.), BML 1. d. 7.
74. A pusztaföldvári Harangos-kút mondája az orosházi nép ajkán 11 l. EA 6445, OMA 113, BML 3. d. 63.
75. Az orosházi tanyavilág zugiskolái a múlt század vége felé 14 l. 2 r. 1 mell. EA 6452, OMA 114 (12 l.)
76. A pusztuló vámosoroszi szárazmalom és olajütő (Monográfia). 72 l. 2 r. 24 f. 1 k. 4 fm. EA 6529, OMA 117 (51 l. 6 r. 18 f.)

77. Adatok Doboz gabonatermesztéséhez Gyula, 47 l. 6 t. (A Gyulai Erkel Ferenc Múzeum kiadványai 7.)
OMA 118 (67 l.), BML 3. d. 58.

1960

78. Versfaragó parasztok 10 l. (Orosháza, Békés m.)
OMA 137, BML 3. d. 49. és 68.
79. Versfaragó parasztok 22 l. (Szántay István és Vörös Pál verseinek másolata.) 1931—1956 Kardoskút, Békéssámszon, Békés m.)
EA 6713, OMA 158 (19 l.), BML 3. d. 49. és 68.
80. Egy érdekes gyermekjáték (ugróbika) 2 l. (Orosháza, Békés m.)
EA 6707, OMA 134
81. Szántás a Vásárhelyi-pusztán — NK 1. sz. 179—185. l.
EA 6706 (12 l. 1 d.), OMA 152 (8 l.), BML 2. d. 19. és 37.
82. Kézzel vetés a Vásárhelyi-pusztán — NK 3—4 sz. 259—266. l.
EA 6707 (13 l. 4 r.), OMA 153 (11 l.), BML 2. d. 18.
83. Vontatóból cséplés a Vásárhelyi-pusztán — Ethn. 1. sz. 109—112. l.
EA 6710 (8 l.), BML 2. d. 21.
84. Kölestermesztés a Vásárhelyi-pusztán 9 l.
EA 6708, OMA 154 (7 l.), BML 2. d. 20.
85. Csetelekvár főzése Mekényesen 7 l.
EA 6709, OMA 155 (5 l.), BML 3. d. 52.
86. Lakodalmas szokások Gádoroson 7 l.
EA 6711, OMA 156 (5 l.), BML 3. d. 51. és 65.
87. „Lakodalmas kalácsütés Békés megyében” Kérdőíves gyűjtés összefoglalása (Békés megye 71 községe.)
EA 6712, OMA 157 (18 l.), BML 3. d. 50.
88. „Szárazmalmot ábrázoló fényképek, rajzok és térképek jegyzéke” (Közgyűjteményekből és kiadványokból.) 17 l.
EA 6715, OMA 159 (15 l.), BML 3. d. 43.
89. A mekényesi szárazmalom és olajütő 30 l. 10 r.
EA 6704, OMA 160 (28 l.), BML 3. d. 48.
90. „Gádorosi lakodalmas rigmusok” Molnár István vőfélykönyvének másolata 30 l.
EA 6703, OMA 161 (25 l.), BML 3. d. 66.
91. Szántó Kovács Múzeum Évkönyve Orosháza, 1960. (Szerk.: NAGY Gyula.) Múz. soksz. 515 l. 24 t. 4 térk.
92. Egy betlehemes-játék Orosházán 1959-ben — SZKM Évk. Orosháza, 427—440. l.
EA 6714, OMA 150 (9 l.), BML 1. d. 3.
93. Társaságban cséplés Orosházán — SZKM Évk. Orosháza, 448—496. l.
OMA 135 (69 l.), OMA 162 (46 l.), BML 1. d. 2.
94. Népművészeti tárgyak az Orosházi Múzeumban — SZKM Évk. Orosháza, 497—513. l. 8 t.
OMA 151 (11 l.)

1961

95. Die Arbeitsphasen des Erntens und Austretens in der mittleren Gegend der Ungarischen Tiefebene auf dem Kérdő-Hof in Kardoskút (Kom. Békés) — Zeitschrift für Ethnologie 1. füz. 84—115. l.
(Az aratás és a nyomtatás munkafázisai a magyar Nagy-Alföld közép-ső táján a Kérdő-tanyán, Kardoskúton) (Békés m.)

1962

96. A vontatók felemelése tekerővel — Ethn. 2. sz. 339—341. l.

97. A mekényesi szárazmalom és olaj-
ütő 23 l. 46 r.
EA 6958, OMA 169 (21 l.), BML
3. d. 42.
98. A mekényesi olajütő 36 l.
OMA 170
99. Üreskalács, öntött pite, csíramalé
és porósza sütése Orosházán 10
l. OMA 184

1963

100. Szántó Kovács Múzeum Évköny-
ve Orosháza, 1961—62. (Szerk.:
NAGY Gyula.) Múz. soksz. Bp.
277 l. 57 t. 4 térk.
101. A gabona nyomtatása Orosházán
— SZKM Évk. Orosháza 149—
169 l.
EA 7271 (35 l.), OMA 167 (34 l.),
BML 1. d. 14.
102. Szemelvények az Orosházi Mú-
zeum néprajzi gyűjteményéből —
SZKM Évk. Orosháza, 237—245.
l. 9 t.
103. A hagyományos földművelés a
Vásárhelyi-pusztán Bp. Magyar
Nemzeti Múzeum — Néprajzi
Múzeum, 192 l. 32 t. 100 f.
(Néprajzi Közlemények VII. 2.)
EA 6956 (570 l. 23 r. 367 f. Az
MTA által 1961-ben I. díjjal ju-
talmazott pályamunka.)
104. A gabona szemtermésének tárolá-
sa Orosházán — Ethn. 1. sz. 84—
105. l.
EA 6948 (25 l.), OMA 168

1964

105. Die Speicherung von Körner-
früchten (Getreide) in Orosháza —
Acta Ethn. 1964 Tom. XIII. fasc.
1—4. 281—312. l. (A szemestermé-
nyek (gabona) tárolása Oroshá-
zán.)
106. Szántás és kézzelvetés munkafá-
zisa a magyar Nagy-Alföld kö-
zépső részén, a Vásárhelyi-pusz-
tán 33 l.
OMA 199

1965

107. Szántó Kovács Múzeum Évköny-
ve Orosháza, 1963—64. (Szerk.:
NAGY Gyula.) Múz. soksz. Bp.
463 l. 28 t.
108. Aratás és hordás Orosházán —
SZKM Évk. Orosháza 145—196. l.
OMA 183 (112 l.), BML (112 l.
75 f.)
109. Orosháza története (Szerk.:
NAGY Gyula.) Orosháza (Városi
Tanács VB. Orosháza) (Békés
megyei Ny. Gyula — Kner Ny.
Gyoma.) 967 l. 107 t. 2 térk. 3
mell.
110. Orosháza néprajza (Szerk.:
NAGY Gyula.) Orosháza (Városi
Tanács VB. Orosháza) (Békés
megyei Ny. Gyula — Kner Ny.
Gyoma.) 783 l. 71 t. Illusztr.
111. Földművelés — Orosháza népraj-
za, Orosháza 109—185. l.
EA 7263 (161 l.), OMA 189, BML
1. d. 1.
112. 20 (Húsz) év az Orosházi Múze-
umban — MK 3. sz. 172—182. l.
113. A népi olajütő technológia Ba-
ranya megyében — Ethn. 2. sz.
266—293. l.

1968

114. Paraszti állattartás a Vásárhelyi-
pusztán Bp. Néprajzi Múzeum —
MTA Néprajzi Kutatócsoport
225 l. 18 t. 32 f.
(Néprajzi Közlemények 1—2.)
EA 8692 (410 l.), BML (110 l.)
115. Juhtartás a Vásárhelyi-pusztán
97 l.
OMA 194

1971

116. Die Arbeitsphasen der herkömm-
lichen Feldbestellung im middle-
ren Teil der Grossen Ungarischen
Tiefebene, auf der Puszta von
Vásárhely. Mit 21 Abbildungen.
— Zeitschrift für Ethnologie,

Organ der Deutschen Gesellschaft für Völkerkunde 96. köt. 2. füz. Braunschweig 271—289. l. (A hagyományos talajművelés munkafázisai a nagy magyar Alföld középső részében a Vásárhelyi-pusztán. 21 képpel.)

1973

117. Hagyományos földművelés Vésztőn — Vésztő története (Szerk.: SZABÓ Ferenc.) Vésztő 437—476. l.
EA 12 302 (Anyaggyűjtés — tanulmány I. fogalmazvány — végleges szöveg 352. l. 1 r.)
OMA 253 (Gyűjtés 103 l. I. fogalm. 94 l. végl. szöv. 109 l., BML 4. d. 69.) (3. gyűjtőfüzet, 2 kézirat.)
118. A Békés megyei Múzeumok Közleményei Közread. a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba. 2. (Szerk.: Dér László, Közrem. Maráz Borbála, Nagy Gyula, Vass István, G.) Szegedi Ny. 265 l. illusztr.
119. Vallomás Orosháza monográfiájáról — BÉ 2. sz. 295—301. l. Arkkép.

1974

120. NAGY Gyula—BECK Zoltán: Babonák és népi hiedelmek a Vásárhelyi-pusztáról 29 l.
OMA 250
121. Az Orosházi Szántó Kovács Múzeum előfizetési felhívása (a „Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán” c. könyvre.) — MH 3. sz. 22—26. l.
122. A tanyai iskolától az „Orosháza története és néprajza” szerkesztőségéig 22 l.
OMA 275

1975

123. BECK Zoltán—NAGY Gyula: Nyolc nemzedék élete (Vezető az orosházi Szántó Kovács Múzeum

állandó kiállításához.) Orosháza, Szegedi Ny. 50 l. 16 f.

OMA 279 (45 l.)

124. Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán Békéscsaba, 682, 79 l. 4 t. 3 térk. 6 + 176 f.
(A Békés megyei Múzeumok Közleményei 4.)
EA 12 303 (gyűjtés 997 l. 19 r.),
OMA 255 (gyűjtés 968 l.),
OMA 271 (I. fogalm. 799 l.)
125. Vázlatos tanyaalaprajzok 26 l. (Vásárhelyi-pusztá, Békés—Csongrád m.)
OMA 264
126. Karikásostor készítése 25 l. (Vásárhelyi-pusztá, Békés—Csongrád m.)
OMA 272
127. Szerelmi élet a Vásárhelyi-pusztán 35 l. (gyűjtés)
OMA 273
128. A Pusztá megszállása 40 l.
OMA 276
129. Tilalmas dolgok: Hogyan jutottak a parasztok szűzdohányhoz? 23 l. (Vásárhelyi-pusztá, Békés—Csongrád m.)
OMA 277
130. Munkára szoktatás a családban 14 l.
OMA 278 (Vásárhelyi-pusztá, Békés—Csongrád m.)

1976

131. Az „őslakók” és a „befurakodók” a Vásárhelyi-pusztán — UA 7. sz. Békéscsaba, 12—21 l.

1978

132. „... hogy ne vigyem magammal a sírba” (Részletek az orosházi önéletrő parasztok — Juhász Nagy Vilmos, Csarejs Jánosné Hrabovszki Ilona, Násztor György, Györgyi Lajos, Koczka Pál, Ujj Istvánné Németh Julianna, Csiz-

madia Imre, Erdős Tóth Sándor — munkáiból.)

Vál. és bev. NAGY Gyula = BÉ, 1. sz. 85—97. l.

133. Emlékeim Ortutay Gyuláról, a múzeumbarátról = BÉ, 1. sz. 67—69. l.
134. Szentí Tibor: A tanya. Hagyományos és átalakuló paraszti élet a Hódmezővásárhely-Kopáncsi tanyavilágban. Bp. Gondolat K. 1979. Ism. NAGY Gyula = BÉ, 4. sz. 520—521. l.

1983

135. Tanulmányok Orosházáról és környékéről (Szerk.: NAGY GYULA). Békéscsaba, Kiad. a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága. 362 l. 37 f. 6 t.
(A Békés megyei Múzeumok Közleményei 7.)
136. Az orosházi múzeum hőskora (1945—1950) = Tanulmányok Orosházáról és környékéről 3 — 20. l. 7 f.
137. Az orosházi parasztok rejtési tudománya = Tanulmányok Orosházáról és környékéről 185 — 200. l.
138. Szemelvények az orosházi önéletíró parasztok munkáiból (Ujj Istvánné Németh Julianna, Csizmadia Imre, Csarejs Jánosné Hrabovszki Ilona, Koczka Pál, Erdős

Tóth Sándor, Györgyi Lajos írásait bev. — —) = Tanulmányok Orosházáról és környékéről 203—235. l.

1984

139. Zsúpcseplés Zombán = A szekszárdi Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve XII. Szekszárd, 323—336. l.
140. Szerelmi élet a Vásárhelyi-pusztán = BÉ, 1. sz. 21—28. l.
141. Bodnár Éva: Boldizsár István Bp., 1983., Boldizsár István kiadása, 62 (2) l. 63 szövegközti rézkarc + 65 színes képtábla.
Is m. NAGY GYULA = BÉ, 1. sz. 130—132. l.

1985

142. Mit tapasztaltam a három évtizedes néprajzi gyűjtő- és publikáló munkásságom során, amelyből talán tanulni is lehet. = Az orosházi Juhász Balázs Gyűjtőklub Évkönyve, 1982—83. 19—30. l.

1986

143. Tanyai életsorsok (Parasztok valomásai) 202 l.
(Az orosházi tanyavilág átalakulása c. kötetben jelenik meg.)
OMA 293

Összeállította: KOSZORÚS OSZKÁR

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

Békési Élet = BÉ
Békés megyei Levéltár = BML
bevezeti = bev.
című = c.
doboz = d.
Ethnographia = Ethn.
Ethnológiai Adattár = EA
Évkönyve = Évk.
fasciculus = fasc.
fénykép = f.
feldolgozás = feld.
fogalmazvány = fogalm.
füzet = füz.
fénymásolat = fm.
illetve = ill.
illusztrált = illusztr.
ismerteti = ism.
kiadja = kiad.
Kiadó = K.
lap – l.
Magyar = M.

megye = m.
melléklet = mell.
Múzeum = Múz.
Múzeumi Híradó = MH
Múzeumi Közlemények = MK
Néprajzi Értesítő = NÉ
Néprajzi Közlemények = NK
nyomda = ny.
Orosházi Múzeum Adattára = OMA
rajz = r.
sokszorosított = soksz.
számú = sz.
Szántó Kovács Múzeum = SZKM
szerkesztette = szerk.
szöveg = szöv.
tábla = t.
térkép = térk.
Tomus = Tom.
ÚJ AURORA = UA
válogatta – vál.
végleges – végl.

**ANGOL ÉS NÉMET NYELVŰ
KIVONATOK ÉS KÉPALÁÍRÁSOK**

I SERVED IN THE MUSEUM

Four decades in the museum of Orosháza

/A SUMMARY/

At the beginning of the book Jenő Barabás, professor of the Faculty of Ethnography of the Eötvös Lóránd University of Budapest, one of the excellent representatives of Hungarian ethnography, an old friend and co-worker of the author greets Gyula Nagy on the occasion of his 75th birthday. The professor greets the reader as well and presents him the author's life-work. He emphasizes that the reader holds a book of specific genre in hand. It is the present volume a history of a museum, a presentation of a researcher's career, a handbook of museology, a reminiscence or a book published in honour of Gyula Nagy on occasion of his birthday? None of them and each. The author presents the life and the four-decade development of the one-man museum of Orosháza. During these four decades in the little town in the Southern part of the Hungarian Plain a single obsessed expert represented the whole museum. He was himself the explorer and collector of the historical values of his surroundings, a scientific researcher and a lecturer, often a photographer and a restorer and a doorkeeper etc. „How could he write the history of the museum without speaking of himself since his name became inseparable from the collection for several decades.” According to the description of Jenő Barabás the author is the creator and editor and spreader of several books of esteemed value — no doubt a person better than average. What he began he managed to finish. Concerning the birth of the book the intention of closing the life-work had an important role. He states that many can read it with moral. The readers can make themselves familiar with the history of the museum of Orosháza, with the author's activity, his struggles and joys. They can also be introduced to museology, they can derive exemplary labour ethics and vocation consciousness and an important way of the fulfilments of the commitments for the people: parochialism.

I was born in Orosháza, a small town of the Hungarian Plain 16. Nov. 1911. My parents were poor; my father died in World War I. In 1932 I finished a teachers' training school with the financial help of my masters. I couldn't get a job for four years because of the economic world crisis. At last, in 1936, I got a teacher's status in my native-town. I established a small „museum” in my school. After World War II., I organised the Town Museum of Orosháza in 1945. In 1950 the museums got into state direction. From this time on I finished teaching and became the director of the museum. I made an effort to become a good ethnographer. At first I edited several volumes of studies. Then I wrote my most important works on the agriculture and peasant life of the Vásárhelyi-puszta. This volume was preceded by a three decades systematic collecting work in situ. From the very beginning I spared no effort to collect objects. In the same time I learnt all the works that connected to cataloguing. So, there are about 15 000 objects in the well-ordered storages of the Museum in Orosháza. I didn't forget about the educational tasks. There is a very informative permanent exhibition on the history of the town in the five ground-level rooms. Its title is: The life of eight generations in Orosháza. We also build up 5—6 seasonal exhibitions yearly in the four rooms on the first floor.

In the first chapter of this book I told how I had collected my ethnographic knowledge and with whom I shared these informations. At the beginning of my works I learnt the most important tasks from the common works and discussions together with the most eminent scholars: Béla Gunda, Iván Balassa, László K. Kovács, István Kiss and on a few-weeks seminar organized by the Ethnographic Museum in Budapest. During this time I got acquainted with the Vásárhelyi-puszta that lies near Orosháza. It proved to be an excellent area for field works, and as such I worked there for several decades. There I got acquainted and made friendships with a lot of peasant-people. Quite a number of them became my real colleagues. There I formed my field-work system. At the time when I had collected enough knowledge and experiences I strove to share them with others. So, many of the friends and co-workers of the Museum became well-known expert of these studies.

Chapter II. represents my pursuit on the choice of subjects. First I couldn't decide on what field of ethnography I would work. Then in Szarvas I saw a still working horse-driven mill, that was quite special in its form. Then I decided to study the Hungarian mills of this type. I gave account of a detailed study of three such mills. — There is a custom in our town that people bake a special round formed brioche for weddings and feasts. It is known all around the country but our close surrounding. Our ancestors brought this with themselves from the Trans-Danubian in 1744 when they arrived to this area. So, I worked on this theme, too. — In the meantime I decided to sacrifice my whole life to the study of agriculture and animal-breeding. To study these more generally I examined them also in Doboz and Vésztő, two villages that lay in the same county (Békés) but far away Orosháza.

Chapter III. contains the story of how I learnt to construct and edit essay-volumes and how to write books. The reader can acquainted with every phase of how to make a study. I have published my studies in the Hungarian ethnographic periodicals since 1950. Chronologically: Harvesting and treating out in Kérdő-farm, Kardoskút, *Ethnographia* 1954. The last horse-driven mill in work, *Néprajzi Értesítő* 1956. Baking a wedding-brioche in Orosháza and its surrounding, *Néprajzi Közlemények* 1958. Die Speicherung von Körnerfrüchten (Getreide) in Orosháza, *Acta Ethnographica* 1964. Volk-technology of oil pressing in Baranya, *Ethnographia* 1965. The edition, press and distribution of six yearbooks show a real development. The most important among these is the two volumes monography of the history and ethnography of Orosháza. This was published on 1750 pages in 1965, with many illustrations. A whole team was organized for working on this theme. After this, I gave a detailed account of my three books on the Vásárhely-puszta. The one dealing with the traditional agriculture bears a documentary value as nowadays peasantry works in modern agricultural cooperations. The other book shows the stabling animal keeping in the farms. The huge volume on peasant life describes most of the moments of the life in the plain. These three books are complementary readings on the University in Budapest. I also published two studies in a west German periodical: Die Arbeitsphasen des Erntens und Austretens in der mittleren Gedeng der Ungarischen auf dem Kérdő-Hof in Kardoskút, *Zeitschrift für Ethnologie, Organ der Deutschen Gesellschaft für Völkerkunde* 1961. Braunschweig. — Die Arbeitsphasen der herkömmlichen Feldbestellung im mittleren Teil der Grossen Ungarischen Tiefebene, auf der Puszta von Vásárhely, *Zeitschrift für Ethnologie, Organ der Deutschen Gesellschaft für Völkerkunde* 1971. Braunschweig.

Chapter IV. contains the most important events of the 40 years, I had spent on the Museum of Orosháza. I documented with official papers how I become an ethnographer from a willage teacher, and how I worked with only a few colleagues and in what circumstances. Some lines speak about the fact that I always worked heartily even on the works that promised only small results. In 1962 our museum got under the direction of the County Council of Békés. — Chapter V. decripts the building where I worked. This museum was not only my working office but also my home. Its building proved to be small from the very beginning. After a long official wragling we succeeded in getting a flat in the same building. I had moved into it, and left it only then, when it was possible to use the rooms for museal aims. We cared the good conduct of the building very much. It seemed to be necessary to rebuilt it for the use of our exhibitions. We also planned a new store-house for our improving collection but it could not be realized, so we modernized the old one.

There are recollection in Chapter VI. Five well-known ethnographers told how they remembered the museum of Orosháza and its director. Other eight scholars who got the inspiration to their improvement reveal. — The last

chapter is the bibliography. Here, I enlisted not only those works that had been printed but also those in manuscripts which could be found in the Archives of the Ethnographic Museum in Budapest, the Museum of Orosháza, and in the Archives of County Békés. — The lesson of this volume, published for my 75. birthday, and including a lot of personal elements is that happy is a person, who works with faith and love.

GYULA NAGY

Texts to be placed under the photographs

1. The author at the age 75
2. This gate I entered the museum and forgot all my troubles
3. The museum was not only my office but also my home
4. Our exhibitions serve the popular education
5. Also the student can learn a lot
6. The soul of our collection is the well-ordered storehouse
7. We tried to establish a nice storehouse
9. My peasant-educators: Bálint Galli and István Szántay

CONTENTS

GREETINGS—JENŐ BARABÁS	9
------------------------------	---

I. ON THE WAY FULL WITH TEACHINGS

I was a schoolmaster	13
1. <i>Those who showed me the way</i>	15
a) Outstanding scholars	15
b) I took part in professional education	25
2. <i>The place where I became an ethnographer</i>	29
<i>I found the Vásárhelyi-pusztá</i>	29
3. <i>From whom I collected my knowledge</i>	30
a) Peasant co-workers	30
b) My field-work technic	37
4. <i>Those I distributed my knowledge with</i>	38
Several scholars set out from the „workshop” of our Museum .	38
5. <i>Organization and arrangement of the exhibitions</i>	43
a) We obtained a lot of experiments also in this field	43
b) We tried to set in service of fine arts	55
6. <i>We went on other ways of folk-education, too</i>	58

II. SEEKING WAYS AND OUTLOOK

1. <i>The change of the following subjects was not casual</i>	69
a) Researches on horse-driven mills	69
The last horse-driven mill in work was in our country	69
b) I also studied how the wedding-cakes are made. This revealed the inner migration the inhabitants of Orosháza — they emigrated from Trans-Danubia	77
2. <i>I also studied the agriculture of far areas</i>	79
2. <i>I also studied the agriculture of far areas</i>	79
a) Doboz	79
b) Vésztő	80

III. FROM THE YEARBOOKS TO THE MONOGRAPHTES

1. <i>The birth of our yearbooks</i>	85
My shop-work:	85
a) Working-etaps of the publications	85
b) The birth of our yearbooks	86
2. <i>The outstanding result of our research team: The Monography of Orosháza</i>	93
3. <i>My books: agriculture—animal breeding—peasant life</i>	97
a) Agriculture	97
b) Animal breeding	101
c) Peasant life	103

IV. FOURTY YEARS IN SERVICE OF A MUSEUM

1. <i>I became an appointed museologist</i>	111
a) The precedents of my appointment	111
b) The appointment	111
c) The name of the museum	112
2. <i>At that time my family was among poor financial circumstances</i>	112
a) I asked for an exceptional subvention	112
b) I succeeded in teachning some lessons in the local technical school	113
3. <i>I made the registering also with great ambitions</i>	113
4. <i>Our extraordinary tasks</i>	120
a) Treasure trove was found in Csorvás	120
b) Our troubles with the local museums	121
c) Good advices to the teachers of an elementary school	122
d) Struggles for the deliverance of our monuments	123
5. <i>We got through a great change</i>	125
The state-owned museums got under the supervision of the co-uncils	125
6. <i>Those who helped my works. My work fellows</i>	128
7. <i>My financial status</i>	130
8. <i>I went into pension</i>	130

V. WHERE I WORKED

1. <i>Troubles with the building</i>	135
a) We got into state-ownership	135
b) Our plans for getting the flat into museal use	136
c) Struggles for the flat	137
2. <i>We cared for the building as the good owner</i>	138
a) Reconstructing — maintenance	138
b) We had to struggle also with wood fungus	138
c) The permanent exhibition made the reconstructing work necessary	140

3. <i>Troubles with the store house</i>	140
a) We were not able to build a new store house so we had to modernize the old one	140
b) First we only rented the old barn in Zombai street, then we bought it	141
3. <i>Our garden — our estate</i>	143
 VI. AND AS OTHERS SAW IT	 147
VII. WHAT I HAD WRITTEN: BIBLIOGRAPHY	179

ICH DIENTE IM MUSEUM

Vier Jahrzehnte im Orosházaer Museum

/ZUSAMMENFASSUNG/

Eugen Barabás, Professor am ethnographischen Lehrstuhl der Budapester Roland Eötvös Universität, der hervorragender Pfleger der ungarischen ethnographischen Wissenschaft, begrüsst am Anfang des Bandes den Auctor, seinen alten Freund und Mitarbeiter Julius Nagy, anlässlich seines 75. Geburtstages. Der Professor begrüsst auch den Leser, und stellt ihm die Wirksamkeit des Verfassers vor. Er betont: der Leser halt ein eigenartiges Werk in der Hand. Ist der Band Museumsgeschichte, Vorführung eines Forscherlebens, museologisches Handbuch, Rückblick, Gedenkbuch? Keines und jedes. Der Verfasser führt das vier jahrzehntige Leben und Gedeihen des Orosházaer „Einglied“-Museums vor. In den besprochenen vier Jahrzehnten bedeutete das ganze Museum der im südlichen Teil der grossen ungarischen Tiefebene liegenden Kleinstadt, einen einzigen, beseelten, institutleitenden Fachmann, der in einer Person der aufmerksame Klärer und Sammler der historischen Werte seines Bereiches, wissenschaftlicher Forscher, populärwissenschaftlicher Belehrer, nicht selten Photograph, Restaurateur, Türsteher, usw. war. „Wie könnte er die Geschichte des Orosházaer Museums schreiben, ohne sich selbst zu erwähnen, da die Sammlung und seine Person sich während der Jahrzehnte untrennbar verschmolzen haben.“ Der Auctor — Schöpfer, Redakteur, Verleger und Kolporteur zahlreicher, hochwertiger Bücher — ist der Charakteristik des Eugen Barabás nach, keine durchschnittliche Persönlichkeit. Was er begann, das hat er auch vollbracht. Auch bei der Entstehung dieses Bandes war seine, das Lebenswerk abschliessende Absicht wichtig. Es wird festgestellt: viele können das Buch mit Belehrung blättern. Man kann Bekanntschaft schliessen mit der Geschichte des Orosházaer Museums, mit der Tätigkeit, den Kämpfen, Freuden des Verfassers, man wird eingeführt in die Museologie, man lernt vorbildliche Arbeitsethik und Berufsbewusstsein und einen wichtigen Weg des Standhaltens für das Volk: Lokalpatriotismus kann man daraus schöpfen.

Am 16. November 1911 bin ich geboren in Orosháza, einer kleinen Stadt der Ungarischen Tiefebene. Arm waren meine Eltern, mein Vater starb im ersten Weltkrieg. Mit der materiellen Unterstützung meiner Lehrer absolvierte ich im Jahre 1932 die Lehrerbildungspräparandie. Zur Zeit der Welt-Wirtschaftskrise bekam ich vier Jahre lang keine Arbeit. Im Jahre 1936 erhielt ich eine Lehrerstelle in meiner Geburtsstadt. In meiner Schule gründete ich ein kleines Museum. Nach dem Krieg, im Jahre 1945 organisierte ich das Orosházaer Stadtmuseum. Im Jahre 1950 wurden die Museen in Staatsverwaltung übernommen. Seitdem unterrichtete ich nicht mehr, ich wurde Direktor des Museums. Ein guter Ethnograph zu werden trachtete ich. Anfangs redigierte ich Studienbände. Auf Grund drei Jahrzehnte dauernder systematischer Lokalsammlung schrieb ich das Hauptwerk meines Lebens, den Ackerbau, die Viehzucht, und das Bauernleben in der Puszta von Vásárhely. Vom Anfang sammelte ich fleissig auch die musealischen Gegenstände. Inzwischen erlernte ich auch die Bearbeitung der Gegenstände. In den geordneten Lagern des Orosházaer Museums sind jetzt nahe 15 000 museale Gegenstände. Auch die allgemeine Bildung vernachlässigte ich nicht. In den 5 Räumen des Erdgeschosses ist eine lehrreiche ortsgeschichtliche Ausstellung zu sehen mit dem Titel: „Das Leben von acht Generationen in Orosháza“. In den vier Räumen des Obergeschosses sind jährlich 5—6 periodische Ausstellungen zu sehen.

Im I. Kapitel dieses Buches veranschauliche ich, wie ich meine Fachkenntnisse erwarb und mit wem ich mein Wissen während der Jahrzehnte geteilt habe. Am Anfang meiner Laufbahn erlernte ich in Gesprächen, in gemeinsamer Arbeit mit Fachmännern von allgemeinem Ruf, den Professoren: Adalbert Gunda, Iwan Balassa, Ladislaus K. Kovács, Stefan Kiss, sowie im zehn wöchigen Unterricht, den ich im Budapester Ethnographischen Museum erhalten habe, die im Museum zu verrichtenden wichtigsten Arbeiten. Inzwischen lernte ich, die in der Nähe von Orosháza liegende Puszta von Vásárhely kennen, die für die Forschung sehr geeignet war, und wohin ich Jahrzehnte lang hinausfuhr. In der Puszta arbeitete ich mit vielen Bauern, und schloss mit ihnen Freundschaft. Viele von ihnen sind meine Mitarbeiter geworden. Dort bildete ich meine Arbeitsmethode aus. Als ich das erforderliche Wissen, und die nötige Erfahrung schon erworben habe, trachtete ich dieselben auch mit anderen zu teilen. Aus den Freunden meines Museums, meinen äusseren Mitarbeitern sind mehrere nahnhaftige Fachmänner geworden.

Das 2. Kapitel bespricht mein themensuchendes Bemühen. In der ersten Zeit konnte ich nicht entscheiden, auf welchem Gebiet der Ethnographie ich arbeiten soll; aber als ich im naheliegenden Szarvas die typische, mit Pferdekraft noch arbeitende Zugmühe erblickte, entschloss ich mich alle solche Mühlen Ungarns zu untersuchen. Über das ausführliche Studium 3, solcher Mühlen berichte ich. — In unserer Stadt werden für Hochzeiten Feste, aus Teig geflochtene runde, sogenannte „kulcsos“ — Kuchen gebac-

ken. In der Umgebung kennt man sie nicht, aber im westlichen Teil unseres Vaterlandes werden sie überall gebacken. Unsere dorfgründenden Ahnen brachten im Jahre 1744 die Sitte des Backens aus West-Transdanubien mit, deswegen sammelte ich dieses Thema. — Inzwischen entschloss ich mich lebenslänglich den Ackerbau und die Viehzucht zu studieren. Um dies je besser kennen zu lernen, ging ich in zwei Dörfer des Comitates Békés, nach Doboz und nach Vésztő.

Das 3. Kapitel handelt davon, wie ich das Redigieren der Studien und das Schreiben der Fachbücher erlernte. Der Leser kann alle Arbeitsphasen der Publikationen erfahren. In der ethnographischen Zeitschriften wirkte ich als Verfasser, seit der Mitte der 50-er Jahre, mit. Chronologisch: Ernte und Austreten auf dem Kérdő-Hof, in Kardoskút, *Ethnographie* 1954. Die letzte noch im Betrieb stehende Zugmühle, Néprajzi Értésítő 1956. Das Backen von Hochzeitskuchen in Orosháza und Umgebung, Néprajzi Közlemények 1958. Die Speicherung von Körnerfrüchten (Getreide) in Orosháza. *Acta Ethnographica* 1964. Technologie der völkischen Ölkelter im Comitat Banya, *Ethnographie* 1965. Das Verlegen, Redigieren und Kolportieren der sechs Jahrbücher zeugt von grosser Entwicklung. Aus diesen ragt, die mit Bildung einer Arbeitsgemeinschaft bereitete „Geschichte und Ethnographie von Orosháza“ hervor, erschienen mit einem Umfang von 1750 Seiten, reich illustriert. Endlich führe ich meine 3. über die Puszta von Vásárhely verfassten Bücher vor. Das über den herkömmlichen Ackerbau gesagte ist darum von Quellenwert, denn heute arbeiten die Bauern schon in modernen landwirtschaftlichen Grossbetrieben. Die Viehzucht zeigt das Viehhalten auf dem Hof im Ställen. Das Bauernleben vorstellende dicke Buch zeigt fast alle Phasen des bäuerlichen Lebens auf dem Gehöft. Alle drei Bücher sind Pflichtlectüren auf der Budapester Universität. Zwei Abhandlungen von mir sind in einer westdeutschen Fach-Zeitschrift erschienen: Die Arbeitsphasen des Erntens und Austretens in der mittleren Gegend der Ungarischen Tiefebene, auf dem Kérdő-Hof in Kardoskút (Com. Békés) — *Zeitschrift für Ethnographie, Organ der Deutschen Gesellschaft für Völkerkunde* 1961. Braunschweig. — Die Arbeitsphasen der herkömmlichen Feldbestellung im mittleren Teil der Grossen Ungarischen Tiefebene auf der Puszta von Vásárhely. *Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Deutschen Gesellschaft für Völkerkunde* 1971. Braunschweig.

Das 4. Kapitel enthält einige wichtige Ereignisse jener 40 Jahre, die ich im Orosházaer Museum verbrachte. Auf Grund amtlicher Schriften lege ich vor, wie ich aus einem Volksschullehrer Museologie geworden bin. Wie ich meine Arbeit im Institut mit kleinem Personal verrichtete, unter welchen Umständen, mit welcher Besoldung. Ein Teil berichtet auch darüber, dass ich auch die einfachsten Arbeiten gern gemacht habe. Im Jahre 1962 kamen die staatlichen Museen in die Verwaltung des Békéser Komitatsrates. Das 5. Kapitel zeigt das Gebäude, wo ich gearbeitet habe. Das Museum war nicht meine Kanzlei, sondern mein Heim. Das Gebäude des Museums erwies sich

vom Anfang an als eng. Wir machten Pläne zur Übernahme der Wohnung, die sich im Gebäude des Museums befand. Als die Wohnung frei wurde, mußten wir kämpfen um den Besitz der freigewordenen Wohnung. Wir siegten, denn ich bezog die Wohnung, und zog nur dann wieder aus, als sie das Museum für eigene Zwecke verwenden konnte. Wir haben das Gebäude sorgfältig gepflegt und trachteten es in gutem Zustand zu halten. Für die Ausstellungen mußten wir das Innere des Gebäudes ein wenig umbauen. Für die anwachsenden Gegenstände planten wir ein neues Magazin, konnten es aber nicht verwirklichen, darum haben wir das vorhandene modernisiert.

Im 6. Kapitel sind Rückerinnerungen zu finden. Fünf namhafte Fachleute erzählen, wie sie sich an das Oroshazaer Museum und dessen Direktor erinnern? Und weiter werden die objectiven Erinnerungen acht solcher Fachleute offenbar, die von unserem Museum die Ermunterung für ihre Fachentwicklung bekommen haben. — Das letzte Kapital ist die Bibliographie. Hier bekommen nicht nur meine, im Druck erschienenen Bücher Platz, sondern auch meine Studien — Manuscripte, die in den Datensammlungen des Budapester Ethographischen Museums, und des Orosházaer Museums, sowie im Archiv des Komitates Békés deponiert sind. Die Lehre dieses, zu meinem 75. Geburtstag erscheinenden, mit autobiographischen Elementen vollbewebten Buches ist: Glückliche ist der Mensch, der mit Glauben und Liebe arbeitet!

JULIUS NAGY

Text unter den bildern

1. Der Auctor an der Schwelle seines 75. Lebensjahres
2. Durch dieses Tor betrat ich, meine Alltagsorgen zu Hause lassend, das Museum
3. Das Museum war nicht mein Amt, sondern mein Heim
4. Unsere Ausstellungen dienen der allgemeinen Bildung
5. Auch die Schuljugend kann vieles aus unseren Ausstellungen schöpfen
6. Die Seele unserer Sammlung ist das wohlgeordnete Depot
7. Wir trachteten auch das Depot schön auszubilden
8. Meine Lehrmeister aus der Puszta: Vallentin Galli und Stefan Szántay

INHALT

BEGRÜSSUNG—EUGEN BARABÁS	9
--------------------------------	---

I. AUF DEM LEHRREICHEN WEG

Ich war Volksschullehrer	13
---------------------------------------	-----------

1. <i>Die mir die Richtung wiesen .....</i>	15
a) Die Grossen unseres wissenschaftlichen Lebens	15
b) Auch an Fachbildung nahm ich Teil	25
2. <i>Wo ich mich zum Ethnographen entwickelte .....</i>	29
Ich fand die Puszta von Vásárhely	29
3. <i>Von denen ich das Wissen sammelte .....</i>	30
a) Meine Bauern-Mitarbeiter	30
b) Meine Sammeltechnik	37
4. <i>Mit denen ich das Wissen teilte .....</i>	38
In der „Werkstatt“ des Orosházaer Museums wurden mehrere Fachmänner erzogen	38
5. <i>Arrangieren und Organisieren der Ausstellungen .....</i>	43
a) Auch auf diesem Gebiet machten wir viele Erfahrungen ...	43
b) Wir trachteten das Museum in den Dienst der bildenden Kunst zu stellen	55
6. <i>Wir beschritten auch andere Wege der Volksbildung .....</i>	58

II. PFADSUCHEN — AUSBLICK

1. <i>Nicht zufällig wagte ich die Bearbeitung folgender Themata .....</i>	69
a) Meine Zugmühlen- Forschung	69
In unserem Komitat ist die letzte funktionierende Zugmühle gewesen	69
b) Ich studierte auch das Backen des hochzeitlichen Flechtkuc- hens. Das erklärt die innere Migration: die Orosházaer stam- men nämlich aus West-Transdanubien	77

2. <i>Auch den Ackerbau fernen Gegenden studierte ich</i>	79
a) Doboz	79
b) Vésztó	80

III. VON DEN JAHRBÜCHERN BIS ZUR MONOGRAPHIE

1. <i>Die Entstehung unserer Jahrbücher</i>	85
Meine Werkstätte-Arbeit	85
a) Die Phasenarbeit des Publizierens	85
b) Das Entstehen unserer Jahrbücher	86
2. <i>Die hervorragende Arbeit unserer Forschergarde:</i>	
Die Orosházaer Monographie	93
3. <i>Meine Bücher: Ackerbau—Viehzucht—Bauernleben</i>	97
a) Ackerbau	97
b) Viehzucht	101
c) Bauernleben	103

IV. VIERZIG JAHRE IM MUSEUMDIENST

1. <i>Zum hauptberuflichen Museologen wurde ich ernannt</i>	111
a) Die Voraussetzungen meiner Ernennung	111
b) Meine Ernennung	111
c) Der Namen des Museums	112
2. <i>Die materielle Lage unserer Familie war zu dieser</i>	
Zeit nicht sehr rosig	112
a) Ausserordentliche Unterstützung bat ich	112
b) Es gelang mir im Gewerbe-Facharbeiterbildungs-Institut in	
wöchentlich einigen Stunden Werkzeichnen zu unterrichten	113
3. <i>Mit grossem Eifer machte ich auch die Evidenzhaltung-Arbeiten des</i>	
Museums	113
4. <i>Nicht unsere tägliche Aufgabe</i>	120
a) Auf einen Schatzfund stiessen wir in Csorvás	120
b) Unsere Sorgen in Verbindung mit den Dorfmuseen	121
c) Gute Ratschläge für die Erzieherschaft einer Grundschule .	122
d) Kampf um die Rettung unserer Kunstschatze	123
5. <i>Eine grosse Wandlung erlebten wir</i>	125
Die verstaatlichten Museen wurden in Ratsverwaltung gegeben	125
6. <i>Die mir bei der Arbeit geholfen haben: Die zugeteilten Angestellten</i>	128
7. <i>Gestaltung meines Gehaltes</i>	130
<i>Meine Versetzung in der Ruhestand</i>	130

V. WO ICH GEARBEITET HABE

1. <i>Gebädesorgen</i>	135
a) Wir wurden verstaatlicht	135
b) Unsere Pläne zur Übernahme der im Gebäude des Museums	
sich befindenden Wohnung	136
c) Kampf um den Besitz der leer gewordenen Wohnung	137

2. <i>Unseren Bau haben wir mit der Sorgfalt des guten Besitzers verwaltet</i>	138
a) Renovierung — Instandhaltung	138
b) Auch gegen den infizierenden Holzwurm mussten wir kämpfen	138
c) Die feste Ausstellung zwang uns zum inneren Ausbau	140
3. <i>Magazinsorgen</i>	140
a) Der Bau des neuen Magazins scheiterte Gezwungen waren wir das Vorhandene modernisieren	140
b) Zuert mieteten wir nur den Kornspeicher in der Zombaer Gasse, später kauften wir ihn	141
4. <i>Unser Garten — Grundstück</i>	143
 VI. WIE SIE ES GESEHEN HABEN	 147
VII. WAS ICH NIEDERSCHRIEB, IST BIBLIOGRAPHIE ...	179

TARTALOM

TARTALOM

KÖSZÖNTŐ — BARABÁS JENŐ	9
-------------------------------	---

I. TANULSÁGOKKAL TELI ÚTON

Néptanító voltam	13
1. <i>Akik irányt szabtak</i>	15
a) Tudományos életünk jelesei	15
b) Szakmai képzésben is részt vettem	25
2. <i>Ahol néprajzossá fejlődtem</i> <i>Rátaláltam a Vásárhelyi-pusztára</i>	29
3. <i>Akiktől a tudást összegyűjtöttem</i>	30
a) Paraszt munkatársaim	30
b) Gyűjtőtechnikám	37
4. <i>Akikkel a tudást megosztottam</i>	38
<i>Az orosházi múzeum „műhelyében” több szakember nevelkedett fel</i>	38
5. <i>Kiállítások szervezése és rendezése</i>	43
a) Ezen a területen is sok tapasztalatra tettünk szert	43
b) Törekedtünk a múzeumot a képzőművészet szolgálatába állítani	55
6. <i>A népművelés más útjait is jártuk</i>	58

II. ÚTKERESÉS — KITEKINTÉS

1. <i>Nem véletlenül vágtam bele az alábbi témákba</i>	69
a) Szárazmalom kutatásaim:	69
- Megyénkben volt hazánk utolsó működő szárazmalma	69
b) Tanulmányoztam a lakodalmas kulcsoskalács sütését is. Ez fényt vet a belső migrációra: mi, orosháziak, ugyanis Nyugat-Dunántúlról származunk	77
2. <i>A távolabbi vidékek földművelését is tanulmányoztam</i>	79
a) Doboz	79
b) Vésztő	80

III. AZ ÉVKÖNYVEKTŐL A MONOGRÁFIÁKIG

1. <i>Évkönyveink születése</i>	85
Műhelymunkám:	
a) A publikáció készítés munkafázisai	85
b) <i>Évkönyveink születése</i>	86
2. <i>Kutatógárdánk kiemelkedő teljesítménye: az orosházi monográfia</i>	93
3. <i>Könyveim: földművelés—állattartás—parasztélet</i>	97
a) Földművelés	97
b) Állattartás	101
c) Parasztélet	103

IV. NEGYVEN ÉV MŰZEUMI SZOLGÁLATBAN

1. <i>Kineveztek főhivatású muzeológussá</i>	111
a) Kinevezésem előzményei	111
b) Kinevezésem	111
c) A múzeum neve	112
2. <i>Családunk anyagi helyzete abban az időben nem volt valami rózsás</i> ...	112
a) Rendkívüli segílyt kértem	112
b) Az Ipari Szakmunkásképző Intézetben sikerült heti néhány órában szakrajzot tanítani	113
3. <i>Nagy ambícióval végeztem a múzeum nyilvántartási munkáit is</i>	113
4. <i>Nem mindennapi feladatunk</i>	120
a) Kincsleletre bukkantunk Csorváson	120
b) A falumúzeumokkal kapcsolatos gondjaink	121
c) Jó tanácsok egy általános iskola nevelőtestületének	122
d) Harc a műemlékeink megmentéséért	123
5. <i>Nagy változáson estünk át</i>	125
Az államosított múzeumok tanácsai kezelésbe kerültek	125
6. <i>Akik segítették munkámat: a beosztott alkalmazottak</i>	128
7. <i>Fizetésem alakulása</i>	130
8. <i>Nyugdíjaztatásom</i>	130

V. AHOL DOLGOZTAM

1. <i>Épületgondok</i>	135
a) Államosítottak bennünket	135
b) Terveink a múzeum épületében lévő lakás átvételére	136
c) Harc a megürült lakás birtoklásáért	137
2. <i>Épületünket a jó gazda gondosságával kezeltük</i>	138
a) Tatarozás—karbantartás	138
b) A fertőző könnyező fagombával is hadakozni kellett	138
c) Az állandó kiállítás belső átépítésre kényszerített	140
3. <i>Raktárgondok</i>	140
a) Az új raktár építése dugába dőlt, kénytelenek voltunk a meglévőt korszerűsíteni	140

b) Evés közben jön meg az étvágy! Először csak béreltük a Zombai utcai, városképi jelentőségű magtárt, majd meg is vásároltuk ..	141
4. <i>Kertünk — telkünk</i>	143
VI. ÉS AHOGYAN ŐK LÁTTÁK	147
VII. AMIT PAPÍRRA VETETTEM: BIBLIOGRÁFIA	179
ANGOL ÉS NÉMET NYELVŰ KIVONAT ÉS TARTALOMJEGYZÉK	189
SUMMARY, CONTENTS	191
ZUSAMMENFASSUNG, INHALT.....	201

ISSN 0139—0090

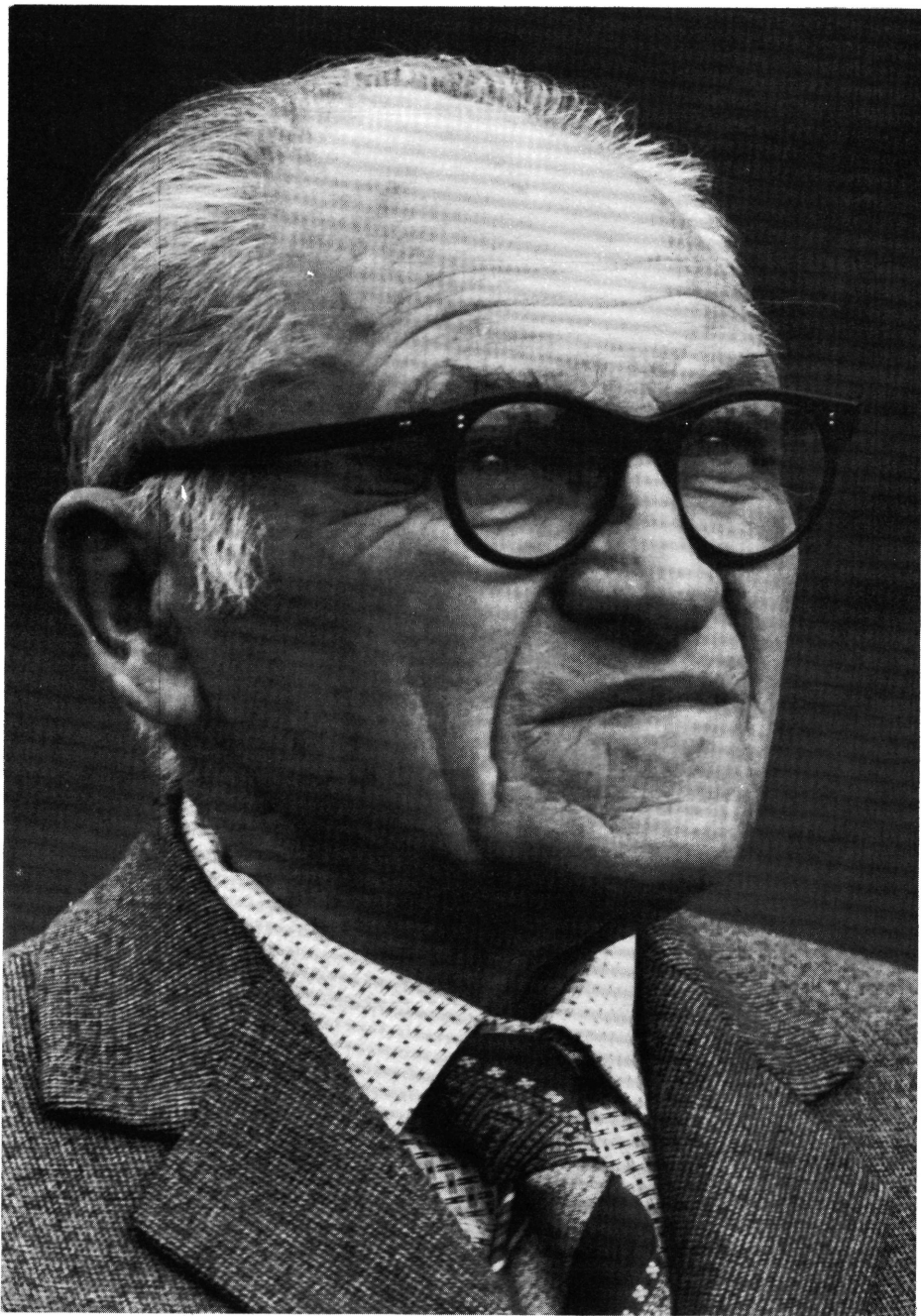
ISBN 963 01 6904 5

Kiadja: a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága

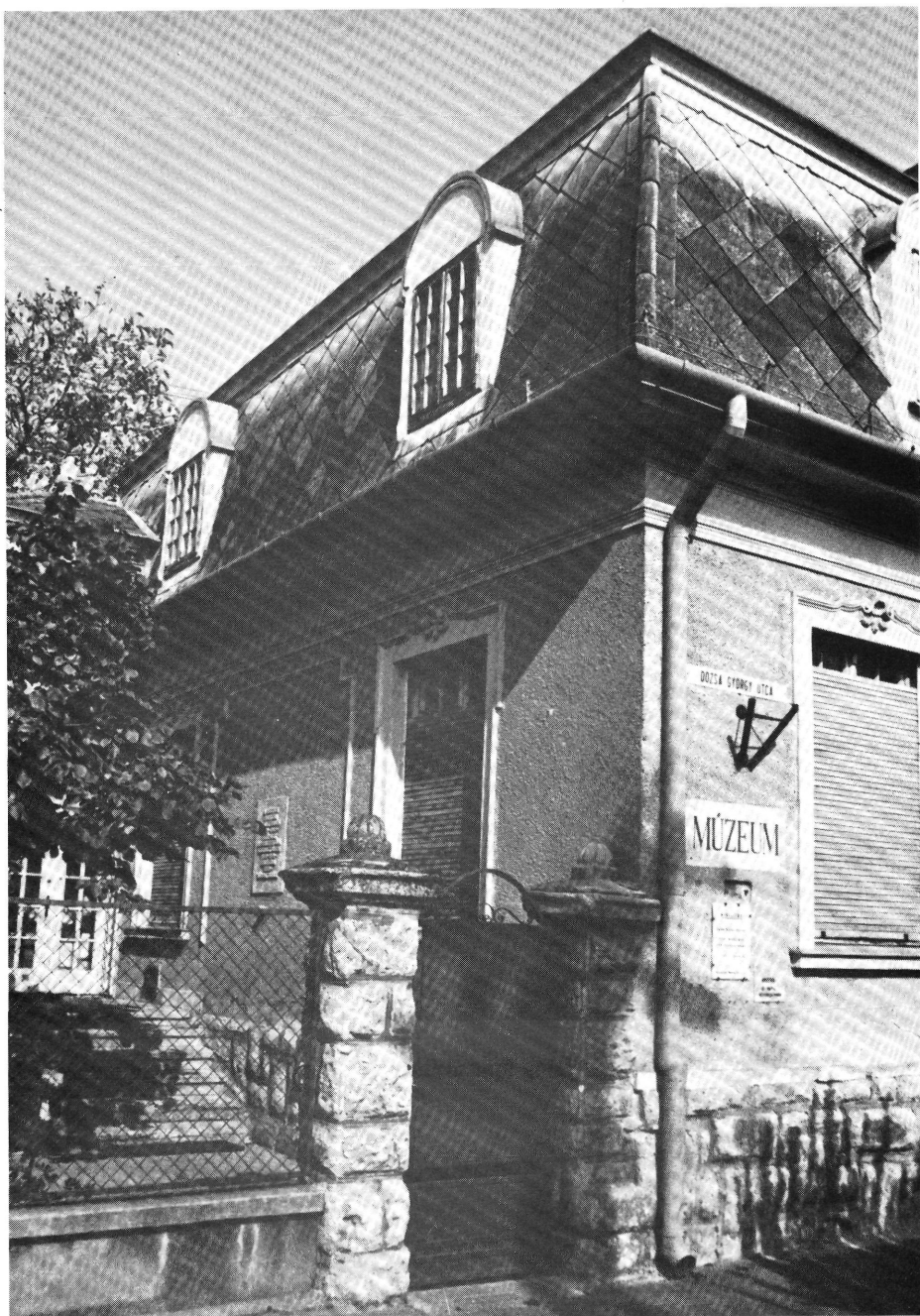
Felelős kiadó: Szabó Ferenc

Kiadói Főig. eng. sz.: 56089/1985.

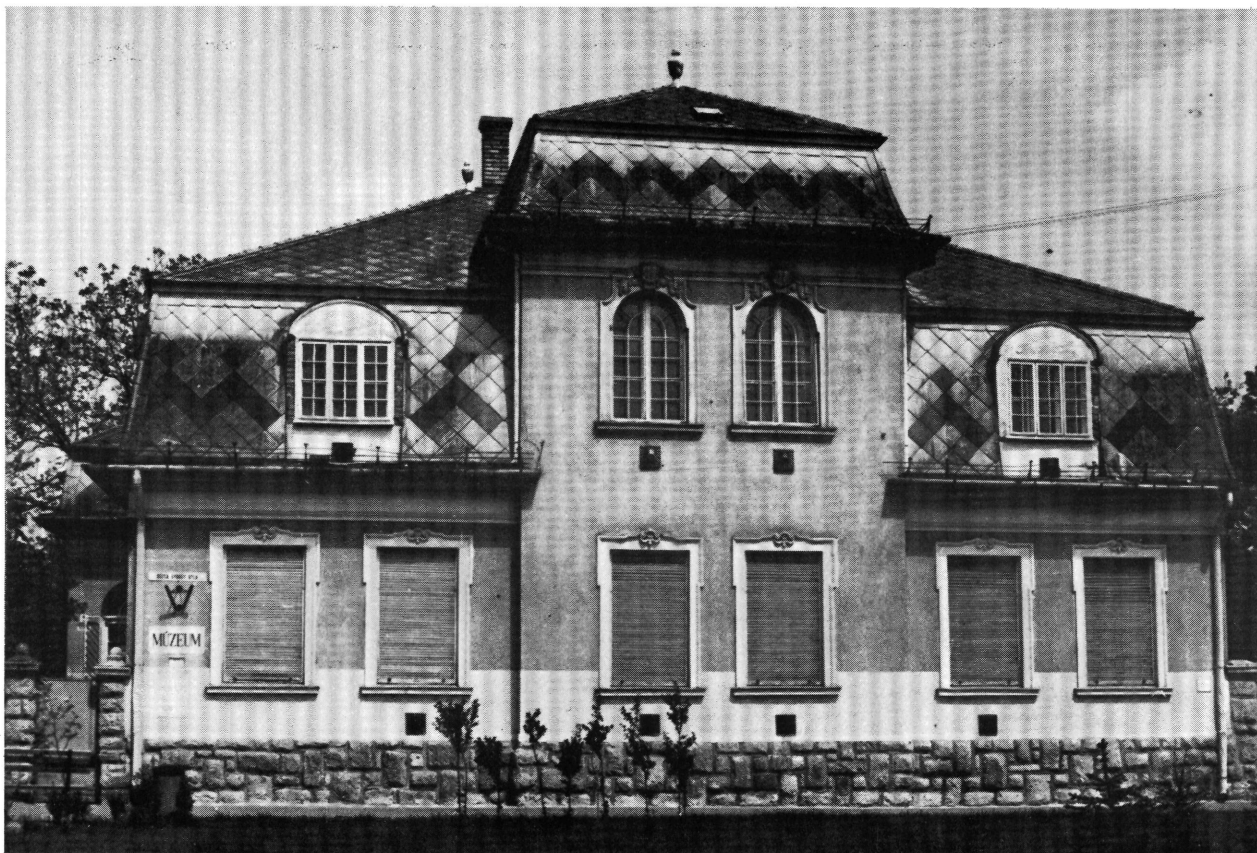
86. 60582 Petőfi Nyomda, Kecskemét

A szerző a 75. életéve küszöbén

A múzeum bejárata: ezen az ajtón a hétköznapi gondjaimtól megszabadulva léptem be

A múzeum nem hivatalom, hanem otthonom volt

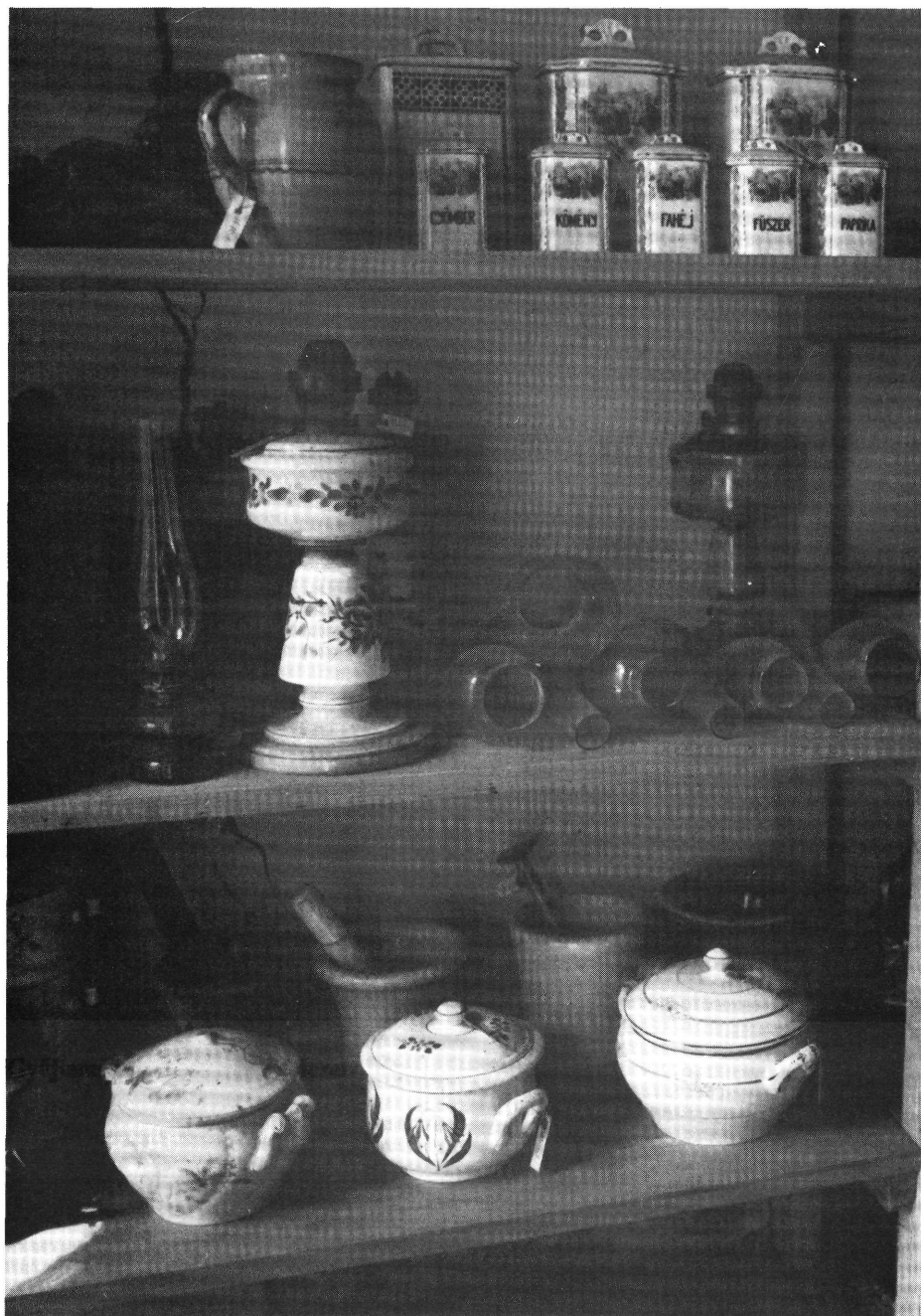

Kiállításaink a közművelődést szolgálják

A tanulóifjúság is sokat meríthet kiállításainkból

Gyűjteményünk lelke a rendezett raktár

A raktárt is igyekeztünk szépen kialakítani

Pusztai tanítómestereim: Galli Bálint és Szántay István

